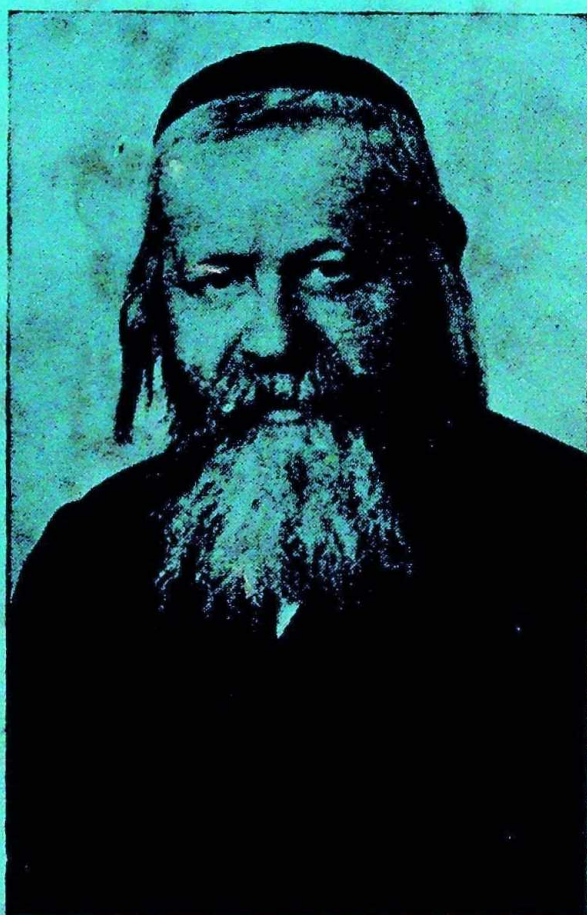

על

חומותיך ירושלים

פרקי חיים

הרב משה בלוי

הרב משה בלוי

על חומותיך ירושלים

על חומותיך ירושלים
הפקדתי שומרים
(ישעיהו סב,ו)

[פרקי חיי]

מהדורה חדשה, עם הוספות

הוצאת „נצח“, בני־ברק

Digitized by Touro College Libraries

For Project Zikaron

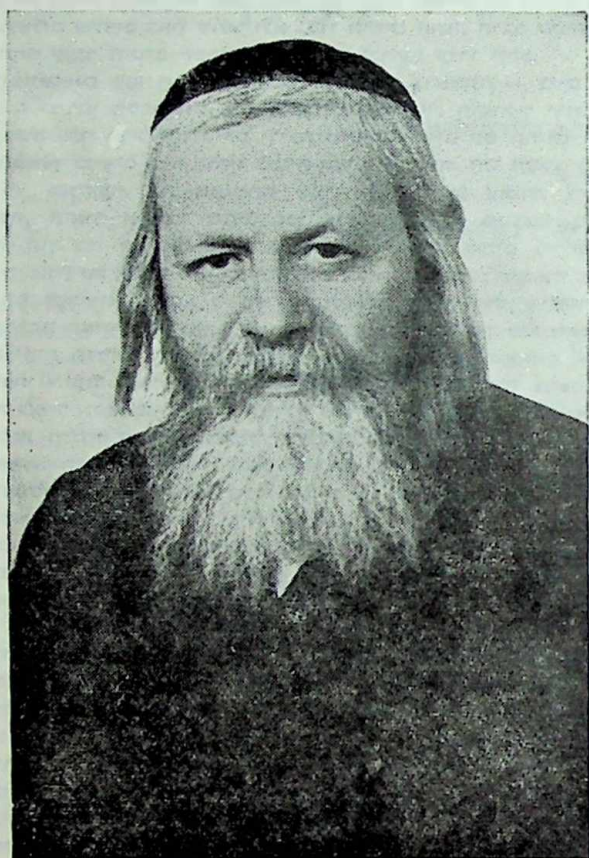
www.zikaron.tourolib.org

2021

כל הזכויות שמורות להוצאה
נדפס בארץ-ישראל, תשכ"ז
©

Printed in Israel, 1967
All Rights Reserved

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2021

הרב משה בלוי ז"ל
י"ט כסלו תרמ"ו — ח' סיון תש"ו

דברים למהדורה החדשה

עשרים-ושתיים שנה חלפו כבר מיום פטירתו של רבי משה בלוי זצ"ל, פטרונו המסור של היהדות החרדית בארץ-ישראל ומצביא מערכותיה, ועדיין זכרו חי ושמור בלב כל מעריציו, דמותו המאירה מתנוססת לעיני-רוחו של כל אגודאי נאמן, לשמו ולזכרו תאווה כל נפש. מאז נלקח מאתנו התחוללו תמורות כבירות בחיים היהודיים, נשתנה הנוף האנושי והחברתי בארצנו הקדושה, רבו הבעיות ועצמו הסכנות לצביונו הרוחני של עם ה', עד כי כשל כח הסבל הדרכתו והשראתו של מנהיג רב-תושיה כרבי משה בלוי זצ"ל חסידים לנו על כל צעד ושעל, חומות ירושלים פרוצים באין שומר ולא ככדי הומים הרבה הרבה לבבות כגעועים בלתי-פוסקים לעבר הימים שבהם הלך לפנינו וכרועה עדרו ינהל.

עשרים-ושתיים שנה חלפו כבר מאז נתפרסמה לראשונה — ביום השלושים לפטירתו — יצירתו הספרותית המשובחת שלפנינו, „על חומותיך ירושלים“, בה כרך רבי משה בלוי זצ"ל יחדיו את יריעת חייו הפרטיים עם החיים הציבוריים בירושלים במשך כששים שנה, שהיו באמת במיקשה אחת. זהו מסמך יחיד במינו להארת פני התקופה, בה התנוששו פלגי היהדות על עתידה הרוחני של ארץ-הקודש, תיאור אוטנטי ממש מפרי-עטו של אחד ממעצבי מלחמה זו ומאביריה, תוך כדי החייאת האוירה הטהורה שנשבה לפנים בירושלים שביו החומות, היסודות-שלא-הבה שהיו מנת-חלקם של חלוצי הישוב וראשוני המתנחלים, שבימיו הם נקראים — ולא לשבח — בתואר „הישוב הישן“, מסירות-נפשם ולהט הקרבתם האישית על מזבח האהבה לארץ-חמדה. במשך כ"ב השנים שחלפו נצטברו ערימות חדשות של אבק השכחה, שיש בו כדי לטשטש את דמותם של בוני ומטפחי הישוב הארצי-ישראלי האמיתיים, מפריחי שממות ארצנו ומשקמי חורבותיה לאחר אלפי שנות שאוה וחורבן, מנסים בכל הדרכים למעט או להעלים לחלוטין את חלקם הארי של נקיי הדעת שבירושלים בקימום ארצנו ויוצרים פסבדו-היסטוריה שלפיה שמורה זכות-ראשונים לזרמים החילוניים שמבקשים כל הימים להפקיע את עם ישראל מעדי הר חורב ובאו הנה כרי לערטל גם את ארץ הקודש מקדושתה. משום כך, יש האידנא חשיבות אקטואלית כפולה בפרקי זכרונותיו המהימנים של רבי משה בלוי זצ"ל, אולי עוד יותר מאשר בשעה שנתפרסמו לראשונה, למען ידע דור אחרון.

אף כי נתן רבי משה בלוי זצ"ל את כל חייו לטובת הציבור החרדי, טרם השיב לו ציבור זה אפילו חלק זעיר מן הנמול והכרת הטובה שחב לו, לפחות בהצבת ניר לזכרו. אלמלא כתב הוא בעצמו את פרשת חייו עלי ספר, ספק אם הדור החדש היה יודע בכלל מי ומה היה רבי משה בלוי זצ"ל. חבל, חבל מאד שלא נכתב עדיין ספר מעלליו המשובחים, שרבי משה זצ"ל בעצמו השתדל להעלימם ומיעט לדבר עליהם ובזכרונותיו לא נזכר כמעט אפילו שמץ מהם, ואשר היה יכול לשמש כספר-מוסר ומופת מאלף לרבים; חבל שעד כה לא כונסו כתביו ומאמרי הגדושים-תוכן, המלאים השקפה רעיונית אגודאית מקורית מן אל זן, ובודאי שיש להצטער על שחידושי-תורתו של האי גברא רבה בהלכה ובדרוש לא הובאו לדפוס עד הנה. הרהורים נוגים אלה הניעו אותנו לצרף במהדורה הנוכחית קובץ מאמרים לדמותו ולזכרו, מפרי-עטם של בני-משפחתו וידידיו, המפשילים קמעה את הלט מעל דמותו הנפלאה.

הספר דון מופיע במסגרת סדרת ספרים שלמה שתוקדש למחונני עפר ארץ הצבי, חלוצי הישוב החרדי וקברניטיו במאות השנים האחרונות, ולכן סיפחנו בסופו את החוברת „יושבת-ציון“ המוקדשת לתיאור הישוב היהודי בירושלים בדורות עברו, פרי-עטו של הרה"צ רבי יצחק-שלמה בלוי זצ"ל, אביו של המחבר, עם הוספות חשובות. הספר, במתכונתו הנוכחית, מהווה תעודה היסטורית רבת-ערך לתולדות הישוב החרדי, שמעטות כמותה.

” נ צ ח ”

מכון ספרותי מסורתי

בני-ברק, ארץ-ישראל

ԼԱՏ — ԲԱՆ ՆԻՃԱՐ — ԿՈՒՐԱՆ — ԵՄ ԵՄԵԱՐՈ ՊԱՆԺ ՍԻՐԱՆ
ՍԻՐԱՆ Ե՞ՐՈՒՆԻՃԱ Ի՞ՃԱՆՈՒՄ — ԵՄ ՄԵՐԱՅ ՀԱՍ ԿԱՆ — ԿԱՐՈՒ
ՄԵՐԱՐ — ՍՈՒՐԱՆ ՄԱՍԼԱՐՈՒՄ — ԵՆԻՏ ԲԱՆ ՈՒՐԱՆԱՆ ԵՆԻՐԱՐՈՒՄ —

ՏԵԺ Է : ԿԱՀԱՍԱՆ ԿՈՒՐԱՆԱՆ ԵՆԻՐԱՆՈՒՄ • • • • • ԷԼ

“ԿԱՆ ԿԱՐԱՆԱՐՈՒՄ” — ԿԱՀԱՍԱՆ ՍԻՐԱՆ ՀՏԱՆԱՆ Կ“ՍԵՐԱՆԱՐՈՒՄ”
ԼԱՏ ԵՆԻՐԱՆԱՆ ԵՐԱՆԱՐՈՒՄ ԵՐԱՆԱՐՈՒՄ — ԿԱՐԱՆԱՆ “ՈՒՐԱՆԱՆԱՆԱՆԱՆ” —

ՏԵԺ Է : ԿԱՐԱՆԱՆ ԿԱՀԱՍԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆՈՒՄ • • • • • ԵՍ

ՍԵՐԱՆԱՆ — ԵՆԻՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆ ՍԵՐԱՆ — ԿԱՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆԱՆ
“ԵՐ ՈՒՐ ԵՆԻՐ ԿԱՆ ՀԱՆ ՍԵՐԱՆ” — ԵՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ ԵՆԻՐԱՆ Լ, ԿԱՐՈՒ

ՏԵԺ Ե : ԵՐԱՆԱՆԱՆ ԵՆԻՐԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆԱՆԱՆ • • • • • ԵԶ

ԵՐԱՆԱՆ
ԵՐԱՆԱՆ — “ԵՐ ԿԱՆ ՀԱՐԱՆԱՆ” — ԵՆԻՐԱՆ Լ, ԵՐԱՆԱՆ — ԵՐԱՆԱՆ
ԵՐԱՆԱՆ “ՈՒՐ ՍԻՐԱՆ” ՍԻՐԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ — ՈՒՐ ՍԻՐԱՆ ՍԻՐԱՆ

ՏԵԺ Է : ՍԻՐԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ ԵՐԱՆ • • • • • ԷԼ

ԵՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ — ԵՐԱՆԱՆ
ԵՐԱՆԱՆ “ԿԱՆ ՍԻՐԱՆ” ԵՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ — ԵՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ
ՈՒՐ ՍԻՐԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆ — ԵՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ — ԵՐԱՆԱՆ

ՏԵԺ Է : ԵՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ • • • • • ԵՍ

ՍԻՐԱՆ — ԵՐԱՆ — ԵՆԻՐԱՆ ԼԱՆ ԵՐԱՆԱՆԱՆ ԵՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ — ԵՐԱՆԱՆ
ԵՐԱՆԱՆ ԵՐԱՆԱՆ — ԵՐԱՆ ՍԻՐԱՆ ԵՐԱՆ ՍԻՐԱՆ — ԵՐԱՆԱՆ “ՈՒՐ

ՏԵԺ Է : ԵՐԱՆԱՆ • • • • • ԷԶ

ԵՐԱՆ Լ, ՍԻՐԱՆ ՍԻՐԱՆ ՍԻՐԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ
ԵՐԱՆ ՍԻՐԱՆ — ԵՐԱՆ ՍԻՐԱՆ Լ, ՍԻՐԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ —
ԵՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ — ԵՐԱՆ ՍԻՐԱՆ

ՏԵԺ Է : ՍԻՐԱՆ • • • • • ԵԶ

ԵՐԱՆԱՆ ԼԱՆ [ԵՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ]

ԵՐԱՆԱՆ

ԵՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ ՍԻՐԱՆԱՆ

ԵՐԱՆԱՆ

פרק ח: עם כלות המלחמה סו

גיוס מתנדבים ל„גדוד העברי“ — פרעות תר”פ — צנורות השפע
בידי הציונים — מזימות ד”ר ויצמן.

פרק ט: היאבקות בין החרזים והחפשים עג

הקהלה החפשית בירושלים — ועד העיר ליהודי ירושלים — הועד
הלאומי — אספת הנבחרים — חוקת הקהלות — יציאה — משרד
הרבנות והרבנות הראשית — הרב רא”י קוק — ועד העיר
האשכנזי — מס מצה — מס קהלה — שחיטה — שאלת הסגן
למרן הגרי”ח זוננפלד — חתירות הועד הלאומי — מרן הגרי”צ
דושינסקי — ביד”צ לכל מקהלות האשכנזים — הרבנות — גיטין
וקידושין — ביד”צ חסידים — הסתדרות „ירושלים“ — החברא —
ביקור הלורד האנגלי גורטקליף — ביקור אצל המלך חוסיין — שנאת
אחים — הקנאים — המתונים וחוגיהם — עדת ישראל —
הבישוף האנגליקני.

פרק י: לדמותו של הגרי”ח זוננפלד קיד

„גם ילדי בתי ספר של החפשים ילדי ישראל הם“ — יחסו
לבני-העדה, לשפה העברית וללימודי חול — „דווקא כחול’לבן“.

פרק יא: ד”ר יעקב-ישראל דיהאן קכ

תינוק שנשבה — בעלי-תשובה — הצטרפותו אל „המזרחי“ — עלייתו
לארץ-ישראל — תחת השפעת הגרי”י דיסקין — פעילותו לטובת
היהדות החרדית — ההסתה נגדו — האיומים ומיתתו הטראגית.

פרק יב: במחיצתם של גדולי ישראל בחו”ל קכד

הגרר”ע גרודזנסקי מוילנא על ה„חזון-איש“ — ענוותנותו של
הנאון ר’ אלחנן וסרמן מברנוביץ — הגר”מ שפירא מלובלין —
האדמו”ר ממנקאטש.

פרק יג: במאבק על זכויותינו כלפי חוץ קלא

המחיצה על יד הכותל המערבי — ההסתה, ההפגנות והפרעות —
ועדת הכותל — הנסיון להגיע לודי פשרה — ועידת ה„שלחן
העגול“ — ועדת החקירה האנגלו-אמריקאית.

מדבריו :

לדרכה של אגודת ישראל קלט

(נאום באספת עם לכבודו של האדמו”ר מגור — ותשובת האדמו”ר)

הכותל המערבי קמב

(נאום לפני ועדת הכותל)

על המדיניות של אגודת ישראל קמה

תשאר ממשלת ה. מ. נאמנה בבריתה ! קמח
(נאום לפני הועדה המלכותית)

הספר הלבן קנא

שבי הגולה קנד

האומה הישראלית בתור צד קנז

אחדות או השתתפות קנט

בשנו מאד קסב

רזי לי... רזי לי... אנו נאים ברוממות הדור הזה ! . . קסו
(נאום ב"עליה לרגל")

נספחות :

הוספות המחבר זצ"ל לזכרונותיו קסט

דברים לזכרו :

יעקב בר"מ בלוי : מתוך שיחה עם אמא . . . קעה

הרב אליקים שלזינגר : הליכותיו בקודש . . . קעז

עמרם בר"מ בלוי : קוים לדמותו . . . קפב

רבי יוסף-צבי דושינסקי : מי יקום לי עם מרעים . . . רז
(מתוך זכרי מספד)

הרב מאיר קרליץ : ימיו האחרונים רט

משה שנפלד : יהודי של ארץ-ישראל ריג

ג. סגל : איך ? (שיר) ריז

י. לב : את כולם... (שיר) ריח

קונטרס „יושבת ציון"

מאת רבי יצחק-שלמה בלוי זצ"ל ריט

תולדות חייו, מאת הרב משה בלוי — הקדמת המחבר — שמונה
מכתבים לתיאור חיי הישוב העתיק בירושלים — לדיוקנו של אבא
(מספד על אביו הג"ר עמרם בלוי זצ"ל) — הסכמות גאוני ירושלים.

רשימת התמונות

תמונת המחבר ז"ל

משפחת אביו זקנו

יא

ישיבת „אהל משה“ בעיר העתיקה

יד

הגאון רבי יהושע־לייב דיסקין מכריסק

יח

הגאון רבי שמואל סלנט

כב

הגאון רבי יצחק־ירוחם דיסקין

לד

בנין בית היתומים „דיסקין“

לח

ישיבת „חתם סופר“ בירושלים

נז

הגאון רבי יוסף־צבי דושינסקי, גאב"ד ירושלים

פח

ישיבת „בית יוסף צבי“

צט

הגאון רבי זליג־ראובן כניס, ראב"ד ירושלים

קב

הגאון רבי אליהו קלצקי, גאב"ד לובלין

קג

הגאון רבי יוסף־חיים זוננפלד, רבה הראשי של היהדות החרדית באר"י

קיד

ד"ר יעקב־ישראל דיהאן

קכא

הגאון רבי חיים עוזר גרודונסקי

קכד

הגאון רבי אברהם־ישעיהו קרליץ (בעל „חזון איש“)

קכה

והגאון רבי יוסף כהנמן, גאב"ד פוניבז'

קכו

המחבר, הגאון רבי אלחנן וסרמן והגאון רבי אהרן קוטלר

קכז

מורנו רבי יעקב רוזנהיים

קכט

הגה"צ רבי ישראל־מאיר הכהן מראדין (בעל „חפץ חיים“)

קלב

הכותל המערבי

משלחת „אגודת ישראל“ בועידת ה„שולחן־העגול“ :

קלג

המחבר (באמצע) עם רבי יעקב רוזנהיים ור' אהרן גודמן מלונדון

קלו

הרב יצחק־מאיר לוין

קלז

ד"ר יצחק ברויאר

קמא

האדמו"ר רבי אברהם־מרכי אלטר, מנזר

המחבר (ב„עליה לרגל“), הג"ר זלמן סורוצקין גאב"ד לוצק

קסז

והג"ר מאיר קרליץ גאב"ד לכוביץ

עם הספר

[רבי ההוצאה למחזור הראשונה]

ברגש של צער ויגון צורב מגישה ההוצאה לצבור הקוראים את הספר הנוכחי. כרגיל, כותבים מנהיגים, פרנסים ואנשי־שם את זכרונותיהם לעת זקנה ושיבה, עם עזבם את שדה פעילותם הצבורית, ועל פי רוב אין הספרים מסוג זה יוצאים לרשות הרבים אלא אחרי מות כותביהם. ואילו אחרת לגמרי היתה כוונת המחבר ז"ל, בכתיבת הספר הנוכחי.

לפני ששים שנה נולד ילד למשפחה מכובדת בירושלים עיה"ק, בעיר העתיקה, בבתי מחסה אשר במרומי הר ציון, במרחק צעדים אחדים ממקום בית מקדשנו, ויקרא שמו בישראל: משה. ויגדל הילד ויקבל ככל בני דורו את התינוך הנהוג אז בירושלים: מקרא (חומש ורש"י) וגפ"ת. ויגלה הילד פקחות וחכמה יוצאות מן הכלל, לב ומה פתוחים לרוחה לכל המתרחש סביבו, וימצא חן ושכל טוב בעיני הורים ומורים. ויחבבוהו גדולי דורו, ויהי לילד שעשועם. ביחוד חיבב אותו קה"ק הגאון ר' משה־יהושע־לייב דיסקין, האב"ד דבריסק וזע"א, ששמשו זרחה אז על ידיו ולשמשו. מני אז נשאר קשור לכל ימי חייו ובכל ימי נפשו ולכבו לגדולי הדור שהאצילו מהודם על ציון ומקראיה, חיפש את סביבתם ושמה לשרתם ולהוציא לפועל את מחשבתם ורצונם.

הודות לכשרונותיו הבלתי־מצויים ולמרות ענוותנותו הרבה, עלה מהר הרב משה בלוי ז"ל בשלבי העסקנות הצבורית ויימנה עם ראשי הפרנסים של הישוב הישן. בפרוס מלחמת העולם הראשונה, וביחוד בשנים הראשונות אחריה, כשבארץ הקודש התלקחה המערכה הגדולה על צביון החיים בין היהדות החרדית ובין כת המחדשים למיניהם, היה לנושא הכלים העיקרי והראשי של גדולי הדור ההוא, הגר"י דיסקין והגר"ח זוננפלד וזע"א. את תורתם ושיטתם ספג ללב, ועל ידם ותחת פיקודם — בזמן שהם היו בינינו, ובתור מצביא ומפקד ראשי לאחר שהראשונים־כמלאכים עלו השמימה — ניהל בימים טרופים, כתקופה סוערת ונרגשת, את ספינת היהדות החרדית בארץ הקודש. עמד בפרץ והגן בעוז ואומץ על חומת הרוח, על חומת אש דת קדש של עיר האלקים, ראש וראשון לשומרי חומת ירושלים. בתור שכזה הופיע בעיקר כלפי פנים. ואילו כלפי חוץ בהיותו משכמו ומעלה גבוה מכל העם, זכה הרב משה בלוי ז"ל להופיע כפרנס הדור כולו, כפרנס של כלל ישראל. לפני מלכים ושרים התייצב, ויהיו ידיו אמונה, במאבק על כבוד ישראל וזכויותיו.

משהו מתולדות כתיבת הספר הנוכחי רשם הרב בלוי ז"ל בעצמו ב„ראשית דבר“ שבראשו. רבים מידידיו ומעריציו שהכירו פרשת חיי הנפלאה והמיוחדת במינה, ברצותם להצילה לנו ולדורות יבואו מתהום הנשיה, דיברו על לבו שירשום אותה בכתב. הוא נתן את דעתו על כך, והחליט להיענות לבקשתם והפצרותיהם. אבל לא בנקל יצא הדבר לפועל. אמנם חונן האיש בקולמוס מהיר והנשמע לפקודתו בכל עת, אבל טרדותיו הרבות והשונות מגעוהו מלגשת לכתיבת פרקי זכרונותיו. כי טרוד היה הרב בלוי ז"ל מאין כמוהו. למרות שכאמור וכידוע עלה בשלבי העסקנות הצבורית, ויהי לראש המדברים ביהדות החרדית ואחד מראשי דברי הישוב והעם, הנה כאיש שהגשים את תורת ישראל בכל רגע ורגע מחייו וכאובה ישראל אמיתי, לא הבחין בין צרת הכלל וצרת הפרט, ולא בז לקטנות. ביתו היה פתוח לרוחה לכל מר נפש, ובהיותו עסוק בעריכת תזכיר ל„הבר האומים“ או לועדת חקירה על ענינים העומדים ברומו של עולם, טיפל בין פרק ופרק, בענות נפשה של אלמנה אשר בנה נעצר על לא דבר, בשחרורו של יהודי שנאסר בהפגינו למען השבת ונגד מחלליה, או בתוגת רוכל וקן הנאבק בסכך הפורמליות של מחלקת הכריאות הממשלתית.

בקץ תש"ה יצא הרב בלוי ללונדון, בשליחות תנועת „אגודת ישראל“. הימים, ימיה האחרונים של מלחמת העולם, עם קשיי התהכורה הידועים. לאחר שסיים עבודתו הצבורית בלונדון, נאלץ לחכות שבועות אחדים למקום באניה, כדי לחזור ארצה — ואת שבועות הציפיה הללו ואת ההפלגה נאניה ניצל לרשום את זכרונותיו. בשובו לירושלים עבר על כתב-היד, השלימו במסמכים שונים והתקשר עם הוצאתו, לשם הוצאת הספר לאור. כל החומר הוכן לרפוס ערב צאתו לדרכו שנית לפני שבועות אחדים, ובהיפרדו מאתנו הבטיח לנצל שוב את ימי הנסיעה באניה, כדי להשלים את הספר, וביתוד את הפרקים האחרונים. מאידך גיסא, האיץ בנו מאד שנתחיל מיד בהדפסה. כי כאמור, כונתו היתה שהספר יצא לאור בהיותו, אבל, לצערנו ולגוננו, בדרכו לשאת את בשורת הארץ לאחינו השרידים הנמקים במחנות, הגיעתו מררת המות, ונשמתו הטהורה עלתה למדומים בנכר, במסינה אשר באיטליה, ביום עש"ק ח' סיון תש"ו. על רגעיו האחרונים מוסרים עדי ראיה: לאחר שאמר וידוי מלה במלה, פנה לבני לוייתו, ואמר להם: „שמעו לי, ידידים! אני הולך לעולם האמת, למקום שכל אדם צריך לתת דין וחשבון על מעשיו. תדעו כי בחיי הפרטיים הטאתי, אבל כחיי הצבוריים לא חטאתי מעולם. אני מוכן ומזומן להצדיק כל פעולותי הצבוריות לפני בית דין של מעלה, כי כל כונתי היתה אהבת תורה ויראת שמים, ולטובת אחינו בני ישראל“. לבסוף צעק בקול גדול: „שמע ישראל ה' אלקינו, ה' אחד“, ויצאה נשמתו ב„אחד“.

אף לאלה שהכירוהו מקרוב, יהיה הספר הזה משום הפתעה. כי בו מתגלה הרב בלוי ז"ל בפנים חדשות, בפני סופר בחסד עליון. ויש בכך משום השלמה לדמותו הרב-גוונית — כמנהיג ואיש הרוח, מדינאי ודיפלומט, עסקן, פרנס ועתונאי.

בקולמוסו מחיה המחבר לעיני הקורא את גדולי ישראל בירושלים כדורות עברו, את הוריו וזקניו, ידידים ויריבים, בלי מעשי להט אמנותיים, כי אם באותה הפשטות המרעננת שהיתה בה אופיינית לאישיותו. הוא מתאר לנו את ההיאבקות ההיסטורית הנמשכת בציון זה עשרות כשנים, את אותה ההיאבקות שהוא היה בה דמות מרכזית. אלא שיש להעיר כי מרוב ענותנותו, דמות המחבר יוצאת קצת מטושטשת, ויהיה מתפקיד כותב ההיסטוריה להתזיר לה את הזוהר הראוי לה. ראויה לציון גם ההתאפקות היתירה בה מזכיר המחבר את יריביו, את האנשים שאתם נאבק מרה. כבודם — בין של אלה הנמצאים בחיים, ובין של אלה ששבקו חיים לכל חי — גדול וחביב הוא עד למאד בעיניו, ולא פעם ירגיש הקורא שהדבר הזה בלם את הכותב וגרם לו שיגלה טפח ויכסה טפחיים.

אולם כמובן, שאין כל זה גורע מחשיבותו ההיסטורית של הספר, שישמש מעין לא-אכזב לכל מי שירצה להתחקות על הקורות אותנו ביובל השנים האחרונות.

**
*

טרם הגיע העת להעריך נכונה את אישיותו של המחבר ז"ל, ואת האבידה הגדולה אשר במותו בלי עת. כי יותר מדי קרובים אנו לזמננו, לתקופתנו, על אורותיה המעטים ועל צלליה הרבים, כדי שנוכל להעריך כראוי את האיש שהיה דמות מרכזית בה. חשבנו על כן שבמקום מאמר הערכה על המחבר, יותר רצוי שנגיש לקוראים מדבריו-הוא, שיותר רצוי שהקוראים יטו אזניהם לשפתיו הדובבות בקבר, החוזרות על האמת — עבורה הקריב את חייו. בחלק השני של הספר, מכונסים כמה מנאומיו ומאמריו. אין אנו מתיימרים לתת בזה מבחר שלם, המשקף את כל יצירתו הפובליציסטית והריטורית רבת הצדדים. הסתפקנו לבחור משהו ממה שהיה תחת ידינו, ודאגנו רק שהמבחר יכלול מאמרים ונאומים מתקופות שונות ועל נושאים שונים ומגוונים. ואילו הקורא שירצה לעמד מקרוב על אישיותו של הרב משה בלוי ז"ל בכל היקפה, יצטרך לחפש את נאומיו ומאמריו המפורזים בעתונות החרדית במשך שלושים השנים האחרונות לחייו. ואולי עוד תזכה הוצאתנו — שהמנוח ז"ל קשור היה אתה בירידות נאמנה — להוציא לאור את כל כתביו.

הוצאת „נצח“

ראשית דבר

רבים מחברי וידידי דרשו ממני לרשום את קורות היהדות החרדית בירושלים, בתקופה האחרונה. תקופה זו ראויה להיות נזכרת, מפני שהיא רבת הרפתקאות, והיא שימשה מפנה בחיי היהדות בארץ-ישראל והשאיפה רושם כביר לעתיד.

לאחר הסתלקותו של רבינו יוסף-חיים זוננפלד זיע"א, שהיה עמוד הימיני של היהדות החרדית בתקופה זו, המריצה אותי הדרישה הזאת לפרסם (בשנת תרצ"ב) את דברי ימי חיי רבינו זיע"א, בספר „עמודא דנהורא“. באותו הספר תיארתי את אישיותו הגאווית של רבינו זיע"א, ואת הקשר שבין דברי ימיו והיאבקות היהדות החרדית בתקופת חייו. אולם בזה לא הושלם עוד רצוני ולא רצון חברי, מפני שב„עמודא דנהורא“ רשמתי רק את אותם הקורות מדברי ימי היהדות החרדית שרבינו ר' יוסף-חיים זוננפלד זיע"א מילא בהם תפקיד מרכזי ומכריע.

מאו לא עלתה בידי להשלים את החסר, ולערור רשימה שלמה על כל מה שאירע ליהדות החרדית בירושלים — וממילא באר"י כולה — כימי חלדי, בעיקר מפני שלא מצאתי זמן פנוי לכינוס ולריכוז התעודות שנשארו בכתב מתקופה זו, אשר גודעה להם חשיבות גדולה לדברי הימים האלה.

והנה בפרט הזה לא חל שינוי יסודי, גם עתה לא ניתנה לי האפשרות הזאת, ולא חרלתי לקוות שאניע לכך בע"ה, ועוד אשוב ואשנה פרק זה, אולם, כינתיים אמרתי אל לבי: אוסיף עוד חוליא לשלשלת דברי הימים האלה, ע"י רשימה מקורותי, מפני שבדרכם קשורים גם הן אל כל מה שעבר על היהדות החרדית באר"י באותה התקופה.

רשימות אלו, בניגוד לרשימות על רבינו יוסף-חיים זוננפלד זיע"א, אין להם ערך אישי, אבל הן תשמשנה במדה ידועה בתור הקדמה לדברי ימי היהדות החרדית בארץ-ישראל — אם אני או מי שהוא אחר יעלה אותם באיזה זמן על הכתב, מפני שזכותי להיות בתקופת ההיאבקות הזאת, מתחלת ועד היום, עומד ומשמש לפני גדולי היהדות החרדית, וכמעט שלא וזה ידי מתחת ידם בכל הזמן הזה. ובכמה דברים חשובים הייתי המוציא לפועל את מחשבתם ורצונם. והנה, לשם מטרה זו היה מספיק בהחלט אם הייתי רושם רק את מאורעות חיי ~~היהדות~~ להם קשר ישר עם עניני הצבור, אבל כשנוקקתי כבר לרשימות אלה, אמרתי: ארשום דרך אגב גם את חלק מדברי ימי הפרטים, ואם לא ימצא הצבור ענין בהם, הרי ימצאו בהם ענין בני משפחתי. ומתוך שרשימותי מסוג זה מעטות הן, צירפתי אותן לכאן. קהל הקוראים יוכל בנקל לדלג על הפרטים האישיים, מחוסרי ערך בשבילו, וגם אז ישאר חומר מסויים בעל תועלת צבורית להמון היהודים החרדים אשר ימצאו בו חפץ.

עלי להוסיף כי לא הייתי בא גם לכלל רישום רשימות אלו, אלמלא נמצאתי בלונדון כקיץ תש"ה לאחר סיום עבודתי העיקרית, יושב ומצפה מתי תינתן לי אפשרות לשוב לירושלים, שהיתה קשורה בהשגת רשימות מיוחדים, ואמרתי אז לנפשי: אנצל את השעות הפנויות לכתיבת זכרונותי. וגם זוהי אחת הסיבות שבחרתי לי את הקל הקל, לרשום תחלה את מה שאינו זקוק לתעודות, ואת אשר אינו זקוק לתשומת-לב מיוחדת. ואם אזכה לסדר פעם בע"ה, את הרשימות הצבוריות, תמצאנה אלה השלמה בחוברת „עמודא דנהורא“ ובחוברת זו, והרי הן תהיינה כעין שלשה כתובים הבאים לשם מטרם אחת, משלימות זו את זו. לבסוף יעמדו על הברכה: ר' משה שנפלד, ר' מנחם גליקמן-פרוש ור' חיים ידידיה, שעזרו לי באוסף המסמכים, בעריכת החומר וסידורו.

ואתה נספנו כמה נפשות ישראל מנוסעיה. כשהגיעה השמועה לאוני ר' איצלק
סקרלין זיע"א, גמר אוסר לסנוע את חתנו ובתו מנסיעה הכרוכה בסכנת נפשות
כזו ושלח ר"ן מיוחד להשיגם בדרך ולהשיבם. ה"רן השיג אותם כבריטשכ,
והודיע להם את גזירת אביהם ר' איצלק זיע"א. ר' אורי החליט לא להשבע
לפקודה ולהמשיך נסיעתו. לעומת זה החליטה אשהו לשנוע לגזירת אביה ולא
לנסוע. כאשר כל אחד עמד על דעתו בתוקף, החליטו להפריד. ההחלטה הייתה
תקיפה ולפיכך נכנסו אל בית הרב טברייטשכ בבקשה שיסדר את הנרושין. בדבר
שתי הילדות הוסכם, שאחת תלוה את ר' אורי לארץ ישראל, והאחת תלוה את
האם לקרלין, לבית ה"קן אורה. הרב כשראה את ההחלטות נחושה התחיל
לטפל בסרור ה"נטי. הילדות, האחת בח אחת-עשרה שנועדה ללוות את האב לארץ
ואחת בח התשע שעמדה ללוות את האם לקרלין, נמצאו בבית וכשעמדו על הבתרחש
ונורע להן שעליהן להפריד, פרצו ביללה. יללת הילדות רכבה את האם התקיפה,
והיא ויתרה ונסעו יחד. את הספור הזה מסיימים כתובי משפחתנו בתוספת שכרגיל
שטה אז אניה מפרש טאוריסה ליפו שלשה חרשים, ואילו אניה זו שבה
נמצאו האב, האם והילדות, הגיעה בסדר לא"י כפחות מחדש ימים.

שתי הילדות נספו אחרי כן בצפת ברעש. ביום הרעש נמצא בהורכנות
ר' אורי בירושלם. האם, הסכתא זיסל זיע, הילדות והחינוך ר' ישע"י זצ"ל שהיה
אז בן ששה חרשים (בערך) נמצאו בצפת, ושתי הבנות נהרגו במפלת.
תדירה שגרו בה נפלה מהרעש על הילדות והרגתן. האם ובחיקה תילד
ר' ישע"י נמצאו ברגע הרעש ברחוב, הכתים משני צדדי הרחוב נפלו כאופן
כזה שנשאר חלל ביניהם, והאם והילד בחיקה, עטרו טוקפים מפלת ככל צר,
כאין מקום לצאת, אבל נשארו בחיים וגם בלתי נזוקים. הם שהו תחת עיי
המפלת, כפי שמקובל במשפחה, כ-48 שעות, עד שפנו את ההריסות ונמצאו
חיים תילד על יד אמו כמצב של התעלפות.

כאשר שמע ר' אורי זצ"ל בירושלם על דבר הרעש, מהר לצפת. הנסיעה
מירושלם לצפת ארכה אז שלשה ימים. כאשר הגיע לצפת והתחיל לטפס על
חורבות הכתים, מצאו צעיר אחד ממושכי צפת ואמר לו: בא ואראך מקום
שתי בנותיך. הוא הלך אחריו, והראהו את שתי בנותיו כשהן טונחות סמות
תחת אחת הערבות. (במשפחה מספרים שאחרי כן נודע לר' אורי שהצעיר הזה
היה נמנה בין נקברי הרוגי הרעש, והיה לפלוג).

ר' אורי תעתיק אחד כך את דירתו לירושלם, במקום שגר עד יובו האחרון.
ר' אורי היה מגדולי המידי חב"ד, הלמיד חכם מובהק, ובהנהג בחסידות
בכל דרכיו. מספרים שאחד מגדולי הפרושים שאלו פעם ע"י שליח: מה יסוד
החסידות? ר' אורי השיבו: שויתי ר' לנגדי תמיד. והלה השיבו: לי נרמח, וטוב

לב משתה תמיד, וחשיב לו ר' אורי: כשמחילים, שויתי ר' לננדי חמיר, גומרים
 ,וטוב לב משתה תמיד, (כידוע מתחיל שויע אורח חיים, שויתי די לננדי חמיר,
 ומסיים „וטוב לב משתה תמיד“).

תמונת המשפחה

מספרים במשפחה שהגאון סקאליש ר' סאיר אוירכך ששמש אז כרב
 ירושלם פקר כיטיו לנעול את הסקוה לנכרים כחצר ר' יהודא החסיד בעיר
 העתיקה בשבת, כדי לסנוע טבילת כקוה ביום השבת. לשבת הבאה שבר ר'
 אורי, נויי בערב שבת שישכור את הסנעול בשבת בבקר, זירד וטבל. כששסע
 זאת הגאון סקאליש זיעיא אמר: כשרי אורי רוצה דוקא, יש להשאיר את
 הסקוה פתוחה.

והגאון רייח זוננפלד זיעיא ספר לי שפעם נועדו רבני הספרדים, ורנו
 על דבר הצעת חכרת, כל ישראל חברים (אליאנס) כדבר יסוד בתי הספר
 שלהם. כאמצע הישיבה נכנס ר' אורי זצ"ל והוא אז בשנות העסירה, ואמר
 בקול לנאספים: אתם כולכם עובדים על איסור! (החרם שהוטל על בתי ספר).
 וסיר אחר כך עוב את החרד. כין הנאספים קמה סערה ורבני הספרדים דרשו
 מהחכם-באשי להעניש את ר' אורי על כך. החכם-באשי העכיר את הדבר

וְהַיְדֹאֵל לֵצִיל' יִצְחָק אֲדָמָה עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ)

(וְיִצְחָק מִשְׁמֵחַ לֵצִיל' עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ וְיִצְחָק' לְ יִצְחָק' עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ)

וְהַיְדֹאֵל מִשְׁמֵחַ עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ וְהַיְדֹאֵל מִשְׁמֵחַ עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ

עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ וְהַיְדֹאֵל מִשְׁמֵחַ עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ

מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ וְהַיְדֹאֵל מִשְׁמֵחַ עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ

עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ וְהַיְדֹאֵל מִשְׁמֵחַ עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ

עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ וְהַיְדֹאֵל מִשְׁמֵחַ עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ

עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ וְהַיְדֹאֵל מִשְׁמֵחַ עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ

עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ וְהַיְדֹאֵל מִשְׁמֵחַ עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ

עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ וְהַיְדֹאֵל מִשְׁמֵחַ עֹדֵם מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ מִיָּד לְהוֹרָה קִימָה לְ

פרק ב

ימי נעורים

סלמרי הראשונים. ריכזי החנוך בישוב הישן. ישיבת "אהל משה".
וקני וציל. הגאון כהרסק וציל. בשואי.

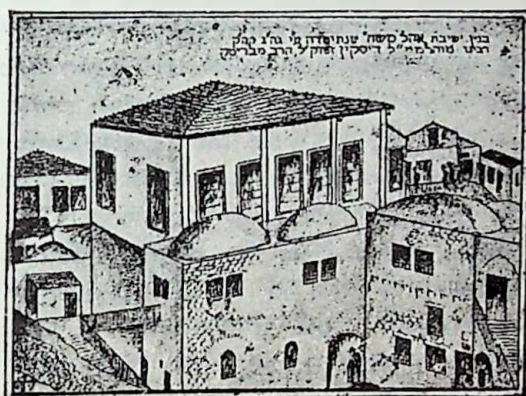
נולדתי בירושלם, בעיר העתיקה, בכתי סחסה, בייט כסלו שנת תרס"ו.
בשנת חיי הרביעית נכנסתי לחדר. זכורני, שאבי ז"ל קטפני במלית סעל לראשי
ונשאני על זרועותיו אל ההדר. בסופה של שנתי החטשית החחלתי ללמוד
היכש. הסלמר, ר' משה ארדיקר ז"ל, היה בעל הסכרה נפלאה. הוא למד אותנו
את מלאכת המשכן, והסכיר לנו את כל פרטי העבודה כליות ציורים סוניסים:
הקסיד לפנינו קרשים וארנים מתפוחי אדמה, והראה לנו את סדר הקסתם
והחאסתם, וכל מלאכת המשכן עסדה לפנינו חיה, ונחקקה בזכרוננו לטשך כל
ימי חיי. רק הודות להסכרתו הנפלאה, הנני עוד היום מסוגל להקים את המשכן
על טכוננו, על ארניו, בריחיו, קטודיו, טבעותיו וכו'. בשנה השביעית עברתי
לחדר הסלמר הספורס בימים ההם, ר' הירש בר ז"ל, כחצר הנסית בעיר
הקתיקה. בשנה השמינית עברתי ללכוד אל הרהיב ר"ט טונישטר ז"ל, נפ"ח.
כל המלסדים הניל היו מלכדים פרטיים, שקבלו שכר לסוד טחורי
הילרים ולסודו בדירחס, ואילו האחרון ר"ט טונישטר ז"ל לא היה מלמד רגיל.
אבא וציל בא בדרכים עם ארבעה הורים שהשפיעו על הרב הניל לעזוב את
הישיבה וללמד את קבוצת הילרים. הסלמר היה ת"ח טופלג, והקמים על
התלמידים יותר סכפי כחם.

התקיסו אז כתי מלסוד תורה אחרים. באו כחשבון ת"ח, עץ חיים,
ות"ח, חיי עולם, אבל אז היו יקירי ירושלם נמנעים עוד מלססור את ילדיהם
לבתי הת"ח הצכוריים, והעריפו מלכדים פרטיים, הסורים לכספר ניצוסצם כאד
של ילרים. ר' הירש בר היה קשור כתנאי, שלא יקבל יותר כששה תלמידים,
ורים טונישטר היה רשאי לקבל ארבעה ולא יותר, כדי שית"י בודם להקריש
יותר זמן לכל אחד מהתלמידים.

לאבא ז"ל היה עוד נסוק טיחד שלא מסרני לת"ח צכורי, ת"ח
חיי עולם. תיתה טיחדת לילדי חסדי פולין, ואבא ז"ל היה נמנה על קרת

הפרושים; גם לחית „עץ חיים“ לא היה יכול לססור אותו, מפני שהנהלח כולל אונגרים, הכולל שאבא זיל היה נטנה עליו, החליטה, שבני הכולל לא ישלחו את ילדיהם לחית „עץ חיים“, כרי שלא לחת בקום להנהלת החית לשלות שררים לסריגת תונגריה. כולל אונגרים היה בעצמו אחראי לחנוקות של בני הכולל, ומכיון שלא ספק לסדר חית צבורית, העניק תמיכת סיוערת לכני הכולל כחשתתפות בשכר הלמוד.

כראי לציין שאבא זיל ושאר החורים שכסרו את ילדיהם למלמדים פרטיים, התאמצו בתשלום שכר הלמוד יותר טכפי כחם, וממכו על מאמר חזיל: חוץ מתשכיר. למשל, ר' בשה טונישטר קבל אז עכור כל חלטיד חצי נפוליון וחכ (מטבעת זהב היתירה שהיו לה אז טהלכום, ערכה שוה לעשרים פרנקים צרפתיים). ומלמד מיוחס זה היתה לו הכנסת מארבעת הילדים בסך חכל שני נפוליון לתרש (בערך פונט וחצי) אבל זה הספיק בתחלט לפרנסתו.

ישיבת „אהל-משה“ בעיר העתיקה

בשנת תוניד נתיסרה ישיבת „אהל משה“, על יד ביתו של רשככחיג, הנאון ר' יהושע ליב דיסקין ויעיא, הרב סבריסק. הישיבה נוסדה על ידי אבי זקני, הרחיג ר' ישעי אורנשטין וציל, ובנו הנאון הירושלמי, דודי וחמי, הרב יעקב אורנשטין וציל, בהסכנת הנאון סבריסק ויעיא. הגורם להתיסרות ישיבה זו היה הרוחק שסבלו תלמידי החכמים, לוטרי הישיבה, שקבלו כשאר הישיבות אז תמיכה בסך חצי נפוליון (שטנה שילינג) לתרש. רצונו של הנאון סבריסק ויעיא חית, שלומרי התורה יתפרנסו שלא כצער, והוא גלה את רצונו זה לתלמידו וכן ביתו, הרב יעקב אורנשטין וציל. הישיבת נתיסרה איפוא על ידו,

שאמרחי לפניו בעל פה, חצי ככירי (בערך שני שילינג) עבור שני דפים, מנחת חנוך, ספעים לפעם נתן לי כישליק (עשרים סאיי) כתנאי שאלבד 5 שקות רצופות סכלי לחשפיק כמלה אחת של שיחה בטלה, ובאופן כזה טרח אתי לחריגלני לחחמדת.

בשנת חרניח בקר חקיסר וילהלם באריי. הוא נתקבל בירושלם כרוב פאר, וכל הערות (יהודים, מושלמים ונוצרים) בירושלם, הקיסו לכבודו שקרי כבוד. שער הכבוד של הערה האשכנזית עמד על יד שכונת, אכן ישראלי (כית היתומים תספריי כעת). הבית שעל יד בית היתומים סצר שסאל, היו שייך לסורי זקני, חרב עמרם בלויא זצ"ל, ושער הכבוד היה מכון סמס אל חלונות הבית הזה. ביום זה יצאנו (חורי זיל, אנכי ואחי הצעיר) לבית סורי זקני לראות את פני הקיסר. בשער הזה קבלו את פניו הגאון ריש סלנט זצ"ל, הסמרגס היה אפרים כחן, בא כח, עזרה הגרסנית, ועוד סנכבדי הקהלה. מר אפרים כחן הקריא סכתב ברכה שנערך על ידי הערה האשכנזית.

בשנת חרניח בערך התפתחת כבר ישיבת, אהל משה למרכז של חורה. לסרו אז בישיבה זו 40-50 מכרכים חלפירי חכמים, בכלתה ובשכנה של ירושלם, וקול התורת לא נדם כין כותלי ביהמיר בכל כיר שקות סעת לעת. אבי זקני זצ"ל הנהיג משמרות בכל לילה, מקציב פרס נוסף, חצי כישליק עבור כל משמר, והמשמרות היו מתחלפים.

לסען לא יפסק קול התורה כישיבת אפילו בשעות הערב, בזמן הסעודה, סרר שבכל ערב הכיאו סכית היתומים ריסקין, לחם ודגים סלוחים, וכל אלו שמתכונו למשמרת סחצית הראשונה של הלילה אכלו כרי שבקס, שחו כום חת, וישבו ללמוד עד חצות. אנכי, חת חס היה סוכן כל הלילה, ופקיד סיוחד נחמנת על כך, כיחור ללילי סכת מארוכים.

אחבת חחורה של אבא זקני זצ"ל גסלת אז סתסירים ספורסמים. לדונסא אזכיר את הסתסיר ססינסק, רי יעקב ליב, שלא פסק פומית בנירסא. הוא היה גר ככתי כרוירא וכא ככקר השכס לישיבת. בכל הרוך הור על לסורו בעל פה, כל ארוחותיו סער בישיבת, ובשעת אכילתו היתה הנכרא פתוחה לפניו, ולטר כהרהור. הסתסיר חזה כשראני סשתוכב היה ננש אלי, בקרבני אליו ורגיל לומר לי: שב על ידי ותתיה גדול בישראל. הסתסיר כסינסק לא חונן ככשרונות סיוחדים. התחיל ללמוד בהיותו כבר קרוב לשלשים בערך, וככל זאת נקשה כמשך שנים אחרות כקי כשים בעל פה. על הסתסירים נסנת הרהג רי לויג ברברסן זצ"ל, שקבע את סקום ליגחו (בשעות שתייה ישן) כחור הססוך לבית הסדרש, ולא נפנה לכיתו אלא סלילי שבת ללילי שבת. כל ימי היו חותנו, רי נתן כריסקר זיל היה ססוך על שולחנו, חותנו ספק לו גם את יתר

צרכיו, את כל הנהגת ביתו הפקיד בידי נות ביתו, ולא ידע כלום מכל אשר בכית. פעם נחלה ונסתכן אחר טילריו, והוא לא עזב את בהמיו; כשהנידו לו שמת, ישב על הקרקע בבהמיו במקום הלינה שלו, ונהג אכילות.

כתור טיפוס סינוד יש לציין קיים אחדים לדמותו של ר' חיים ב"ר זלמן ז"ל. הוא היה יליד ירושלים, תלמיד חכם מופלג ומנכבדי הצבור, מופלג ביראה וחי חיי חסידות ופרישות, נוטל חסדים בגופו וחסיים בדרכיו, ומקבל את כל אדם בסבר פנים יפות. הוא הקפיד שכל קרובי משפחתו, אפילו הרחוקים ביותר, ידברו אליו כלשון אחת, ורכים עשו רצונו זה. פעם בלכתי לשיבת אהל משה, אני רואה את ר' חיים פוסק וכירו קדרה קטנה בכוסה ופרוסת לחם עליה, והוא אז כבן ששים שנה. מה זה ר' חיים? שאלתי. אמר לי: היום בבקר נקרה שכנתי בילד שלה, (הוא נר בכתי סחסה) הנער הלך אל החור מבלי שאכל ארוחת הבקר, הילד יטאר בחדר חצי יום ללא פרוסה בפיו. על כן בקשתי סאטו שתתן לי את ארוחתו, ואני אכיאנה אליו. כסכן, ילד לומר, למה זה ירעב?

בסוף ימיו חלה במחלת השתוק והיה שוכב במטה. בשנות המלחמה הראשונה, היה מחוסר לחם ומשותק, זקוק למזל טינוד, ונשאר כלי פרוטה. אחד מחבריו, מר לוי, קבל מאיש אחד סכום כסף למוכת נצרכים, וכשספרתי לו על מצבו של ר' חיים, הלך אליו כעצמו לסמור לו שתי לייש והב, סכום שנחשב להון רב בשנות המלחמה הראשונה. ר' חיים שלא הכיר את מר משה לוי, הלכוש בגדים מודרניים, לא קיבל את הכסף עד שחקרו בשבע תקירות אם הנדכן אינו חפשי ואם הכסף אינו מקופות קרנות הציונים.

לכר השיעור הקבוע שתשמיע ראש המתיבתא ר' יעקב אורנשטיין וצ"ל, החקיים בכיתו של הנאון סכריסק ויע"א, שיעור סינוד בחושן טשפט על ידי הנאון עצמו. מקשיבי השיעור הזה הוו סגל מכורה של גרולי חורה, כנן הרב יעקב אורנשטיין, ניסו הרב משה פרנקנל, ואחרים מהכציונים שבחכמי הישיבה. רוב בני הישיבה לא השתתפו בשיעור זה, מפני שלא יכלו לרדת לעובק הרברים, שנשמעו ספי הנאון סכריסק ויע"א. השיעור הזה היה קבוע לשעה אחת בצחרים בערך, והיה תלוי במצב בריאותו של הנאון סכריסק ויע"א.

כסוכן שגם אנוכי תתגלגלתי עם בני הישיבה ומחפצי להיות, ישיבה-כחור, נשארתי גם אני עד במשמרות, ישנתי על ספסלי בהמיו כמה לילות בשכוע, ובעיקר אור ליום ששי, חלילה שבו נעורים כמקט כל בני הישיבה. בישיבה היו מתפללים תפלת ותיקין, בין בחורף ובין בקיץ, ואבא זקני וצ"ל התפלל עמהם. אבא זקני וצ"ל הי' מקפיד מאד להתפלל כותיקין, וחכורני שפעם אחת בנשואי אחד מנכדיו נקור באחד מילי הקיץ עד אחרי הצות

לילה, ולסחר השכים לותיקין. כששאלתי אותו: ער כאן? אמר לי: הניחני, זה 45 שנה שלא החסרתי תפלה בותיקין. הוא לא היה רגיל להגזים. אנכי הוא היה נמנה על גרולי חסידי חב"ד, ורק מפני שלא נמצא אז מנין של חסידו חב"ד המקפיד על תפילה וותיקין, התפלל כמעט כל ימיו במנין פרושים, כתורכת ר' יהודא החסיד, וכשמיכל של ר' יעקב רנציגר ז"ל.

חלסור בישיבה בבקר התחיל כחצי שעה כערך אחרי תפילה וותיקין, חריונותו של טורי זקני וציל השפיעה עלי שנמצאתי בישיבה כל יום בשעה זו לשעון הערכי בבקר בימות הקיץ (שעה 5 אירופית בקרך).

הנאון מבריסק זיעא נפתלק בעריח שכט תרניח. אם כי הייתי אז בסקצת למעלה סכן שתיסדעשרה, לא היה זה התפארות שוא אם אניד שתייתי שששש. סכיון שנמצאתי רובו היום והלילה בישיבה ססוך לביחו של הנאון מבריסק זיעא ונתשכתי אז לער בעל כשרותות למעלה טן הרגיל, השתכש הנאון מבריסק זיעא כי לסלא שליחויות שונות, וכמעט שבדברים כלתריצבוריים הייתי אני תשליח הקבוע שלו ושל הרבנית שרה, אשה ספורססה בדודה לחכמה וצדקות. כשהיו רוצים לשלוח אותי, קראוני לחדרו של הנאון זיעא, הוא טסר לי השליחות ובכל פעם היה עלי לתזור לפניו את אשר עלי לעשות או להגיד. זוכרני עוד את נקיסות קולו הערכ: נו, ווי וועכטו זאנען? (איך חגיד?) כשחורתי על דבריו כרבעי היה רגיל לומר: גוט! (טוב).

הנאון מבריסק זצ"ל

בשנת תרנ"ז, באחר ח'מים אני בא בבקר השכם אל הישיבה, והנה אני נקרא לבית הנאון מבריסק זיעא, והוא מסר לי כפת לכנה (ירמולקה) ואומר לי: לך לבקור חולים! ומסור את הירמולקה והגר בשמי שיחכשו אותה לראש ליב חפץ (תרהיג ר' ליב חפץ מבאי ביתו של הנאון, שכב אז כחולה

גם אחרי פטירתו של הגאון מכריסק זיעיא הוספתי להיות שלוחה של חרבנית בשאלות איסור והיתר. אנכי, גם הגאון מכריסק שלחני אל הגאון ר"ש סלנט בשאלות על אורח כשנודמנה, שאלהי בביתו ולא רצה להורות לעצמו. חרבנית הקפידה מאד, כנראה בהסכמת הגאון זיעיא, על טיפ כנולים, ופעם נשלחתי סאתה אל הגאון ר"ש סלנט זיעיא לשאול על כפת הסימ הנשאת חלזיה כצינוק הסיחם לאחר שסווגים סתוכו. ר"ש סלנט זיעיא היה אז סני נהור, הסברתי לו את השאלה על ידי זה שכפפתי את אצבעו אל הצינוק, והוא אמר לי: אמור לרבנית שלכל היותר חזיל סעט סימ בן הסיחם, כשהיא רוצה לסווג ססנו. (התרשפתי מאד סהרצינות שבה התיחס לשאלה זו, שאנכי ולזלתי בה כל כך). אצל אבא זקני וציל למדתי כישיבה עד שנתי הארבע עשרה.

בית כסלו חרניט התקיימה הברימסצוה שלי ביום השבת. את הדרשה למדתי דודי, הרה"ג סוהיר משה פרנקנטל ז"ל. ובכל יום הייתי בציפ את בה שלמדתי, לפני דודי הגאון הירושלמי, ר' יעקב אורנשטיין וציל (חומני אחי), וחס התחדדו ונשאו ונתנו בהלכה, ואנכי הייתי השליח כזה לזה.

בחדש סיון חרניט, כשהייתי בן שלש עשרה וחצי, באתי בכרית ארוסין עם בתו של דודי הגאון ר' יעקב וציל, רבקה חתי. הורי הקריסו לארס אותי כניל צעיר שכזה, עפ"י דרישת סורי זקני, אבי אמא, ואבי חומני וציל, שרצה דוקא שאשתדך עם בת כנו, ר' יעקב וציל. כשנודע לו שאבא וציל הטו אוון להצעה אתרת, לחץ באותו יום השבת על חורי, ובמוצאי"ק קבל הסכמת הצדדים. האירוסין שבאו באופן פתאומי מאד, התקיימו בלי שום הניגוד; בשעה כאומרת בלילה הקירו שני שכנים שהיו ערים לקבלת הקניין.

בכתב התנאים נקבעה החתונה לסיון חרמ"ב. אסתי חתי, צעירה כניני בשנה, וכעת הארוסין היתה בת שתיס עשרה שנה וחצי.

אחרי הארוסין הסכתי פתאום ל, כחורי. תיכף לסחרת חוסנתי אל השיעור של חומני וציל. ילד כסעט, ישבתי בין אברכים תיח סופלנים, בני 25—30 שנה. התקלות זו נתנה לי דחיפת להתסרה ולהתעסקות בלמוד. חרנשתי ואת כחוכה לגבי חברי הגדולים. ההחסרה הפתאומית, הכלתי סכעית, השפיעה על כריאותי, וסחישיבה נתנה הוראה לתלבן ר' דוד גולדברג ז"ל, להביא לכית חורי בכל יום שתי אוקיות חלב עכורי (זה היה חסורת, רסי הישיבהי שהוקצבה לי באופן יוצא סתכלל בתור חתן הריכ).

בקשר עם ר' דוד החלבן, כראי לחוכיר את העובדה חכאה: בעיר העתיקה כרחוב חשרשרת, בין סוכרי ירקות תלאיחורים, נמצא אז יהודי סוכר ירקות כשם ר' יחזקאל לילנטל. הוא היה לכוש, פעס' ערבי, ומשאו וסתנו עם שכניו מערכים. תיחודי חות חית ירא שמים, והוא חית חסספק את חידקות לביתו של

הגאון מכריסם זיע"א, שהיה באסינו בשנת השמיטה שהוא קונת רק סכרס, ועל ידו כך היה המספך הקבוע כל השנים. ר' יחזקאל היה חולני, משתקל חסיד, והיה ניכר שהוא מוכל כמחלת הריאה, אבל כצב כזה חי שנים רבות. שכונות אחרים אחרי הסתלקותו של הגאון מכריסם זיע"א, נפטר גם ר' יחזקאל ויהי הדבר לפלא. אחרי כן נודע שר' דוד דחלכין היה טביא לו יום יום, עפ"י הוראת הגאון מכריסם ועל השבונג, שש אוקיות חלב, וזו היתה רפואתו, וכשנמחלק הגאון מכריסם חדל לספק לו את החלב, והוא נפטר תוך זמן קצר מאד. התקופה בין הארוסין והנשואין עברה עלי סתוך התעסקות חסידית בתורה. הקשכתי לשיעור חותני דודי זצ"ל, למדתי בפני עצמי, ושהיתי במכיכה של ת"ת, טופלני חורה, משתחפי השיעור, וסחם בני ישיבה. את זמן הנשואין הקדירו הורי, והנשואין התקייכו בייט אור תרסיכ (כשלטה חרשים לפני הזמן שנקבע בכתב התנאים).

את דרשה הנשואין לא למדתי מרב. כצאתי ימים אחרים לפני הנשואין טרירת אבא זקני זצ"ל ראיחי על רצפת החצר פסת ניר, הנבחתיה, וראיתי שרשומים עליה תרשי תורה סכח יד קדשו של הגאון מכריסם זיע"א. אלה היו רק רשמים ורכדים, החרושים היו בחבץ נוקשה (והנשואין היו כחוך שלשים לפני הפסח). התבודדתי באחת הישיבות הספרדיות בעיר הקטנת, ולמדתי בעיון את הסוגיא, התעסקתי ברברי הגאון זיע"א וסדרתי לי דרשה מפוארה (שלא היתה לקוחה משום ספר). את הדרשה ורשתי בסעודה שלשית בשבת שלאחר הנשואין, ודודי חותני זצ"ל השתחם למשכע אוניו; הוא היה כפי גדול והיה ברור לו שתיא אינה לקוחה משום ספר.

הנשואין חלו ביום הששי והגאון ריש סלנט זצ"ל היה בסדר הקדושין. הגאון ריש סלנט זיע"א, היה אכ"חורנה של חותנתי, שנחנלה בכיחו, ותהי לו כבת, ובתה, אשתי תתי, נתנלה על ברכיו, ולא זו סחכה וסיום שנחארמתי עם נכרתו, חכב בזכותה גם אותי.

הגאון ריש סלנט ייתר נפוליון זהב לשם, דורן דרשה ליסי הנשואין, ועל הדורן הקתיירי הזה נקראת הכלה (אשתי תתי). דער נפוליון. וכשחכאתי עם כפורים משלוח מנח להגאון ריש סלנט, והוא היה סני-נהור, אסרה לו הרבניה ניע; זהו משת, ארומה של רבקה, דער נפוליון. שתחמוק לכנוי זה הוסבר לי אחר כך. באותה הזדמנות פקדני ללסוד בעיון את הגמרא בביצה ח' ע"ב, הציע את הקרותיו ודרש מסני לכוא אליו בשניה להגיד לו מה שחדשתי בענין זה. עשיתי רצונו והוא נהנה מאד.

כנול יותר צעיר הכאתי לפניו שאלה על עוף, סחט בקורקבן, ואנכי אז בן 14 שנה והוא אסר: נער שכסותו, היה צריך לדעת סעצמו שהחננלה חיא

גדולה ממך? כן רבי" אמרה הילדה, הנני כבר יוחר גדולה".

בתקופת האירוסין קבעתי לי שעה קלה ללמוד בפני עצמי כחב וחשבון. בחדרים הפרטיים לא לטרו כימים ההם לא כחב ולא חשבון, והייתי נאלץ להשלים בעצמי את הוריעות האלה כימי נעורי.

בבית החולים "בקר חולים" שהיה אז בעיר העתיקה, שמש כרוקח ראשי, ר' אברהם רוקח. הוא היה גם טוטחה לרפואות, השיב לשואלים (סכלי רופאים), ונתן את סבי הרפואות מבית המרקחת של בית החולים. הוא נחזרם לסוסחה והשיב לטאות חולים בכל יום, והוצאות ססו הרפא, שנחן לחולים שטפל בהם, עלו למוסר בסכום גדול. אם בי לא היה אפילו רוקח כרופלס, היה בעל נסיון גדול, והצבור רכש לו אטון. ההנהלה דרשה סמנו להפסיק את הטפול בחולים, והוא עמד על דעתו. אחרי התראות, שלחה לו ההנהלה פטורין, והוריעה לו שהפסיקו את בשכורתו.

התעוררת תסיסה בין הצבור, ונתארגנה חנועה צבורית להגן על ר' אברהם רוקח בפני ההנהלה. מר אבא זצ"ל נתן גם הוא את ידו להגנה זו, ובבית אבא ההקייסו אספות אחדות, שגם ר' אברהם רוקח השתתף בהן. ר' אברהם בחר פקיד גבוה משנים רבות כמוסר, ידע והכיר את סדריו הפנימיים והיה טותח בקורת תריפה על ההנהלה. הוצע אז, בתור אכצעי נגדי, לפרסם את דברי הבקרת עיי מודעות ברחוב, בצורה של שאלות. נתבקשתי אז מאבא סורי זצ"ל לנסח את הכרוז. הוא נשא עליו את השם, שלש שאלות נמרצות. כאטור חלו נשואי כיום ייט אדר תרסיכ. לפי התנאים הייתי מכון קרוב לארכע שנים על שלחן חותני, והוא שכר לי חרר בחצר שהוא וגם אביו, אבי זקני, היו גדים בה. בהדר הצר, ששכירתו השנתית עלתה לשלש לאי וחצי לשנה, הכניסו את רחיסי: קרשים טוטלים על שני כסיסי ברול, זו הייתה טטתי, מטה ישנה מעובון דורתי, חוה, בת אבי זקני, שנפטרה בימי עלומיה, מטה לאשתי, שלחן, ארון, שני כסאות. ולא עברו שנתיים והכניסו לחרר הזה גם עריסת ברול עכור בנינו הבכור עטרם ניי.

אבי זקני זצ"ל עודד אותי ואמר לי: אל תחרעם, בנשואין שלי נתנו לי בטקום מטה מחצלת של קש שטוחה על הקרקע.

כשנות הקססטי נמצאתי ליד אבי זקני ז"ל במש, סעדנו יחד, הלכנו להחפלל יחד, הלכנו לישיבה יחד, והלכנו לישון בשעה אחת. השנים הללו היו מיטב שנותי, למדתי בטוחה, למדתי בהתסרה; אבי זקני זצ"ל שהיה רגיל לקום כשעתים אחר חצות הלילה, העיר אותי לותיקין ביסוח הקיץ ולשיעור באשמורה, בימות החורף.

דירתו הייתה במנוכה לבתי מחסה, ובבתי מחסה בבית המררש על יד

ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ପ୍ରମୋଦ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଇଥିଲା ।

[illegible][illegible]

פרק ג

ראשית פעולותי הצבוריות

אני מיסד תעשיית אריג, מנסה מזלי בחקלאות, אגרות הסתרים, המחלוקת בשיבת, תורת חיים, ובכולל גליציא, יסוד כולל אמריקה, הטערכת סביב הגאון מברסק, חמי זיל.

בתקופת זו, שנות ה־קעמט, התחילה במרת מה עסקנותי הצבורית. כדעת אחרים מכני גילי עליה או רעיון ליסד חברה מניות לחקשיה, בכדי לעתה את תעשיית האריג, ובכדי ליצור מקומות עבודה לצעירים, שאין להם אפשרות רוחנית או כלכלית להשאר בבית הסדרש. נחאספנו: מר גר פרוסקין (כעת שופט עליון) ר' יעקב יוסף סלונים זיל (אחיי רב בחרון), ר' חיים יודא ברגסן זיל (נהרג בתאונת בזמן האחרון), ר' טוביה כין (אחיי מנהל בית אגרת ישראל בפתח תקוה) ועוד, ויסדנו חברה מניות בשם „בני יהודא“.

באמצע חברים נבחרו הנזכרים למעלה להנהל החברה. היא נרשמה בחוק, נמכרו מניות בסכום גדול לפי ערך הימים ההם, ונשנו לעבודה. שכרנו צדיף גדול מאד (בפנת רחוב יפו־בקר חולים) במקום שנמצאה עתה החנות, סעין שטובי. קבלנו לפקיד מומחה לאריגה שבא בלודז, קנינו מכונות אריגה (עבודת יד כמובן), לקחנו פועלים על משכון החברה, וכעבור זמן מה הפסידה החברה את כל הכסף. תוצרת האריג לא יכלה או לעמוד בהתחרות עם תוצרת חוץ, הדגמר בלע את כל כסף המניות, ופרקנו את החברה בשלום, אבל אפשר לומר שזה היה הנסיון הראשון ליסד תעשיית אריג בירושלם, וכמראה לי בארץ ישראל בכלל.

בטעם התעסולה פרסמו חברי מאמרים בעתון „החבצלת“ שיצא לאור עיי ר' ישראל דוב פרוסקין, אבי חברנו מר גר פרוסקין. גם אני כתבתי מאמר תחום בשם „בן־ישיבת“. הוא היה ראשית בכורי מאמרי בעתונות.

באותה התקופה קניתי פרדס בכפר מנא. אדמת כפר מנא שהייתה אז שוממה מכנינים ומנטיפות, נרכשה עיי זקני אבדי פתח תקוה, והיא נתחלקה בין קבוצה לפי טיב חקרקע. החלקים היו אמנם שונים, מאה דונם כל חלק, אלא שכל חלק ניתן בשני מקומות 50 דונם בכל מקום, ואם אחד היה עיריית,

ԵՆՈՒՄ ԵՄ ԿԿՈՒՄ ԵՄ, ԱՂԼ ԵՄ, ԸՈՑԻՂ, ԸՆԴՈՒՄ ԵՄՈՒՄ
ԵՆՈՒՄ:

[illegible]

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԴԵՄՈՔՐԱՏԻԿԱՆ ԿՈՄՄՈՒՆԻՍՏԻԿԱՆ
ԿՈՆԳՐԵՍՍԻ ՄԱՍԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԴՈՒՐԱՆՈՒՄՆԵՐԸ

[illegible]

בחצרות הספרדים, עד שנכנסנו לבהמ"ד הגוי. התחיל הנ"ל כבר טחכה לנו, שניהם חזרו על יסודי החכרת, על תנאיה העיקריים, על אופני ההשתייכות, והציעו שהיצויה מן החכרת תהי' בלתי אפשרית. אני לחובי מסכים כמעט לכל, האמנתי שהם עבדו תכנית והם נגשים להגשימה.

מחלימים ששלשחנו טהורים את סניחי היסוד של החכרת, ושלשחנו קבלנו קנין על שמירת הענין בסוד. תיכף לאחר קבלת הקנין, מבקשים ממני להכנס אתם לרנע לאיזה בית אחר; הם הולכים ואני אחריהם, רופקים ברלח עפי' „סימן קבוע, הדלת נפתחת, ואני נסצא כאולם ארוך. הגני משחאה למראת עיני: שלחן ארוך, ומסביבו מסובים מסלחם ומשטנם של גדולי חכמי הישיבה בירושלם. די אם אזכיר לדונמא שהרב ר' יונה ראס ז"ל היה בין המסובים (אולי לא לרצון שאפרסם את שמותיהם של אלה הנמצאים לחיים בינינו לאורך ימים). החבריא קטה כלה על רגליה, נוחנים לי מקום כראש, מנישים לי את ספר הזהב לחתום בו, טקבלים פני כנאוטים.

כלומר, החכרה היתה קימת כבר, אלא שזהו הנוהג לקבלת חבר חדש. עד יומי האחרון לא אשכח את ההשפעה הרוחנית שקבלתי משעה קילאית, נשגבה, ומרוססה זו. הייתי הצעיר שכחורה, בן 19, והצעיר באיכות, כי כולם היו מבחירי גדולי החורה והמסקנות התרנית בירושלם.

יד החכרה הזאת היתה בכל מוסדות הצבור. אם הרב מרדכי לייב רובין נחמנה לרב בעקרון הרי זה נעשה כהשפעת החכרה. אם הרב אברהם אהרן זוננפלד, בנו הככור של מרן הגרייח זיע"א, נחמנה לסנהל בית התכשיל כחית עין חיים, הרי גם זה נעשה כהשפעת החכרה. אני נסנע מלהזכיר שמות הרכנים החיים אתנו כיום שקבלו משרות רכנות, שויכ, וכי' הורית לתכרה זו. אבל עיקר מתעלות רוחנית גרטה לי החכרה שהנני חכר וידיר קשור אל גדול בתורה פלוני ואל גדול בתורה אלמוני. על כרחי נעשיתי מעין „גדולי“ ההשתייכות חייבה אותי, הטילה עלי אחריות, השתרלתי להיות ראוי ל„חברי בחכרת מסתורית זו. אם פגשתי חכר, הצצתי לפניסיות מהות, עזרתי ונעזרתי, חושפעתי והשפעתי. עברו שנים, ואנכי נסנתי למזכיר כבוד של החכרה, אבל כעבור עוד שנים, באו תסורות כישוב היהודי, והחכרת נחלדלה וחלכה. חלק מהארכיון היה שסור אצלי, ונאכר, כאשר הערכים פרעו את ביחי בשנת תר"ם. עם ביטולה, כטלה כמובן גם מוריותה.

בקין תרס"ז נודמנתי בחכרון. היה בערך כשנה אחרי הסתלקות בעל „שד"ח-מדי“ (הנאון ר' חיים חזקי' מדיני ז"ל), ונחנה רעש בעיר. מי שהוא חור מכית העלמין וראה את קברו של הגאון בעל „שד"ח-מדי“ פתוח. ותהום כל העיר, וכל החושבים סנער ועד זקן יצאו לכית העלמין, וגם אני בחוכם.

מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה
מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה מִיָּדָה

[illegible]

החלטה (החלטה) על ידי הוועדה, שיש להעביר את המסמך למשרד המשפטים.
(החלטה) על ידי הוועדה, שיש להעביר את המסמך למשרד המשפטים.

[illegible][illegible]

לפרוך לו אזכרה בחזרת ר' יהודא החסיד, ופרסמו על כך סודות (כנראה לא באה על כך סתמא גלויה מצד הנרשים זצ"ל, שהיה נר בחצר החזרה). הדבר קורר התסרטות בחוגי החרדים, ומשלחת של חרדים פנתה אל הגאון ז"ל בדרישה לבטל את האזכרה. הדבר היה קשה עליו, מאחר שלא קרער בתחלת על האזכרה, אבל הרשה לחרדים הסוחים לעשות כטוב בעיניהם כדי לבטלה. אז שלח מורי וקני ז"ל אל כל הישיבות להכריז שכל חכמי הישיבות יבאו ביום כי תסוד ללמוד בבית הכנסת הגדול שבחזרת ר' יהודא החסיד זי"ע. חכמי הישיבות נענו וביום הנועד מלאו מאות חכמי ישיבה ותלמידיהם את בית הכנסת הגדול ולטרו בקול. בשעה הקבועה באו ראשי הציונים ומיעוטם לבית הכנסת, ואזניהם חרשו לקול התורה שכלא את הכית. בהכנסת קור הגבירו תלמידי הישיבות את קולם. בשעה חרא השתוממו הציונים והלכו לעומת שבאנו. מאז לא נסו להשתמש בבית הכנסת הגדול לאזכרה. אני הייתי אז בין אלה שבאו ללמוד בחזרת ר' יהודא החסיד זי"ע.

תקופת התמדתי בלמוד נמשכה עד שנת תרס"ח, בחרס"ו חדלו שנות ה.קצט"י ושז"י שנים הוספתי ללמוד בישיבה, מקשיב לשקור מורי וחסי ז"ל ומצליח בלמוד.

בתקופה ההיא קרה המאורע רלהלן: הועד הכללי היה קובע קופות ר' סאיר בעל הנם מאמריקא עבור מספר טסוים של כוללים בירושלם, והיה מחלק את הכסף עבור קניי בני הכוללים, שהיו טשוותפים בו. כולל של עולי אמריקא לא התקיים כלל וכשעלה לארץ יהודי מאמריקא, והיה זקוק לעזרה, היה הועד הכללי תומך בו. משנתרכה מספרם של עולי אמריקא והתביכה של הועד הכללי היה נעוטה ביותר, התליטו ליסר כולל אמריקא בשם, תפארת ירושלם ולקבוק קופות רמבעה"ג באמריקא עבור הכולל הזה. הנחלת הועד הכללי חששה שקופות ששנה יפגעו קשה בקופות רמבעה"ג שלה, בפרט כשהן מיוחדות עבור קניי בני אמריקא, שעלו לארץ, שיש להם מכירים באמריקא. מתוך כך התנגדה ליסור הכולל. גם הגאון ר"ש מלנז זצ"ל, שעמד אז בראש הועד הכללי, התנגד לכולל החרש. לשם שיווי המשקל, נחלו בני כולל אמריקא או באילן גדול, פרסמו שהגאון מוהרי"ל דיסקין מכריסם זי"עא מסכים ליסור הכולל, והם בקשו את מורי חסי שהיה טבאי ביתו ומתלמידיו המובהקים של הגאון מכריסם. שיעזור להנן עליהם בפני ההתנגדות הנמרצה של הנחלת הועד הכללי.

מורי חסי ז"ל, מתלמידי הגאון מכריסם זי"עא, פרסם אז גלוי רקת שהגאון מכריסם זי"עא מסכים ליסור הכולל, והודיע על כך גם לאמריקא. הגאון מוהרי"ל דיסקין זי"עא נחבקש סכל הצודדים להודיע הנחן את הסכמתו או לא, ומפני טעמו ונמוקו שלא נחלה עד היום, לא השיב לשואלים, לא

באו שליחי שני הכריצ (פרושים וחסידים) לבית סורי חמי זיל לחזסין אותו לפני אספת הרבנים בסושכ בריצ מיוחר, כחצר בית החבשיל לעניים של ר' ליב רץ זיל. סורי חסי זיל החלים לא לתקנות להזמנה. אכיו, אכיו זקני זיל, חיה מתן ברפתו ומתוך רצונו להשקים את מסכסוך בקש את אחד מחלסידיו סורי חסי, ר' ליביש ובר זיל ואותי, שנלך אל הרבנים לבקשם שיכטלו את האספה. בקרנו אז אצל חגאון ר'י בלור וציל, אצל הראכיד ר' משת נחום ולנשטין וציל ועור. לא תצלחנו לכטל את הישיבה, אבל תשננו מאחרים הכטחה שלא ישתתפו בה. לסוער שעת הישיבה תופיעו רק חלק מהרבנים, ותנוכחים פקפקו אם לנהל את הישיבה, ולקבל התלטת שלא בפניו. אז קם על רגליו מרן הגרייח זוננפלד זיעא, שתיה בין חסוזסנים, והוא כא בכוונה להנן על כבוד סורי חסי זיל, שהוקיר אותו מאד, ואמר: את מי אתם רנים, את אחד סנאוני החזרת? ססופקני אם בכלל אנו רשאים לדון אותה, וסכל שכן שלא בפניו. רבריו התקיפים השפיעו, והנוכחים באו במכוכה וחפשו סטנה מוצא. כישיבה זו נמצא בין חסוזסנים גם הרב ר' ישראל יעקב יעכץ, גאכיר קריסינטשונ, שהכטיח לסרר את תענין כדרך תווד. הוא שאל את סורי חסי זיל לנסוק חכקרת הפוסביות על ראכיר החסידים. חסי זיל ענה שאחר הרבנים (אני נסנע מהזכיר את שמו) בא אליו בשם הראכיד ר' רוכצי ואמר לו: אם חצר של סנהם סנדל רנר יכואו לפני כריצ שלנו יוכו כרין. הראכיד הצהיר, כסוכן שלא אמר דברים אלה, הרב תניו זקף את הכשלון על חשכונו הוא, ואז נערך כעין פסק דין, שקבע שתיתה כאן אי חכנה ושלוחא הוא רעוית. כסשך הזמן רכש לו סורי חסי וציל את אסון חצבור, רכים פנו אליו לשאול בעצתו, והוא קבל את כל אחר כסכר פנים יפות. כאותה תקיפה כהן כראש מתיכחא כישיבת אהל משה כי סנהל הישיבה וסושרת, שמש כסוכיר יחירי ככולל חכיר, מוכיר ומנהל כולל אמריקא, ולטרות טרדותיו המרובות הקיר פקס על עצמו, לפני אכיו סורי וציל, שהוא לוסר רוכ שקות חיום והלילח.

סורי חסי וציל היה קנאי קיצוני, ולוחם מלחמת ר' נלהכ, בדרשותיו ומאמריו עמר כססירות נפש בפני כל פרצת, וקנאתו זו היא שקטרה לו שכא לחסות חחת כנפי הנאון סבריסק זיעא, שתיה ידוע לסקנא קנאת ד' ולוחם בבתי תהנוך תחפשים וככל מקולותיהם ונסינונותיהם. סורי חסי זיל נמנה על השלשח שנשלחו לחזרכת ר' יהודא החסיד להכריו על איסור כתי הספר. (שני האחרונים חיו הגרייח זוננפלד, ואכא סורי וציל). אולם לסרות קנאותו חיה גם נוח לבריות. לרונמא, פעם באמצע השעור נחן עליו אחר ולחש משהו לאזנו. סורי חסי וציל הפסיק את השעור וירד, שמת רנקים אחרים וחזר לשעור. הוא

ספר אחר כך שכן יהודא חכה לו בפתח החצר, ושאל אותו על פירוש הסלה
„אסיף שכאצבע (זכחים ב' ע"ב). הוא חשב את זה לקרוש השם, להסביר לבן-
יהודא סלה, שהוא בעל הכלון, לא ידע את פירושה.

מחדש נפלא היה בהלכה ואנדה, בנלה ונסתר, כחשבון והגרסה, אולם
לא השאיר אחריו ברפוס כי אם פירוש על הרמב"ם הלכות בלאים, קונטרסים
אחרים, כל המצוה' מנין המצוות עד מצות קל"ו, אלון בכותי הספרו על
הנאון מבריסק זי"א, וחרושי תורה מפוזרים במאות באסרים שנחפרסו
בחוברות „חורה מציון" ו „אור תורה".

את האסון, הוא התאמץ להכליג על יגנון, אבל דוקא ההכלגת הזאת, החלישה עוד יותר את לבבו והוא הרגיש כגפשו שירד אל בנו אבל אלי קבר. כהכירו את האחריות לנכי הישיבה בה השקיעו הוא ובנו כל כך הרבה עמל ויגיעה והיא הייתה ביטי פריחתה, 14 שנה להוסדה, כתב לנאון ר' יצחק ירוחם דיסקין זיע"א, בנו יחידו של הנאון מבריסק זיע"א, שיבוא לירושלם לקבל לידו את הנהלת מוסדות הצבור שיסד אביו זיע"א: בית היתומים דיסקין וישיבת אהל משה. בחקופת הבינים סעת הסתלקות הנאון מבריסק זיע"א (תרנ"ח) נעשו אמנם נסיונות להביא את בנו לירושלם לנהל את המוסדות, אבל הוא סרב חטיר. הפעם נענה להזמנה. כורי זקני וציל דאג לכך שגם הנהלת בית היתומים תזכינו ותססור לידו את ההנהלה הראשית, ובחדש אלול תרס"ח הגיע הנאון ר' יצחק ירוחם וציל לארץ ישראל, למלא מקום אביו במוסדות התורה והחסד שהקים בירושלם. כורי זקני וציל העביר סיר את הנהלת הישיבה לידו ועזר לו כהנהלתה. ניסי הרב משה אורנשטיין זיל נתמנה לסגיר שיעור. בחדש תשרי תרס"ט הייתה תקופה בבחינת "בין מלכא למלכא". הנהלת הישיבה שכנה עוד בטשרר הקודם והכספים נתקבלו ונתחלקו עיי הנאון הגרי דיסקין וציל.

הנאון רבי יצחק ירוחם דיסקין וציל.

האסון עכר את לבו של כורי זקני זיל, הוא לא יכל לשכוח את חבן יקיר לו, בנו יחידו, הנאון הירושלמי. בהתחלת חדש מרחשון נחלה בסתלת לב קשה, וביום י"ט מרחשון תרס"ט, החזיר נשמתו לנחתה, בשנת ה'רצ"ד לחייו. וכאן רשמים אחרים בקשר לפטירתו: עיר בהיותו בריא, בהעירי את אוגו על הנחיצות לחפש דירה אחרת, כפי שהסכים בשעתו, השיב לי בהתמרסרות:

דירתי לא בעולם הזה. בימי סחלתו נכנסתי בבקר לחררו ומצאתיו בוכה, שאלתי: מה אתה בוכה? אמר לי: איך לא מבכה? אמר לי: מה שראיתי בחלומי; הנני בעולם העליון, וחבצו כמני על שלא למרתי חורה הרבה. עניתי, שתייתי טרוד בפרנסת הבית, ולא היו לי גם תכשרונות הדרושים לעלות במעלות התורה. אז קראו לילד אחר ואמרו לו לחזור על לסודו בתוס' פלוני. הילד חזר על הסברה נשלמה בדברי החוס', ואח"כ אכרו לי: ישעי! הילד הזה הוא תלמידך לפני חמשים שנה, אתה הסברת לו את החוס', הנך רואה שאם רצית היית גם יורק ויכול. כשנכרה עליו סחלתו וכנס את צאצאיו מסביב לכיטתו, את חתניו וכנותיו, אמר לדורי הרכ יוסף חיים שינכרנר וציל (נפטר באייר תשי"ה): "השגיתו על משה, הוא ימלא את מקומי בעבודת הצבור".

אחרי כלות האכלות, העביר הגר"י דיסקין זיע"א את משרד הישיבה לביתו, ומנה אותו כחור מקיר ראשי במשרדו, והוא (לא כאביו זיע"א) דרש ממני במשנים לעבוד בשכר בספק כל היום. אם רוצים אמר לי — אפשר ללמוד גם כלילות. באותה שעה יצאה גם רגלי השניה מתחום בית המדרש, ושעה זו, היתה הסכריקה בחיי. עברתי טאהלה של תורה לעליה בשלבי העסקנות הצבורית, טפנה, שהנני מזכירו בצער עד היום.

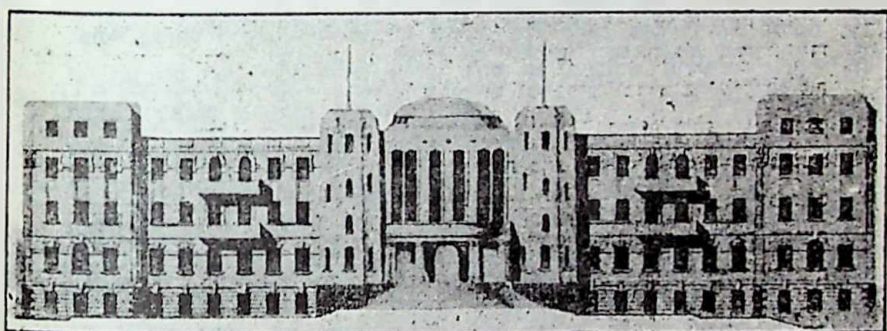
תקופת התעסקותי כתורה נסתיימה בסאדוק חשוב. חכמי הישיבות הטצוניים יסרו אז מרכז תורני בשם "בית ועד לחכמים". בין טיסרי כוכד תורני זה, נסניתי גם אנכי. הוא נמצא כאולם גדול, בחוף תיקף הבנין של בית החולים האיטלקי כעת. במרכז תורני זה דרשו לומדי הישיבות לפי התור, וגם גדולי תורת מהגולת דרשו שם דרשו תלכה. הנאון ר' חיים ברלין נשא שם פלפול תלכתי, וגם תנאון ר' יצחק ירוחם דיסקין כאשר בא ארצה, נשא שם פלפול עמוק בסוגיא, הפנול הנוחר והטמא, שהפליא את שומעיו. נשא תלכה זה דכש לו את הקרצת כל גדולי ירושלים שהכירוהו כנאון עצום כתורה, דבר שהשפיע כתרבה על עתידו בירושלים, ומתפתחות שעברו עליו. בית ועד לחכמים שמש לי תחנה אחרונה במסגרת, לפנר התורה ואורת חיים של אדם אשר תורתו אומנתו.

אנכי, גדולי ירושלים נרכו ספרים לבית הזה, והנרייח זוננפלד זיע"א הכנים ספר שרשם עליו: הנני נותן את ספר "בית ועד לחכמים" לבית ועד לחכמים לפיק (תרע"ה).

כאסור העביר תנאון ר' יצחק ירוחם דיסקין זיע"א, תיקף אחרי פטירת מורי זקני את המשרד לביתו והיה מנהלו יחיד. כעבור זמן מה העביר גם את משרד בית חיתומים לביתו. אכל העברה זו של בית חיתומים נפגשה כמכשולים חת תדבר: שנים אחרות לפני בוא תנאון תריו דיסקין וציל, באה תנהלת בית

שנת תרע"ק עברה על תשוב הישן כלי זעזועים מיוחדים.

בשנת תרע"א, פרוץ משבר קשה במוסדות הישוב הישן ספחה פשיטת הרגל של שני המוסדות תורת חיים, וכושב זקנים. שני המוסדות האלה כרעו תחת קול תחובות. החוב גדל משנה לשנה עקב החלפת שטרי החוב בתוספת רבית על רבית, עד שהיה זכרח להפסיק את התשלומים ולהכריז על פשיטת רגל. החוב של ישיבת "תורת חיים" הגיע עד ל-27 אלף נפוליון, ושל "כושב זקנים" לערך 12-13 אלף, סכום די הגון, ביחוד בימים ההם. משכר המוסדות האלה פגע: א) במלוים שחלק ניכר מהם היו יתומים, מפקירי נדוניא, ואנשים זקנים שפרנסתם היתה תלויה ב"הכשר" של הכסף הזה. ב) בכל שאר מוסדות החסד. כל המוסדות היו עמוסים בחובות, אחדים בחובות לא כל כך גדולים, ותיו כרגיל מחליפים את השטרות. ספחת פשיטת הרגל בשני המוסדות נתערער האמון והנושים סרכו לקבל שטרי חוב אחרים במקום אלה, שהגיע זמן פרענם. סכנת פשיטת רגל היתה צפויה לרוב מוסדות התורה והחסד.

בנין בית היתומים דיסקין

בין המוסדות הנפגעים נמצא גם כן בית היתומים דיסקין. גם עליו רבץ חוב של כמה אלפים נפוליון זחל, וגם הוא היה סוכרת להחליף שטרות שהגיע זמנם, באחרים שמוער פרענם מאוחר יותר. אי האבון פגע גם בו, ומתוך כך צפוי היה אף הוא לפשיטת רגל. ואם פשיטת רגל היתה בלתי רצויה לכל מוסד, הרי היתה מסוכנת מאד כשכיל בית היתומים דיסקין, מפני ששמו תמוב של תגריי דיסקין ז"ל, היה קשור במסד, והוא לא נתנסה סעודו בחובות וכגנישות. המצב הקשה פרש קנן על פניו המאירות. ביזמת מוכיר המוסד מר שמואל עדן, נתמנה ועד שר מוחרים, בראשם המוחר הירוע

11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000
 1001
 1002
 1003
 1004
 1005
 1006
 1007
 1008
 1009
 1010
 1011
 1012
 1013
 1014
 1015
 1016
 1017
 1018
 1019
 1020
 1021
 1022
 1023
 1024
 1025
 1026
 1027
 1028
 1029
 1030
 1031
 1032
 1033
 1034
 1035
 1036
 1037
 1038
 1039
 1040
 1041
 1042
 1043
 1044
 1045
 1046
 1047
 1048
 1049
 1050
 1051
 1052
 1053
 1054
 1055
 1056
 1057
 1058
 1059
 1060
 1061
 1062
 1063
 1064
 1065
 1066
 1067
 1068
 1069
 1070
 1071
 1072
 1073
 1074
 1075
 1076
 1077
 1078
 1079
 1080
 1081
 1082
 1083
 1084
 1085
 1086
 1087
 1088
 1089
 1090
 1091
 1092
 1093
 1094
 1095
 1096
 1097
 1098
 1099
 1100
 1101
 1102
 1103
 1104
 1105
 1106
 1107
 1108
 1109
 1110
 1111
 1112
 1113
 1114
 1115
 1116
 1117
 1118
 1119
 1120
 1121
 1122
 1123
 1124
 1125
 1126
 1127
 1128
 1129
 1130
 1131
 1132
 1133
 1134
 1135
 1136
 1137
 1138
 1139
 1140
 1141
 1142
 1143
 1144
 1145
 1146
 1147
 1148
 1149
 1150
 1151
 1152
 1153
 1154
 1155
 1156
 1157
 1158
 1159
 1160
 1161
 1162
 1163
 1164
 1165
 1166
 1167
 1168
 1169
 1170
 1171
 1172
 1173
 1174
 1175
 1176
 1177
 1178
 1179
 1180
 1181
 1182
 1183
 1184
 1185
 1186
 1187
 1188
 1189
 1190
 1191
 1192
 1193
 1194
 1195
 1196
 1197
 1198
 1199
 1200
 1201
 1202
 1203
 1204
 1205
 1206
 1207
 1208
 1209
 1210
 1211
 1212
 1213
 1214
 1215
 1216
 1217
 1218
 1219
 1220
 1221
 1222
 1223
 1224
 1225
 1226
 1227
 1228
 1229
 1230
 1231
 1232
 1233
 1234
 1235
 1236
 1237
 1238
 1239
 1240
 1241
 1242
 1243
 1244
 1245
 1246
 1247
 1248
 1249
 1250
 1251
 1252
 1253
 1254
 1255
 1256
 1257
 1258
 1259
 1260
 1261
 1262
 1263
 1264
 1265
 1266
 1267
 1268
 1269
 1270
 1271
 1272
 1273
 1274
 1275
 1276
 1277
 1278
 1279
 1280
 1281
 1282
 1283
 1284
 1285
 1286
 1287
 1288
 1289
 1290
 1291
 1292
 1293
 1294
 1295
 1296
 1297
 1298
 1299
 1300
 1301
 1302
 1303
 1304
 1305
 1306
 1307
 1308
 1309
 1310
 1311
 1312
 1313
 1314
 1315
 1316
 1317
 1318
 1319
 1320
 1321
 1322
 1323
 1324
 1325
 1326
 1327
 1328
 1329
 1330
 1331
 1332
 1333
 1334
 1335
 1336
 1337
 1338
 1339
 1340
 1341
 1342
 1343
 1344
 1345
 1346
 1347
 1348
 1349
 1350
 1351
 1352
 1353
 1354
 1355
 1356
 1357
 1358
 1359
 1360
 1361
 1362
 1363
 1364
 1365
 1366
 1367
 1368
 1369
 1370
 1371
 1372
 1373
 1374
 1375
 1376
 1377
 1378
 1379
 1380
 1381
 1382
 1383
 1384
 1385
 1386
 1387
 1388
 1389
 1390
 1391
 1392
 1393
 1394
 1395
 1396
 1397
 1398
 1399
 1400
 1401
 1402
 1403
 1404
 1405
 1406
 1407
 1408
 1409
 1410
 1411
 1412
 1413
 1414
 1415
 1416
 1417
 1418
 1419
 1420
 1421
 1422
 1423
 1424
 1425
 1426
 1427
 1428
 1429
 1430
 1431
 1432
 1433
 1434
 1435
 1436
 1437
 1438
 1439
 1440
 1441
 1442
 1443
 1444
 1445
 1446
 1447
 1448
 1449
 1450
 1451
 1452
 1453
 1454
 1455
 1456
 1457
 1458
 1459
 1460
 1461
 1462
 1463
 1464
 1465
 1466
 1467
 1468
 1469
 1470
 1471
 1472
 1473
 1474
 1475
 1476
 1477
 1478
 1479
 1480
 1481
 1482
 1483
 1484
 1485
 1486
 1487
 1488
 1489
 1490
 1491
 1492
 1493
 1494
 1495
 1496
 1497
 1498
 1499
 1500
 1501
 1502
 150

הרב? לא! אמרתי, לא היתה לי הזדמנות ולסחר אני נוסע בעזרת השם.
 "היתכן שאל ר' לוי, להיות בפרשבורג ולא לבקר את הרב? אל יעשה
 זאת, ילך נא היום עוד לפני הצהרים לבקר את הרב, הוא לא יתחרט".
 הכנחתי לעשות זאת. הרב נר בערלנאסע בקוסה הראשונה. נגשתי אל הדלת,
 וראיתי את הכתבת באונגרים: הרב הראשי שרייבר. הנני לוחץ על כפתור
 חשמלי, אין תשובה, אני לוחץ שנית, שלישית, אין תשובה. אני חוסר שסודר
 במיוחד שאם ה"בתור" רואה יהודי אורח (שכמה סחור אחרי אספסופים)
 אינם פותחים לו; אני סתדעם בלבי, חוזר לאכסניה שלי ושולח נלויה כדאר.
 אני כותב שרציתי לבקר ולא נתנו לי להכנס, ואני נוסע לסחר, וססיום
 וקובלני עליו רבי, שאין ביתו פתוח לרוחה אף על פי שאין עניים בני ביתו.
 אחרי הצהרים פגשתי שוב ר' לוי רוכינשטיין, ושאלני: נו, חבקר כבר
 את הרבי? כן, אמרתי, אבל לא פתחו לי את הדלת; כנראה אין הוא מתעקע
 אחרי סבקים כטוני? לא יתכן, אומר הוא, לא יתכן, אין מעלת כבודו מכיר
 את הרבי, אין סנחנו כך. עכשו אני מכקשו סאר לכל יסע סכאן, ער
 שיתראה עם הרבי, כדאי להכירו. האם מצאה את הבית לנכון? כן אמרתי
 ראיתי שלט קטן. ומה עשית? לתצתי על הכפתור החשמלי. באיזו דלת?
 הוא שואל, "כדלת האמצעית"? כן, עניתי. "וזהו הדירה", אסר, "בלכתו אחרי
 הצהרים, ולחון על כפתור הדלת בצר שסאל בדלת הפרטית. אני בטוח שיש
 איזו סכה, נא ללכת". אני סכתיחו שוב, ואני הולך, אני לוחץ הכפתור בדלת
 לצר שסאל, נפתח אשנב, והשמש שואל: רוצה לראות את הרבי? איזה
 שם אוריע? משה כלוי, ירושלים. אחרי דנקים נפתחה הדלת המרכזית ונאכיד
 פרשבורג יוצא לקראתי ומסינני לפני. הוא סראה חכיכות רבה לארץ ישראל,
 מחזקני במטרת נסיעתי, ושואל פרטים על הנהלח הכולל בירושלים (הוא היה
 נשיא הכולל). הבקור נמשך שעה וחצי, אני עוסר לצאת והוא מלווני, שנינו
 איננו מזכירים את בקורי שלפני הצהרים ולא את הגלויה (תדאר סתחלק שני
 פעמים ביום). הוא יוצא אתי ער סחון לדלת, ואסר לי: נא ללחון על הכפתור.
 אני לוחץ. כלום שוסע צלצול? שאלני. לא, אני אומר. ינסה שוב. אני
 סצלצל שנית. כלום שוסע צלצול? הוא מוסיק ושואל. לא! אני אומר.
 הפעסון מקולקל! אומר הרב, הוא שבור זה ימים אחדים, בטח נוכח —
 ססיום הרב — שאזהרת רזיל, והוי דן את כל ארס לכף זכות! כוללת גם
 את הרב.

לבריקס הנחתי ביום י"ד ניסן באשסורת הבקר. סרתי לכיתו של מנהל
 משרד ישיבה. אהל משה בבריקס, ר' ישראל נחסן כלומפלד זיל, יהודי
 ירושלטי, שקבע למען הישיבה את מושבו בבריקס.

[illegible][illegible][illegible]

משלשה ח'שים, חייתי כל היום בכיתו ועל ידו מסש. שכעתי מסנו חדושי תורה, שמעתי את שיחת החולין שלו, — הוא היה גם מספר מסוין —, הכרתי שם את כל משפחתו, גם את בנו הנאון ר' זאב שליט"א הכרתי. זה היה בשנה הראשונה לגשוואיו. בכריסק פנשתי בפעם ראשונה את הנאון בעל "חפץ-חיים" ויעיא, וזכורני שכעלי הענלות החקוטטו כיניהם מי מהם יוכל את ה"חפץ-חיים" בענלתו, מהחחנה למלונ, עד שהמכיסו ביניהם להסיעו בחור. בכריסק פנשתי את הסופר הקנאי, ר' אלי עקיבא רבינוכין וציל, נאביד פולסאווא, קודך ה"פלא" ו"הסודיע", את ר' יעקב ליפשיץ זיל, יד ימינו של הנאון ר' יצחק אלחנן וציל, ואת ר' שמואל נח זיל, יד ימינו של הנאון ר' דוד פרידמן סקרלין וציל. מתחום ירושלם יצאתי לאויר עולם היהודי, לעולם הרבנות והעסקנות ברוסיה הנרולה, אוצרה וכית אוצרה של היהדות החרדית כדור הקורס. אופקים רחבים נפתחו לפני, ותורת היהדות החרדית ותאבקותה נהגלו לפני. גם את הרב שלמה אהרנזון זיל, רבה של תל אביב, הכרתי אז בקיוב. בכרתי אותו בכיתו כשליחות הנאון מכריסק ויעיא לטובת בית היתומים, ומטילא הכרתי את קיוב ואודיסה, וראתי עולמות רחוקים זה בזה, קיוב — וכריסק. בריסק יהדות ספונה בטל של תורה, לא נמצאה בה ערין מנות פתוחה כשבת, סלאה כתי מדרשות כאלכסנדריא כשעתה, כתי מדרשים מיוחדים לכל סוג של בעלי אוסנות, גם בית מדרש של בעלי ענלות נמצא בכריסק, ולפנות ערב קסרו לפני בית המדרש, עשרות ענלות, שבעליהם הענלונים נחכנסו להחפלה מנחה בצבור. בכריסק ראיתי חיי יהדות חרדית גם בעולם המסחר ותעבודה, שלא היו כדונסחם בירושלם. ירושלם של אז היחה יותר עיר של תורה וישיבות. לעומת זה נתאכזבתי בקיוב ואודיסה, מחלולי שבת, הונחה בכשרות, וצורת חיי הצבור. שתי ערים — שני עולמות.

ביום הששי יצאתי מאירופא. האניה נועדה להפליג ביום השבת. קליתי על האניה כערב שבת לפני כניסת השבת ונשארתי ללון בה. בשבת בבקר, נודע לי שקלי לרדת אל המשטרה על יד החוף להחתים את הדרכיה וכי לפני הפלגת האניה, מבקר שוטר את הדרכיות אם נחמסו כדין. יש איפוא הכרח להוציא את הדרכיה מהאניה אל הרחוב, מהרחוב אל תחנת המשטרה, מתחנת המשטרה אל הרחוב ומתרחוב אל האניה, 4 פעמים הוצאת שבת, וכמו כן לשאת את הדרכיה ברשות חרכים הלוך וחזור. פניתי ללא יהודים אחרים, רסותי להם (רוסית לא ידעתי) עד שמצאתי גוי אחד שגם הוא הלך אל תחנת המשטרה להחתים את הדרכיה שלו. הוא לקח באניה את הדרכיה שלי ויחר תלכנו אל המשטרה, בפנים החדר מסר לי אותה, עסרתי בתור, הדרכיה נחתכה, וחגוי איננו. הוא הקדימני וחזר אל האניה, ואיך עתה ...? וחנה יצא

אחד תגוים שהמשטרה לרחוב, אני נגש אליו, מוסר לו את הדרכיה שיקרא בה, הוא לוקח אותה בידו וכרגע אני בחוץ. הוא יוצא אחרי, מחזיר לי את הדרכיה ומרמז כשאלה, כאומר: מה אחת? אינני כשיב כמובן, אבל העיקר שאני כבר בחוץ. ברחוב לא היתה לי כריזה אחרת, טאשר ללכת פחות פחות כר' אמות. צעדתי פסיעות אחרות ועמדתי ושוב פסקתי ועמדתי. העוכרים ושבים הסתכלו בהליכתי המוזרה, ואף השתדלתי לקרוא בכל פעם שעמדתי את שלמי כחי המסחר, מודעות ברחוב, מעטיר פנים כאילו אני קורא כביכול, עד שהנקתי ליד הכניסה אל האניה. גם כאן אני מסתין עד שמי שהוא נכנס; אני מוסר לו את הדרכיה, הוא לוקחה לעיון והנני כבר בפנים האניה. גם הוא נכנס ואני מקבלת תורה ומורה לו ברם.

מקרה דומה קרה, באחת מנסיעותי לחייל. נסעתי מאלכסנדריה של מצרים, האניה עננה כבר כחוף והיא היתה צריכה להפליג ביום השבת. עליתי על האניה בקרב שבת, לקחתי את כל הפצי ונשאדתי לשבת באניה. בשבת לפני הצהרים הוגר לי שלפני הפלגת האניה באה המשטרה מסצרים וחותרת על הדרכיות (רשיון יציאה), ובלקרי חתימת המשטרה אין מסיעים באניה את הנוסע. אני סתכתי באחת פינות המפון למשטרה, וכשראיתי שזמן הפלגתה כבר קרוב מאד, (שעת הפלגת האניה ב-12, והשעה היתה כבר עשרים רגע לפני 12) שאלתי לסכת העכוב, ולתשהוני אני שומע שהמשטרה כבר נטרה את קבודתה וחורה לעיר. אני נגש לרכ החובל מספר לו את זאת, והוא אומר לי, שעלי יהיה לזרז מהאניה, היות והדרכיה שלי אינה חתומה. אני מסביר לו שתו דבר בלתי אפשרי. איני יכול להשאיר עוד שבוע באלכסנדריה. אי אפשר לי גם לזרז בשבת ולשאח אתי את הדרכיה בכרי לחתומה אצל המשטרה. אני מסביר לו שאין אני יכול לשאת את הדרכיה, והוא מסכים לשלוח אתי את אחד תסתחים, שישא את הדרכיה. אנו יורדים והמלח קורא למקסי. הזמן קצר, אמר לי, כרגל לא גניע. אני מסביר למלח שאסור לי לנסוע בשבת, ואני מבקשו שיסע בעצמו. הוא עשה זאת, נכנס למקסי עם הדרכיה ואני תחד לספון האניה. כבר השעה 12, רגע הפלגת האניה, המלח איננו. רב החובל מתקצף, אבל המלח איננו, השעה 12.05 השעה 12.10, מאות הנוסעים צובאים על ספון האניה, כולם יורעים את סבת העכוב, עיני כל הנוסעים וכל פקירי האניה, עד רב החובל ועד בכלל, נשואות אל שער החוף. מטיטים בכל מקסי הנכנס, אבל לשוא. אני קוסר על יד רב החובל כנאשם, אבל כנראה יש לו דרך ארץ מפני חרצון החזק שלי והוא שותק. והנה השעה 12.20 ובירחוק נוסע מקסי, ומבעד לחלון המקסי מובלמט יד ובה דרכיה. כל הקהל הריע, המלח מסחר לעלות על האניה ומוסר את הדרכיה תחתומה לרב החובל, בששון ושמחה.

אכל הספור עוד לא נגמר כזה. הטלח פונה אלי בבהלה, שאחן לו חצי סג'ידי ששלם עבור הטקסי, אני אומר לו: אסור להחזיק כסף בשבת, שלם אחת וביום ראשון אחזיר לך, בתודה. הוא מוכן להחרגו והנה מסהר אל המקום חבר הנהלת הסורחי כתיא מר פ. שנסע בשליחות הסורחי לאירופא, מושיט לטלח את חצי הסג'ידי, ופונה אלי בפנים זועמות, שנקון לעסוד בשעה זו על ענין סוקצת, אתה כבר תחזיר לי."

חשבתני: אכן, שנקון" וסר מרע משתולל.

כיום כיג מניא תרעיא הנעחי לירושלם ושבתי לעבודתי במשרד ושיבת אהל משה' בביתו של הנאון הגריי דיסקין וציל. כעבר אחר נמצא משרד בית היתומים וכעבר השני משרד ושיבת, אהל משה'. הנסיעה לרוסיה למכות בית היתומים קשרה אותי קשר אמיץ אל מוסד בית היתומים, שאבא וציל היה בין מיסדיו, ועבר במשרדו סיום הוסדו. גם כאותן השנים כשאנכי עבדתי בתור עקיר במשרד, אהל משה' עבר הוא שעות אחדות במשרד בית היתומים. שנות תרע"ב, תרע"ג עברו על מוסדות בית יתומים דיסקין ושיבת אהל משה בלי מאורעות מיוחדים, ומעז יצא מחוק. הגריי דיסקין זעיא החליט, גם לאחר חשלים החוכות, להמשיך כחסכון האהוז ככספי ההכנסה של בית היתומים ושל ושיבת, אהל משה' בתור קרן שמורה לעת בצוא. הוא אמר: אי אפשר כבר לרעת מה קלול להתרחש עוד, ואסור להשאיר את המוסדות במצב, שכאשר תפסק פעם ההכנסה לזמן מה יהיה חיו הכרת לסנוד אותם. (כעין נכואה קטנה, עי' לקסן).

בסוף השנים הללו יש לציין עוד מקרה אחד:

כבר לפני המלחמה העולמית הראשונה היתה תנועת עליה ציונית, וצעירים ציונים עלו לארץ ישראל, כמעט כלם חפשים. חלק מהם נקלט בתקשית האסנות, בצלאלי, בית בצלאל הית לקן החפשויות, וכבר אז היה הבית הזה מוקד לחלולי שבת נוראים. כשראו צעיר מעשן או נוסע בשבת חיו אומרים זה, בצלאלניקי. חלק מהצעירים נחפור כישוב. המה היו לבושים לבוש, חלויין, כחונת, טכנסים וסנדלים, בלי גרבים, גלוי ראש וכנדלים בלורית פרוקה, לבוש שהיה מוזר מאד בימים ההם בארץ ישראל. על כן היו רגילים לבנות צעירים או צעירות, לבושים בלבוש פרוק כזה, כשם, חלוצים, ואחרים קראו להם, ערמלאים. בכנוי, ערמלאים' היתה גם כונת שניה, סנערים מדרך ארץ ומסצוות.

כיום בהיר אחר בא, חלויין שכזה, למשרד בית יתומים דיסקין, בלוי ילד עוזב, הוא הציג את עצמו לפני המוכיר מר עדן, כשם רוטנברג, ואמר לסר עדן: את הילד הזה תקבלו למוסד, הוא עוזב. מר עדן השיב לו: הגד

לנו את שם הילד, וארשום אותו להציעו לפני ההנחלה, אני בתור מזכיר אינני מוסמך לקבל למסד יחום על דעת עצמי. „לא“ — אומר החלוץ — אתם אוכלים כספי הצבור, הנער כושר להחזקל חזק. בר עון מנסה לשכנעו שזה אי אפשר, והוא הרים בהרדנה את קולו, ותחיל לדבר בחוצפת ולהשמיט איומים. אני נמצאתי בחדר קרוב, במשרד ישיבת „אהל כשה“. פתאום שמעתי צעקות ורעש. נכנסתי למשרד בית היחומים, ומצאתי את החלוץ הזה משליך את הכסאות ארצה, קורע נירות טעל השלחן, ומנסה לקרוע את מנקם ההכנסה וההוצאה. בר עון טחזק בכל כחו בפנקס ונאבק אותו. נגשתי אל החלוץ, אחותיו סתחת לשני זרועותיו, ונשאתי אותו במצב כזה החוצת, הולכתיו עד לסדרנות, ומננתי לו את הרלת; הוא בא כמבוכה, וכשיצא סרלת החצר, הראה באצבעו ואמר: נקום אנקם.

נרתי אז בשכונת זכרון משה, ומעבר הרחוב סטולי בר עון. בלילה נכנס „חלוץ“ לבית בר עון ושואל אותו למקום כגורי. בר עון חקרו למה לו לרעת מקום כגורי, והוא משיב לו: הלה הכה אחד סחברינו והוצאנו את רינו למות. בר עון אמר לו: עוד קים בית משפט, והלה משיבו: „כשחוא ישכב הרוג על הארץ יחכע אותי לסשפט“. אחרי בקור זה נכנס בר עון אלי, מוסר לי את הדברים, ומוהירני לא ללכת יחירי לטחרת בבקר לחפלת שחרית, ואולי טוב להשאר ימים אחרים בבית, עד אשר יחברר הענין. אנכי לא שמתי לב לדברים. בבקר יצאתי מביתי לשכונת טאה שערים לחתפלל. בימים ההם בראשית הקטת שכונת זכרון משה, היה השטח בין זכרון משה לטאה שערים פנוי, ומתנה הרוסה עמדת כאחת כפינותיו. לרוב שמם השטח מאדם, כיתור בשעות הבקר. כשהנעתי אל מקום הטחנה התפרצו לסולי שני צעירים, ואחד מהם נגש אלי ואמר: הכית את חברנו זה? „לא הכיתיו אבל הוצאתיו מהבית אמרת“. „לא כי אלא הכית“ ופתאום ספנתי סהלוסת גרון בראשי. הרם התחיל שוטף, תפסתי את אחד הטתנפלים בכנפי מעילו ולא חרפתי, הוא וחברו ממטירים על ראשי ועל פני טהלוסת בכלי ברזל; שלולית דם מכמה פני, עד כי חדלתי לראות. נסתכתי אחריהם סטויים אחרים עד שמערה רגלי ונפלתי על הארץ. הסתנפל השחרר טירי וכת, קסתי ורופחי אחריו, ודם שותת. שכנים הכניסוני לבית והכחילו רופא, הרופא מצא סרק רציני כגולגלת וסרק שני על יד העין מטש. בינתיים נתפש אחד הכתנפלים והושם בבית האסורים. אנכי חוכנסתי לבית תחולים בקור חולים ונשארתי שם שבועות אחרים, אברתי דם רב, וזה חשפיע לרע על כריאותי. הכתנפל נרון לשלשה חדשים טאמר.

חשני לא נתפס, אבל בימים האלה קרה שרר וויץ, כגן יורר וער תעיר

עניני הישוב היו נחתכים ע"י רבני ארץ, וכל טוסדות הצדקה והחסד היו מנוחלים ע"י עסקני היהדות החרדית. (זולת בתי המספר החפשים שלא היו במסגרת רשומם ניכר בארץ-ישראל).

בשנה זו הונחו איפוא יסודות לשני כוונים מתנגדים קיצוניים: ליהדות הלאומית החפשית (ע"י האחתות בחנוך), וליהדות החרדית (ע"י יצירת אגדת ישראל בתור נציגות חרדית, העוברת על המשמר).

בשנת תרע"ד החליטה אגדת ישראל העולטית לכנס ועדה עולטית (כנסיה גדולה) בציריך שבשווייץ. ואגדת ישראל בארץ-ישראל קבלה הזמנה לשלוח את ציריה לוועידה זו. החקיסו בחירות ונבחרו הרב דוד הלוי אפשטיין ז"ל, ויכליה הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי נ"י. הרב יונתן בנימין הורביץ ז"ל, נגהל, פקידים ואסרבלים בארץ שהיה בחוץ לארץ, והוא הוזמן אל הכנסיה באופן אישי. גם הרב קוק ז"ל נמצא או בחוץ לארץ והוזמן באופן אישי אל הכנסיה הגדולה. אגדת ישראל בארץ ישראל חששה להשפעתו שטה, ואני בתור מזכיר האגודה שלחתי אז תזכיר מפורט לוועידה המכינה כתואר נטוקי התנגדות היהדות החרדית בארץ להרב קוק ז"ל. התנגדות חרדי ירושלם להרב קוק ז"ל, שכתן אז כרב כיפו, באה מפני סכלנותו כלפי הציונים. הוא השתחף למשל בחנוכת בית הגמזיה כיפו וככלל, לא היתה שיטתו שנתפרסמה בחוברת "עקבי הצאן" מקובלה אצל רבני ירושלם וקנאיה. סורי חסי ז"ל נמנה על אחר טסתנגריו תחרומים. גם סורי זקני ז"ל התנגד לו וכשהנהיג הרב קוק ז"ל כיפו שעור בכוריו, וההרצאות נשאו אופי פילוסופי לפי דרכו, העיר אותו סורי זקני על כך במכתב נועם, וטורי זקני הראה לי את תשובתו אליו בה ציין שתואר טרצה לפני תלמידיו, רכרי מלקים תיים.

הכנסיה נקבעה לסוף מנחם אב, הרב אפשטיין ז"ל התכוון לעזוב את ארץ בורכו לכנסיה כיום "אב. כטוצאי תשעה באב ארז את הפציו, ולטתרתו בכקר שלח לקרא לעגלה שתובילנו אל תרכבת, אבל תשלוח חזר והוריע שאין להשיג עגלה כי העגלות הותרו על ידי הצכא. טורקי התחילה לגיים בתור הכנה להכנס אח"כ למלחמה לצדה של גרמניה. הוא לא נסע, גם הכנסיה הגדולה לא התקיימה.

טרם שנסיים את הפרקים חרנים כחקופה שלפני המלחמה העולטית הראשונה, יש להזכיר נסיונות אחרים שנעשו על ידי הבתקדטים לתפוש את רסן הקהלה:

(א) יעד האחרות. כילדותי היתה התעוררות בין המתקדמים לכונן מסכות קהלה מאוחדת של מפרדים ואשכנזים, ונבחר ועד מורכב מ-3 מפרדים ו-3 אשכנזים. לפעולה זו נתנו ידם גם שוטרי תורה אחרים. בראש

שלוש הספרדים נבחר הבנקאי חיים אהרן וולרד וכראש שלשת האשכנזים נבחר ר' אלימלך פרלמן ז"ל (סיסר הפירכה פרלמן). החרדים התנגדו לכך כחשש הגדלת השפעת הסתקדמים (חפשים עוד לא היו בירושלים), וככיוון שכל סדרי הצבור היו מנוהלים ע"י הרבנים ומוסדות ההורה והחסד, והתקיימו על חשבון הקדשה מהגולה, ראו הם כשאיפה לכוון ביאת כח רשמית רק נסיון לקבל למסכומה את המוסדות, ולכבוש על ידי כך את הנהלת הצבור. חשש גדל כיחוד מפני שהמטפלים בדבר היו הסתקדמים וסורי בתי הספר החפשים. שני הצדדים הנישו את העצומותיהם לפחה התורקית, בא כח ממסלת תורקיה בארץ ישראל, וההאכקות נמשכה זמן כסוים, עד שלבסוף נצטרך החרדים, והממשלה סרבה בהחלט להכיר ב"ועד האחרות". בין הלוחמים העיקריים נגד "ועד האחרות" היה סורי זקני והרה"ג בנרל סונישטר זצ"ל. זכורני עוד כששניהם היו נחשדים בחצר הקדוש ר' טשה ויטנברג ז"ל בקיר העתיקה לכושים בנדי שבת לפני לכתם אל הפחה.

(ב) "ועד העותומנים". הנסיון השני בהקפדה יותר מאוחרת, כשהמוח הרייד פרובקין (עורך "ההכצלה") נסח לכוון "ועד העותומנים". הם רצו לסגות ועד קהלת, אבל טצר החוק היה ררוש שנס הבוחרים וגם הנבחרים יהיו נתיני עותומניה. גם בזה התכוונו להפקיע את החרדים מהנהלת הקהלה, מפני שרוב החרדים האשכנזים היו אז נתיני ממסלת חוץ. נסדרה רשימה של עותומנים, התקיימו בחירות, ונבחר "ועד קהלת". אולם כ"ועד האחרות" בשעתו, לא ארכו ימי ועד העותומנים, והוא נחטל ע"י היחס השלילי וההתנגדות של החרדים אל עצם קיומו ואל נכחיו. עד כמה שצדקו החרדים בחששותיהם, יש להוכיח מהעובדא, שכבר "ועד העותומנים" הראשון היה כרובו מורכב חפשים למחצת, כעלי נטיה לחנוך בתי ספר ובעלי פשרות בחייהם הפרטיים.

באותה תקופה היחה גם התרוצצות רצינית יכעדת הספרדים עצמה בנוגע למנוי החכם-באשי. כאמור היחה זכות מנוי החכם-באשי בידי הקדשה הספרדית, ואחרי פטירת הראשון לציון (החכם-באשי) היה נקרא גם ראשון לציון) הנאון ר' יעקב אלישר זצ"ל, רצו מתקדמי הספרדים לבחור ברב יעקב מאיר ז"ל. חרדי הספרדים התנגדו לכך מפני שהוא היה תלמיד האליאנס, ובחשואה לגדולי הוסן ההוא, היה נחשב בין הסתקדמים. ומאחר שהחכם באשי היה כאופן חוקי גם הרב הרשמי של האשכנזים, ומסמכו החוקית התפשטת גם עליהם, נצטרפו חרדי האשכנזים אל חרדי הספרדים להתנגדות זו, ותהיה מחלקת גדולה. לפי החוק העותומני היה הסנוי וקוק אז לאשור החכם-באשי בקושטא, ושני הצדדים היו מרוצים בכתבים אל החכם-באשי, אלה ואלה אספו חתימות על בקשותיהם. לאחר שקבל כבר הרב יעקב מאיר את כתב חסנו, הפירטן הרשמי בקושטא, (כתב המסיכה הרשמית) וכבר לבש את

WLC 2014 1.4

[illegible][illegible]

התנגדות היהדות החרדית למאמצי הכתקדמים הצליחה אז מפני שסוסדות
הצבור קסדו על מכונם, רוב הצבור היה חרדי, וכמעט כל היהדות תירושלמית
התנגדה להשפעת התושבים והציונים. המצב הזה נמשך זירושלים החרדית נשארה
בשלוחה עד פרוץ המלחמה העולמית הראשונה, באב שנת תרע"ד. עקב המלחמה
העולמית, חל מפנה גדול בחיי היהדות החרדית בירושלם ועל ידי כך ככל
ארץ ישראל.

פרק ז

המלחמה העולמית הראשונה

תניס. האסרת הסחירים. הרעב נתן אותותיו הראשונות. טירת
בסינדיקט הקבץ. בית מבטל לחם וחה. חללי רעב. ציד אנשים.
הארבה. בית היתומים טחויק מעמד.

ירושלם וסודותיה התקיימו על קורת אחים בגולה, שהגיעה מאנגליה,
אפריקה הדרומית ואמריקה; זו האחרונה תפשה מקום בראש. עם כניסת תורקיה
למלחמה לצדן של גרמניה ואוסטריה נגד בריטניה, נוחקה ירושלם וארץ ישראל
בסקור פרנסתה. אפשר לומר שכבר ביום הראשון אחרי הכרזת המלחמה החל
הישוב היהודי להתדרדר. היוקר האטיר וצרכי אוכל אולו כהשוק. הממשלה
החריסה חסרים שונים, התנועה נפסקה, הוכרו על גיוס נחיני תורקיה, מאות
נלקחו לצבא שכל באיה לא ישובו. מאות התחבאו והיו שרוים כל הוסן
בפחד מוח. אחרים פדו את עצמם בכופר נפש, שעלה לסכומים ענקיים, סכרו
ומשכנו את כל אשר להם לצרכי הפדיון. נעונה לעונה הכרו גיוס נוסף
והנפדים היו נאלצים לפרות את עצמם שנית, הפרנסות נחרסו ונדרדרו, מוסדות
התורה והחסד לא קבלו את העזרה מחוץ, ורובם הפסיקו את קיומם, וכעונם
החזיקו מעמד טחון קוני ולחץ נורא. בני הישיבה נחפכו פניהם כשולי קררה,
סררי החיים הצבוריים נחרסו עד היסוד, כל אחד עבד לפרנסת לחם, ההמונים
היו לכושים קרעים ומחכות והרעב הלך וחזק. המצב הזה נמשך בירושלם
שלוש שנים ומחצה וכחלק הצפוני של ארץ ישראל יותר מארבע שנים שלמות.
ביהם לשנות המלחמה העולמית יש לחלק את הרשימות הללו פרקים

פרקים: א) חיי הפרטיים. ב) המוסדות הקרובים אלי. ג) המצב הכללי.

א) חיי הפרטיים. כשפרצה המלחמה הייתי מזכיר בישיבת „אוהל בשה“.
הכנסות הישיבה נפסקו, אולם הגרזי ריסקין הספיק לחסוך סכומים מסוימים,
והיה ספק בידו להמשיך לחסוך בחכמי הישיבה תמיכה חלקית ולמקדם בלחם
צר. גם לי קבע משכורת של שלש לירות תורקיות לחודש. לירה תורקית פירושה
כסף ניר, שהממשלה התורקית חוציאה לשוק עם פרוץ המלחמה. את כל מטבעות
מזהב והמסף אספה כהשוק, והטילה עונשים חמורים על טקח וממכר כמטבע

ובחתחשב עם חברי החרדים, לא יכלו לפנוק בי ונשאיתי במשטרתי זו כל ימי קיומו של הסניקט.

בימים שהיתה לי פרנסה מחלטתי לותר על החמיכה שלי ושל בני ביתי בכולל אונגרין לטובת לומרי ישיבה הכולל, חתם סופר: ולא עוד, אלא שנהלתי תעטולה בין בעלי הפרנסה שאף הם יותרו על חלקם, למען תגדל

מתיבתא רבתיא ישיבת חתם סופר
בג'מ"ג ירושלים תשכ"ג

כנתם של תלמידי חכמים אשר תורתם אומנתם. היו שותרו לחקופת שנה, אחרים עד סוף המלוכה, אחרים וותרו על חלקם ולא על חלק בני ביתם, אחרים על חלקם ועל חלק נשותיהם ולא על חלק ילדיהם, ואני שמתי בדי סבנתי וערכתי כחב וותרו לעולם בעיה על חלקי ועל חלק כל בני ביתי, הסמוכים על שלחני. עם בטול הסניקט, הצלחתי לקבל בתור מספק משנה, הוסנות לחכנת שקים. הצבא חשב אז לסתום את תעלת סואץ במצרים על ידי הורדת באות אלפי שקים מלאים עפר לתוכה וכך לחסום את מעבר ספינות המלחמה של בריטניא. זמן מה נתפרנסתי מזה, ופרנסתי עוד אחרים אשר קורו בתפירת חשקים. ההומר נלקח מטלאי בגדים, שתייהודים מכרו פעל בשרם בשוק המיוחד לכך, בכדי להחיות את נפשם; אריג מיוחד לשקים לא היה בנמצא. נתפרנסתי בתור סומחה לנחל חלוקת מצרכים, ומכיון שבפעל רב רכשתי לי סטטיסטיקה ברורה ממספר נפשות היהודים בירושלם, נמסרת לידי על ידי הממשלה גם חלוקת שמונים אלף ק"ג חטה ושמונים אלף ק"ג דורה, (מאכל עופות שהשתמשו בו אז למאכל אדם) שהמציא נ"מל פחה נתן כמחנה לתושבי ירושלם (הכמות הזאת היתה חלק היהודים). כעבור זמן נתכונן שוב סניקט של חטה, ושוב נתקבלתי למוכיר ראשי על ידו של ר' גנים אלישר שנתמנת כאוצן פורסלי למנהל, אבל תעבורה כולה נעשתה על ידי אחרי שנתבטל גם הסניקט השני, נתפרנסתי ממכירת קפת. בשנה האחרונה של המלחמה, בתחלת שנת תרע"ח, נתקבלתי למנהל בטחנה חקסת של האחים סלובס בירושלם. תחלתי לסחור במנופקטורה, מסחר שהיה אסור לפי החוק, והמציב

סחה כשרונותי גם במקצועות אלה. ככת עכרתי והעכרתי את ילדי דרך שנות הרעב. כשנים הראשונות לא היה לי לשלם שכר לסוד וקיסתי בנפשי, ולמרחם אותם את בניכם. אז היו שני ילדי, בני ר' עמרם ובני ר' יהודא היו, בגיל לסוד גמרא.

עבורתי לטובת הזולת בשנות המלחמה האלה, היתה בסועפת: הספעל החשוב ביותר היה יסוד בתי לחם וזה. העבודה החחילה לכחחילה בהיקף מצומצם. כאשר נכר הרעב ונפוחי בטן נראו בתוכנו, החחלנו, סר עדן (כיום חבר סועצת עירית ירושלם) ואני, לחזור על הפתחים בשכונת „זכרון משה" ולאסוף ככרות או חצאי ככרות לחם, והיינו סחלקים אותם לעניים בשכונה זו. אחרים עשו כזאת בשכונות אחרות. בעיקר הצלחנו בערכי שבתות. ביום הששי אחרי הצהרים לקחנו, סר עדן ואני, שקים גדולים וחזרנו על הפתחים; כשנתסלאו השקים למחצה נשאנו אותם על כחפנו עד שנתסלאו וחלקנו את הככרות (כחלקס חלות לבנות) לעניים לצורך שבת. שוכה עלינו גם לספק את סעודת החול והשבת למורה ההוראה של השכונה, הרב ר' יצחק צבי רבלין ז"ל, שהיה בקי בש"ס בעל פה. שנים אחדות לפני המלחמה סדרנו עבורו קצבה סררי השכונה, ובכל ראש חרש נכינו שנינו את ההתחייבות, אבל בשנות המלחמה לא היה אפשר לאסוף כסף, ואספנו סעודות. הוא היה סוער אותן על שלחני. מאוסף הלחם בצורה המתוארת עכרנו ליסוד טקום מיוחד, בו יתכנסו הנצרכים לאכול או לקחת את מנתם הביתה. לאט, לאט, כעורת עסקנים צעירים שבכל שכונה ושכונה התפתחה עבודת צדקה זאת למסור ענקי של „בית תבשיל לחם ותה" אשר ספקו בו אלפי מנות לחם ותה לנצרכים וטאות קבלו גם תבשיל חם — והכל בחנם. זכור לטוב מר שטריום מאמריקה, שמכספו נוסרו בתי תבשיל אלה, כמדה מצומצמת עוד לפני המלחמה, ובהיקף רחב בשנות המלחמה. הנאמן שלו, מנתל בתי התכשיל, היה הסנוח ר' שלמה ראט ז"ל. אותו ר' שלמה ראט כלכל, לפחות כאופן חלקי עד סוף המלחמה, אח מאות המשפחות של כולל אונגרין והשיג הלואות עד לאחר המלחמה.

עסקתי פעמים אחדות כאוסף כספים לפרויזן תלמידי חכמים משירותם בצבא. כדרך כלל היו רבנים פטורים משירות בצבא, אלא שדרושה היחה חוח דעת הספקר סי הוא תלמיד חכם. תעודת הרכנות לברה לא הספיקה, חרבר היה חלוי בשקול דעחו, והרכה פעמים פסל את הרכנות של תלכירי חכמים טופלגיס וקבל אותם לצבא. בין אלה היה ר' כרוך יעקב זיסרמן ז"ל, שלטרות כל ההשתדלויות נשלח לצבא והיה חכרת לפדוחו. הרב ר' ליכיש וכר ויכדילח אנכי אספנו את כל הסכום הדרוש ופרינו אותו. היה זכך והמפקד דרש שהרכנים ילכשו תלכשת מיוחדת, ואז עטפו כל חכמי חישיבות האשכנזים

תלבושת, רבנות של הרבנים המפרדים, וחכשו פם ומצנפת לראשם. גיסל פחה הטיל אימה נדולה על הישוב. מפעם לפעם נקשו חפוזים לשם חפישה, משתמטים; הביאו לגיון מיוחד של אכזרים מחורקת, נוי אשר לא תשמע לשונו, קראו להם, מצנפת ירוקה והם הטילו פחדים בכל מקום חופעתם, גם על עברנים מסוגים אחרים. כל יום היו מפרסמים פקודות חדשות ועונשים חדשים, ענשו גם עונש נופני, הלכו הנאשמים ברגליהם ובאכזרי גוף שונים, וההכאה הוצאה לפעול באכזריות נוראה. כמעט כל פקודה הייתה סלווה באיום עונש מות. לרונמא, פעם נתפרסמה פקודה המחייבת להתהלך על המדרכה בצד ימין, ובפקודה נקבע עונש מות על מי שעובר על כך (אין כל הגזמה בדרך). לפעמים הקיפו חילים מלגיון זה שכונה שלמה ועשו ציד, לקחו סכל הכא בירם, ורק במרכז המטרה קבעו מי הם ה־"משתמטים". הנתורים נשחררו ונשלחו לביהם, אולם לפעמים היו סכלים גם יום חמים ויותר במאמר קד הברור. כשהנצודים היו מרוכים והחוטפים חששו פן ימלטו אחדים בדרך, היו קושרים בחבל ארוך את זרועותיהם, אחר לשני בשורה שלכה, וכה הלכו לפעמים 60-70 איש ברחוב, כפוחים וסוכלים בלי חמלה אל המטרה, כיניהם זקנים, רבנים וגם חולים. אנשים שלא שרתו בצבא היו נתפשים בפעם לפעם ונלקחים לעבודות צבוריות, ולכל עבודה שהמפקד מצא לנחוץ לכצענתה לפעמים חפשו תלמיד חכם זקן או חלש, והכריחוהו לסחוב לחוץ לעיר נבלת סוס או חמור. אנשים שעברו את הגיל של 45 נלקחו לגדוד מטאטי הרחובות. אלה כבר ראו את עצמם מאושרים; ואפשר היה לעתים לא רחוקות לפגוש יהודים נכבדים ומעורבים, בני משפחות רמות, מטאטים את הרחובות, וסוכלים את האשפתות.

"לגיון" כזה נשלח לעבודת פרך ל"הרית" (בדרך חברון-באר שבע), ואנכי ביקרתי אותם שם כשליחות צבורית לספק להם מלכודים ומזון ולעודדם. בין תחילים האלה היו הרתיני ר' חיים ישעי' ריומן ז"ל.

הרעב והלכלוך שבקיר, חוסר מים וסבון גם בכתים והלחם המנואל, גרמו להתפשטות מחלת טיפוס המעיים באופן מכהיל. אלפי יהודים נפלו קרבן למחלה זו, מעובדות הפילו, תינוקות מתו במרה מבהילה. הודמן לידי פנקס חברא קדישא של העדה המפרדית, ומצאתי שהמותת הילדים בעדה זו שהיתה בשנים כתיקונן 8-6 לחדש, עלתה או למאה, מאה ועשרים לחדש. גם נפוחי כפן מתו למאות, אפשר היה לראות יהודי, כיחור שבני הישיבות שהכנסתם נפסקה, כשמיטני נפוח היו גראים בו, לחיו היו מתנפחים, וכעבור כסה ימים שמענו שאיננו עוד בחיים, ומה ברעב. מתוך שתייתי מטפל בתלוקת התמח או הקמח והלחם עיי הסגריקט ונהלתי סטטיסטיקה מדויקת מחחושכים חיהודים

עמדתי על המציאות הנוראה, שכשנות המלחמה ירד מספר יהודי ירושלים עד חצי כערך, מ־50 אלף בפרוץ המלחמה עד 25 אלף בערך, בסופה. וביחוד לא יכלו להתקיים הזקנים והחלשים, ובחצר הקדש הרים ויטנברג ז"ל בעיר העתיקה, סמוך לשער שכם, נפטרו כל חושכי החצר, ולא נשאר אף אחד. בחצר זה היו נרים חנם וזקנים מכולל חב"ד, שההקדש היה שייך להם.

אנכי הייתי נתין אוסטרי, בעלת כריתה של חורקיה בטלחטה. עטדתי לסכתן של לנדשטורם בשנת תרע"ה, ונסצאתי בלתי מוכשר. (באותו יום עמדו כארבע מאות יהודים, נתיני אוסטריה-אונגריה לסכתן, וכלם נמצאו בלתי מוכשרים...). קכלנו תעורת שחרור, בחובה חורקית וכל מי שהיתה לו תעורת שחרור מכל סוג שהוא, היה חייב לשאתה חסיד עמו, ואם לאו היה צפוי להיות נתחף, ולהשאר במאסר עד אשר יתברר שהוא משוחרר. אבל גם ה"וסיקו" (תעורת החופש) הזאת לא הועילה חסיד, וגם המשוחרר הזה היה הלוי כתסרי ה"קאנאן טשאוישי" (שומר החוק). גם אני נחטפתי פעם משום שלא מצאתי חן בעיני "שומר החק". בערב שבת בצהריים, ואני הולך לחוסי ברחוב יפו בדרכי הכיתה לעיר העתיקה, והנה שוכר חק תורקי חבוש מצנפת ירוקה, עוצר אותי ודורש "וסיקו". שלו ובטוח הוצאתי את ה"וסיקו" מכיסי והושטתי לו, הוא טפחל כה (בנראה לא מצאה חן בעיניו) וטרפו לי ללכת אתו. אני רוצה להסביר לו את זכותי אבל הוא אינו מבין מלה ערבית, ואני אינו מבין מלה טורקית. בדרך תפש בזרועי שלא אברח, אני בוש ומבטיח לו ברמיה כי לא אברח, אבל התורקי אינו נענה לי ווסיקו לסחבני בזרועו. הוא הביאני לפני קצין 'צבאי במגרש הרוסי, הלה טפחל ב"וסיקו", אומר לו מלים אחדות, והשומר מוליך אותי שוב. הפעם הייתי בטוח כי ישחררני מאחר שהקצין ראה את ה"וסיקו" שהיתה כדון, אבל להררתי הוא מכניסני לחוך חדר אפל, ששומר מזוין שומר על פתחו. הדלת נסגרה מאחרי ואני נמצא בחדר קטן אפל, בין 30-40 אסירים ערבים וסתם עכרינים, אין אויר ואין אור, והדוחק גדול, רק חלון אחד ומסכת ברזל. אני נגש אל החלון לשאוב אויר, ראנת העתיר ותמונות מבהילות מנקרות במוחי. בכית אינם יודעים על גורלי, אני אשאר כאן בכית הסוהר; איך אתקיים? פחד הטיפוס נופל עלי, ביתור לסראה הפלחים המוזהמים. ומחשבותי הנזנות אינן טרפות ממני. שעת צהריים כי שהוא מכנים כשלישים פחות שחרות, חצי פחה לכל אחד, ארוחת היום. לי לא נותנים, כי טרם הוכנסתי ברשימה. כדאי לציין שאחר הפלחים פרס מתצית טהפתה הזקומה שלו וחויט לי; כמובן שתודתי ומרבתי לקבלה. עוכרות עלי שעות אחרות כעטידה, מקום לשבת כמובן אין. כי אם בין הפלחים על הרצפת, והנה מקל לחלון קוראים בשמי. אני רואה

ממולי את ר' נתנאל בהן ז"ל (אחד ממכירי) והוא אומר לי: כאתי לבשרך שידוע שאתה כאן, משתדלים להוציא אותך. התאזר קצת במכללות! כעבור שעה נפתחה דלת הכלא וקוראים לי לצאת; זה היה שליח הקונסול האוסטרי. מסרו לי, שנער אחד ראה את השומר מוכח אותי בודועי וספר לאבא ז"ל. אבא בקש את אמר מידורי וזה טרח כשעה עד שנלה את טקום המצאי, ולבסוף פנו אל הקונסול האוסטרי שישתדלו. שטתי אז אל לבי כמה אין אדם מבחין בחסר שגומלים אותו מן השמים: אלמלי היה השומר נשמע לבקשתי ומרפה מזרועי, לא היה המוחזק מעורר את תשומת לב הנער, ופי יודע כמה סבל הייתי סובל עור.

ושוב קרה: ר' מרדכי רלביץ נ"י (מנהל הכלכלה של בית היחוסים דיסקין) נשתחרר משדותו בצבא בתור חכם (רב). יום אחד, עלה ברעתו של ספקר הצבא האמרי לבטל את שחרור הרבנים, והשומרים יצאו לעיר לצוד ולאסוף את כל הרבנים, וגם ר' מרדכי רלביץ נלקח איפוא לחצר המפקד באותו היום. משהגיע שעת הצהריים ועור לא חור, הלכנו מר שמואל ערן ואנכי אל חצר המפקד לדעת את שלום ר' מרדכי רלביץ נ"י, ומה יעשה לו. הגענו עד למקום, סמוך לשער שכס, וראינו מרחוק את ר' מנדל פרוש נ"י עומד על גזוזטת הקומה העליונה של הבית. אנו שואלים אותו מרחוק מה נשמע, והוא סרמו לנו לשתוק. לא עברו דנעים אחדים, ואחר השומרים בא אלינו ואמר לנו: אחב נקראים אל המפקד. הוא טכניסנו אל החצר, מוליכנו לחדר בקומה העליונה וסוגר את הדלת בעדנו. למה זמדוע? — אין תשובה.

לחדר הזה היתה גזוזטרה, ואנו יוצאים אל הגזוזטרה ורואים את מר יוסף מיוחס עומד ברחוב. הוא טרגיש בנו ושואל למעשינו כאן, אנו מרמזים לו שישתוק, אבל כרגע גם הוא טובל אל חדרנו, והגנו כבר שלשה עובר ר' וגביל רוכין, שואל, ומובל אלינו. כך אירע גם לר' ליפא פרוש, ולכן ישיבה אחד. כל הרואה אותנו ושואל לשלומנו נתפס ומצורף לחבורתנו ששנוקה כבר לשכנה איש. שומר נכנס, מוציא אותנו מן הגזוזטרה, סוגר במסעול את הדלת לגזוזטרה, פתחה אין רואה אותנו עוד ואין שואל, והחבורה אינה נדלה עוד. שומר פותח לרגע את הדלת, ואנו שואלים אותו: מה יהא עלינו? תוא משיב: 25 לכל אחד (פירוש כל אחד מקבל 25 מלקות). הימים ההם ימי מלקות, וגרולים וטובים נלקו על לא דבר. אנו חשכנו את תשובתנו לרצינית, והתכוננו בחרדה לעונש. שוב אין יוצא ואין בא. לפנות ערב נכנס שומר ואומר לנו: אתם יכולים ללכת הביתה. כשיצאנו, עבר על פנינו המפקד כלוית שלישי מר דיסקין. מר דיסקין לוחש לו, שאלה הם נכבדי העדה היהודית, והוא מסב את פניו אלינו ואומר: מליחה, ראיתי שאתם רוצים לשוחח, ואסרתי תשוחחו למסעלה.

1952. 1953. 1954. 1955. 1956. 1957. 1958. 1959. 1960. 1961. 1962. 1963. 1964. 1965. 1966. 1967. 1968. 1969. 1970. 1971. 1972. 1973. 1974. 1975. 1976. 1977. 1978. 1979. 1980. 1981. 1982. 1983. 1984. 1985. 1986. 1987. 1988. 1989. 1990. 1991. 1992. 1993. 1994. 1995. 1996. 1997. 1998. 1999. 2000. 2001. 2002. 2003. 2004. 2005. 2006. 2007. 2008. 2009. 2010. 2011. 2012. 2013. 2014. 2015. 2016. 2017. 2018. 2019. 2020. 2021. 2022. 2023. 2024. 2025. 2026. 2027. 2028. 2029. 2030. 2031. 2032. 2033. 2034. 2035. 2036. 2037. 2038. 2039. 2040. 2041. 2042. 2043. 2044. 2045. 2046. 2047. 2048. 2049. 2050. 2051. 2052. 2053. 2054. 2055. 2056. 2057. 2058. 2059. 2060. 2061. 2062. 2063. 2064. 2065. 2066. 2067. 2068. 2069. 2070. 2071. 2072. 2073. 2074. 2075. 2076. 2077. 2078. 2079. 2080. 2081. 2082. 2083. 2084. 2085. 2086. 2087. 2088. 2089. 2090. 2091. 2092. 2093. 2094. 2095. 2096. 2097. 2098. 2099. 2100. 2101. 2102. 2103. 2104. 2105. 2106. 2107. 2108. 2109. 2110. 2111. 2112. 2113. 2114. 2115. 2116. 2117. 2118. 2119. 2120. 2121. 2122. 2123. 2124. 2125. 2126. 2127. 2128. 2129. 2130. 2131. 2132. 2133. 2134. 2135. 2136. 2137. 2138. 2139. 2140. 2141. 2142. 2143. 2144. 2145. 2146. 2147. 2148. 2149. 2150. 2151. 2152. 2153. 2154. 2155. 2156. 2157. 2158. 2159. 2160. 2161. 2162. 2163. 2164. 2165. 2166. 2167. 2168. 2169. 2170. 2171. 2172. 2173. 2174. 2175. 2176. 2177. 2178. 2179. 2180. 2181. 2182. 2183. 2184. 2185. 2186. 2187. 2188. 2189. 2190. 2191. 2192. 2193. 2194. 2195. 2196. 2197. 2198. 2199. 2200. 2201. 2202. 2203. 2204. 2205. 2206. 2207. 2208. 2209. 2210. 2211. 2212. 2213. 2214. 2215. 2216. 2217. 2218. 2219. 2220. 2221. 2222. 2223. 2224. 2225. 2226. 2227. 2228. 2229. 2230. 2231. 2232. 2233. 2234. 2235. 2236. 2237. 2238. 2239. 2240. 2241. 2242. 2243. 2244. 2245. 2246. 2247. 2248. 2249. 2250. 2251. 2252. 2253. 2254. 2255. 2256. 2257. 2258. 2259. 2260. 2261. 2262. 2263. 2264. 2265. 2266. 2267. 2268. 2269. 2270. 2271. 2272. 2273. 2274. 2275. 2276. 2277. 2278. 2279. 2280. 2281. 2282. 2283. 2284. 2285. 2286. 2287. 2288. 2289. 2290. 2291. 2292. 2293. 2294. 2295. 2296. 2297. 2298. 2299. 2300. 2301. 2302. 2303. 2304. 2305. 2306. 2307. 2308. 2309. 2310. 2311. 2312. 2313. 2314. 2315. 2316. 2317. 2318. 2319. 2320. 2321. 2322. 2323. 2324. 2325. 2326. 2327. 2328. 2329. 2330. 2331. 2332. 2333. 2334. 2335. 2336. 2337. 2338. 2339. 2340. 2341. 2342. 2343. 2344. 2345. 2346. 2347. 2348. 2349. 2350. 2351. 2352. 2353. 2354. 2355. 2356. 2357. 2358. 2359. 2360. 2361. 2362. 2363. 2364. 2365. 2366. 2367. 2368. 2369. 2370. 2371. 2372. 2373. 2374. 2375. 2376. 2377. 2378. 2379. 2380. 2381. 2382. 2383. 2384. 2385. 2386. 2387. 2388. 2389. 2390. 2391. 2392. 2393. 2394. 2395. 2396. 2397. 2398. 2399. 2400. 2401. 2402. 2403. 2404. 2405. 2406. 2407. 2408. 2409. 2410. 2411. 2412. 2413. 2414. 2415. 2416. 2417. 2418. 2419. 2420. 2421. 2422. 2423. 2424. 2425. 2426. 2427. 2428. 2429. 2430. 2431. 2432. 2433. 2434. 2435. 2436. 2437. 2438. 2439. 2440. 2441. 2442. 2443. 2444. 2445. 2446. 2447. 2448. 2449. 2450. 2451. 2452. 2453. 2454. 2455. 2456. 2457. 2458. 2459. 2460. 2461. 2462. 2463. 2464. 2465. 2466. 2467. 2468. 2469. 2470. 2471. 2472. 2473. 2474. 2475. 2476. 2477. 2478. 2479. 2480. 2481. 2482. 2483. 2484. 2485. 2486. 2487. 2488. 2489. 2490. 2491. 2492. 2493. 2494. 2495. 2496. 2497. 2498. 2499. 2500. 2501. 2502. 2503. 2504. 2505. 2506. 2507. 2508. 2509. 2510. 2511. 2512. 2513. 2514. 2515. 2516. 2517. 2518. 2519. 2520. 2521. 2522. 2523. 2524. 2525. 2526. 2527. 2528. 2529. 2530. 2531. 2532. 2533. 2534. 2535. 2536. 2537. 2538. 2539. 2540. 2541. 2542. 2543. 2544. 2545. 2546. 2547. 2548. 2549. 2550. 2551. 2552. 2553. 2554. 2555. 2556. 2557. 2558. 2559. 2560. 2561. 2562. 2563. 2564. 2565. 2566. 2567. 2568. 2569. 2570. 2571. 2572. 2573. 2574. 2575. 2576. 2577. 2578. 2579. 2580. 2581. 2582. 2583. 2584. 2585. 2586. 2587. 2588. 2589. 2590. 2591. 2592. 2593. 2594. 2595. 2596. 2597. 2598. 2599. 2600. 2601. 2602. 2603. 2604. 2605. 2606. 2607. 2608. 2609. 2610. 2611. 2612. 2613. 2614. 2615. 2616. 2617. 2618. 2619. 2620. 2621. 2622. 2623. 2624. 2625. 2626. 2627. 2628. 2629. 2630. 2631. 2632. 2633. 26

[illegible][illegible]

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ

[illegible][illegible]

בקשר עם תפוצי המשתמטים ראוי להרשם העובדה הבאה: ר' סנדר פריידס, יחורי ירושלמי, פקיד שמש כשיכת, אהל משה היה נתין טורקי כגיל הצבא. כאלפים אחדים השתמט אף הוא. והנה נתפרסמה פקודה מאת המפקד הראשי של הצבא, גימל פחה, שנתנה אפשרות להרשם בטשך שבקה ימים ועונם יכופר. לאחר שבקה ימים יערך חפוש בדוקדק, כל משתמט שימצא, יהיה חייב מיתה, וכל המשבן משתמט כביתו או יורע אורות המשתמט ולא מסרו למלכות, חייב מיתה. הכרוז הזה עשה רושם גורא. הכירו את ידו הקשה של גימל פחה. הוא חלה כבר פעם בבקר אחד על יד שער יפו חמשה משתמטים (שלשה יהודים ושני ערבים) ורכים התיצבו לגיוס בסוער שנקבע. לא כן ר' סנדר פריידס נ"י. הוא בא כיום השכיעי לביתו, ואומר לי: ר' משה, אני רוצה להתכא אצלו. השתוממתי רגע, נמלכתי בדעתי חוך כדי דבור מה היה ר' חיים זוננפלד עושה במקרה זה, ואמרתי לו: טוב, ר' סנדר, הכנס אתה יכול להתגורר כאן כמה שאתה רוצה. אני מקוה שלא יאונה לך כל דע. ואמנם לא אונה לו ולי כל רע, וכעבור ימי החפושים, עזב את ביתי לשלום.

להארת המצב הכללי של שנות המלחמה ראוי להזכיר את הועד המאוחד שנוסד לשם חלוקת כספים אשר הועברו לארץ ישראל דרך מדינות נייטרליות. למרות שהישוב ברובו הגדול נמנה על כתנה החרדים, תפשו החפשים מקום בראש בועד זה, ומסדות החרדים וחרדים יחידים היו מקופחים באופן מכהיל. בשנה השלישית לסלחמה הניעה מאמריקה אניה, טעונה קסח, צרכי אוכל וכל סצרכי החיים, טלבושים, וגם מיני טון טשובחים, הרוסת יהודי אמריקה לסען אחיהם בארץ הקרש, וכל זה נפל כסוכן כירי החפשים. אמנם אי אפשר היה להם לדלג לגטרי על הנצרכים החרדים, אבל נהגו באיפה ואיפה: את הרכדים היקרים כגון קסח לכן, קונסרכים, סוכן רחצה, וכל מיני סותרות, לקחו בשביל עצמם, חלקו לא רק לנצרכים כי אם גם בין הסנהינים, ואת הקסח הפשוט ושאר צרכי מזון והלבשה פשוטה חלקו בין עניי היהדות החרדית. החלוקה כוצעה בעין רעה, כנגוד לעינם הטובה של האחים מאמריקה, שרצו לזכות את אחיהם הסובלים גם בטערינים וצרכי נקיון וכו'.

זכור לטוב הרב יונתן בנימין הורכין ז"ל שנעץ לגרמניה בעצם ימי המלחמה, אסף סכומים גדולים, העביר אותם דרך קושטא והושיט כאן עזרה קבועה ליחידים, לסוסדות תורה, ישיבות ותלמודי תורה, לסוסדות חסד, בתי יתומים, בתי חולים, מושבי זקנים וכו'; ואפשר לוטר כמעט כבטחון, שאלמלא הוא, היה מספר הנועים ברעב מניע לכמה אלפים נפשות נוספות.

בית יתומים דיסקין עמד כמעט איתן במשך כל הזמן כאי בלב ים.

ՄԱՅՈՍԱՆ ԲԱՆԱԿԱՆ ԵՍԼ ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԱՍԻՍԻԱՆ ԿՈՆՍՏԱՆԴՆԱՆԻ
ՔԵԼԻ ՄՈՐՏԻՄ՝

[illegible][illegible]

שהסערה שקטה קצת, פתחנו את הרלתוח, יצאנו, ונוכחנו לרעת שהסערעים נמצאים בעיר העתיקה, שהמטרה שמה מצור על העיר העתיקה, אין יוצא ואין בא, ובפנים העיר סכים והורגים. הורי, אשתי, ילדי וקרובי חיו אז בעיר העתיקה. לפנות ערב הורשתי להכנס לעיר העתיקה לכיתי, ולפחות נמצאתי כבר יחד עם משפחתי. הורי נמצאו ברחוב הכרונ, רחוק סכית; בקרתי גם אותם והלכתי בלילה לכיתי.

למחר ראינו דרך חלונות הכית כי הפרעות החלו שוב. ראינו ערכים עוברים עם מקלות ומכילים בידיהם וצועקים. על היהודים.

בצרנו את החצר. היינו חשעה בוגרים, וגם בית הכנסת נמצא כחצר (הקשר רים ויטנברג), ומשם ראינו את הערכים פורצים את רלתוח הישיבה, תורת חיים. כעבור רגעים שמענו יללות, וראינו את הערכים מוציאים את רהיטי הכית ושלל היהודים בחצר. שמענו את הדפיקות כשקר החצר שגרנו בו, וחשבנו שבא קצנו. ר' ידחאל הזקן, אחד השכנים, יען להתועד בכית הכנסת ולומר ורוי. עשינו ככה, כנסנו גם את הטף ויחד אסרנו. ורוי. כעבור שעה שנרסה לנו כזמן אין קץ, ראינו מכונית חילים מתקרבת מרחוק, מהרנו לפתוח את שער החצר, ובקשנו מהקצין הכריטי, שיציל אותנו. הוא צוה עלינו לשוכ אל החצר, והאווט נסע. מהרנו שוב לסגור את שער החצר, ופחדנו גדל עוד יותר, מאחר שמציאותנו נתגלתה לערכים, שעסרו ברחוב; ואסנס התחילו לזרוק אבנים גדולות לתוך החצר, והכרנו שמתכוננים לשבור את שער החצר. נואשנו כמובן מחיינו, ותכינו לנס. והנה לא אחר הגם לבוא; כעבור איזה רגעים נעצרה על יד פחת החצר מכונית צבא. פתחנו את השער ויצאנו, הונר לנו שבאו לקחת אותנו לחוץ לעיר, אולם רק את הנפשות. מהרנו להדחק 29 נפשות באוטו נושא אחד, וסחוץ לעיר נתפזרנו כל אחד אל קרובו. אני ובני כיתי פנינו אל בית מכירי מר ערן. הורי נשארו בעיר העתיקה, ועיר העתיקה היתה סגורה על ידי המשטרה, אין יוצא ואין בא, ואי אפשר היה לקבל שום ידיעה על המצב.

ביום השלישי לשבוע, 24 שעות לאחר שעזבנו את דירתנו, שלשה ימים לאחר שראיתי באחרונה את הורי בחיים, שמעתי שזכוטינסקי קבל רשות להכנס עם מספר צעירים העירה כדי לספק להם ומים לנמצאים שם, ולקזור לפצועים ולחלשים, ער אשר יושב הסדר על בנו. אנכי מהרתי להרשם בחוך הכאים; רצייתי לקזור, אבל יותר מזה רצייתי לראות את הורי ולדעת אם עודם בין החיים. אולם זכוטינסקי כקצין צבאי, לא יכל לצעור בראש צעירים סכלי שיאסנס תחלה לצעור כאנשי צבא; הוא אסף את הצעירים כמאה כמספר אל הסגרש הססוך לכית סגר למל, (כעת נמצא שם חיאטרון אדיסון), סדר אותנו

שורות-שורות ונחן הוראות: ימינה, שמאלה, קדימה, אחורנית. בעת האיכוניס עבר ברחוב על יד המגרש קצין בריטי רוכב על סוס, ומשראה את התרגילים רמו לזבטינסקי שיגש אליו. כנראה שאלו על טיב התרגילים ורכב לרכבו והתרגילים נמשכו. כעבור זמן חזר הרוכב הזה, קורא אליו שוב את זבטינסקי, מדבר אליו, והנה זבטינסקי שכ אדונו, עוטר על אכן אחת גדולה ומלהיב אותנו לתפקידנו, אולם בכלות דכריו הוא ססיים שכניסחנו העירה נאסרה עיי המשטרה, והוא מכריו להתפזר. תרגיליו שללו סמנו את זכות הכניסה לעיר העתיקה.

ביום הרביעי בבקר נפתחה העיר העתיקה. נכנסתי ומשנר של שוטרים הורים לזו אותי לביתי. מצאתי את כל כימי שרור, לא נשאר שרן נעל, מפרי מוטלים על הארץ, מהם קרועים מהם שלמים, וכל כתבי היד השמורים בארכיון, סכתבים וגם רשימות אחדות של דינים וחשבונו שרשטתי לי, אין זכר לסו. סכיתי נכנסתי לבית הכנסת, וכשראיתי את ספרי התורה מושלכים על הארץ, מגואלים בכל מיני טנף, נחטלאה סאת מכלונתי ופרצתי כיללה. אנכי הייתי לבדי כלזית משמר של שני שוטרים, ורציתי לשחק את ניי שהוא כינוני. ירתי לרחוב, פגשתי אשה יהודית עובדת, ומפרתי לה כה טראו עיני. היא עלחה לבית הכנסת, הטיחה ראשה לארץ, והתפחה כיללה, שעשתה רושם גם על ההורים המאוכזבים. הספרנו שנינו על עלכון ספרי התורה והעברנו את שארית הספרים לדירת הורי. אחר כך פינה אחד מידיני, יהודי נורני, חרר קטן עבודנו בדירתו בשבונת, וזכרון משה. העטיר לנו כחוך החרר הקטן הוה מטות, כסאות, שלחן ומנורה, ונחן לנו את יתר כלי הבית הנחוצים, כי אני היינו ערומים וחפרי כל. כסותרם עכרתי לדירה, רכשתי לי לאט לאט רהיטים חרשים ומלבושים חרשים, וסדרתי שם את כיתי. המטשלה נתנה לי אחר כך מצויים כסך 234 לאי.

בשנת תרי"פ נפרד סמני שוחפי מר לזין (זיל) מהטסחה, בטענה שאני סוגית את העסק עקב התססרותי לצרכי צבור (הוא היה ציוני). ובתחילת שנת תרפ"א, יצאתי לנסרי מהעסק, השארתי בידי נימי שאף הוא היה שותפי, ועכרתי לחיות פקיד ראשי כמשרד בית היתומים, כסקום הרב סנחם מרדכי פרנקל שנסק או לאמריקה. את עבודתי הצבורית לא עזכתי, את הלילות והשעות הפנויות ססרתי לאגרת ישראל וליהרות החרדית.

עור לפני סיום הבחלסה תכנו החפשים מהבולות והתכנו לפרוש את שלטונם על הצבור השכור והרצון, ולחבטית לעצמם את כבוש הקהלה וסוסדות הצבור בתקופת השלום.

חסיצאות היתה נוחה לחם. תורות לקשריהם עם לונרון, הקדימו לבא

כרברים עם מוסדות העזרה כאסריקה, וחצליחו לרכוש אמונם. וכאין סועד כפרין, מאחד שלא היה קיים עדין קשר דאר, עלתה בידם לסמס צנור לכל כספי העזרה עבור ארץ-ישראל, ולא רק שהחנוך והמוסדות הסועטים שלהם נתמכו ביד מלאה ורחבה, אלא גם הכספים שאסריקה היהודית שלחה עבור הכוללים, במוסדות התורה והחסד ועבור יחידים, עברו לידם. הם היו המחלקים ומידם נתנה העזרה, הם קבעו את הסכומים והם עמדו בקשר עם הנולה. ותיהרות החרדית, חיי רכבות נאמניה ומוסדותיה, היו חלום בחסד וברצון החפשים. החפשים לא אחרו אף רגע מלנצל את ההורסנות; אדרבה, מתוך ודאות שהמצב הזה יבסך, כטחו כהשפעתם על הצבור, וסתוך כסתון זה נגשו תיכף להגשמת שאיפתם, לרכא את היהדות החרדית, להרוס את מוסדותיה, לבטל את החנוך של חלבורי התורה ולהכרית את היהדות החרדית מארץ ישראל, כדי להכשירה לישוב ציוני לאומי חפשי, כהתאם לרצון מיסדי הציונות.

היהדות החרדית ראתה את הנולד ובחור צעד ראשון להננה אירגנה בפרום הפסח של שנת תרע"ח, חרשים אחרים אחרי כבוש ירושלם עיי הכריזים, את ועד הרבנים המאוחד לאשכנזים וספרדים. לעד רבנים זה נצטרפו הגריי ריסקין ויעיא, והרב חיים אלישר ז"ל, בנו של הראשון לציון ר' יעקב שאול אלישר ז"ל, כנשיאים. שאר חברי הועד היו: חברי הבדיצ האשכנזים: ר' משה נחום ולנשטין, הרציץ פרנק, ר' ליפמן דוד ז"ל (ר' רובצין) ר' יצחק פרנקל, ר' סררכי ליב רובין ז"ל וכו'. אנכי נתמנתי לסוכר ועד הרבנים (זכורני שרמיל רובין ז"ל אמר לי: אחה יוצא מפתחת קסח למחנת רבנים). חרשים אחרים פעל הועד הזה בהרמוניה, ורבנות זו היתה עלולה להתפתח ולהשאר הרבנות הארץ-ישראלית לפי שיטת ורצון החרדים. כעבור חרשים אחדים התחילו חכוכים בין הנשיאות ובין שאר החברים, או יותר נכון בין הגריי ריסקין והגרייה וונגפלד לבין הרציץ פרנק ור' פישל ברנשטין.

כשהוקדו רר' ויצמן את האספה באולם תלמוד תורה, עין חיים בשאלה החנוך, החליטו זקני הרבנים לא ללכת, ולסרות החלטה זו, הלך הרציץ פרנק אל האספה. זה גרם לתרעומת. וגם סצבי נעשה קשה. אנכי הייתי קשור באופן פרטי בשטה ובקרבת הלכ אל הגריי ריסקין ויעיא, וחברי חועד הצעירים רצו שאעבור לפקודתם, ודרשו ממני שכעת הצורך מעלים כסח דברים מדיעת זקני הרבנים. פעם נקראתי לבית הרציץ פרנק, ובנוכחותו של הרייט טוקצינסקי חיינו נמסרה לי בעין התראת, שאם אסשיך לשמור אמונים לרבנים חוקנים ואמשיך להסלך בהם בכל דבר, לא יוסיפו שאר הרבנים לרחוש לי אמון, זאת אומרת, אפסיר משרתי. הצהרתי שלא אוכל למקול במצמוני. לא החפטרתי במקום, אבל מאז התחיל ועד הרבנים לחתנון, הישיבות נקראו רק לעתים

רחוקות, כמה רכנים לא באו אל האספה. כעבור שנה להוטרדו היה כלא היה, ירושלם נשארת אז כלי רכנות מאוחדת, ונב כלי רכנות „סתם“. רכ" לא היה, ובתי חרין חתקייטו כמצב חלש מאוד, מחוסר אמצעים ומרפיון ידים. בבית הדין של תלמידים קרה מקרה שערער עוד יותר את מצבו. הרב אברהם שור נסנה אז באחד מחברי בריצ חסידים, חבריו הרבנים לא רצו לשבת אחר מפני טעמים ידועים להם. הרב שור הניש טשפט כערכאות, והמשפט עבר לירי מושל המחוז טר ממורס. המושל מנה זבל"א, ועל יסוד החלטת הזבל"א, הוציא מושל המחוז פסק, שתורב שור נשאר חבר הבריצ, וכי לכר"צ-חסידים אסור להתאסף כלי הרב שור, ואסור להם להוציא כל תעודה בחותם הכריצ, בלערו. מתוך החלטתם לא לשבת אחר יחד, לא היה הכריצ יכול להמשיך את קיומו באופן נלוי. מצב בתי הדין היה איפוא חלש מאוד, וכמצב זה של רפיון מצא אותם דר' ויצמן, והצליח להכניס שרור בין הרבנים.

עם בטול ועד הרבנים לא היתה לי כל משרת קבועה בצבור, ונשאיתי רק מבאי ביתו ומעוזריהם של הנריי דיסקין והנריי זוננפלד במלחמתם למען היהדות החרדית.

אולם גם חתפשים לא טפנו ידם בצלחת ובכוונים שונים יצאו למערכה. מתוך שהבינו יפה שהעתיר תלוי בהנוך, כוננו לכתחילה את חציהם כלפי החנוך החרדי. כאשר נתקבלו כספים עבור יתומים ואלמנות, קפחו את התמיכה מהאלמנות אשר שלחו את ילדיהן לבתי חנוך חרדים. בתוקף הוראות מחוץ לארץ ססרו אמנם תקציב ועום לישיבות ולתלמודי תורה, אבל התיחסו לתלמידי חכמים כלעניים פושטי יד. על הסנהלים אסרו לקבל תלמידים חדשים, ויהי תקומם שהדור הזה ימות והישיבות תבטלנה. גם בתלמודי תורה ראו לא מוסדות חנוך, אלא מוסדות צרקה. משכרת המלסר נחשבה להם לצרקה לעניים, ומסעם לפעם צמצמו את התקציב.

דר' ויצמן אחרי אשר שב ללונדון מכקרו הראשון בארץ עם נמר המלחמה, פרסם בפומבי שתלמודי חתורה אינם ראויים לחקרא מוסדות חנוך, שיש לעזור להם בצורת תמיכה, אבל אין להם זכות קיום. דרך אנב פרסם שבישוב הישן בירושלם מצויות כ־500 פרוצות, בה בשעה שהאממה והבנות סבלו רעב ומחסור ושמו על ככורן וטהרן במסירת נפש. כוונתו היתה להכאיז את רוח היהדות החרדית בעיני הנולה, ולהעביר את כל התשפעה לירי הציונים שיעשו ביהדות החרדית כרצונם. נגר כדומא זו נקראה אספת מחאה פומבית בישיבת סאה שערים בה נאמו הרב אברהם חיים ציובנר (כיום סראשי המזרחי בירושלם) ואנכי. דר' ויצמן חזר אחר כך לארץ ישראל מצויד בתכנית רחבה ומזוין בתקציבים כספיים גדולים לרכוש בהם את לב ראשי היהדות החרדית, וישם פניו בראשונה

אונגריין. והוא קם ואמר: רבותי! למה הריון תרכז לנו נססרו מאת ההורים וסאת הקב"ה נפשית לפקדון, אלה אינם רוצים בשינויים, כלום מפני סבלנו החומרי נסעול בפקדון? אני מציע לקבל החלטת פה אחד: לא! אנו נמשיך עד נשימתנו האחרונה לשמור על הפקדון כמו שנמסר לנו, עלינו לוותר על התועלת החמרית, ואם נגור עלינו למות ברכס, נמות מות גבורי רוח ולא נתמכר לכסף. דבריו עשו רושם כביר ונתקבלה החלטת: לא! התחלטת נמסרה לר' ויצמן, והוא התיאש מלכבוש את תלמודי התורה במישרין. הכרעת הישיבת הוות הצילה את תלמודי התורה, ואתם את היהדות החרדית בירושלם ואת כבוד ירושלם.

ר' ויצמן החליט אז לכבוש את היהדות החרדית בעקיפין, ואת באמצעי הפנה כתחילה כלפי הרבנות. הוסיף אליז את רבני ירושלם אחד אחד, כתצעה לשפר ולשכלל את מצב הרבנים והרבנות. הרבנים חיו אז חיי עוני ומחסור גורא, מקורות פרנסתם נחרדלו סהסלחמה, הם חיו קל המיכה ועומה של כספי העזרה, שעברה דרך צנורות תחפשים. ילדיהם דעכו ללחם. ר' ויצמן דמה לנצל את המצב. חלק סתרכנים דחו את הצעתו בלי שום הסוס. כבובן שנס כלפיהם השתמש בשיטת "אם תאכו ושמעתם טיב הארין תאכלו, ואם תסאנו ומריהם עוני תאכלו". לא דרש אלא תקונים הצוניים, שלחנז יפים, כסאות יפים, דרש רק הרסת כבוד כתי הרין והרבנות, ונוסף על כך שיקבלו את משכורתם סקהלת ועד העיר ליהודי ירושלם (שם הקהלה התפשית אז). ויש לציין בצער גדול, שבה בשעה שבשטח התנוך, לא הצליח למצוא נחשלים, עלת בירו בשטח הרבנות למצוא רבנים אחרים, שלא יכלו לעמוד בנסיון העוני ונתפשו. באותו יום נוסדה רבנות עיי ועד העיר ליהודי ירושלם. כתי הרין הקיסים, נתחלקו אז, חלק מהם נכנע לר' ויצמן, הראב"ד ר' משה נחום ולגשטין וחקר בדיצ חסידים ר' יצחק פרנקל וציל, עמדו בנסיון; כמו כן דחו כמחלט את הצעתו של ר' ויצמן, הרב סרדכי ליכ רוכין זיל והרייט חרלפ היי ר' ויצמן הצליח, והיהדות החרדית נחלה כשלון.

החפשית) רכנות. חרבר חזה נרם לתרככ חדש של הכריצ עיי חקרה החרדית, שאליו נכנסו הראכיד ר' משה נחום ולנשמינ, הרב רסיל רובין, והרב ריי מרגל (חברי חבריצ הקודמיכ פרושים וחסידים).

הצקר השני של הקהלה החפשית היה קבלת מסכות להטיל, מס סצת. כל קונה רוסל מצה, היה צריך לשלם 20 מאי עכור הקהלה החפשית. המס הזה התקים שש שנים, ונתכסל אחרי כן כתוצאה מסתאה מסושכת של הערת החרדית. (פרטים לעיל)

הערה החפשית קבלה רכנות רשמית עם התכוננות, הרכנות הראשית לכנסת ישראל. חברי משרד הרכנות נבחרו אז כחברים ברכנות ראשית זו, 3 אשכנזים ו-3 ספרדים ושני רבנים ראשיים, הרב קוק והרב יעקב מאיר. השפעת הקהלה החפשית על השחיטה היתה עוד בלתי ישירה, מפני שרבני הרכנות הראשית סרבו עוד להעביר את הנהלת השחיטה לירי הקהלה, ולהלכה נהלו אותה באופן בלתי תלוי. עם אשור חוקת הקהלות היהודיות בשנת תרפ"ט, נכנסה הערה החפשית באופן חקי כמסגרת הארצית של קהלות ועד הלאומי, והיא קבלה אשור חוקי להטלת מס ערה ישיר, מלבד מסי מצה, שחיטה, קבורה, חנוך, וכו'. רק בשנת תרצ"ו העבירו רבני הקהלה את השחיטה לירי הקהלה, ובשנת תרצ"ז רכשו להם גם סגור לבית עלמין. עם העברת החנוך מהמסכות היהודית לרשת העוד הלאומי, קבלה הערה החפשית השפעה גם על בתי החנוך של העוד הלאומי בירושלם.

בבחירות הקודמות בשנים הראשונות להוסרה, לפני אשור חוקת הקהלות עיי הממשלה וקביעת התחומים, היתה זכות בחירה לעוד העיר ליהודי ירושלם ניתנת לכל בוגר ובוגרת בירושלם, והתקמולה להגדיל את מספר הבוחרים היתה גדולה מאד. כרי למנוע את הגדלת השפעת החפשים, העמידה אגודת-ישראל מסמרות על יד כל קלפי להזהיר את הצבור שלא ישתתף בבחירות. ואמנם היה מספר המשתתפים בבחירות הראשונות קטן מאד, רק אחוז זעום מבין הצבור. משנחברר המצב על ירי החוקה שהיא מעניקה זכות בחירה רק לאנשים אשר שמוניהם מופיעים כרשימות העיר הלאומי, לא נראה עוד צורך במסמרות אלה. לפרקים קרובים התנהל מרי עם הקהלה החפשית, ובסקרים אחרים הניעו גם לכלל פעולות משותפות (עיין עיו להלן בפרוטרוט).

כאשר התכנסה הקהלה החפשית על יסוד חקת הקהלות, וזתרה על השם, ועד העיר ליהודי ירושלם והיא נקראת, הקהלה העברית כנסת ישראל. מתוך שהיא מוכרת על ידי השלטונות, וכל המסרב להיות חבר בה מוכרח להגיש חרעת יציאה, נמנים היום על הקהלה החפשית בערך שני שלישי מבוגרים מבין יהודי ירושלם.

פרסום של התקנות חאלו; ומסכותם של סוסרות אלה לא תחשב כנשקת בעקב כל שנוי שיתול סחבת התפנות איוו משרה בטוסרות אלה כאופן טקרי. בתנאי של סוסרות אלה לא יהיה ששום או ססכות על כל אדם הסוריע את הועד הלאומי, עסי תקנה לו מתקנות אלה שאין כרצונו להכלל בכנסת ישראל לפני אשר החוקה פנתה שוכ היהדות החרדית אל הועד הלאומי כהצעה שיכיר בחוקתו בסמכות התורה ולבטל למעשה את בתירת הנשים, בכדי לאפשר קיום קהלה אחת משותפת, המיצנת את כל הישוב היהודי בארץ-ישראל, אבל כל הבקשות נדחו. התקוה לנצחון סחלט על היהדות החרדית הכחה בסגורים את עיני ראשי הועד הלאומי, הם היו כל כך בטוחים בנצחון סחלט עד שבאספה פוסכית בחיפה, נאם סר טשרנוכין, סוכיר הועד הלאומי או, על החוקה והוא ססר, כדבר סוסכס **כבר**, שכל יהודי יהיה נאלץ על כרתו להשתייך לקהלת הועד הלאומי וסי שירצה לעזוב את קהלת הועד הלאומי, יוכרח לצאה סכלל ישראל, לא יסדרו לו קדושין ולא יסולו את בניו.

החוקה שנתפרסמה בשנת תרפ"ח אכוכה למעשה את ראשי הועד הלאומי שראו כאפשרות היציאה פרצה בתאות שלטונם על הצכור, וגם את היהדות החרדית עקב הסעיף שרק קהלת הועד הלאומי היא הסוכרה, סכיון שאין התוקה מכירה אלא בקהלה יהודית ארצית ומקוסית אחת, ואין הקרה החרדית סוכרה כקרה.

עם פרסום החקת התכנסו לאספת רבנים כללית מכל ארץ-ישראל כערך שבקים רבנים (כראשם הנריי דיסקין ותגריית זוננפלד), כתוכס סגדולי הרבנים הספרדים, והאספה הוציאה ססק דין הקובע את היסודות של עדה חרדית.

כאספת הרבנים שהחקיטת בירושלם ביום כ"ס ניסן תרפ"ו, נכאלנו אנחנו החים לחוות רעתנו דעת תורה בשאלות אחרות הנוגעות ליסוד הקהלה היהודית באהיק תוכי"א. בקשר עם הסכנה הסרחסת שהנהלת הקהלה היהודית תכסר בידי אנשים שאינם שומרי תורה, והנת אחרי העיון בבידור ההלכה עשיי דת, הננו סוסרים בזה את ההלכתו **ע"י** דת.

(א) עשיי דתוהיק מחויבת כל קהלה יהודית להכיר בתקנותי היסודיות בסמכות חחורה עשיי השלתן עירוף; וססקי הרבנים ככל השאלות וככל עניני ואורגני הקהלה. ההכרה הזאת היא הכרחית ותאי צריכה להיות היסוד בתקנון הקהלה.

(ב) עשיי דתוהיק אין לנשים זכות בחירה בקהלה ובעזרות הקהלה, ואסור לבחור נשים בהנהלת הקהלה ואורגני. כסו כן אסור עשיי דת לקחת חלק בבחירות הסוצואות לפועל על יסוד של סחן זכות בחירה לנשים.

(ג) עשיי דתוהיק אין ליהודי כלתי דתי סחלט שבת אוכל גויים וכו', להיות חבר בהנהלת שום ועדה של הקהלה או לחוות דעת בענינים הכלליים של היהודים הדתיים.

(ד) עשיי דתוהיק אסור לסייע מהכנסות הקהלה סוסרות סעולות ומעשים שאינם סחנהנים עפי' התורה, סכשיב אם הם עושים דברים שנגר חחורה, כגון סחן סייע לכתי ספר העשים או למסעלים סמחללים כהם את השכת, ססכתי סרפה וכו'.

ה) ע"י רתומיק אסור ליהורי שומר תורה להיות חבר בקהלת שלא חובסחו בחקנותי
 חפציהם הנ"ל בתור תקנות יסודיות של חקנות הקהלה.
 יעז באעקת כיום כים לחרש גימן תרפ"ז עהיק ירושלם חוביא.
 סכיון שהחששים סרכו בהחלט לתכנים לתקנות קהלות הועד
 הלאוכי אפילו אחר מהיסודות הנ"ל, הוציאו הרבנים פסק דין הסתייב את כל
 יהודי כשר לצאת מהועד הלאומי. וזה תבנו:

פסק דין

מאת רבותינו הנאונים והצדיקים ראשי אלפי ישראל ונולת אריאל
 שבארץ הקדש ושכחול

חובה קדושה מופלת על כל ששכבוד ה' וכבוד תורתנו הקדושה יקרים בעינינו
 ונונעים ללבו לדרוש בכל תוקף ישימורו את שמו מחוך רשימת עדת החפכים, למען לא
 ישאר חבר בעדת אשר כחקנותיה מריסה יד בתורת משה, ובהיות וכל המתרשל נשאר
 ע"י החוקה ממילא חבר לעדת החפכים, מחויב כל בר ישראל על פי דין תורתנו הקדושה
 להיות זרין ונשכר לעשות את כל הדרוש על פי חוקי הממשלה ידיה ששמו יוסר מחוך
 רשימת עדת ועד הלאומי.

יצחק ירוחם ריסקין יוסף זלמן מלצר נאכיד מלוצק משה קליערס נאכיד סכריא
 כהנאון החסיד מוהרריל ריט ראשי בישיבת עץ-חיים

יוסף חיים זוננפלד	שלמה אלישאו	אברהם לייב זילברמן	כ"ד
רב ואכיד פעהיק ירושלים	בעמית לשם שריא	אברהם וינגוט	אשכנזים
אלי קלאצקין	משה נחום ואלענשטיין	חיים פפפר	צפת
נאכיד לובלין	רפאל אברהם דוב שקאל	אברהם צבי כרונא	
יצחק פרנקל	רב ניופארטיוס	רב כרעין	
נחמן מפשטין	אלימור שולאכין רים לוכא	יהושע אחר וילדכן	
שכחה בונסופרנר	ידידיה נראנניאנסקי ויגילא	רב קאנסקיואלא	
ישראל ואכ מנצברנ	שרגא מאיר ליזמראויטש	הושע פרגלית	
מרדכי דוד ליון	רב לונדון	רב רחובות	
דוד בתרין	אריה לייב ברוריא	אלי ברוך פרילמן	
יוסף בנימין שטענוכין	דוד טקטין	נרלי גיימן	
שלמה לייב אליעזראו	אברהם משה הלוי קצינלנכוינ	ישראל דוד סוכנה	
רב דחברון	ישראל לוריא	כנציון יאדלר	
שמשון אהרן פולנסקי	שלמה מנחם וינטרויב	יחיאל סחתי דיוויס	
ישעיה וינגוראד	משה יוסף הופמן נאכיד אשא	חיים טן	
יהודה לייב אשלג	מרדכי לייב רוכין דומיץ פעהיק	דוד הלוי יונגריין	
דובער הלוי פפשטין	שאול משה זילברמאן	אשר דוב זוסמן	
משה פראנקענטאל	רב וירשוב תל-אביב	צבי הירש כהנא שפירא	
יחיאל סיכל טוקאצינסקי	זרע ראובן בראזמרטאן	ישראל יצחק רייזמן	
שלמה זלמן ולאנוניק	דובער אבראמוביטש		
בן ציון אלפס	רב ספילואיס		
אברהם אלישאו רב הומל	דוב צבי קארעלשטיין		
בנימין שוארצמן רב טאשניק	רפיץ פעהיק חוביא		
מרדכי ראשקעס רב יאנישאק	ישראל גימן רב מסקוב, יפו		
	משה לייב בערינשטיין		
	רב אליזבעם		
	נרשון יהודה זילברמאן		
	רב פראגא		

[illegible]

מלכות אלהים תהא עליהם ויהי שם כבוד מלכותך לעד ועד.

ԵՍ ԿՈՍԿԿ, ՀԵՅ ԱՆՍ; ԴԵՐԸ ԿՈՒ ԱՆԴԱ ԻՅՈՒՄ ԱՆԴԱ; ԴԵՐԸ, ԶԵՐՈՒ Ն ԲԵՂԿԻ ԱՆԴԱ:
 ԵՐԵՎԱՆ ԵՐԵՎԱՆ Ե՛՛ ԿՄ ԴԵՐԸ ԶԵՐՈՒ ԻՅՈՒՄ ԱՆԴԱ ԿՄ ԱՆԴԱ ԶԵՐՈՒ ԵՍ ԿԵՄ—ԴԵՐԸ,
 ԿՄ ԴԵՐԸ ԶԵՐՈՒ ԶԵՐՈՒ ԶԵՐՈՒ ԶԵՐՈՒ ԶԵՐՈՒ ԶԵՐՈՒ ԶԵՐՈՒ ԶԵՐՈՒ ԶԵՐՈՒ ԶԵՐՈՒ
 ԶԵՐՈՒ ԶԵՐՈՒ ԶԵՐՈՒ ԶԵՐՈՒ ԶԵՐՈՒ

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

כן יוצא עליו גזירה 'בספק' הוא נמצא על מוסדותיו 'על מנת שיהיה נאמן
 על עצמו' ולא 'אשר יקרא לו' עליו, וכן הוא נאמן על עצמו וזוהי נאמ
 סוף 'הנאמן' נאמן סוף 'הנאמן' עליו 'הנאמן' עליו 'הנאמן' עליו 'הנאמן'
 'הנאמן' סוף 'הנאמן' עליו 'הנאמן' עליו 'הנאמן' עליו 'הנאמן' עליו 'הנאמן'
 עליו 'הנאמן' עליו 'הנאמן' עליו 'הנאמן' עליו 'הנאמן' עליו 'הנאמן' עליו
 עליו 'הנאמן' עליו 'הנאמן' עליו 'הנאמן' עליו 'הנאמן' עליו 'הנאמן' עליו

[illegible]

א.ל.ל. א.ל.ל. א.ל.ל. א.ל.ל.

הרב קוק ז"ל

הרב קוק ז"ל כהן כרב ביפו עד כשנה לפני המלחמה העולמית הקודמת, כאשר יצא לחו"ל ונשאר שם. עם פרוץ המלחמה התגורר בשווייץ, ומשם עבר תיכף אחרי זה ללונדון ונתקבל לרב בחברת מחזיקי הדת. הרב קוק ז"ל עורר כלפי עצמו התנגדות הרבנים חרדים עוד בהיותו רב ביפו (עי' לעיל). עם כבוש ירושלים ע"י הבריטים לא היה רב בירושלים. לפי המסורת היו רגילים ראשי הועד הכללי, יחד עם חנהלת ת"ת ובי"ת (תלמוד חזרת עין חיים ובקור חולים) לסנות את הרב בשביל העדה האשכנזית בירושלים, ואותו הרב היה מסלא גם תפקיד נשיא של המוסדות הנ"ל כלפי התומכים בחו"ל. המוסדות ראו בקשר זה של ראש רבני ירושלים עם נשיאות המוסדות חזעלה כספית למוסדות. הרב האחרון שנחשבה לפני המלחמה העולמית באופן כזה, היה הגאון ר' חיים ברלין זצ"ל, שלא היה עוד בחיים אחרי נסר המלחמה. כשהקשר עם הגולה נחרש, והמוסדות הכירו שוב שדרוש רב מפורסם אשר שמו יקרא על המוסדות, פנו להגריי דיסקין ויע"א שיקבל עליו להיות, רבי בירושלים. החלטה זו נתקבלה באספת ראשי הכוללים והמוסדות במשרד הועד הכללי. החליטו זאת אעפ"י שהגריי דיסקין שמש כבר נשיא למוסדות שיסד אביו זיק"א, בית התומכים דיסקין וישיבת, אוהל משה, אבל גדולתו ופרסום שמו הכריעו את הכף, מתוך וראות שזה היה לו עמדה שזה לנבי כל המוסדות אשר שמו יקרא עליהם. אולם הגריי דיסקין לא קבל את המשרה. המניע למרובו היה סרוב ראשי כולל אוונגרין להצטרף אל החלטה זו (כולל אוונגרין לא הצטרף גם בבחירת האררית זצ"ל) והגריי דיסקין לא רצה להיות, רצוי לרוב אחיו, אבל נשאר למעשה המכריע בשאלות דת, בלי שיהי' לו חוואר הרב הראשי.

מכיון שהמוסדות הועד הכללי, עין חיים, ובקור חולים נשארו בלי רב, וביתור טאחר שלבית התומכים דיסקין היה בן ארם מפורסם כנשיאות, והמוסד רכש לעצמו על ידי כך לכ גריבי אמריקה, ראו צורך להביא, רבי לירושלים שימשם כפי המסורה גם לנשיא המוסדות, והם נחמו עיניהם ברב קוק ז"ל. בהכירם את ההתנגדות היתדות החרדית אל הרב קוק ומתוך חשש שבהודק מחשבתם ברבים חסנק ההתנגדות לכואו של הרב קוק, טפלו בענין בסוד. לשם הוסמת הרב קוק מלונדון לירושלים, נסעו חברים אחרים מסנהלי המוסדות לחברון להריץ משם את המברק מן יורע הרבר בירושלים על ידי פקירי הדואר. הרב קוק נאות להוסנה, ויום אחד לפני בואו, נודע בירושלים שהרב קוק עומד להגיע לשם לקבל עליו משרה, רבי, שהוצעה לו על ידי ממוסדות. אז נתאספו קנאי ירושלים ונסתו כרוז בשם, קול מהיכלי שהחזימו עליו את רוב חכמי הישיבות בירושלים,

והודיעו על התנגדותם לכואו, כצוינם את ההלכה על רב שנותנת שלא לרצון הצבור. וקני רבני ירושלם נוכחו לרעת שהתסנתו של הרב קוק ז"ל תעורר מחלוקת גדולה בירושלם, ועל כן ערכו אליו מכתב בחתימת ידי הנריי דיסקין והנריי זונפלד ובמכתב הזה יקצו לו שבמקום לכוא לירושלם יסע ליפו, שם מכתב קהלנו שישב לכהן בה כחור רב ראשי ליפו והסושכות. את המכתב הזה שלחו הרבנים לידו, על ילי שליח מיוחד, הרהיני ר' פנחס אפשטיין, (כעת חבר הבית דין צדק של הקדה התרדית) שנמסע ללור על פרסת דרכים ליפו ולירושלם, לנסור לידו של הרב קוק את המכתב. וזה נוסח המכתב:

ב"ה כ"ב לחודש הנחמה לשנת עשרת לפק מעה"ק ירושלם חובבא.

כבוד הרב זבוי וכו' בשיח מזה אברהם יצחק הכהן קוק שליכ"א הראב"ד דק"ק יפו והטובות תובבא.

בברכנו את כתרית בשבוע כללי סארין גלותו לאה"ק חיו כי יהי כואו לשלוי ולכרחה בקרב הארץ. זאת חוכתנו להודיע לכתיר כי היריעה התאומית שנתפרסה בימים האלה ע"ד ביאתו לעיני חיו, ע"ס הזמנות מספר אנשים שהובינתו ע"ד עצמם בסתר ובתשאי מכלי ידיעות והסתת ב"כ הצבור והחיות שבע"ק תיו הגדילה עוד יותר את ההתנגדות, וכבר נעשה פעשה טהמון ח"ח יכתבו וחמסו מחאה עזה ונסדעה נגד זה, ואין מעצור לרוחם בהיות כונתם לשיש, ובאו אחרים מהם אלינו ובחמסם בידם וראינו את הלהכה הנכונה להתפרין ע"יו, ובקשנום שיהיו כחונים כרבר עד כדי הודעה לכתיר שלדעתנו הנהו קרוא והולך לתוסו. אחרי עצת אנשים היועצים ע"ס דרכם טבלי היות לו יריעה נכונה בסצנ ע"ק ברצון הקהל ושי הנה קוראיו ולשיכך אע"ס טבליז לא היינו נדרשים ללא שאלנו מ"ס מפני כבוד שמים, כבוד תורה ושלום ירושלם הננו עושים את חוכתנו להעירו ע"א הדבר הזה שלא יספך בעינים עצומות כיא ירע את אשר לשני, ראוי שלא יסריע כתיר את עייק כביאה פתאומית אלא יסע בראשונה ליפו עייק ובהיותו בקרוב מקום תהיה לו האפשרות לדרוש ולחקור ולדעך הכל אל נכון, ואנו מקוים כי בשטעו לעצתנו יזכה לרעת שהיא עצה ישרה ונאמנה.

ובי ששמו שלום ישכון בארץ הק' הוא ובנה"ק הוא ושלוי ושלוי. ונוכה כלנו לראות בבנינה והפארתה וישראל נושע בה' תשובת עולמים, בב"א.

השלוח מסר את המכתב וכפי שמוסרים רצה אטנם הרב קוק ליסע ליפו, אבל אחרים טבאי כח המוסדות שבאו לקבל את פניו לחצו עליו שיסע דוקא לירושלם. ספרו שר' מנדל פרוש (שויב בעדה החפשיית היום) איים שיטיל עצמו על פסי הרכבת, אם הרב קוק יסע ליפו.

הרב קוק בא לירושלם. כקבלת פנים שנערכה לו מטעם המוסדות, הודיע בפומבי שישימש רק נשיא למסודות ולא רב לעדה האשכנזית בירושלם. הודעה זו הרגיעה את היהדות התרדית והעיר ירושלם שקטה. אחרי הכרזה זו הסבירו

לו זקני ירושלם את פניהם, והגריי ריסקין שלח לו לשבת הראשונה יין ועונה על ידי רמ"ם פרנקל ועל ידי, וקדם אותו לשלום. הרב קוק בקר את הגריי ריסקין והגריי השיב לו אחר כך בקור. כעבור זמן קצר הכריזו הסוסרות את הרב קוק בשם "רכי" של העדה האשכנזית כלי לשאול את פי זקני הנאונים ורבני ירושלם. הרב קוק עורר התמרסרות, נתפרסמה כחאה בשם "קול גדול". אבל מכיון שהרב היה בבחינת דיעבד, דרשו זקני הנאונים טאח הצבור החרדי להסנע מסחלוקת יתרה, מבלי שיכירו כסוכן כרבנותו של הרב קוק ז"ל בשביל עצמם. הצבור ידע היטב שזהו רק צער אחר לרבנות הראשית של העיר הלאומי, ואמנם התלה הממשלה בהשתתפות העיר הלאומי לנהל את המשא ומתן על דבר יסוד הרכנות הראשית.

באותו זמן נתעוררה שאלת זכות בחירת נשים. העיר הלאומי החליט על זכות הנשים לבחור ולהבחר, והיהדות החרדית התנגדה לכך. הרב קוק מתוך השקפתו הסוחלטת לא לפרוש מהעיר הלאומי, הזמין אל ביתו אספת רבנים וגדולי חכמי הישיבות לרונן בשאלה זו. באספה זו הוחלט שאמור להת זכות בחירה לנשים בקהלה, והרב קוק בעצמו פרסם בטורעות כרהובות את החלטת האספה. כעבור זמן מה פרסם תחת לחין מצדדי העיר הלאומי בשבוע היתר לנשים לבחור ולהבחר, אלא שכאספת הנבחרים יקבע וילון מפסיק בין גברים לנשים, ובעת הבחירות תהינה קלפיות מיוחדות עבור בוחרים ובוחרות. ואמנם בבחירות הראשונות השתתפו הסחונים בירושלם והשתמשו בקלפיות נפרדות. לקלפי ניתן שם "קלפי כשרה" ואל אספת הנבחרים נבחרו אחדים מהסחונים שבין שומרי התורה בירושלם, מחוגו של הרב קוק. התרדים האלה השתתפו באספה אחת. דבר הוילון לא יצא כסוכן לפועל, שומרי התורה שנבחרו הכירו תיכף שאין להם כל דעה והשפעה בעיר הלאומי ופרשו כלעומת שבאו. אולם טאו חרלה לגמרי התנגדותו של הרב קוק לבחירת נשים והוא פרסם קריאה להשתתף בבחירות לאספת הנבחרים והקהלה. לפני שפרסם את דעתו זו, שלחו אליו זקני הנאונים משלחת מורכבת מחכמי הישיבות שהוכירו לו את ההחלטה, שנתקבלה בכיתו ושהוא בעצמו פרסמה, אבל ללא תועלת. גם אנכי נשלחתי פעם אל הרב קוק מטעם הגריי ריסקין לבקשו שיסנע סחת ירו לעיר הלאומי ולתחרת בחירת נשים, הרב קוק ז"ל מסר לי הסברה רחבה להשיב לזקני הרכנים, אבל למעשה לא שנה עמדתו.

חברי משרד הרכנות שנו את עמדתם בשאלת בחירת נשים עשרה מונים. תיכף לאחר שנכנסו למשרד הרכנות פרסמו כרוז המזמין את כל איש ואשה ללכת אל הקלפי לבחירות הראשונות לקהלת ועד העיר ליהודי ירושלם — הקהלת החפשית, אחר כך פרסמו אסור חמור על בחירת נשים. כשנים האחרונות,

סידת לסמסלה בער האשכנזות הרעיוה שנחנה בחוקה לכל יהודי שומר תורה לעאת טהערה
כנסת ישראל, וכות אשר ישחמשו בה אלפים היהודים החרדים כארץ ישראל, אם הוער
הלאומי לא ימלא אחרי דרישהם לתקן את הסעיפים הסתננדים לזה.

הנני כוול את ביכתי להוד מעלתו לעזיבתו את אהיק ובאהל לו נסיעה צלה וסבוכה

והנני בכל הכבוד

יעקב מאיר

(מקום תחותם)

רצון החרדים שיטחמש בהזרמנות זו לעזוב את כנסת ישראל, או לכל
הפחות שיטשיך בעטרתו החקיקה הזאת גם להבא, נכשל עיי הלחץ הגדול
מצר טצדרי הוער הלאומי, שאייבו עליו גם בעלכונות אישיים שלא יכל לעסור
בהם. אבל פעולה זו נשארת לזכרון ולברכה בקרב היהדות החרדית.

ועד העיר האשכנזי

התארגן בתרע"ה והחכונן עם הבחירות הראשונות בשנת תרע"ט. ההנהח
שהעדה תיא אשכנזית שמשנה כבר חרים בפני חשש של רוב חפשי, ולכן לא
היתה קימת לכחלה הגבלה ביחס לנבחרים, לא להלכה בחקנות, ולא למעשה
בבחירות. בבחירות הראשונות נכנסו להנהלת העדה גם בלתי חרדים, ואחרים
גם לא שומרי תורה. ערוכה לצכיון העדה שמשנה העוברא שהיא חתכוננה
והתנהלה עיי הגאונים הגר"י דיסקין והגר"ח ויננפלד עסווי היהדות ההרדית
בארץ ישראל. בראש ההנהלה, עסר כחחלת יצירת העדה, הרב ר' ראוכן שלמה
הלוי יונגריז, בנו של הרב מקאשוי (סלובקיא), אדם בעל סוץ רב, עסדה תקיפה,
בעל כשרונות מצוינים וקנאי נלהב. תקנות יסודיות הכטיוו את סמכות התורה,
כוכות בחירה רק לנבחרים, והכרה בעקרונות העדה תנאי להיות כה חבר.
צוין כבר שהעדה היתה לכחחלה מסגרת וביאה כה היהדות החרדית כלפי
חוץ וכלפי העולם היהודי בחוץ לארץ, ולא נכראה אלא כחרים בפני פורעניות
יסוד העדה החפשית, ועד העיר היהודי לירושלים.

כשנת תר"ץ נחכונן הכריצ של העדה החרדית כריצ פרושים. סכתי
הדין שהיו קיימים עוד כימי הנרשים וציל נכנסו אל בית דין זה הרה"ג
סוהריג ואלנשטיין וציל ראב"ד פרושים והרה"ג סוהרים פונקל חבר כריצ
חסידים: הנר"ג ולנשטין כחור ראב"ד, והנר"ג פונקל כחור חבר הכריצ ואליהם
נצטרף הנר"ל רוכין ויל. אנכי נחכנתי לספרא דדיינא ושטשתי כסשרה זו
בערך שלש שנים עם התכוננות הכריצ התאמצה הקהלה התפשית לבטלו
ולפי בקשת סר דוד ילין יויר הקהלה הזמין יועץ חסשפטים סר בנטכין אליו
את חברי הכריצ, אולם מאחר שלא מצא תואנה חוקית לאסור את קיומו

(תצדדים חתמו או על שטרי ברורין וזה היה הכרה גם כמשרד הרבנות),
חמשיך הכריצ להחזיקים.

הנרמין ולנשטין זיל דרש רק משכרה של 10 לאיי לחרש, כמקור יחירי
לפרנסת ביתו. חברי הנחלת העדה (ואני בחוכם) השלישו כיניחם בבנק 120
לאיי לצורך תשלום השנה הראשונה. קיום העדה נתפרסם בחוץ לארץ וסאטריקה
נתקבלו מכומים נכדים בשכיל העדה לחלקם בין סוסדות הישוב הישן. פעם
נתקבלה סאת האחים מנישכין כמות גדולה של בגדים משומשים שערכה היה
רב בתקופה שכל תושבי ירושלם לבשו סחכות, ואחר שלא קנו כנר חדש זה
חמש שנים, וגם כרובם מכרו לערבים את אשר היה להם, כרי להחיות נפשם.
חלוקת חכסן והכנדים השפיעו על הצבור והעדה קבלה את הכרת הצבור
היהודי בירושלים.

העדה הופיעה גם כלפי חוץ, היא קבלה הבטחה רשמית בכתב סאת
ראשי הממשלה הצבאית (אתרי הכבוש, עד כואו של הרכבו מנואל, התקיימה
ממשלה צבאית) שלא תהיה חפלי בין עדה ועד. העיר ליהודי ירושלם (הרשסית)
ובין עדה זו בשום דבר.

משלחת תעדה קבלה את פני לורר אלנבי כובש ארץ ישראל. הכריצ
סדר קדושין ונישין שנרשמו אצל העדה, והעדה המציאה את הרשימות לממשלה
וכך קבלו הקדושין והנדרושין חוקף חוקי. ראשי העדה הוזמנו אל המשלחת
האסיריקאית, שכאה לעמוד על רצון התושבים ביחס למנדט. במשך זמן נמצאו
שתי העדות זו לעומת זו, כמעמד חוקי אחר, ובכחה הסוסרי עלתה העדה
החרדית תרכה על העדה החפשית, גם בעיני הצבור בירושלם וגם בעיני
היהדות בחוץ לארץ וכמדה ירועה גם בעיני הממשלה.

כאשר הרב קוק זיל הוכרו לרב העדה האשכנזית על ידי ראשי
הועד הכללי והמוסדות ונלה את דעתו בעד זכות בחירה לנשים, ראתה
העדה החרדית צורך למנוח לה רב, והגריי דיסקין נתבקש מטעם העדה החרדית
להשפיע על הגרייח זוננפלד שיקבל עליו משרה זו. הגריי דיסקין זצ"ל בקרו
לשם כך בביתו, הגרייח זוננפלד נכנע לפקודתו, וסאו היו לעדה שני סוסדות
רוחניים; הרב ועל ידו הכריצ לכל מקהלות האשכנזים.

בבחירות השניות של העדה בשנת חרפ"א קיים היה עקרון שמירת
התורה ביחס לנבחרים, והטועצת השניה של העדה (ע"א) ההנחלה (כיג) וועד
הפועל (ד) היו כמעט כולם חרדים חרורי הכרה בנחיצות עדה נכרלת.
ההתנגדות מצד החפשים אל העדה לא פסקה והחננה מצד העדה על זכויותיה
לא חרלת. עם יסוד הרבנות הרשמית, קבלה העדה אשור סאת חממשלה
שממכות הרבנות אינה חלת על חברי תעדה החרדית,

[illegible]

גם על היהודים האלה לטובת העדה החפשית, היא באמת כפית מצפון, וכטלה אחר כן את מס המצה בכלל, היות ולא נמצאה דרך חוקית להטיל את המס רק על חברי העדה החפשית (או לא המקיימת עוד חוקת הקהלות שהגדירה את החשתיבות לעדת הועד הלאומי) וגם העדה החפשית לא לחצה על כך, מפני שחששה לנכות מס כזה, שחברי העדה החרדית יהיו פטורים כמנו, לכל יהקבל הרושם שהעדה החפשית סובבירה על חבריה. מס המצה נתבטל לאחר שהחקיים שש שנים; המס שנים שלטו גם חברי העדה החרדית את המס הזה. זה היה הנצחון הראשון של העדה החרדית כלפי הקהלה החפשית סעת התכוננותה.

באופן מקביל להאבקות מסביב למס המצה שהוטל על היהדות בירושלם על ידי הקהלה החפשית, התקיימה האבקות שניה בשאלת השחיטה. לאחר שהתכונן כריצ מיוחד ורב מיוחד ולאחרי שהשחיטה האשכנזית נשארה אז תחת סמכות משרד הרכנות של הקהלה החפשית (אעפ"י שמוסר השחיטה לא נמסר עוד כאופן רשמי לרשות הקהלה), ראתה העדה החרדית צורך לייסר שחיטה מיוחדת. הנסוק היה טפני שיהודים רבים סרכו לסמוך בעניני כשרות על רבנים שעברו, לסרות רצון נאוני ירושלם והעדה החרדית, למשרד הרכנות של הקהלה החפשית, וזהאסון אליהם נתקדער מחמת עטרתם זו. למען השלום ולטען טנוע פרוד בשחיטה פתה אז העדה החרדית אל רבני משרד הרכנות ועוזריהם למנות ועד שחיטה מאוחד, ולהקטיר את השחיטה תחת סמכות רבנות מורכבת מרבני משרד הרכנות והעדה החרדית יחד. בכדי להבטיח את האמון טצר הצבור החרדי הוצע תנאי יסורי שיש לקבל את החומרות מכל צד שיחבק אותן. כלומר, אם הרכנות של העדה החרדית תדרוש איזה תקון או הרור, יוצא זה לפועל, אעפ"י שהרכנות האחרת אינה דורשת אותו, ומפני הכבוד הוסכם שאותו הרבר יהיה נוהג גם להיפך. העדה החרדית דרשה אז להכניס בתקנות ועד השחיטה ששוחט וזורק המוסר את בניו להתי ספר אסורים טמעס נאוני ארץ הקדש, או שאשחו אינה מתנהגת בצניעות בכסוי שער ראש וכד', יפסל טלשמש בחפיקו. העדה החרדית הסכימה להשאיר את השובים הקמים, גם אלה שאינם הולכים לתקנות האלו, אם יקבלו על עצמם את החקנות להבא ויוציאו אותן לפועל. המשא ומתן נמשך זמן רב, ולבסוף נחתה ההצעה על ידי ראשי משרד הרכנות ומיעתם.

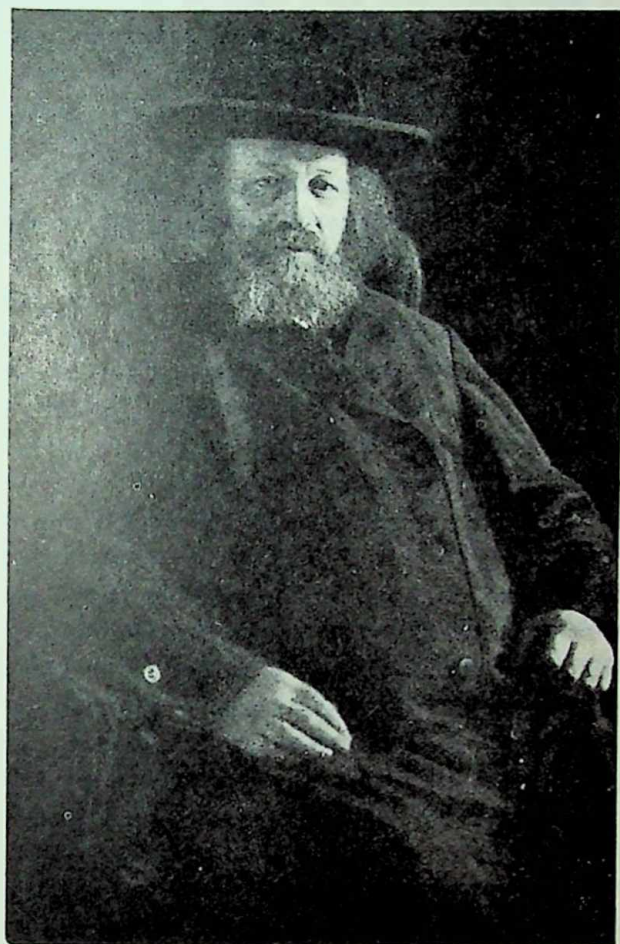
מאז התחילה העדה החרדית לדרוש מהממשלה רשיון לפחות שחיטה שניה נבדלת. ומכיון שלא התקיימה עוד חוקת הקהלות לא היה גם חק המונע שחיטה שניה, אבל למעשה לא הרשתה אותה הממשלה כלי רשיון מטלחי מפורש. כיועך המשפטים שמש אז מר בנטביין, והוא רתה את הרישה במשך שנים אחרות. כשנשאל פעם מאת ד"ר דיהן באיזו רשות מתערכת הממשלה בעניני דח, השיב: מממשלה מתערכת רק בעניני ה"טטבח", כי כל החושש לכשרות יכול לוותר

על אכילת בשר. לאחר לחץ של שנים, הותרה השחיטה החרדית. העדה החרדית באה בקשר עם אחר הקצבים, מנחה טובים ומשגיחים, וליום הנוער, אחרי שנתקבל הרשיון ככתב, הלכו השוכנים ומורה ההוראה אל בית הטכחים. לכבוד הטאורק ולשם ערור הפקידים הלך גם הרייז וזנפולר לבית הטכחים. בכואם שמה (כנראה שזה היה מוכן סראש עיי תחבולה) התנגדו השוחטים וחבורקים של השחיטה הרשמית לשחיטה השניה בתוקף, ואיסור בשפיכת דמים. סר בניכין השתמש בעילה זו וטעא כבר תק לאסור על פיו את השחיטה של העדה החרדית, חתק של מניעת הפרעת הבטחון הצבורי. זה היה בשנת תרפ"ד. העדה הפסידה סכומים בסווימים, פצוי לקצב, והשחיטה לא יצאה לפועל, אולם התנהגותם של אנשי השחיטה השניה הנבירה עוד את חששותיהם של היהודים החרדים. ומאות חרדים נוספים הרלו מלאכול בשר. היחה הצעה להביא בשר טיפו על ידי סווד שחיטה בבית הטכחים שמה, מכיון ששם לא היה סקום למענת הפרעת הבטחון, אבל הנרייז וזנפולר נמנע מזה והביע את דעתו שמוטב לחכות עד אשר תהא הרשות מחונה.

בשנת תרפ"ה נחדש הרשיון לשחיטה החרדית. המשטרה שמרה על הסדרים, השחיטה של העדה החרדית נפתחה, היא פתחה בקצב אחד, התפתחה כמשך חוסן עד לששה עשר טקולין, והיא נספיקה כמות של 20-25 אחוז מהבשר העומט בירושלם. עוד בחיי הנרייז וזנפולר זצ"ל באה העדה בהסכם עם השחיטה של משרד הרכנות בדבר מניעת התחרות בקצבים. הוסכם על נוכח הנכלה. ההסכם הזה קיים עד היום. היה זמן וההכנסה נחלקה גם כאחוזים, היא ננכתה על ידי כל שחיטה באופן נפרד, ואחרי כן נעשה חשבון ולפיו החזירה הנהלת שחיטה אתה להנהלת השחיטה השניה את הסכום הטגיע, כזמן ההסכם נקבע האחוז נר לשחיטה האשכנזית של הקהלה ור"ד אחוז לשחיטה של העדה החרדית. האחוז נשחנה עם הצטרפות ערת החסידים לעדה החרדית. אולם הנרייז רושינסקי שליטיא לא נהן את הסכמתו להסכם הכספי. בשנים האחרונות חל הסכם זה רק בנוגע לשחיטת רקות, (החלחל תשי"ב) וגם הוא נחבטל אחיכ כשהשפעה הקיצונים נברה בהנהלת העדה.

בשנת תרי"צ דרש הגאון מהרייז וזנפולר זצ"ל שהעדה שחמנה סגן על ירו. הוא הרגיש כחולשתו וראנ ליום סחר. על פי דרישה זו נתבקשתי מהנהלת העדה לנסוע לחוץ לארץ ולבוא בדברים עם גדולי ישראל למצוא את הסגן המתאים. כאחי אז בדברים עם רוב גאוני חוסן וכחוצאה מעבודה שהשקעתי במשך חצי שנה, בבקרי את פולין, ליטא והונגריה, קבלתי הסכמה עקרונית מאת הרכ רי סנדל זק וצ"ל סריגא. חורתי לירושלם לססור את חוצאות נסיעתי להנהלת העדה לשם קבלת החלטה. הנהלת העדה החליטה אז לקבל את הרכ

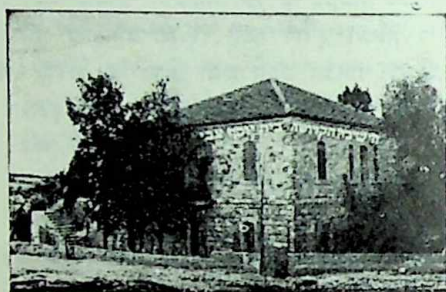
זק וציל, ונשלח לו כתב רכנוח של „סגן“ להגרייח זיעיא. מרן הגרייח זוננפלד
 חתם על כתב ההתכנות. אולם עקב הפצרת קהלת ריגא לא יצא הדבר לפועל.
 המשא והסתן נמשך והדבר היה תלוי ועומד ללא קבלת החלטה לא לחיוב ולא
 לשלילה. והנה כאמצע המשא והסתן עם הרב זק וזיעיא, נסתלק מרן הגרייח
 זוננפלד זיעיא, ביום י"ט אדר תרצ"ב, ובניקים שאלת סגן באה שאלת רבי

מרן הגרייח דושינסקי זצ"ל

אז, כבאצבע אלקים, נורמן טרן הגרייח דושינסקי שליט"א לבקור בירושלים והוא
 עמד על יד סטתו של מרן זיעיא כעת המלקותו. הערה נחאספה בו בערב

לאחר הלילה שנמשכה כל היום (בין הטמפירים היה גם מרן שליט"א) ובחרה ברכ כרוך פלדברגר ז"ל ובי לבקש את מרן שליט"א שיסאר בירושלם. הבטחנו למיים את הטשא ומתן עם הנאון רמיט זק ויעי"א, ואם הנרמים זק לא יודיע חיכך (על שאלה תלגופית) שהוא מוכן לבא, יסאר הוא לרב ראשי של העדה. מרן שליט"א לא הסכים לכך. כלאו הכי ראה הכרח לשוב עוד לעירו, וכפרום הפסה חזר לביתו. אחרי הפסה יצאתי שוב בשליחות, נסעתי לריגא והרב זק ויעי"א קבע לי זמן לתשובה עד שבועות חרציב. כשלא קבלתי תשובה חיובית עד אז, נסעתי לחוסט, והטשא ומתן הסתיים בהצלחה בסוף. דובר אז, שכקין חרציב יעלה מרן שליט"א לירושלם. אחרי פסח חרציב יצאתי שוב ואז קבע מרן שליט"א את יום עלייתו לז' אלול. חביתי בחוץ לארץ ועל פי בקשת מרן חזרתי בערי קרפטרוסיה לייסר קבוצות של צעירי אגדת ישראל. כאלול עלה מרן ארצה. אחר כתנאיו היה שאגדת ישראל תביצא רשיונות לחמשה ועשרים בתלכידיו שיעלו אהו. אגדת ישראל קיימה את הבטחתה ומרן עלה יחד עם 25 תלמידים.

ישיבת בית יוסף צבי בירושלם

מלכר העדה החרדית בירושלם החטו על פי בקשתו על כתב הרכנות, גם ארגוני אגדת ישראל כפולין, אשכנז, שוויץ, אנגליה. בשורת קבלתו לכתן פאר כאכיר בירושלם עיהק ורב ראשי ליהדות החרדית בארצו הובאה לידעת הצבור בכרוז דלקסן:

לשטחח לכ כל יראי ד' הושבי עיהק ירושלם חובב, וכל אחינו יורשי שלום ירושלם ככל ארץ הקדושה והגולה, אנו מודיעים סאחרי טריט ארץ והחיעצות סרובה עם גאוני וגדולי הרור כגולה, החלם לקבל לרב ואכיר לעדת החרדים. ועד העיר לקהלת האשכנזים פרושים וחסידים. בעיר עוז לבו, ובשיא וראש ליהדות החרדית בארץ הקדוש, את כבוד חגאון האדיר עדיק כשגב, טגאוני וראשי הישיבות הכי מפורסמים כגולה, רב יוסף צבי דושינסקי שליט"א אכיר וריט דקיק חוסס (משכנסלונקיא).

ביום י"ב אלול בשער גאונים ודכנים מסורסמים, שנאספו לסמרה קרושה זו בעיר ערישבורג
 נספר לידו כחב הרכנות והושטה העשרת לראשו, ורכינו שלישיא קבל עליו את משרת הקודש הלוי.
 אנו מתכבדים להכניע בזה את ברכתנו לרכינו הגדול שלישיא, ולתורות החרדות
 שבכל ארץ ישראל, ואנו תפלה שמעתה תתקור העפרה ליושנת, ועדת ה' יושבת ציון תתנהל
 על ידי הגאון הצדיק שלישיא על מי מנוחות, באורח ובמישור ובמעגלי צדק, והיה השוכן
 בציון יפיוש עלינו את סוכת שלום, ויארץ ימי רבינו שלישיא על טמלכתו ובסאו ינשא וירום
 קרנו עם קרן ישראל, ויביאנו אל הסנוחה ואל תתלה, עד יבא שילה בכ"א.

בקשר עם זה יש לציון שבקיץ חרציב, שלחו רבני משרד הרכנות מברק
 לרב זק שלא יבוא ספני הסנת נבול. הם חשבו את עצמם לרבני כל ירושלים,
 ובמברק היה כתוב שאם הוא כחננד למענתם, יופיע לרין תורה לפי וכליא של
 גדולי ישראל. כשכאתי אל הרב זק לריגא הראה לי את המברק ואמר לי
 שלפנו החלטה סופית רוצה הוא לשמוע את דעתם של גדולי ישראל, אם יש
 סמך בדבריהם של רבני משרד הרכנות. על פי בקשתו נסעתי מיד אל הגאונים:
 הגאון מרזניסק (תעילוי מרונאצ'וב) ר' יוסף ריון, הגאון ר' חיים עוזר זצ"ל,
 ויכלח"ט אל האדסור מנור שלישיא, וטשלשם הכאתי בכתב להגאון רמ"ב זק
 שאין לחוש לכך. הגאון ר' חיים עוזר ערך אף סכת ספורט אל הרב פרנק
 ומסר לי העתקתו.

יאתרשה"ט,

ביום שבת קודש הגיעני חלגרה מסע"ב בבקשה לעכב את הרב זק מלבוא עד שיגיע
 להוסנה לרית לפני גדולי הדור, ועד הרכנים, הרב פרנק.
 הנה הקשה מע"ב לשאול מאתי וגם היא בעיני לא אוכל להבינו. יודע מע"ב כי בכל
 הזמן עמדתי מרחוק ולא התערבתי בסכסוכים וההחלטות שם טעמים אשר אתי והנה
 דוע אשר בעת התמנית עיי הסוסרות שנהכנה כבוד וירינו חרב הגאון מוהרא"י הכהן שלישיא
 לרב, פרשו חלק מן הצבור ומחו ואחרי איה זמן בחרו את כבוד הגהיצ מוהר"ח זוננפלד וצ"ל
 לרב ובמשך הזמן בצרו להם קהלח ועד העיר האשכנזי לקהלה בשני עצמה. רב וכייר מיוחד
 ושהיט מיוחד, ועיקר טעם ונסוקס שאינם רוצים להיות כסופים החת ועד הלאומי, דונסת
 ומתכונת הקהלות באונגארן שפרשו סקהלות סמסום קווא המתלכדים ומאוחרים עם החפשיים
 ויסרו להם קהלח יראים וזו היתה חשקת הרהיג מוהר"ח זוננפלד וצ"ל וסיעתו לכלי להיות
 נכנעים חת שלטון ועד תלאומי עכ"פ. והיו עוכרא ומעשה בדועבר שנתארננה קהלח ועד
 העיר האשכנזי ולו היה להם הרשות והרצון לחונגין לרית היה עליהם לעשות כן ולהוסיף
 מתחילת את כבוד הרהיג מוהר"ח זוננפלד וצ"ל ועתה מה כח כירד יפה לעכב את הקהלה
 של ועד העיר האשכנזי היוצא מעד הלאומי לסנות להם רב ומורה מיוחד כפי דעתם והשקפתם

בנקים הרחיג המנוח מהרריחו ד"ל אשר כהיות בחיים חינחו דואג לטעמו מכלא טקסו.
והשערתו דעת ידירנו הגאון טוהראני הכהן קוק שלישיא לכלי לצאת מהוער תלאוטי
לטעון שלא תחול השפעתו האפסטרית על מחלך הענינים הכלליים של ועד הלאומי הנוגעים
לדת, אבל אחשיב שבזראי טובה גדולה כפי מה שהורה הנסיון בארץ אשכנז כי ע"י הקהלות
היראים שבערו להם מעבר בפני עצמם הוכרחו גם הקהלות הכלליות של הסכסום קווא
להתחשב גם זה ולהשיב את הצרכים הניגעים לדת וכי גם בעיר הקודש תהיי איפת כח
היוצאים וגם לאלה הנומים להתקרב עם החפשיים ולהשפיע עליהם טרוחם שעליהם ללכת
בדרכי טעם ומחיצות טוב שהיי גם בלערם יראי די מאוחדים אשר לא יבזשו לרכב בשער
ולא יכהרו את אשר עם לבלים להגיד האמת בשפה ברורה וברברים בולסים ובמדומה אשר
לא די שאין להם לעכב לסנות רב לקהלל וקר העיר האשכנזי כי אם לעזור להם שיתוסמ
כח לחוק את דעת בהתאחדות נגד הפיצות והפורצים שהרבו כימינו אלה וגבון מאד שיתאחדו
הרבנים בענינים כלליים הנוגעים לחוק הדת בארץ הקודש וטי יתן ויתאחדו בולם בלב אחד
לגבור את הפיצות והמקום יהיי בעולם.

ועם כל הכבוד אשר לבי ירחם לטעיב ולהרבים הנאונים שלישיא האמת אהוב מכל
ואחרי הישוב כזה עם ידירי הרבנים הנאונים מוצי בקהללנו לא טעמו שום מקום ישי רין
לעכב את הקהלל של ועד העיר האשכנזי היוצאים מועד הלאומי לסנות להם רב וסורה
בנקים הרחיג מהרריחו זוננפלד ד"ל וכל רב ראוי לקבל את הרבנות.

(חיים) עוזר גראדווינסקי

כאמור לא החליט בכל זאת הנרמ"ם זקמן שלישיא קבל גם הוא מדרך
כזה, קבל גם מכתבי איום ואזהרה, אבל לא שח לבו לכל אלה. לשבחו
של הרב הראשי יעקב מאיר ד"ל יצוין שבהודע לו מהמכתבים האלה, הסתייג
מחם, והודיע על כך למרכז אנרת ישראל, כמכתב הכא:

ב"ה ג' תמוז תרצ"ב ירושלים ת"ו
כבוד מרכז אנרת ישראל ת"ו, ירושלים ת"ו.
ה. כ.

נשתוממתי לראות מכתבים הנושאים עליהם את הפירמה של הרבנות הראשית לא"י.
נגד פני רב לעזרתם במקום הגאון הצדיק ר' יוסף חיים זוננפלד וצוק"ל. אני אשר גם שמי
נמצא על הפירמה של הרבנות הראשית, אין לי שום ידיעה מכל זה. מה פעם לא שאלו את
הרבנות הראשית בכל הענין הזה, אני טעמר מאד על שריבים וכן שלטים מאחינו בתחיל
היושבים ברחוק מקום, פועים לחשוב שהרבנות הראשית יש לה ידיעה מכל זה.

אני טבקש ככם לפרסם ברבים בשמי שאני וחברי הרבנים חיינו חסיה ביתוסים טובים
ומצוינים עם כבוד הגאון הצדיק ר' יוסף חיים זוננפלד וצוק"ל, ונאסמ מאד לשמוע שחפץ הי
בירכם הצליח לסנות לעזרתם רב ומנהיג במקום הרב זוננפלד וצ"א כחצנכם ובחפץ כל יראי
ה, ובעותי נקבל אותו בסמי ונתי גם עט כיחסים טובים וירירותיים ובכל ענין חשוב ונשגב
נעבור עם יחד להרמת קרן התורה וישראל בארתיק.

חצ"י יעקב מאיר

בשנת תרצ"ז כאשר הרב פרנק וחבריו עברו באופן רשמי למשרדי קהלת תועד הלאומי בירושלים, והעבירו לקהלה גם את השחיטה, נפרדו אז הרה"צ רייפ ברנשטיין, חבר הכריז חסידים, ממשרד הרבנות, ויחד עם יתר חברי הכריז וראשי השוכנים ואחר מוסד נוסף של קצבים של ערת החסידים עברו לעדה החרדית. על יד העדה התקיימו מאז שני בתי דין, בד"צ חסידים ובד"צ פרושים, והשחיטה של העדה החרדית נרלה באופן ניכר מאז.

בשנת תרצ"ז הוזמן הנאון ר' ראובן זליג כנגים שליט"א לראב"ד הכריז של העדה החרדית. גם זה הוצאח בקורי אצלו, כאשר בקרתי את גדולי ישראל בקשר עם שאלת הסגן להגרויה זיע"א, ועל יסוד הכרה אישית זו נכנסה אחר כך העדה כחליפת מכתבים אחר. והוא עלה לירושלים לקבל אז כהונתו. לפני עלייתו לארץ הקדש השתתף בכנסיה הגדולה השלישית במרינבר.

הרב הנאון זליג ראובן כנגים, ראב"ד ירושלים

כבקורי כנולה, אז בשנת תרצ"א לשם השתדלות בשאלת הסגן בקרתי בריגא, דננבורג, טלו, פונוביז, ווילנא, ורשא, בריסלבה, חוסט ועוד, ובאתי בדברים עם גאוני הוסן במקומות ההם. בקיץ תרצ"ג לפני עלייתו של מרן שליט"א, כאשר הייתי בקשר עם זה בחוץ לארץ, הוזמנתי באופן מיוחד אל נאב"ד מונקטש זצ"ל, בשאלת הרבנות בירושלים, והוא הביע אז את שביעת רצונו על בחירתו של מרן שליט"א.

העדה החרדית קבלה את צורתה הקבועה, במסגרת מלאה, עם התחברות

ערה החסידים ועם פתיחת שני בתי דין. טלבר ההופעה החיוכית שיש בחור
ארגון חרדים עצמאי, הניגה הערה באופן קבוע על היהדות החרדית בפני
החפשים ובפני המחוגים (שכמקרים רבים אייטו על קיום העדה בתחבולות יוחר
סאשר החפשים). היא נצכה למופת בתקיפותה לבצור וחזק הדת, והיא
הופיעה כלפי הממשלה בשם היהדות החרדית בירושלם.

ביחס להופעה כלפי חוץ יש לציין 3 שלכים. עד תרפיג (לפני שאגרת
ישראל תפסה מקום ראוי כארץ ישראל) הופיעה העדה לכדה, חתטה לכדה
על תזכירים, שלחה לכדה טשלחות וכו'. כתרפיג עד חרצ'ר נעשו פעולות
משותפות עם אגרת ישראל, ובשנים האחרונות מנהלת אגרת ישראל לכדה את
ההנהגה כלפי חוץ ואת החביעה של זכויות העדה באופן קבוע ועיקרי.
בשנת תרצ"ח קצחה הממשלה את זכות הרכנות של העדה החרדית
ברישום גרושין. אנני וגם העדה לא חדלו עד היום מלכחות נגר זה ולדרוש
חזרה את הזכות שדא הושגה עד היום.

בחור אישים ורחניים של העדה נחשבו: בשנות הוסרה הנריי דיסקין,
והנריי זוננפלד. בשנת תרפ"ה עם העדרו של הנריי דיסקין ויעיא, זרחה שמשו

הגאון ר' אלי קלצקין, יעיא
נאכיד לובלין

של הגאון מלובלין ר' אלי קלצקין שהצטרף אל מלחמת הקרש, אלא בעוד
שהנריי דיסקין זצ"ל תפש את המקום הראשון והנריי זוננפלד המקום השני,
הרי לאחר פטירתו, היה הנריי זוננפלד הראשון והגאון מלובלין השני. הגאון
מלובלין נערר בתרצ"א כשנה לפני פטירתו של מרן הנריי זוננפלד ויעיא.
דבר עיקרי חסדו ניכר כארגון העדה והוא העדר חברא קדישא נמילוח
חסד של אמת. קיימות חברות, חברא קדישא כלתי חליות, ואם גם שהמנהלים

נמנים כולם על דגל היהדות החרדית, ובטעם כולם על דגל העדה החרדית, הרי הן בכל זאת מוסדות צבור פרטיים, ובאופן טבעי צריך מוסד בית עלמין להיות מסופק לעדה. הנחיצות היא עוד יותר כוללת מאחר שהקהלה השניה יסדה חברה קדישא משלה, ורכשה לה בית עלמין.

בשנים האחרונות הנהיגה העדה תשלום חבר, הוא נכבה באופן חפשי, מאחר שהעדה מחוסרת הכרה רשמית, ובאלף שלש טאוח בתי אבות תומכים באופן קבוע בעדה.

המסדרות 'ירושלם'

בשנת תרע"ט כאשר החפשים נגשו למסע כבוש על היהדות החרדית ומוסדותיה, נתברר צורך בארגון של צעירים על יד העדה שיעבור חחת הנהלה וקני הנאונים על משטר הנגת היהדות. היה צורך גם במסע תעמולה לעורר את היהודים החרדים מתרדמתם, לעודד אותם ולחפית רוח חיים בעצמות שנתכבשו בשנות הרעב והחלואה של המלחמה. טכיון שלא היה עוד כל קשר עם אגדת ישראל העולמית, נוסד לגיון של מנויסים בשם המסדרות 'ירושלם'. השם הביע כבר את המטרה, ההנגה על ירושלם כמובנה הרוחני. אל המסדרות זו נכנסו גם מתונים, מתוך הרגשתם במבנת שלטון החפשים, ובחוק רצון לשמור על ציון וירושלם. הכח הרוחני של המסדרות הוא ורוח החיים בה היתה התחברות, מספר של צעירים בעלי מרע וכשרון מתר הגרמי דיסקין זיעיא. בראשה עמד הרמים פרנקל ועל ידו סר ערן ואנכי. כעבור שנתיים נצטרפו אחרים מגיל יותר צעיר, כנון הרב רפאל קצינלנבויגן, ודי משה פרוש. ראשית עבודת 'ירושלם' היתה פעולת הסברה, כל אחד מהחבריא היה גואס בבתי כנסיות ובמסגרות פוביות, ועודד את ההבון למרוד בשלטון החפשים. אנכי הייתי אז בעל מחסן מנופקטורה ברחוב דוד, בעיר העתיקה, וזכורני את הצער הראשון שצערתי במסע תעמולה זה. הקדימני בזמן, ראש החבריא הרמים פרנקל. אני עודני בבית 'מסדר', ולכי מלא אשכר נגד שלטון החפשים. הנני סרגיש צורך פנימי לשפוך את לכבי לפני הצבור, אין לי סבלנות קר שהדבר יתפרסם על ידי מודעות, והחלטתי להודרו. שלחתי אחרי מכריו ואמרתי לו: לך אל כל הישיבות והכרו שהקרב אדבר בבית הכנסת בתי אונגריין. סכיון שהאווירה בחוגי היהדות החרדית וכיחוד בני הישיבות, לגיונה של היהדות החרדית והאכר הרגיש בה, היתה מחושמלת, מפאת הרדיפות שרדפנו החפשים, וגם מחמת הסקרנות לשמוע גואס שלא הופיע זה שנים על הבמה, נקנו כל בני הישיבות להכרזה וחכך חבר אית ליה, הדבר נורק גם בעיר ככלל. כליל חנאום היה בית הכנסת חתם מופר מלא משה אל פה,

גם בחצר מאחורי החלונות ובעזרת גשים עסר הקהל צפוף. אני זכרתי אז יותר משלוש שעות. זה היה אולי הנאום המוצלח ביותר בחיי. דברי עשו רושם גדול על הקהל, הצלחת זו עוררה בי את הרצון להמשיך, ובמשך שבועה ימים נאמתי שש פעמים ברכים, בששה מרכזי העיר וכל פעם התכנס קהל גדול. הסתדרות "ירושלם" טעלה כיצירת והכנת דעת הקהל והיא השיגה כזה הרבה. הקהל היה מוכן לסלא אחרי כל הצעה שכאה מצד גרולי התורה לקראת המערכה. הקהל התרכז מסביב לעדה החרדית, וההסתדרות תכנה בעצמה תכנית של ארגון וגם של פעולות לחוץ היהדות ולהרפת התקפת התפשים. כאשר נזכר, השתתף גם הרכ אברהם חיים צוובנר כנאום הכהאה נגר דר' ויצמן, שהעליב את כבוד כנות ירושלם, וכנאומים אחדים נגר שלטון החפשים השחחף גם רשיא ובר, טי שעבר אחר כך לשמש מזכיר במשרד הרבנות. מתוך שהסתדרות ירושלם כללה גם מהונים, נחפזרה בהתנגשות הראשונה שהיתה בין החרדים והכתונים בשאלת העדה האשכנזית (ע"י להלן פדק הסחונים) וסאו היתה לשתי טחנות. ככה מהחכרים הכריזו נגר השתתפות בבחירות **אל** ועד העיר האשכנזי הסרומה, אחרים היו נגר הכרזה, וכך נפל פירור בין הרכקים. למעשה נוסה הסתדרות "ירושלם" בעתה, מפני שכאותה שעה הוקם הקשר בין היהדות החרדית בירושלם ואגודה ישראל, ארגון היהדות החרדית העולמית, והחלק הנאמן לשיטת הסתדרות "ירושלם" עבר כלו על כל חבריו ועל כל רכושו הרוחני לאגודה ישראל, אז יותר נכון לצעירי אגדה ישראל. באותה תקופה הצטרפו גם הרכ רפאל קצנלנבויגן והרים פרוש.

נאוני ירושלם הגריי ריסקן והגריות זונפולר זיעיא, קבלו מברק טשוין שאגדה ישראל קמה לתחיה ותיכף הודיעו על נכונותם להצטרף לה. מסכיבם נחאדגן ארגון של צעירים בשם "צעירי אגדה ישראל" וגם ארגון של אגדה ישראל תחת נשיאות הגאונים, אבל כל התלטה חוצאה לפועל על ירי צעירי אגדה ישראל. החבריא היתה טתאספת ערב ערב במשרדי העדה, ותכנה את מערכת ההגנה לכל מקרה. היא סדרה את האספות והדרשות, היא סדרה את הסמטרות, כאשר התקיימו בחירות בערה החפשית או כועד הלאומי, היא שלחה גרוריה למחות נגר תלולי שבת וגגר כל פרצה כרת, היא שלחה מפריעים לאספות החפשים ותחי לנס.

כשנת תרפיא הגיע לארין לורר גורמקליף בעל השפעה כבירה בכרימניא. הוא היה בעל העתון הנפוץ ביותר כאנגליא. ריילי סילי ונתקבל כאורתו של הנציב העליון. הציונים בקרו אותו בשאלת ארץ ישראל, זהרב יונגריו שקמר על המשמר לעקוב אחרי כל פעולות הציונים ולא הגית בשום סקרה סקום למקות כאלו הציונים מיצנים את כל הישוב היהודי בארץ ישראל, סדר על ירי המושל

מטורם משלחת שתבקר את לורד נורטוקליף כשם העדה החרדית. המשלחת בקרה אותו ומסרה לו את עמדת היהדות החרדית בנוגע לארץ ישראל. כשדבר המשלחת נודע ברכים קמה סערה בין החפשים; להם מותר לבקר אצל הלורד, אבל לחרדים אסור. בהסתה פרועה יצאו כעתונות היומית וגם שלחו חוזרים אל הקבוצים. באותו יום התנפלו חלוצים מוסתים על רמיל כרנשטין ופצעוהו בראשו, באותו יום עקבו גם אחרי יונגריי, וראשי העדה ואגדת ישראל היו במצב של סכנת נפשות ממש. יציאה לחוץ היתה קשורה בסכנה רצינית של מתנפלות. באותו ערב כשהלכתי כרגיל אל משרד העדה לעשות סלאכתי, מצאתי את המשרד בפעם הראשונה מנור על מסגה. כשחקרתי לסבת הרכב הוגר לי שחתכריא פוחדת לכא מפני חשש של התנפלות. אני ראיחי כסגירת המשרד סימן של חולשה ועויבת המערכת, חזרתי על פתחי החכריא והשפעת עיוהם לבוא אחי יחד ולחמלות שוב את האור במשרד, כדי שלא נראה כמנוצחים אף לילה אחר.

לאור המצב פרסם הגרייח זוננפלד הצהרה בעתונים, שבה קבל אחריות מלאה בעד בקור המשלחת והעיר על תוכן השיחה.

הסלאכות שהתייצבה כשם היהודים החרדים לפני לורד נורטוקליף תלכה בפקודתי. הם מסרו לו תזכיר בכתב ערוך מאח ועד העיר האשכנזי, גם הדברים שדברו הם בעל פה היו דברים הצריכים להאמר.

התייחסותי החיובית לשאלת החגשמות הישוב היהודי בארץ-ישראל לא נשנתה במאום. אני עומד על אותה השקפה כלפני שנתיים וכסאו ומעולם, והתמסרותי לדעיון הקדוש ישוב ארצנו הקדושה הנובעת ממקור תורתנו הקדושה לא נחלשה חיו אצלי בכל שהוא. אנחנו החרדים לרבר הי חובבים את הישוב ומוסרים את נפשותינו עליו מאז ועד היום, אלא שהמצבים אנו שהישוב בארץ ישראל, עכשיו החרדי, יתנו אפשר לו להתפתח על יסוד החק הצורך הנותן חפשי גמור לכל הערות וחדתות למען יוכל לשמור את החורה והמצוה כרצונו ושאיחרו.

בדברים שנדברו עם לורד נורטוקליף הני אפשר להכיר רק התנגדות לחסן השלטון של הציונים לכבוש את הקהלות ולהל אותנו בשבט מושלים נגר רצוננו והשקפותינו. המשלחת תנכדה השתתפה בדבריי כמחאה הכללית של אגדת ישראל העולמית נגר היסודי כת שהציונים לוקחים לעצמם להתייצב לפני הממשלה כבאי בח כל ישראל שעייב נשללת לעידע וכות ביאה כת החרדים בסוכנות תיחודית בנוגע לארץ-ישראל.

ונחזור בקצירת אומר תעורת ישראל קיום החוזה"ק והמצות אשר כל דרביה דרבי נועם וכל נתיבותיה שלום והמה אשר הגוף והנפש לבלל ופרט והמקום המיוחד חבל נחלתו ככתוב (תהלים ק"ח) לאמר לך וכו'. מחל נחלתכם, ומפני חשאינו גלינו מארצנו ועיי תתעוררות בתשובה שלימה נזכה לרחמי שמים להתקיים עלינו וכו' לציון וכו' ולשכי ששע וכו' ואני ואת בריתי וכו' כעחירת לב ונפש המחכה, הבעה"ח.

חק' יוסף חיים זוננפלד.

חבקר, תקף את משפחת יונגריז רגש של פחד (הם זכרו את ענין נורמלקיף) ויפצרו באביהם שיסתלק מהמשלחת. הם הצליחו להביאו לירי הסוס. כשנודע הרבר לדרי' דיהן הכוע לפני הרב זוננפלד את צערן, על הסוסו של הרב יונגריז, אחרי שכבר הודיע למלך חוסיין על בואו. הרב זוננפלד חזק אותו ואמר לו: אל תחוש כלל! אם כל חברי המשלחת יפרשו, נסע אני ואתה. חברי הערוד השפיעו גם על הרב יונגריז וכל הסמונים נסעו לעבר הירדן. הרא"ח נאה היה הסתורנסן, וגם דרי' דיהן דבר ערכים טובה. בשוב המשלחת היתה כבד האורא מחושמלת וסופרי העתונים היוניים באו אל משרד העדה, ששמש גם משרד לצעירי אנרת ישראל, לחקור על סיבת המשלחת וטירתה. הם גרעו קצת כאשר נסמרה להם העתקה מדויקת מהחזכיר שהמשלחת מסרה למלך חוסיין. הם נוכחו שאין בו התקפות ישרות על הציונות, וחנכתם על שגור בשלחת זו היתה כחונה וסכלנית.

בכמה מקרים הרגשתי מעטסה של שנאת אחים מוסתים:

פעם בימות החורף בחצי הלילה בערך, אני שומע רעש של תחפוצות אכן שהושלכה על דלת כיתי הפונה אל הגוזמרא (בשכונת בית ישראל). בתחילה לא שמתי לב, אבל כעבור רגעים אחדים שמעתי שוב רעש כזה, ואשתי התעוררה כפחד. קמנו, נחלבשנו, העלינו אור וישבנו על יד השולחן. רצינו לפתות את הדלת של הגוזמרא ואשתי לא נתנה לי, היא היתה סבורה שכבונה זרקו את האבנים, כרי שאצא וירו בי. נלאיתי לשבת כפחד, עד שבא הסעורר באשמורת הכקר לקרא לי לשעורי שהצאתי כחורף ההוא באשמורת הכקר באחר מבתי הכנסת.

פעם בשעת קבלת שבת בבית הכנסת זכרון משה, מרמו לי חברי טר ערן, לצאת החוצה. כחין אני פוגש שנים מירידי, את מר יוסף זיו ואת מר לוי, ושניהם מלשנים לי. מר: נודע להם מאחורי הפרגוד שמתנכלים לי להרגני ואני יכול להנצל אם אודיע בעקיפין שאני טפסיק את ההתנגדות לוער הלאומי. הם בתור ירורים ראו חובה להודיעני ולבקשני לחוס על ילדי ולהכטיח זאת. כסוכן שמרנתי.

שלשה מתפללי בית הכנסה זכרון משה עזבו את בית הכנסת ספני שלא רצו להתפלל אתי יחד: מר מירקין מורה מחברי המזרחי, חיים סלומון, ושלישי ששמו שכחתי. באותו זמן חסיתו כי את נערי השכונה להכני. הרבר נודע לי מפי צעירים אחדים, שומעי שקור החומש שלי, הם חמרו בנערים שיקבלו מנה אחת אפים, וההתנפלות לא יצאה לפועל.

פעם הלכתי כליל שבת אחרי הסעודה יחד עם אשתי לבית מכירי מר חיים סלומון. נכנסנו, קם אחד מבניו, עבר לחדר שני, וסגר את הדלת אחרינו. אכרנו

עליכם לשמוח ולחודות לד'. אחר השוטרים רצה לבטל את האספה כששרד האגודה, מפני שהרשיון נתן לכית הכנסת ולא למקום הזה. אנכי קבלתי על עצמי את האחריות עבור ההטא, הוא רשם את שכי זאת מקומי ולא הפריע. לסתרת הלכתי אל מושל הסחונ ביפו, בלויית חברים אחדים מתל אביב ואמרנו לו: — האם נכון הרבר שלחורים אין דשות להתאסף בתל אביב? למה אתם מתכוונים? שאל המושל. מפרתי לו את כל אותו המאורע. אתם הושבים שוב פעם לסדר אספה? שאל. אמרנו לו: אם מותר, כן? מתי? אמרנו לו שכריוק אחרי שבוע, ביום ג' הבא, והוא אמר לנו: סדרו את הטורעות, ואנכי אחראי שהאספה תתקיים בלי הפרעה. ושוכ נתפרסמה מורעה בפומבי, אלא שמחצות ואילך נמצא כבר משמר שוטרים משני עברי הרחוב, ישבו נמצא בית הסדרש, מקום האספה, ולא נתנו לצעיר חלוין להכנס. מלבד זה מספר גדול של שוטרים טוכנים לכל חפרקה שהיא. הסרורים האלה משכו את ההסונים החרדים לאספה, אולם סאות חלוצים ציונים נתאספו קבוצות-קבוצות ועברו על יד משמר המסטרת לפני הכניסה אל הרחוב, שבו הוערה האספה. ושוכ באתי מידושלם ישר לאספה וככואי לרחוב הנוכל אל רחוב האספת, נפתעתי לראות קבוצות של צעירים תפשים. המסכתי את דרכי, ואחר סתם הכירני ויקרא: הנה הרב כלוא, הנה! החשתי צערי להתחמק מכיניהם, אולם טרם הנעתי למשמר השוטרים נגש אחי מאחורי וכעט כי כנעלו המסמר ככל כחי. אנכי הבלגתי על יסודי ועברתי את מקום הסכנה, והאספה עברה בסדר.

וגם בירושלם בשנת תרפ"ו כאשר נתפרסמה חקת הקהלות והיה צורך לקרור את החרדים ל"ציאה" כללית, קראנו לאספה פומבית כהיכל ישיבת "סאה שערים", והנה לפני יום האספה הוריעו לנו שמתכוונים להפריע. כאנו ברברים עם המסטרה הבריטית, וסורר ששנים מאתנו יעסרו על יד שער הישיבה, אחר מימין הדלת ואחר משמאל, ושני שוטרים יעסרו גם הם בצרי השער, ולא יתנו להכנס לשום איש אשר יהיה חשוד בקיני אחר מהשנים. אל האספה נהרו אלפים, הישיבה היתה סלאה ספה אל פה, ושום מפריע לא נכנס לאולם.

המתונים והקנאים

אגדת ישראל חיתה נחונה כל הזמן להתקפות מצד המתונים אלה—בעלי הפשרות, המוסחים על שתי הסעיפים, אולם היא סבלה גם מקנאות קצונית. המתונים כיצד? בסשך זסן האכפותה של הערה החרדית לא חדלו חסמתונים סלחחור תחת קיומה. כשלוא עלה להם באופן ישר, חפשו דרכי עקיפין ועקלקלות. לפני חבתירות השנחיות של ועד העיר לקהלת האשכנזים, בחרי ססש באותו שם בדיוק, קבעו לאותו יום את הבחירות, ערכבו את ההסונים על יד

הראשון לגרום צער, היה כתב פלסחר שנחפרסם נגד האדמו"ר סגור שליט"א בעת בקורו בירושלם, לאחר שבקר אצל הרב קוק ז"ל. או קמה סערה שלא ירעה לכתחלה להבדיל בין אויב לאויב, ויצא קצף ספעריוצי האדמו"ר סגור שליט"א על כל העדה החרדית. בקשר לכך בקרו הגר"ח זוננפלד, והנאון ר' אלי קלצקין נאביד לובלין וחכרי הבד"צ של העדה החרדית את האדמו"ר סגור שליט"א בכיתו, לשם הכעת צער לפניו על המאורע. אולם לא נתנו להם להכנס אל האדמו"ר שליט"א. וזה עורר התסרסרות רבה בחוגי היחדות החרדית בירושלם. העדה החרדית פרסטה אז בכ"ז הודעה סתאימה נגד ספרסטי כתב הפלסחר. באותו ערב בשעה טאוהית ירד הגר"ח זוננפלד וצ"ל לכותל הסערבי לשפוך את לבו לפני טי ששכן שמו בטקום הזה.

נסיון סצד הקנאים לפרסם כתב פלסחר נגד האדמו"ר סליובויץ כאשר בא לירושלם בשנת תר"צ וגם הוא בקר אצל הרב קוק ז"ל, סוכל על ירי כאשר נודע לי על כך. הכרוז נרפס בכיה רפום לא יהודי, כרי שיושכר בסוד ער ההרכה, והודות להתאטצותי הוחזר הכרוז סכית הדפוס ונרן לשריפה. כומן האחרון נתארגנו הקנאים הקצונים מחת שם, גטורי קרתאי ובשם הארגון נתקפה פעטים רכות אנדת ישראל. ההתקפה האחרונה הכי קשה היתה בקשר להסכם עם הקהלה על הלוקת כספי העזרה של הסטשלה עכור עניי ירושלם. גטורי קרתאי הוציאו כמו כן דו"שכועון בשם "החוטמה", שבעיקרו הוא סתקיף את אנדת ישראל.

היחסים עם הבישוף האנגליקני

קבענו יחסים טובים עם הבישוף האנגליקני, הוא בקר בכית סרן שליט"א וסרן שליט"א השיב לו בקור בלויחי.

לפני שהניעה ועדת החקירה המלכותית בראשותו של לורד פיל לירושלם בא הבישוף בלויח דר' סנגם אל בית סרן שליט"א בהצעה שראשי שלשת חרות, יפרסמו כיום בא הועדה (שבאה להשכין שלום בארץ בין היהודים והערכים) ברכה לבואה ותפלה להצלחתה, להשכין שלום. הוא הציב שהכרוז יהיה בנוסח אחר. סרן שליט"א הסכים כאופן עקרוני, אבל בנוגע לנוסח הכטיח לעיין עור. הבישוף בא בזכרים עם הסופחי והוא סרב. הוא בא בפעם שניה ותביא את נוסח ההכרזת, אבל נתברר שכטעם אי אפשר שנוסח אחר יהא סתאים גם ליהודים וגם לנוצרים, והוחלט על שני נוסחאות. גם הרב יעקב סאיר (הרב הרצונ לא היה עור בירושלם) חתם על הכרוז, וכרדיו האנגלי בלונדון הוקרא הכרוז באותו ערב. פעטים מניחי אלינו שישתדל אצל הבישוף סקנטרבורי אודות יהודי הגולה, פעם בקשנוהו שישפיע על ראש סחלקת העבודה הסטשלמית

לטובת ססירת עבודה מטשלתית, לפועלי אניי. הוא היה אריב מאד.
 פעם אחת בקשתיו בטלפון שיקבע לי זמן לבקרו בשאלת הוצאת הרכנים
 סרוסיא, הוא אבר שיכוא אלי למשרד אגרת ישראל, ואכנס בשעה הקבועה בא
 הבישוק לאגרת ישראל בתלבושתו הרשמית, הצעתי לפניו את הבקשה והבטיח לעזור.
 הוא הזמין פעם אליו את מרן שליטיא ואותי לתת, לכבוד הבישוק
 ספארטסמוט שכא לבקר באר"י. היחה שעת הצהרים, הם סערו, ומרן שליטיא
 טעם חפוחי זהב. כאשר מרן שליטיא ברך, עטרו הכיטופים על רגליהם.
 פעם בקשנוהו לקבוע ראיון עבורי אצל הנציב העליון בענין, טלרעחנו
 היה הרבר צריך להשאר בסוד כמוס עד שגם פקירי המטשלה טלבר הנציב,
 לא ידעו על כך. הוא סרר אח הראיון במשרדי המטשלה, וניחוך אי הכנה
 בקש את הראיון עכורי ועכורו יחד; אולי חשב שנוכחותו חטפיע יוחר על הנציב.
 לשעת הראיון בא לקחת אותי כאוטו שלו במשרדי האגודה. כננוד להפצנו,
 מצאתי שהנציב הזמין כבר את מר עברי המתרגם הראשי, לחרנס את השיחה.
 הנרתי לזכורו הפרטי של הנציב שאני כרכר אנגלית והייתי ככבר ששום
 עקיר לא יהיה נוכח בשעת השיחה. הסוכיר הוריע זאת למר עברי וחזר למשרדו,
 בקורנו המשותף שטש הפתקה לפקירי המטשלה, ביחזר לפקירים היהודים
 אולם חועלת הרבר דרשה לא למסור לפקירים את חוכן השיחה.
 הבישוק נהרג אחר כך בתאונה.

פרק י

לדמותו של הגרי"ח זוננפלד זיע"א

גם ילדי בתי הספר של החפשיים, ילדי ישראל חס"י, יחסו לבן-יהודא,

לשפת העברית, וללמודי חול. דוקא בחול — לבן.

מתרפח בקרד, טיוס שהרב ראובן שלמה יונגרייז חלה והיתה קשה עליו
החליכה לעיד העתיקה, בקרתי כמעט יום-יום אצל הגרייח זוננפלד, ועד יומם
האחרון, כמעט, בקרתי בכיתו 4-3 פעמים בשבוע בעניני הצבור, וכשפות אלו
שמעתי ממנו, שיחת תלמודי חכמים. אחרי הסתלקותו פרסמתי ספר על תולדות
חיינו בשם, עמודא דנהורא. כרצוני פה להוסיף רברים אחדים, בתור קיים
להשלמת רטוחו.

הגרייח זוננפלד זיע"א

יצאתי פעם בלוייתו טכית תחולים, שקרי צדק בטיז בשכט. ראיתי
מרחוק תחלכות תלמודי בתי הספר של החפשיים חולכת ומתקרבת אלינו, בנים
וכנות, נקרים ונקרות עם וגל הציונים כראש כל קבוצה, ושירים עברים בפיחם.
הם צערו בשורות של ארכעא-ארכעא, מסלאים את רוחב חרוזב, וחקתל נרחק
אל הסדרכות. אני יודע שמהזה של כמה אלפים ילדים וילדות בתי הספר
החפשיים הצועדים בתחלכות. בלתי צנועה ותערובת, יצקרו את תגרייח זוננפלד,

ועל כן אמרתי לו: תהלוכה ילרי בתי הספר באה, אולי רוצה רכי לחזור אל כנין בית החולים? לא! היתה תשובתו. וכי לא ילרי ישראל הס? הוא נשען על כתפיו, גם אז ככל הקהל נדחקנו לצרי הרחוב. התהלוכה עוברת קבוצות-קבוצות, כל בית ספר לעצמו, וקול השירה פולח את האויר. אני רואה את ר' חיים וזנפולר מסלל בשפתיו, ואני מטה אזני ושומע כשהוא אומר וחוזר ואומר: "יוסף ד' עליכם, עליכם ועל כניכם, בדרכים אתם לר', יוסף ר' עליכם וכו'", עד שכל התהלוכה עברה על פניו.

פעם אני יורדתי מבית הכנסת בבתי סתם לכיתה, ואנו כשוותחים על שאלה העברית. שאלה זו נתעוררה בקשר עם רצון חלק כחורי תלמידי תלמוד תורה שארית ישראל! בפתח תקוה, להנהיג בתלמוד תורה את השפה העברית כשפת ההוראה. החלטנו לשאול את פי ר' חיים זיל, אם אנדח ישראל שהסתחפה בתקציב בסכום ניכר, לא מתנגד לכך. הוא אמר שאם ההורים רוצים אין להתנגד, ותוך כרי שיחה אמר לי: "אתה יודע? אולי שנינו שלא החלטנו אנחנו בכואנו לארצי להנהיג את הדבור בלשון הקדש, כי אז היינו מקדישים אנחנו את החפשים, והיינו מוציאים על ידי כך מידהם את הנשק הכי חזק. ובהמשך דבריו אמר לי בהתלהבות: "לא אמות", לא על ידי אפס מעשה — כי אחיה" כי אם על ידי חיים. על ידי קום ועשה, אספר מעשי ירה. מכיון שאין בו איסור מצד עצמו, היינו צריכים אולי להקדים לקיימו בקום ועשה, ולא היינו מוכרחים לחניב פתח ע"ז בשלילה, מפני שהחפשים לקחו זה לעצמם ועשו אותו לעיקר. ושוב פעם בביתו, כשעת בקורי היוםי אצלו, נתלנלת השיחה על בן יהודא, וכישחו הוסיף בהזכירו את שם בן-יהודא, יסת שמו, ואז אמר לי, "אתה יודע? אין אני נוח ללהניד ככה. הקבית הוא בעל רחמים, לנו אין כל מושג סגורל רחמים. וכדור, שהוא יכול לרחם גם על רשעים כאלה. האמין לי שעניי לא חתית צרח אם יודע לי שגם בן יהודא ירותם מאת הקבית, ואפילו אם גם יבא לחיי קולם הבא. כשהם בעולם הזה אנו מחויבים להתנגד להם כפי שקבעה התורה כי בעולם הזה הם מויקים ומקלקלים את המכיבה, מה שאין כן כאשר הם עברו כבר לעולם תעליון. וכלום אתה חושב שאין כל צד טוב בבן יהודא? כלום אתה חושב שאין לו שום צד זכות כזה שהנהיג את הדבור בלשון הקדש? אין הקבית מקפה שכר כל ברית, אפילו שכר שיחה נאה, ואין עבירה מככה מצות זכות אינה בטלת אפילו באלפי אלפים חובות".

מצד שני, מאחר שלא תגרסנו בדבור בלשון קדש ותחפשים עשו אותו כיסור, היה רואה בעין לא יפה, כשמי שהוא כחוגו נאם או דבר כשפת העברית. כבר היה מעשה וכיום חשונה להסתלקותו של הנריי דיבקין סדרנו הספר בכיתו, וחיו גם רבנים ספרדים אחרים. לכבוד הרבנים המספרים נשאתי

את רכרי ההספר שלי בעברית, והנה כאשר יצאנו מהבית אחרי גמר ההספרים קרא אותי הצרה ואמר לי: „אני מתרעם עליו שדבר עברית, לא היה צורך לעשות זאת, הלא היו ספרדים — אמרתי. „אעפ"י כן — השיב.

בנוגע לשפות זרות בבתי החנוך היה מתנגד קיצוני. פעם רצתה הנהלת בית חנוך של אגרת ישראל בתל אביב להנהיג את האנגלית, ואמר עלינו לחטוף בבית החנוך. ההנהלה הפסיקה את הלמוד בחצר התלמוד תורה, ושכרה באותו הרחוב בבית אחר, חדר סיוחד ללמוד שם בשעה מיוחדת בכל יום את השפה האנגלית. כששאלנו אותו אם סוחר לנו לחנוך בכוסר הזה, אמר לנו: „הנהלה עושה דבר האסור, אבל טכיון שבחוק התלמוד תורה אין לכוני שפה זרה הרי התלמוד תורה נשירה, וסוחר לחטוף בה. ומה שהנהלה עושה שלא כהוגן וססדרת לטורי אנגלית במקום אחר לאוחס התלמידים, אין לזה שום קשר עם התלמוד תורה.

הקפיד סאר על האסור שנאוני ישראל הכריזו על לכוני חול בבתי חנוך בארץ ישראל, אף על פי שהכרתי בו שגם לו לא ברור הדבר אם האסור כלל בפירוש את כל ארץ ישראל. וכשנשאל מהגולה, והלא ר' שבשון רפאל הירש וצ"ל הציל כשיטתו את אשכנז, אבר: „ר' שבשון רפאל הירש זכרונו לברכה, מצא את פרנקפורט או כרוטא התחתונה בטובן הרוחני, לא היה לו עוד מה לסכך. ואחר כך הוסיף ואמר: „אם יתה חלילה מקום בארץ ישראל שלא יהיה בו זכר לתלמוד תורה על מרח הקדש, או גם אנכי אומר, שאם אי אפשר ליסר תלמוד תורה בלי לכוני חול, ספני שלא ישינו ילדים, מוטב ליסר תלמוד תורה עם לכוני חול. וארעא דהכי לא אמרו הקדמונים שלא שערו שקלול חלילה לבוא זכר כזה. וכשכתבתי חשובה זו כשמי להרי רוזנתיים היו הוסיף בכתיב שורות אחדות טעבר לגליון, והכרתי שכוונתו כזה לאשר שמה שנכתב על ידי הוא כהחאם לרעתו והמכחחו הגמורה. בשורוחיו האריך בכרכות לאני על השחדלוחה לטובת חנוך בארץ ישראל ושלכ את האזהרה, שלא יתקנו מכוונת, זיכניסו בפנים.

לעומת זה לא חשב שהאיסור חל על ההוראה בעברית. הוא חשב שאין התוראה בעברית כדאית מאחר שהתפשים נאחזו בה, באו פריצים ויחללוה, אבל היה ברור לו שעברית אינה בכלל האיסור. פעם נזרמן סר אלטשולר, מנהל בית חנוך לילדים (כנרת) בירושלם לכיתו של ר' חיים, כרגל. באותה שעה נמצאו בכיתו גם אחדים מקנאי ירושלם, זיבכשו לנצל את ההזדמנות, שר' חיים יאסור על סר אלטשולר להנהיג בבית הספר שלו את השפה העברית כשפת הלכודים. הם נגשו אלי ובקשוני שאעודר את השאלה לפני ר' חיים, בנוכחות סר אלטשולר. אנכי שחברתי את השקפתו של ר' חיים, יקצתי להם

לא לעשות זאת. אמרתי להם: „אתם רק תחזקו את ידי מר אלטשולר. הם לא שמעו אלי, אחר מהם נגש אל ר' חיים וציל ואמר לו: „הנה מר אלטשולר נמצא כאן, אולי יאכה נא רבי להניד לו, שלא ישחטש בבית חנוך שלו בעברית כשפת ההוראה. „לא אנידי, השיב ר' חיים בפון חזק. „מרד, רבי, והלא לומרים שם עברית כבבתי ספר הציונים? אמר חמוקן. „הלא אמרתי שזה אנידי. כשמר אלטשולר שמע את עשרתו של ר' חיים, הקסיד פני תם ואמר: „רבי, אדרכה אם זה אסור, יאמר רבי שאסור ואני אפסיק מיד. „איני אומר, השיב לו ר' חיים וציל בטון של החלטה. חמוקן פנה שוב לר' חיים: „הלא מר אלטשולר רוצה לדעת את דעתו של רבי, וסדוק לא יניד לו? והלא הוא יפסיק את ההוראה בעברית? אז הזדקף ר' חיים בלא קוסחו כדרכו בשקה שנחרגש, ואמר לו: „כלום לא די כסה שאמרתי, ואתה רוצה להעבירני על דעתי? אם אתה רוצה, שב אחת על כסאי ותהיה אחת תרב, ותניד את שתמצא לנכון. לעת קתה אני הרב, ואני אומר מה שאני רוצה? את הסלים האלה „אני הרב“ שהשטיק, כנגוד למנהגו להתעלם מרבנותו וטכל שכן לא להשתמש בכותרה, שטעתי סמנו רק פעמיים בסשך כל השנים ששטשתי אותם: פעם, כשנקרא לחופת כנו של ר' ואב שחור והקנאים רצו שלא ילך, ספני שהרב קוק זיל נתכבד להיות ססדר קדושין כחופה זו, וחוא לא שטע אליהם והם הפצירו בו עד כוש, ואז סתוך החרגשות עמר על רגליו ואמר: „הלא אנכי הרב ואין אני מחויב לשטסע לכסי. בזמן רגיל היה סכנה עצמו חסיד בדרך הלצה „פוריס-רבי“ ובשנשאל לכוונתו אכר: „אתם יודעים שבפורים נהגו למנות פוריס-רב. מנהג ישראל יש לו סקור כהלכה, וטעם הרבר לרעתי, ספני שהרב חייב לכסומי עד דלא ידע. ובה יהיה אם חזדמן שאלת אסור והיתר דוקא בשעה זו, והשאלה תהיה נוגעת לסקורת פורים? לכן הנהינו שבטעה שהרב הוא שחוי, יהיה רב אחר שיוכל לפסוק שאלות. סכחינה זו אני „פוריס-רבי“.

כנגוד לדעתו של הנרייח זונגפלד, הרי דעתו של הנרייץ רושינגקי שליסיא נוטה לאסור את ההוראה כשפת עברית, וחוא כחרעס על אנרת ישראל שהנהיגה את השפה העברית כשפת ההוראה בבתי החנוך שלה בארץ ישראל, וכיחוד על בית הספר „בית יעקב החדשי“ בירושלם. כששאלתי אותו לנסוקיו, הסתסך על כרוז של הארריית וציל, רב לערת האשכנזים כיסיו, סגנו של הנריש סלנט, שנתפרסם כירושלם באמצעות מודעות כרחוכ, כשעה שהציונים פתחו נני ילדים והם נאסרו בכרוז זה, רק ספני שהנהיגו בהם את השפה העברית. אנכי העיריתי שיכול להיות שקיקר הטעם היה ספני שהם נוסדו על ידי הציונים ושמשו פרוורור לבתי ספר החפשים, וכי ככלל לא נתקבל האסור הזה נם אז

[illegible]

1. **מטרת המחקר:** המחקר נועד לבדוק האם יש קשר בין צריכת סוכר לבין עליית רמת הסוכר בדם.

פרק יא

ד"ר דיהאן ז"ל

חנוך שנשבה. בעליה שוכת. הצטרפותו אל "הטורח". עליהו לארץ-ישראל.
חכם השפעת הגרמי דיסקין ויעיאל. פעילותו לטובת היהדות החרדית.
ההסתה נגדו. האיומים וסיחתו המראית.

בשנת תר"פ עלה סן הנולה לארץ ישראל איש הרוח, פרופ' ד"ר יעקב ישראל דיהאן. מוצאו סהולנר, בן להורים סתבוללים, בבחינת חנוך שנשבה, נשא גם אשה נכריה. בתקופת התבוללותו, בהיותו מקורב לסלכות הולנר, נוכח פעם בחצר הסלכות, כשאחר השרים הביע רעה קשה כלפי היהודים. הדבר פגע סאר ברגשות הצעיר הנאוני. הוא התכוון רגע במצבו, ויכן שגם הוא כרוחק סאר טעם נרדף זה, ונרטה לו שקול קורא אליו: שוכה ישראל! הלך הביתה, נתק את קשריו עם העבר ועם אשתו הנכרית, שכ לאלקים ותורחו, והחליט לעלות לארץ ישראל. בהתכונו לעליה, הצטרף אל הסתדרות המזרחי בהולנר. הסתדרות המזרחי כבדה אותו והקדיכה סאר את השתתפותו במנהלת המזרחי המקומי. לפני צאתו לארץ ישראל, סרר המזרחי בהולנר מסיכת פרידה לכבודו, והוציא מסכרת ביוזמה עם סאטרים על אישיותו הנדולה, על סדותיו התרומיות, על התמסרותו לטובת היהדות ותכחו לארץ הקודש. הוא בא לארץ בתור "מזרחי" ונכנס תיכף לשרות המזרחי.

ככואו לכאן חרנישה נפשו חקרינת שמששו בפעולות הציוניות אינו כסדר. הוא חקר ונודע לו גם על הדיפת שרודפים את היהדות החרדית, והנסיגות הכלתי פוסקים להשתלט עליהם. הוא חקר אחרי העוסדים כראש, והוגד לו פשר הרבר. לשם חקירת הסצב על בוריו, פנה כאופן אישי אל הנאון ריי דיסקין, ואחרי שיחה ארוכה וספורטת נכנסו דברי הנאון הזקן בלב, והוא החליט להעמיד את כשרונותיו לרשות היהדות החרדית. הוא רצה כנראה לקשות דבר מה במסורה על עברו התועה.

מקורות פרנסתו בארץ היו: 1) משכרת קבועה מעתון הולנדי, 2) משכרת פרופ' למשפטים כשיעורים למשפט של הממשלה בירושלם.

מקצועו היה פרופ' למשפטים, והיהדות החרדית היתה זקוקה אז מאד לסומחה במשפטים במלחמת הנגה על קיומה. הוא היה מוטחה בקביעת יחסים עם רבי מעלה, והיהדות החרדית היתה זקוקה למדינאי מנוסה, שיוסיף בשמה, יחבק בשמה וידרוש בשמה. ד"ר יעקב ישראל ויהן נהיה לפה ולמליץ ליהדות החרדית, הוא התיצב ליסנים של גאוני ארה"ק הנריי דיסקין והגרייה זוננפלד, הוא ערך את החזכירים אל הממשלה, בא כוברים עם הממשלה בלונדון, התקשר עם חברי הפרלמנט, התקשר עם ראשי העונאים באנגליה, ובכל סקום התריע על השגיאות המדיניות של ההנהלה הציונית, וטען מאז שיש כאן נטיה להפוך את ארץ ישראל למדינה סוציאליסטית כופרת.

ד"ר דיהאן הי"ד

עמרתו הפתיעה את הציונים בארץ. הם ראו לפגוש את היהדות החרדית בירושלים מחוסרת הנגה מודרנית, והנה מתלאת. העדה החרדית נמצאה מזוינת בכלי קרב חדשים, במדינאי מוטחה וכאיש סורס טעם, שיש לו גישה ישרה אל קובעי המדיניות הכריטיות בארץ. הציונים קבעו תיכף קמדה שלילית אליו, והתלו לדרפו באופן אישי. לכתחילה נגשו לקפח את נקורות קיומו. הם התאמצו להבאיש את ריחו בעיני העתון ההולגרי שהוא שימש לו סופר קבוע ומשכרתו כעתון זה קוצצה טפעס לפעם עד לאפס. השתדלו אחר כך להרחיקו גם מהשיטורים למשפטים, וכהיות מר בנטביץ או יועץ המשפטים בממשלת ארץ ישראל לא היה הדבר קשה להם. מאין אפשרות לפטר אותו סתם וסאין אפשרות למצוא עילה ביחס לשירותו המקצועי, הסיתו בו את החלמירים מקשיביו, וחס, סחוך

שב ואל תעשה, לא דרשו ממנו כל חסרה למעשה רק שיפסיק את הנחתו על היהדות החרדית, והוא בשלו.

והנה בא המדינאי הסומחה הזה לידי החלטה שאח תביעת היהדות החרדית יש להניש בלונדון ולא בירושלם, והחליט לנסוע ללונדון. זה היה לפני הכחירות לפרלמנט וחכה לתוצאותיהן. את רצונו נלה להנהלת העדה, הדבר נתפרסם באחד העתונים כאר"י, ולמחרת פלחו חצי קהל את לבו הקדין. הוא נפל חלל בשוכו מחפלת ערכית בבית החולים. שערי צדק בו התפלל לפני התיבה לעלו נשמת אביו בשנה הראשונה לפטירתו. כתקופת הכנין האחרונה היה זה התין הראשון השלות סידו של יהודי ללבו של יהודי, ומקרה ראשון לשזיכת רם אמים. בתלויה השתתפה כל היהדות החרדית, הנרייה וזונפלד מספירו חבורים. ההלויה עברה על פני משרדו של הנציח העליון, הרם כוסה, ושמו נשאר לכרכה בקרב היהדות החרדית בירושלם. קוד היום אפשר לראות ביום תקופת השנה (כ"ט סיון) יהודים חרדים משטתחים על קברו של הקדוש ריהן ז"ל.

ביום השנה הראשונה לרצח רבי דיהן ז"ל קראנו בישיבת „מאת שערים“ לאספה אבל. נשלחו הזמנות לממשלה ולקונסולים של סריות חוץ, אבל ביום האספה בבקר, קבלתי הודעת מסררר המושל לכטל את האספה היות והיא עלולה לגרום להפרעות. התנגדתי לזה בכל תוקף, קצין הכחוז נשאר בשלו, אולם גם אנכי נשאיתי בשלי. האספה התקיימה, כסה מהקונסולים באו, והמון חרדים באו לאזכרת אדם אשר מסר נפשו לשחרורם מעול החפשים.

פרק יב

במחיצתם של גדולי ישראל בחו"ל

הגדו"ק גרודזנסקי זי"ע על ההו"ן-אישי שליכ"א. עזוזתו של
הגאון ר' אלחנן וסרמן הי"ד. הגר"ם שסירא טלובלין זי"ע. האדמו"ר
טמנקאטש זי"ע.

בבקורי הראשון בוילנא כשנח תרצ"א בדבר „סנף” למרן הגדו"ק זי"ע,
אחרי ארוחת הבקר, אמר ר' חיים עוזר לאחר סעודי הישיבה, מר מאיר ליברמן

הגאון ר' חיים עוזר גרודזנסקי זי"ע

בעת בירושלם): „לך והראה לר' משה את סגולותיה (אנטיקן) של וילנא, ושוב,
אתו לכאן לארוחת הצהריים. הוא הלך אתי אל בית העלמין על ציון הגר"א זי"ע,
של ה„גר"צוקי, אל ההקדש, אל בית הכנסת של הגר"א, אל אוצר
הספרים של הרשיש ולכל המקומות העתיקים. בשוכנו לביתו של הגאון
ר' חיים עוזר היה זה עומד כחצי שעה לפני ארוחת הצהריים. כאשר נכנסנו,
שאל ר' חיים עוזר את מר ליברמן: „גו, הראית לר' משה את כל נכאית וילנא?”
„כן” — חשיב לו — „ואני חושב שהחסרת סגולה חשובה מאד”, „איך זה אפשר?”
שאל מר ליברמן. הנה הייתי בבית עלמין ועוד, ומסרט את כל המקומות שבקרנו.
„גו, — הלא אמרתי לך שהחסרת? — הראית לו את סגולות הטתים, ולא הראית

לו הסגולה החיה. ההיית אחו אצל ר' אברהם ישעי' (בעל החזון איש). לאי—משיב סר ליברמן —, וככן לך אחו אל ר' אברהם ישעי'. בקרתי את ר' אברהם ישעי', שוחחנו על עלייתו לארץ ישראל. הוא היה סוכן לעלות ואפילו לקבל עליו את תואר הראב"ד, וכלכד שלא יצטרך להורות הלכה למעשה באיסור והיתר, ולא לרונ בין ארס לחכירו.

הגאון בעל החזון איש (מימין) והנאב"ד מפוניבז' שליט"א

בשחרנו שאלני ר' חיים עוזר: ,וככן ראית את הסגולה החיה של וילנא? הוא נאון וצדיק, ובנוגע לחכמה אני יכול להגיד לך, שאין אנו מחליטים על שום ענין צבורי חשוב, סבלי להסלך אתו תחילה. כאשר בקרתי את ר' חיים עוזר וציל בפעם האחרונה, שכב כבר כמטה בחליו אשר לא קם ממנה. הוא קראני אל חדר סטתו (באשר נכנסתי ראיתי בפרוודור כמה רבנים יושבים ומחכים לראותו) ושוחח אתי ארוכות על אודות ארץ-ישראל, ואודות אני באי. הוא ראה מרחוק את ארץ ישראל בכל גזוניה, ונהירן היו ליה שכיילה כשכילי וילנא: הכל נצב לפניו חי, כל המפלגות וחלוקי הדעות החיצוניים והפנימיים, והוא נכנס לפרטים ופרטי פרטים. אני הקרתי לו: אולי כדאי כבר להפסיק? ראיתי רבנים מחכים בפרוודור והם יתעסו עלי. ור' חיים עוזר בכת צחוקו המעוררת משיב: ,לא, שב. אתה רואה, אני זקוק לסגולה, ולמעשה לא נותנים לי סגולה, עניני הצבור והפרט, עניני רבנות

במחוז וכו', וכאשר יושב מעיב אתי כאן, הנך חרים בפני הפרעה המנוחה. כל זמן שאחד יושב אתי בחדר יש לי מנוחה, ואתה מקיים מסש מצוה של נטילת חסדים" כששאלתי אותו על מצב כריאותו, אמר בבת צחוק: "הרופאים אוכרים שאני חולה, הם לא יודעים כלום, ברור לי שהם טועים, אני אינני חולה, וכל המדרם והגיתות היה ללא צורך".

נקודות אחרות לדמותו של הגאון ר' אלחנן וסרמן:
בכנסיה הגדולה במרינבר, הו', הוא ויבלח"ט ר' אהרן קוטלר שליט"א

המחבר, הגר"א וסרמן זצ"ל והגאון ר' אהרן קוטלר זצ"ל (באמצע)
בימי הכנסיה הגדולה השלישית במרינבר

את האנף הימני (אם אפשר להשתמש בכטוי זה). הם היו קצוניים, ואחריהם נגדו כל אלה שנטו לצד הכדלה גטורה מן התפשים. אז עמדו לפני הכנסיה הגדולה שאלות אחרות מאד. סרכו הפועלים בתל אביב הציע את שאלת הקבוצים אם מותר להם לעבוד על אדמת קרן קימת ושאלת קבלת עזרה סקרן היסוד וכו'. באי כה הפועלים המליצו בעד היח. מרם שהובא הרבר לפני מליאת הכנסיה, הועיד הרי רזונהים היו כיום הששי אחד הצהרים, ושיבה של סועצת גדולי תורה, שחיא תשמע הרעות בעד ונגד, ותקבל החלטת. נועדו

רגליו, ואמר: „רבוחי! טרם כל אני כבקש מאת כל הרבנים והארמונים, שלא יעזבו את מקומותיהם וישארו בישיבה. אנו בעצמנו נראג כבר לחוקיות הכרעתנו. ושנית, מאחרי שכבר שמענו את נמוקי ארץ ישראל, עלינו לדון בינינו לכין עצמנו בשאלות, ואני מבקש איפוא שכל מי שאינו רב או אדמו"ר יעזוב את האולם". זו היתה תשובה כהלכה. כל הרבנים והארמונים נשארו, כלי תברל אם הם חברים רשמיים של המועצה או לא, ואני ושאר צידי ארץ ישראל נשמטו אחר אחר ויצאנו. גם הר"י רונתים רצה לצאת על פי הכרזתו. אבל הוא נמקש באופן מיוחד להשאר, ונשאר. מפני חשיבות וההשתוקקות לשמוע את ההכרעה, נשארו אחדים מצירי ארץ ישראל בפרוודור, וגם אנכי ביניהם. ומה נשתוממתי פתאום לראות על ידי את הנאון ר' אלחנן וסרמן וצ"ל. אני שסמכתי הרבה עליו בנתינתו למיימינים, שאלתי אותו בתמהון: מה עושה כאן ראש המתיבתא מכרנוביץ? הלא רנים בעיקרי האגודה בפנים, ונוכחותו שמה הלא היא נחוצה מאד? והוא ענה לי בתמימות: „ר' טשה לא שמע את הכרזת ר' איזה כרוז? שאלתי. הכרוז של הרב טשה חיים לאו".

„איזה? שאלתי שוב, מפני שלא עלתה על דעתי שהוא כתכון לזה שכלנו שמענו. „מעיב לא שמע שהכרזו שם שמי שאיננו רב או אדמו"ר, יעזוב את האולם? ואנכי הלא אינני רב ולא אדמו"ר. כמובן שדאנתי תיכף שיומינו אותו לפנים. נתרשמתי מאד מתמימותו: הוא איננו לא רב ולא אדמו"ר והוא צריך משום כך לצאת...

הייתי כורשא, ונשארת לי שבת. היינו בסלון, דר' ברויער ואני, וסעדנו על שלחנו של ר' מאיר אלתר (נכד האדמו"ר מגור שליט"א). בסעודת ליל שבת אחרנו קצת; זה היה בחורף והיה או שלג. היינו עוד לפני ברכת הכזון, והנה בא שליח מהמלון וטוסר לי שהנאון ר"א וסרמן הייר מחכה לי בסלון. אני מדרך בחפזון ורך תיכף עם השליח. לא יכלתי לשער סבת בואו, כליל שלג ובשעה מאוחרת שכזו למלון. באתי ושאלתי: „אם יש לכת"ר רבר נחוק אלי, הלא היה יכול לקרוא אותי והייתי בא, ולמה היה לו לטרוח בשעה זו? „אין לי כלום השיב. „אלא מאי? „מאי פירוש אלא מאי? — הוא אומר — „שמעתי שמעלת כבי הוא כורשא, ואיך יכלתי לא לבקרו? בחדרי היה אפל מפני כבוד השבת, נכנסנו לחרר וכאפלה שוחחנו על עניני ארץ ישראל כשעה שלמה. רציתי אחר כך ללחו, והוא אסר עלי את היציאה משער המלון: „מעלת כבי מארי, אינו רגיל בשלג, והוא יכול להתקרה. אל יצא אף פסיעה".

במרינכר ספר לי שההפסידים עשו פעם שלוח, אותו ועוד שני תלמידיו חכמים לחוציא דבוק מנערה אחת, והוא מסר לי את הפרטים ופרטי הפרטים,

מה שראו עיניו. הרבוק התפעל מאד, מפר לו, כשהזכירו שבו של החפין חיים זיע"א. וריא הוסיף שאף על פי שלא פקפק באותו דבר, מאחר ששמע זאת מפי גדולי הורה, עשתה עליו המציאות מנה שראה בעיניו רושם **כבוד מאד**.

בעל החפין חיים זיע"א

אח ר' מאיר שפירא זצ"ל ראיני בפעם האחרונה בסרינגר כאשר באתי שם במיוחד לפגוש את האדמו"ר ממונקטש. פגשתי אותו כשהוא מטייל, והוא אסר לי בדרך הלצה: „על נחונך חלך. אם יש לך נחון אתה מוכרח ללכת“. נכנסתי איתו בשיחה על דבר אפשרות עלייתו לארץ, הוא הוציא אנה עמוקה מלבו ואמר: „עכשיו מרכיבים אתי על דבר הצעות כאלו, כאשר השקעתי כבר את כל חיי וכתותי בישיבת לובלין“.

ואז כאשר נגשתי אל הרעיון של ישיבה מרכזית, לא נמצא **בי** שיגור לי: בוא וקבע אותה בארץ, הלא שם היה המקום המתאים לישיבה זו, ונחננו לי להשקיע את הכוחות בחול, אשר מי יודע מה יהא בסוף.....“

באותה שעה פגש אותי באותו מקום הרב מנידברט, מוקני הרבנים ממדינת אונגריה ואמר לי: „אתה הולך אל האדמו"ר ממונקטש, אני רוצה שתדע, שבסקודה שלישיית דבר קשוח על חברתך, „עמודא דנהורא“, אולי

כדאי שתעורר אותו על כך. כשהייתי אצל האדמו"ר והוא קבלני בסבר פנים
יפות סאור, ונסרנו לשוחח על קנין הרכנות של הערה החרדית בירושלים, וכבר
התכוונתי לצאת, אמרתי לו: „שמעתי שכ"ג שליט"א דבר קשות על „עמוד
דנהורא“, כאלו מצא בו דברים שכפי שטסרן, הביע כ"ג דעתו שאסור לקרותם,
הייתי רוצה לדעת לאיזה סקוסות הוא ככון? „אני אמרתי אסור לקוראם? —
אמר לי — אמרתי על סקוסות אחרים שלא היה כדאי להרפסם, אבל הלילה
לומר שאסור לקרוא את „עמוד דנהורא“. אם הוא רוצה להוכיח שכן הוא,
הנה יראה עומר הספר בארון הספרים שלי בין הספרים הקר"י. אמרתי לו:
„כגון מה לא היה כדאי להרפס? אמר לי: „למשל כתוב שר' חיים שמה
על בנינים שבנו נכרים באשרו: המה חרסו די, יקימו הנחרסות. ואני חושב
שאינו ראוי לשמות על בנינים שנכרים מקיסים בארץ, ועוד איזה נקודות כאלה“.

במאבק על נכויותינו כלפי חוץ

המחיצה על יד הכותל המערבי. ההסתה, ההפגנות והפרעות. ועדת הכותל. הנסיון להגיע לשורה. ועדת "שלחן העגול". ועדת הקיר. האנגלו-אמריקאית.

בשנת תרפ"ט בקר בארץ ישראל הארמוני מרוזין וצ"ל, וכשראה את הצפיפות על יד כותל המערבי, הגורמת לפעמים תקרובת נכרים ונשים, נהן לכו לעשות תקונים על יד הכותל. הוא הביא לשם ספסלים חדשים, הוא סיד את הרחבה מסול הכותל, הוא כנן פנס להאיר בערבים, וכאחרונה סדר מחיצת עץ בין נכרים לנשים.

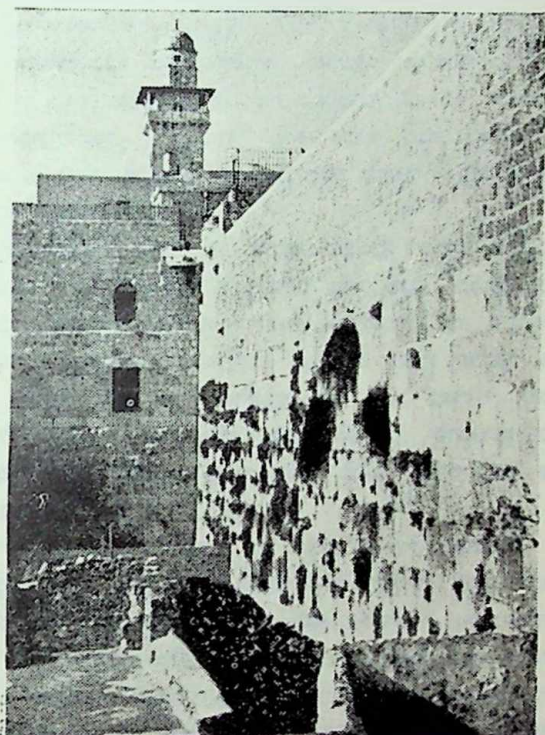
התקונים האלה עוררו או שמשו אסתלה לעורר התנגדות הערבים. הערבים התאוננו לפני הממשלה שהיהודים עשו שנוים בעצם הקיר של כותל המערבי, ואימו במחומות. הממשלה יצאה או להסיר את המחיצה בעצם יום הכפורים, לכרות התנגדות הסתפלות. אנכ יש לציין שלפני עוד כארבעים שנה סודרה מחיצה כזו על יד הכותל ע"י אחד סגדולי החסידים חרית מוהרר משיל נלבשטין וצ"ל, ולא חיתה אז כל התנגדות מצד הערבים. המחיצה נתכטלה עם שטירת ר' משיל וצ"ל, טספר שנים לפני פרוץ הסלחטה הקולסית הראשונה.

הסרת המחיצה בכח בעצם יום הכפורים ע"י הממשלה, נררה אחריה תחלוקת הפגנה של הציונים הרביוניסטים שהלכו בסך לכותל המערבי. כתשובה עליה סדרו גם הערכים ביום ששי שלאחריה הפגנה על יד הכותל, ובהזדמנות זו הוכו יהודים רבים, שחתפלו שם כאותה שעה, והמתיחות החרדית הלכה ונכרה. הממשלה אסרה אחרי כן גם העכרת ספסלים, וכתוצאה סזה כאה לארץ בשנת תרצ"א ועדת שופטים שנתפנתה ע"י חבר הלאומים לדון על זכויות היהודים בכותל, והיא פרסמה פקודת הכותל שנתאשרם אחד כך בדבר הסלך במועצה.

במשך הדיונים חיתה פנישה פרטית, בין חברי הועדה עם הסופתי כנסיון לכא לירי הסכם ברצון הצדדים. הסופתי מסתך בפנישה זו על

הכרותה הילדותית שהיהודים רוצים לכבוש את הר הכית ואת מסגר עומל, זכהוכחה לכך הציג לפני הועדה תמונת "טורח" שנדפסה עליה תמונת הר הכית, ורגלי ניר של "שמחת תורה" שגם עליהם טורפסת אותה התמונה. הפגישה לא הביאה כל תועלת.

כאשר חברי הועדה עזבו את הארץ, ובטקרה נסעו לחוץ לארץ גם שנים מהנציגות היהודית, מר רוד ילין והקירד עליאש, הוזכרתי באופן רחוק, בחשעה באב אתה"צ, לבית מר כנטיין, יועץ המשפטים הסטטלתי. שם נמצא גם דר' סגנס, ומר כנטיין הציג או את נוסח פסק הדין של הועדה (שנתקבל אצל הסטטלה לפני הפרסום), והציג לפני כמוד היחירי שנמצא בירושלם

הכותל הטערבי

מתוך חברי הנציגות היהודית לתת את הסכסתי לחכנו. בדעתו חיתה להפגש אחר כך עם הצד הערבי, ולקבל גם את הסכמתו, כדי שהפקודה תערוך על יסוד

של פשרה, ולא בתור "פסק דין". הוא ודאי מננס ראו יתרון גדול בסדור המסס, כאשר סידור על פי הכרעה של בית המשפט. טחוך בטחוני שמסכותי בנציגות איננה כוללת אפשרות שאכריע לבדי בשאלה זו, הוכרחתי לרחות את ההצעה. מר בנטכין לא הסכים שאציע את השאלה לפני מוסדות הצבור, וכעבור זמן מה נחרסם אותו הנוסח בתור דבר המלך במועצה.

בתורף תרציט הומינה הטמשלה את היהודים והערבים ללונדון לוקירת שלחן עגול, כרי למצוא פתרון לשאלת ארץ ישראל. אגרת ישראל דרשה לפני זה שכעת כל דיון על שאלת ארץ ישראל לא ידלנו עליה. הממשלה המילה איפוא על המוכנות היהודית (המוכרת בסגרט כנציגת הצר היהודי) להזמין את אגרת ישראל. כאשר אנזי קבלה את ההזמנה

בישלת אנורת ישראל בומידת -שלחן העגול- בצאתה בארמון סטי זיימס
המחבר חיל (כאמנע) עם רי יעקב רוזנהיים (משמאל) ומר א.ה. גורמן (מימין)

הוריעה לממשלה על נכונותה להשחקף בוקירה, בהשאירה לה את הזכות לא לקבל את הכרעת הרבים, אם היא תמצא שזה טחננר להשקפת אגרת ישראל הצתרה יו נתנה אנזי גם למוכנות היהודית. בתור נציג אגרת ישראל בארץ ישראל

ALL INFORMATION CONTAINED HEREIN IS UNCLASSIFIED

ԺԱՌԱՍ ԴՐՈՒ ՈՒՆԸ ԺԱՆԳ ԼՈՒ ՀԵՄԱՅՈՒ ՀԺՈՒ ՈՒ ԵՇԽԸ ԺՈՒՄԸՆ ԵՆ
 ՈՒՆԸ ԺԱՆԸ ԵՄԸՆ ԺՈՒ ԺՈՒՆԸ ԺՈՒՆԸ ԺՈՒՆԸ ԺՈՒՆԸ ԺՈՒՆԸ ԺՈՒՆԸ
 ԺՈՒՆԸ ԺՈՒՆԸ ԺՈՒՆԸ ԺՈՒՆԸ ԺՈՒՆԸ ԺՈՒՆԸ ԺՈՒՆԸ ԺՈՒՆԸ ԺՈՒՆԸ ԺՈՒՆԸ

[illegible]

Ի՞նչու և թագի՛ն՝ ի՞նչ հա՛ն՝ ժաշակ ստացա՛նք ընդհանուր, բոլոր լեզու՛ն լառաւոր ուսում
 հա՛ն զարկ անւոյ սնունդ՝ ալ սերս սնունդ ալ։ Եւթ, բարձր՛ն՝ ըլ ըլնա՛ն՝
 ճշ արտաբերչ ևւաւ, ճիւ ևւաւ ևւաւաւ հոյ ուզոյ արաւաւ՝ լառաւ ըլ բոլորս,
 ճաշակաւ անս-ճաշակ՝ ևւաւ, ճաշակ ուզոյ հոյ ևւաւ ևւաւաւ ճաշ հոյաւ լառաւ՝
 սոյն զարկ սոյն ճաշ հա՛ն ըլ ևւաւ արկ ևւաւ, բարձր արաւոյ ընդ ուզոյ
 բարաւ ընդաւ՝ սոյն ճաշ ճաշաւ ևւաւաւ ևւաւաւ արաւոյ՝ ևւաւաւ բարաւ
 արկ, արաւաւաւ հոյ ըլ՝ սոյն լեզ ևւաւ արաւ արաւոյ՝ ևւաւ արաւաւ
 ևւաւ արաւաւ արաւաւաւ արաւ ըլ ևւաւաւ ևւաւ ևւաւ
 ևւաւաւ հոյ ևւաւ ևւաւաւ ուզոյ

[illegible][illegible][illegible]

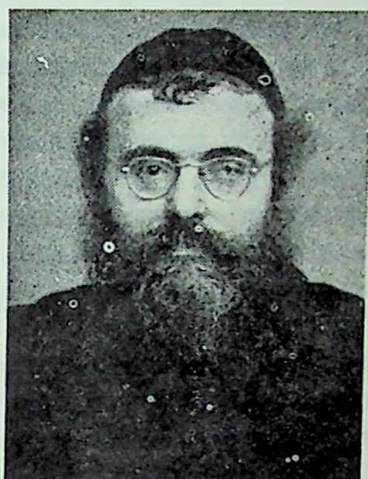
מִלְכָּה וְשֵׁנִי מַלְכָּה וְשֵׁנִי מַלְכָּה וְשֵׁנִי מַלְכָּה וְשֵׁנִי מַלְכָּה וְשֵׁנִי מַלְכָּה
וְשֵׁנִי מַלְכָּה וְשֵׁנִי מַלְכָּה וְשֵׁנִי מַלְכָּה וְשֵׁנִי מַלְכָּה וְשֵׁנִי מַלְכָּה

[illegible]

ובשם סרכו אנרת-ישראל בארץ-ישראל, הוכן על ידי הר"ר ברויער, ואליו צורף לתשומת לב חברי הועדה, הספר „היהדות והבית הלאומי" שנכתב על ידי הר"ר ברויער (עורנו בכת"י) והמטפל בשאלת המעמד החוקי של הקהלה היהודית בארץ-ישראל. הספר כולל גם נתוח מפורט על חוקת הקהלות (1927), מגלח את כל המגרעות והסתירות שבה, ומסביר בכשרון רב את מעמד התורה בחוקה זו. ביום י' אדר ב' חשיו הופיעה לפני ועדה החקירה משלחת אנרת ישראל מורכבת מר"ר יצחק ברויער, הרב יצחק מאיר לוין ואנכיו.

ר"ר יצחק ברויער

הרב יצחק מאיר לוין

אחרי גאווה של ר"ר יצחק ברויער, הצעתי גם אני דברים אחרים כשם סרכו אנרת-ישראל בארץ-ישראל. בין יתר השאלות נשאלתי גם אם אנרת-ישראל בדרושתי לעלי יהודים הפשיט, מתכוונת רק לעליה של יהודים חרדים או ללא הברל. תשובתי היתה „לא הברל". בתשובתי זאת נשענתי על חשוכה רוסה שהשיב הנרייץ דושינסקי שליט"א ללורד פיל בוועדה המלכותית בשנת תרצ"ז. אחרי כן הודיע לי הר"ר רוזינהיים הי"ו ששאלה זו נדונה באספת ראשי אנרת-ישראל בשנת תרפ"ט, ואחרי הדיון נתקבלה גם אז החלטה לדרוש עליה יהודית ללא הברל בין חרדים לחפשים, על סמך „לא תהיו בעבורי אחסניא כו'".

מַדְבָּרִי

בחוסריות, וע"ז אי אפשר לשחוק.

תפקידה של אנדת ישראל איננו הוא לקבץ תחת דגלה כל אלו הנאמנים לדבר ה' שהם נכונים לחנן כהרף נפש על קניני הרוחניים של האומה. האחאסות יתירה דרושה כחיות להגן על סבצרי התורה, תלמודי התורה והשיבות, אשר מחפשים כוננו את נשקיהם הכבדים למולם, בידעם כי כ"ז שקולו של יעקב. יצאצא בכתו כנסיות אין הידים ירי עשו יכולות להיות בטוחות כנצחונן חברים משתוקקים להמנות על דגלה צדיקים להיות בעלי שטה ברורה וסמויה, יורקים מה שחם מפצים, אמיצי המחשבה וברי לכב, ונאמנים לחפקים. איש תירא ורך תלכב ילך וישוב לביחו ולא יסס את לכב אחיו כלככו. זהירות יתירה דרושה לא לתכנים לתוך המחנה חברים רופפים כרוחם ומגמגמים, או כאלה שהם משקוברים כאונם או ברצון להשפעות זרות שאינן מתאימות לעיקרי האגדה. כי תצא סחנה על אויבך ונשדדת מכל דבר דע, ולא יראה כך ערות דבר, והי' סחנך קדוש, קדוש לנמרי מכל תערוכות. כי יהי' כך איש אשר לא יחי' טהור, יחי' מי שיהי' — חבר פשוט או מספק, ולו גם טפקד עליון, אם הוא אינו טהור לנמרי, אם יש עליו שסין פסול, ויצא אל מחוץ לסחנה, לכה"פ לא יבא אל תוך הסחנה. העיקר היא איכות הלוחמים וטהומם, לא כמותם ומספרם, כי לא ככה יגבר איש ישראל וברוב חילו לא ימלט.

כחוצאת מכל האמור שאנדת ישראל שתפקידה להיות ערה לכל דבר שבקדושה, צריכה לדקדק בקבלת חברים כאלו שיהיו מסורים רק לרעיון האגדה, נביט בשויון נפש על העדר חוני האנשים שאינם יורקים להבחין בין אנדת ישראל למורחי, יחיו מי שיהיו ויתיו כמה שיהיו. ואנו בטוחים כי גם חברי חסודחי היראים והחרדים שנשתחפו כלא יורקים אל הסודחי, אחרי שהתבררה להם התרמית לאטתה שבהסחרות זו, יעזבוה ויברחו טטנה להסתופף בבחננו, וברוב הימים תכיל אנדתנו ותכלול את כל שלומי אמוני ישראל, איש לא יעדר. אולם אם טועים אנו בהשערותנו זו ואם להבא ימצאון עוד או כאלה שמפני הכושה או מפני הכבוד או מפני התועלת החוסרית יחסרו להם, הקו והאומץ להזניח את סקוסם, הנה ער כמה שנשתתף בצערם וננוד להם, לא יגרום זה שום רפיון ושום חולשה בעבודתנו. ברם כאותה מרה שאנו מותרים על חברים כאלו שחשתתפותם עלולה רק להחליש או גם לסכן תלילה בעתיד מטרות האגדה, כה כסדה לא נותר ונצטער הרבה מאד, אם חברים בעלי השקפה ברורה ומוצקת תשייכים כאמת רק לאנדתנו ישארו בשעת סכנה זו מחוץ לסחנה, מסכת קרירת רוח או התרשלות וכדומה.

(נאום כאספת עם לכבודו של הארמוני שלישי-א מגור, בבקורו בירושלם בחו"הס פסח תרע"א.)

הכותל המערבי

העובדה שכל גדולי הרבנים שבארץ-ישראל וכלה טוענים לפניכם בשם היהדות, העובדה שגם „אגודת ישראל“ שאני בא-כוחה, הסתדרות שכעיקרה היא מיוסדת על הדת, סאוחרת ומשתחפת כאן, סוכיחה לסדרי ששאלת הכותל הטערכי היא בשביל חיחורים שאלה דתית נטורה. וגם כלעדי תוכחות אלה, אין לעם ישראל או לחלק סכינו להשתמש בסקום הקרוש לו ביוחד לשם טטרות אחרות באשר זו המיועדת לקרבת אלקים ולערכים נשגבים של פיהוד-לב והתקדשות.

אנו הושכים שהדבר לא יהיה לכבוד השולחים והשלוחים והשליחות הרומסה, אם כסא טשפט זה יודקק לחשבונות יבשים של קצבה ומדה לתשמישי החפלה, שיש להביא אל הסקום הזה. ולנטרי לא לכבוד הדבר, אם כסא-טשפט זה יצטרך לבחון סחרש את יסודי התרבות האלמנטריים — אם יש ליחן כסא לזקן חלש העומד על רגליו כחפלה במשך שעות, או יש צורך להאיר כלילה מקום חפלה של סאות איש, אם הדבר סותר או אסור, אם יש להרשות שאחר המתפללים יחזיק נר קטן של הכדלה למלאות בזה חובה דתית, עובדה שמושל סחוז ירושלם הזכיר אותה בעדותו. את הכנוי „החעללות“ אין ליחס אל השוטר, גם לא אל הממשלה, כי אם לאלה הלוחצים עליה ומעטידים אותה כפני מצב שבוה, ומכריחים אותה לפעולות בלחי מנוססות כאלה.

דבר יותר נשגב לפניכם: עם שלם עמיקי-יומין, וכותל הטערכי עתיק-יומין, ומקום טשכן השכינה, — ודיון הועדה צריך להתרומם אל סדת האצילות של הדבר אשר אחס רנים עליו. הועדה צריכה להוציא פסק-דין טוחלט, שכל העולם הנאור טחכה לו, שלכבות סיליוני יהודים פועטים לקראחו כחוך היסוס שבין פתר לתקוה. המטשפט אשר יהיה לו ערך היסטורי נצחי, ואשר כירו ההכרעה על גורל עם שלם בנוגע לקנינו הלאומי שהוא יחירי כמינו, למטשפט זה עליכם לחת אותה ההבעה הרחכה והמקיפה, שחתן ספוק לענין בפחרון שלם וקבוע, שלא ישאר סקום לספקות וחששות, וסלע מחלוקת בין עם לעם. כשהתורח קבעה את חנאי בגין מזכה לעבודת אלקים, אסרה להניף ברזל על אבניו: כי חרכך הנפת עליה ותחללה. וכא על זה הכיאר החלסודי: חסוכה נכרא להאריך ימיו של אדם, והברזל נכרא לקצר, ואין זה כראי שיונף הסקצר על חסאריך. ועוד: חסוכה סטיל שלום בין ישראל לאכיהם שששמים.

לפיכך לא יבוא עליו כורת ומחבל.

וכמה כאב הלב, שמקום הכותל המערבי, שמסנו תוצאות חיים, אהבה ושלוש לעולם, נוצל לתפקיד של חרב, הרס ופירוד, של שנאה אחים תשוכנים יחד בארץ אחת: הלא אב אחד לכלנו, הלא אֵל אחד בראנו, מדוע נכנוד איש באחיו לחלל בריח אבותינו?

וכשאנו מקים שהוערה הנכבדה המיר את הכתם הזה מעל משכן אלקים ותחזיר לו כבודו, למלאות גם כיום ולעתיד תפקיד של שלום ואהבה, מבקשים אנו שתתקנה תהיה שלמה. כי גם חרבו של שלמת הסלך — גזרי אה הילר החי לשנים — אינה מתאימה למקום קדוש זה. חתוך גורדין על ידי חרב מנתחת ועושה פשרים מוכרח גם כספיה וז להסתיים בַגֵּם לי גם לך, לא יהיה. אין לנו שום כונה לדחוק רגלי אחרים, על ידי תביעת בעלות על רחבת הכותל עצמה, אף על פי שהוא שריר בית מקדשנו. אין אנו רוצים להזיק למי שהוא. בקשתנו היא כל כך ענותנית וסצומצמית, שהיא נאמרה בדבור אחר: זכות של תפלה לפני הכתל המערבי, בדרך כבוד ובהתאם לקדושת המקום ולקדושת התפלה.

אין לנו שום כונה של נצחון, ואין אנו רוצים לנצח או לגרום פגיעה בכבוד מי שהוא. אנו היינו מרוצים מאד ששכנינו עצמם ישכחו לרגע את פרודי-הלכות, המיוסרים על סכסוכים מדיניים, ויראו גודל לב ודעת רחבת בשאלה רחבת זו, להשיב שלום ליד המושטה, ולהסיר אכן נגף מדרך ההכנה ההרדית והשראת השלום בארץ, ואנו היינו מוותרים לגמרי על החלטה של מנצחים ומנוצחים. אם שכנינו יעמדו ברגע זה על הנוכח הראוי והשאר ישאירו לנו את הפינה היחידה שלנו, שנחלל בה כסנוחת וכישוב הדעת, הרי זוהי הנכורה ביותר מצוינת, בבחינת יסוּשֵׁל ברוחו מלוכר עירי. והם יהיו הזוכים ברב טוב הצפון לפתרון רצוי ומתאים, שיחסוך הרבה צער, דאגה והפסד לארץ המשותפת.

הוגר כאן לפני הועדה הנכבדה על ידי אחרים מערי הערבים על הרבה טוב וחם שאכותיהם הערבים עשו לעם ישראל. אין ספק שיש כזה הרבה מן האמת, ואין אנו כפויי טובה למי שעשה טובה לישראל להציל אותו מיד רודפיו או לתת לו מקום מלט בלוחו. אבל, אררבת, עובדות אלה מחייבות את צאצאי טכציעיהן לשנות את יחסם גם היום לטובה לאותו העם, ולכלות לפתוח את השנאה מן השטח הרחי.

המסורת היהודית מספרת אמנם שגם האיש אשר אפססנינוס קיסר מסר בירו את תורכן הכותל המערבי, היה דוכס ערבי, ושמו פנגר. הוא התאמץ להתריבו, אלא שתקבית גור על כותל זה שלא יחרב לעולם, מפני ששכינת

כמערכ. וכשנשאל מאת המלך סעני מה לא טלא את העקידו, אמר שתשאיר
בכונת את הכותל חזק, לזכר נכורת הכובש, אבל אנו רוצים לקנות, שהערכים
של זמננו ינוחזו ברצון על ימים האבות של הרוכס הערכי הזה ויחרלו
מלחמאסך לתחריב כשבילנו את קרושת הכותל הזה — ועס זה את קרושתו
בכלל.

אל נא יהיה קשה לשכנינו לחכיר בזכותנו על פנה זו, ולהורות בשה
טלא בצדקת דרישתנו להתפלל כאן בלי המרעה ובצורה של
(נאום לפני ועדת הכותל — תריץ) כבוד ויקר.

על המדיניות של אנרת ישראל

שלו שבועות השביע הקביה את ישראל: שלא ירחקו את הקץ, שלא ירחקו את הקץ ושלא יעלו בחוסה. (כתובות קייג)
כשברא הקביה את עולמו הסתכל כתורחו וברא את עולמו. כשיצרה אנורת ישראל את מדיניותה הסתכלה בתורה ויצרה את המדיניות שלה. מדיניות של אנרת ישראל ביחס לארץ ישראל היא חלק מהשקפתה המדינית העולמית, הנובעת ממקור התורה. אנרת ישראל אינה שוללת את הגלות, אבל היא גם אינה מחייבת אותה. צפית ליטועה היא אחת השאלות שכל אדם מישראל נשאל עליה ביום הדין. הישועה צריכה להיות חסיד קרובה ואין להתיאש ממנה אפילו לרגע. בשביל כך אין לומר, שאנרת ישראל מחייבת את הגלות, אבל אנרת ישראל איננה גם שוללת אותה. כל זמן שהישועה לא באה, כל זמן שהגלות קיימת, הרי היהדות החרדית מכירה במציאותה והיא אינה מתעלמת ממנה, מתפקידה, ממנה ומצוריה החיוכיים, ממנה ומסמך שהיא נותנת לעם ישראל בתור מעבר ומכשיר.

הגלות איננה דבר קבוע וגם התורה כנלות איננה דבר קבוע לנצח. וזהב הארץ ההיא טוב. — אין תורה כחורת ארץ ישראל. קייסו טצוות בחילי כרי שחזכרו לקיים אוחן כאשר תבואו אל הארץ. גם המצוות שאינן תלויות בארץ, אין קיומן בחיל, אלא הכנה לקיומן בארץ ישראל. ובכל זאת, כל זמן שישראל כנלות יש להן למצוות, ערן קבוע וקיים.

וכאותו היחס קבעה היהדות החרדית ללאומיות ישראל. אין אנרת ישראל שוללת את עצם הלאומיות, את הסגולה המיוחדת של עם ישראל. הקשיבו עמי ולאומי אלי האומי! אבל היא גם איננה מחייבת את הלאומיות כעיקר היתדות. גר שנתנייר הרי הוא כישראל לכל דבריו, וישראל המתלל שבת כפחריסא, הרי הוא כנכרי לכל דבריו.

כאותו שכל הזהב נקמה אנרת ישראל גם בנגוע לארץ ישראל, ביחס להקטת בית לאומי בה, לפני הנאולה השלימה.

אנרת ישראל מחייבת את עקבות הישוב, את המסירות המופתית של העם לבנות לו בית בארץ ישראל. כל הרר בארץ ישראל דומה שיש לו אלוהי. ארץ ישראל חביבה וחביבותה לא עסקה סקרב העם סיום גלותו מעל ארסח. אבל אנרת ישראל נמנעת גם מלחייב את הישוב יותר מכפי המדה, מלעשות

את הישוב בארץ ישראל כיסוד היחיד של היהדות. עם ישראל נעשה לעם במרכז. על סמך זה סיני נאמר: „ולקחתי אִתְּכֶם לִי לעם“, אבל לא על הכניסה לארץ ישראל. „במדבר סתנת—למה ניתנה חורה במדבר? כרי שישאל יקיימו אותה אפילו כשלא יהיו בארץ ישראל“.

אגרת ישראל רואה ביישוב ארץ ישראל הכנה לגאולה, הנאי נוח לקיום העם, הנאי נוח לקיום התורה, אבל לא כמטרה בפני עצמה, לא כתכלית קיומו של עם ישראל, ומכל שכן שאין ארץ ישראל במדרג כשכילה את מהותו של עם ישראל.

ארץ ישראל והגלות הם כשביל אגרת ישראל שני דברים קשורים זה בזה ומשלימים זה את זה.

הלאומיים שבעם ישראל נרבים לשלול את הגלות ומפריזים כהיובם את ארץ ישראל.

המחבוללים שבעם ישראל מרבים לשלול את ארץ ישראל ומפריזים בחיובם את הגלות.

אגרת ישראל איננה בונה את אחת מהן על חורבנה של חברתה. היא נותנת קצב ומשקל לשתייהן, מכירה את סדת החיוביות שבשתייהן, אבל אינה מפריזה על סדת החיוביות שבשתייהן.

היא איננה דוחקת את הקץ כלאומיים ואינה מרחיקה את הקץ כמחבוללים. ועל יסודות האלה הציבה אגרת ישראל את עמודי שיטתה המדינית בארץ ישראל. סידתה זו, שאין היא מרחיקה את הקץ, גרסה לאגרת ישראל שהיא תעמיד את עצמה בשדות בנינה של ארץ ישראל, שהיא שעברה את הגולה לעבודת ישוב ארץ ישראל, שחיה יסדה נקודות ישוביות בארץ ושהיא לעפירה את ארץ ישראל במרכז תכניתה.

וסדתה זו, שאין היא דוחקת את הקץ, גרסה לה, שאין היא רואה בארץ ישראל את חזות הכל, שלא הונתה את הגלות ולא התעלסה מהמחיבויותיה כלפי הגלות.

סדתה זו, שאין היא דוחקת את הקץ, טונעת את אגרת ישראל מלהעפיל במדיניותה בארץ ישראל, מלדרש דרישות נפרדות, בשעה שנרמה, שעם ישראל נמצא במעלה ההר, וסדה זו שאין היא מרחיקה את הקץ טונעת את אגרת ישראל מרפיון ידים ומיאוש בשעה שנרמה, שעם ישראל נמצא במורד ההר.

הצלחתו של הכנין הארצי-ישראלי הסעשי לא יכלה להוציא את אגרת ישראל מכליה, שתניע לידי התפעלות ואכידת שווי המשקל; ואכזבת הצלחה זו אין משום כך בכחה להוציא את אגרת ישראל מידו שווי המשקל ולהביאה לידי טבוכה.

וזו היא מרמה של אנדת ישראל גם כלפי השאלה של עקשנות או זייתור. עקשנותה בנוגע לזכויות עם ישראל לקוחה מן התורה ונס ויתוריה נובעים כמו כן מן התורה.

ובשל כך, לעתים קרובות, אין כריניוחה של אנדת ישראל הולכת בדבר עם זו של חונים אחרים.

פעם נרמה לך, שאנדת ישראל היא עקשנית יותר מרי, קיצונית ברישותיה יותר מהחונים תל־אומיים. החשובה על זה, שעקשנות אחרים נובעת מרצון עצמי. מהניגו של בשר ודם, וההגיון הזה אוסר להם, שבמקרה פלוני אפשר לוותר. אבל עקשנותה של אנדת ישראל באה מסקור התורה, מאש דת, זו שאינה יודעת פשרות ואינה מכירה בויתורים, ואנדת ישראל מסתכלת בתורה זו, והיא — מתעקשת.

ופעם נרמה לך, שאנדת ישראל סמחרת לוותר על זכויות, כשעה שיתר החונים עומדים עליהן ככל חוקה. ושוב אותה החשובה: אנדת ישראל מסתכלת בתורה, נמלכת במנהרין, שואלת באורים־ותומים, בדברי תורה הסאירים את דבריהם והסתסיסים את דבריהם והיא — מוותרת.

אין השעה חזו טובסדה להכנס בפרטים ופרטי פרטים של המדיניות הטייחדת של אנדת ישראל בארץ ישראל בתקופת הבנין האחרונה ובשאלות שנתקוררו מפעם לפעם ומזמן לזמן, אבל הסעיין ביסודות הניל, ידע לברר לעצמו נקורות אחדות חשובות, כתוצאות מן המדיניות הטייחדת של אנדת ישראל. הוא ידע:

סדוע אין אנדת ישראל סודהה עם שיטתם של הריביוניסטים, וסדוע אין היא סודהה גם עם כתות קיצוניות של שומרי תורה ביהדות. סדוע דרשה אנדת ישראל חנאי של שמירת שבת, כשעה שהיא נדרשת להצטרף לשכיחת סחאה בשנת 1931.

וסדוע אין אנדת ישראל סודהה עם תשובת הוקר הלאומי לעלילות המופתי ביחס למקוסות הקרושים.

ואידך פדושא היא זיל גמור ...

(אב תרצ"ו)

תשאר ממשלת ה. מ. נאמנה במריה! ...

יליר ירושלם הנני, דור חמשי לעולים הראשונים מיהודי ארצות מירח אירופא, שעלו לארץ-ישראל כסוף המאה הששנה-עשר. נחגלתי בין חוסות העיר העתיקה, בבית שוריו היו יהודים וערכים גם יחד.

הנני כן לאותו חלק מהשוב היהודי בארץ ישראל שרגילים לכנות אותו בשם "ישוב הישן", סצאצי היהודים שלפני כמאה ושלושים שנה בערך עזבו כרצון את מעמדם כגולה וכתנאים של סכנת ורכים ובנסיעות כאניות מפוש כסשך כטה חרשים, עלו לאי לחיות בה חיים קדושים והסתפקות בצרכי החיים תיותר נחוצים.

מישוב הזה התפתח בארץ התפתחות הרדנתית, והודוח לישוב הישן הזה נסצא בארץ, כפרוץ המלחמה העולמית, ישוב יהודי חשוב שםציאותו באה בחשבון בקבלת הצתרת בלפור ותוא שמש כיסוד והתחלה לחנועת העליה ובנין הארץ בתקופתה האחרונה.

הישוב הישן חנית גם את היסוד היהודי החקלאי בארץ ואם תהי' תורמנות לחברי תוערה הנכבדה לבקר את הכושבות היהודיות, דורה, עתה תקוה, ועור, ולהתקנן על פריחתן הנפלאה, יוכלו לראות גם את קברי המעפילים האלה. המתישבים הראשונים, שלפני כששים שנה הקריבו את נפשם על מזבח בנין ארץ ישראל, ונקטפו בימי עלומיהם טקרות צהוכה וסחלאי הכצות, ככטחון, שבתייהם וכסותם הניחו אבן פינה לישוב החקלאי בארץ ישראל, ארץ אבותיהם.

הישוב הזה יסר ובנה את מוסדות הצכור הראשונים, כתי החולים, כתי חוקנים, כתי הישיבות וכתי התלמוד תורה, המשמשים גם כיום לנקודת משקן לישוב הישן כפרט, ולכללות הישוב בכלל.

וכתור אתר סבני הישוב הישן, וכתור טנהל מרכז אגרת ישראל בארץ שישוב זה נסנה עליו כריכו הנדול — ארשה לי לננוק כנקורות אחדות, בקשר עם התפקידים של תוערה הנכבדה: אופן הנשמת הסנרט לפלשתונה (אי') ביחס לתחתיכויות הססשלה הסנרטורית כלפי הערכים וכלפי היהודים.

ועלי להקדים ששאיפת אגרת ישראל בארץ מבוססת על כמים תורה שתיא צריכה להיות, לפי שיטת אגרת ישראל, השלטת כתי הצכור ותעם.

אגרת ישראל רואה כתורה את היסוד ללאוסיות תעם, ואין היא יכולה

אבל יתר עם זה דורשת אגדת ישראל מאז מסשלת הסנדט שתוכניות
 שנחנו לעם ישראל יתגשמו במלואן בלי חנכלות וקצוצים.
 פרטים ומספרים על סצב העליה וחקרקעות חוסצאו למעיק עיי חסוכות
 חיתוריה, ורצוננו אנו בזה הוא רק לחביע את חביעתנו באופן כללי ולהרגיש
 שמכיון שלפי פירוש הנכון של הסנדט אין להנביל את העליה לאיי מפני
 חששות פוליטיים, הריאב נעשוקצוצים אלה בעבר ומכיש הפסקתה של העליה
 שוצאה לפועל בשנת 1929 (אסנם לזמנים קצרים) לא חיו לפי רוח הסנדט.
 ואגדת ישראל דורשת עליה רחכת אשר תהיי נמדדת בעין יפה רק בהחאם
 לכח הקליטה של הארץ. והיא דורשת גם את קיום הסנדט במלואו, ביחס
 להתישבות צמופה של יהודים על הקרקע ולהפסקת קרקעות חסמשלה לסטרה זו
 אין אנו מתעלמים מקשיי חסמשלה הקשורים עם הגשמת הסנדט באופן
 צורך לכל פרטיו, ובסשך של שנים עד אשר הקרכים באריי יכירו ששאיפחם
 הקצונית לכטל אח חסנדט והמתחייכויות הנוכקות ססנו — היא בלתי סוצרקת
 ובלתי מעשית, ויכירו בנחיצות לחפש ררכי הכנה תרדית עם חישוב חיהורי
 באריי לעבוד יתר בכנין הארץ, תהיי מסשלת הסנדט וקוקת לחתאמצות. אבל
 ברור הרבר שלסמשלת חור סלכותו אין דרך אחרת סאשר דרך האמת וחצדק
 חסטילים עליה אז החוכה הקרושת לסלא כלפי העם חיתורי את אשר קכלה
 עליה בסנדט, וחלילה לה לפנוק בחקנות עם אשר קשר את גורלו אל חאסון
 שתוא רוחש לסמשלת חור סלכותו וחבר חלאומים. והעם הזה זכאי לדרוש
 סאת מסשלת חור סלכותו, שלוחת חחשנחת ומפורסמת לסמשלת צדק ויושר,
 שתוא תשאר נאמנה כבריתח וקיימת במאמרה.

(נאום לפני הוערה המלכותית — תרצ"ז)

הספר הלכן

אחמול פורסם ספר הלכן של הממשלה בתור תכנית סריניותה על עתירה של אריי. אין בפרסום הזה כמעט משום חדוש. כל הדברים האסורים בו הנם סודות גלויים שהיו נודעים לקהל מפי עתונים ומפי סופרים, והישוב הי' כבר מוכן לקראתם עוד בעת שוב המשלחת הארצי-ישראלית כלונדון בידם ריקניות. כבר אז ידע הישוב היהודי באריי את נזר רינו, את אשר במשלת בריטניה הרצה עליו ועל עתידו.

ובכל זאת נודעוה אריי ביום הפרסום ד' מאות פרסה על ד' כאות פרסה, ובכיו קבל הישוב את הפרסום כהתנקשות פתאומית כתיי הישוב, ודברי ספר הלכן פצעו עמוק מאד את לבות יהודי אריי וחררו עד סעסקי הנפש. אין בוכים על המת עד שלא ימותי, אפי' אם כדרך הטבע אין תקוה להמשכת החיים, אפי' אם הנויעה והאסיפה היא כרורה ומוחלטת, ההתרגשות ההודעויות באה עם רגע יציאת הנשמה.

הכל ידעו מה הספר הלכן נושא בחיקו, הכל ידעו שהוא מוחלט וגמור, וכימים האחרונים ידעו גם שהוא חולך ונרפם כבר, וכי הוא יתפרסם היום או מחר, ובכיו היתה שעת הפרסום כמחינת שעת יציאת נשמה. הלכ התכווין רק ברגע פרסומו, העינים נרטבו רק כשעת קביעת הדברים שחור על גבי לבן, ואם אנו אומרים כבחינת יציאת נשמה הרי זה ספני שחלילה לנו להגיד שעם פרסום ספר הלכן היתה איוו יציאת נשמה.

נשמה מה, ונשמה מי?

עם ישראל נשאר חי, והוא ישאר חי וקיים גם בתתגשמות ספר הלכן והוצאתו לפועל על כל חניו ודקדוקיו. כל כלי יוצר עליך לא יצלה וכל לשון תקום אחד למשפט חרשיעי. אין בכח הכוונות הכי הרעות של ממשלת בריטניה, אם ישנן כאלה, להוציא את נשמת החיים מעם ישראל, ואין בכח האלמות ופעולות האיבה של ערביי ארץ-ישראל לקשור זאת.

נכורים מהם ורעים מהם לא הצליחו בנסיון כזה. וכל התאספות נופצה אל חלמיש הצור של נצח ישראל. גלי הסער שהתרוססו שכו לאתוריהם ובחזירתם שטפו לא פעם את מחוללי הסערה.

אין כאן יציאת נשמה של עם, ואין כאן יציאת נשמה של חקות עם. העם הישראלי הוא חי אמנם בתקוה וכל קיומו אולי נשען על תקוה, והוא

שעמדה לו להתנבר על כל אויביו ולחשאר חי וקיים, אבל תקותו לא הייתה קשורה אל שום דבר אשר ספר הלבן יכול לקחת אותו מסנו.
את מה שקוה אין ספר הלבן יכול לקחת ואל מה שספר הלבן לוקח לא קווה.

עם ישראל לא קווה אל חסד לאומים, הוא לא קשר את עתידו ולא את ארצו עם רצון ממשלת בריטניה ולא עם הסכמת חבר הלאומים, ובמתן הצהרת בלפור ובאישור זכות הבית הלאומי, לא נתנשמה משום כך תקותו ולא נתמלאה אף חלק מסנה.

מתן הצהרת בלפור והכרת זכות עם ישראל על ארצו היו פעולות יפות ותפארת לעושיהן. הממשלה הבריטית וממשלות חבר הלאומים, תראו שהן מוכשרות לעשות דבר גדול, שהן מסוגלות לפעולה יפה ולדבר טוב, ויותר ממה שהן עשו לעם ישראל, עשה עם ישראל אתן. עיי שחוק הפעולה של בנותי ושל מקבלי הזכות על ארץ-ישראל נגולה חרפה טעל אומות העולם, ויצאה הכרזה לעולם שגם בתקופתנו, תקופת הבת ועוצם היר, לא פסו אמונים מבני אדם אשר הפצו להשכיל להיטיב לעם שאין לו כלום מכם ועוצם יר, שאין לו כלום מבכירת המוס ושקי האיש, ושחוא חי רק מנשמת ר' באפיו, בכחותיו הרוחניים ובכחות שטעל לנבולי הטבע.

עם ישראל קבל הטבת טבעו, הוא קבל אפשרות לתעלות לציון רבבות יהודים נענים ונרדפים מחטת המציקים, הוא קבל מתנה יפה, והי' אסיר חורח ומסיר טובה למטיביו ואנשי חסדו, אבל מכיון שלא על זה קוה אלפים שנה, לא ראה בזה מלוי תקוה.

וכשאותן אומות העולם כשלו ונפלו נפילה מוסרית, כשחבר הלאומים נתרוקן מתוכנו, וממשלת בריטניה חזרה מדבורה, ומתוך פניהת העצמית לקחת בשמאל את מה שנתנה בימין, והיא הסכימה להפקיר את גורל רבבות אלפי ישראל בירי אנשים רוויי שנאת עולמים לעם עולם, הרי לעצמה עשתה, ויותר טמה שהפסירה לעם ישראל הפסירה לעצמה. היא שלמה ותשלם סחיר גדול בער החורה הזאת, היא תשלם את זאת בזעזוע אמונה בעיני התבל, היא תשלם את זאת בהכתמת שמה הטוב ובאכרן ההוד וההדר שלכשה כיום שהפסירה את עצמה לעזרת העם הנצחי החלש, לעזרת עם התורה, עם ר'.

עם ישראל נעשק. ואין לזלול בחיקף העושק. הוא נעשק מאפשרות של התפתחות בארץ אבות, הוא נעשק מאפשרות של סתן סקום מנוחה לרכבות בניו בארץ קרשית, הוא נעשק בהתפתחות חייו העצמאיים הסקוריים, והוא נסגר לשרירות תלב של עם העוין בנפש את הישוב היהודי זה שנים. העושק חות הטיל עליו סבל רב, יסורים רבים, יסורי גוף ונפש, אבל הוא לא נפגע

כתקנות, עצם תקותו לא נפגעה במשהו, היא לא נצנמה במאומה, והיא נמצאת וקיימת באותו הבטחון ובאותה הוראות כביום הראשון לגלות ישראל מעל ארצו. יום פרסום הצהרת בלפור ויום פרסום ספר הלכן לא נתנו לה ולא לקהו מסגה כלום.

ויום פרסום ספר הלכן הוא איננו משום כך יום „יציאת נשמה“, מפני שלא האומה הישראלית, ולא תקות עם ישראל הוציאו את נשמתן באותו יום. אכל היום הזה הוא רק יום כבחינת יום „יציאת נשמה“, מפני שהוא יום אמונה לרכבות אלפי ישראל, מפני שהוא גורם ישר ליציאת נשמתם של אלפי יהודים נודדים, אשר ספר הלכן נעל וינעול לפניהם את שערי הארץ, והם יהיו נחונים לטרף לדני הים ולכערות של טורפי טרף אדם אכלו, אכולי שנאה ונקם ליהודי הנולה הרצוצים והמרוסקים.

כן, היום הזה הוא יום בכחינת „יציאת נשמה“, ואין זה פלא אם הוא זעזע את ארץ-ישראל, אם חררת אלקים מלאה ביום זה את כל חללה של הארץ הקדושה.

היום הזה יעבור, והספר הלכן יבטל סן העולם, והעם היהודי יצא מנסיון זה מזוקק שבעתים. הוא, לכל חלקיו, יכיר באפיסת הכח ועוצם היר, הוא לכל חלקיו יכיר כי כל הגוים כאין נגדו, כאפס ומהו נחשבו לו, והוא לכל חלקיו ישוב למקור ונצח ישראל, לאלקי ישראל ותורתו, ובשובו למקור ישראל יכשיר את עצמו לתקומה הנצחית, חקת עולמים, ליום הגדול אשר בו יעלו בושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו, והיתה לה המלוכה. (אייר תרצ"ב)

שבי הגולה

ימים טרניים מאד עוברים עלינו בזמן האחרון.

ארצות הגולה פולטות רכבות יהודים. הן פולטות אותם בכח ובזרוע, באכזריות ובחיסמה שפוכה. ארצות הגולה חדלו להיות אפי' דירת ארעי בשביל העם היהודי. נרמם שאנו עומדים על סף היציאה מן הגלות. שני אלפים שנה שמשו ארצות הגולה למקום מחסה בשביל העם היהודי שגלה מארצו. היו ריפוח, עינויים, גרושין, כארץ בודדת זו או אחרת, אבל כדרך כלל ישב העם הישראלי בגלות ישיבה ארעית-קבע, התקבל הרושם שיש לעם היהודי אחיזה בארצות הגולה, וכי הוא יכול לשבת בהן במנוחה יחסית ולצפות לישועה.

בתקופה האחרונה חלה כזה מהפכה שלמה. גם לאומות העולם וגם ליהודים, הולך ומתברר שהיהודים אין להם קשר עם ארצות הגולה ושארצות הגולה אין להם קשר עם היהודים.

יסודות הגלות נתערערו והעם הישראלי נותק משרשיו שחכה בארצות הגולה כמשך של אלפים שנה.

ארצות הגולה פולטות רכבות יהודים. אומוט העולם מנרשות את היהודים חושבי ארצותיהם. הן סגרשות אותם באיבה ובחממה נקם. ורכבות יהודים נפלטות, גם הם אינם מתנדים עוד ליציאה מן הגלות. גם הם רואים אותה כדרך טבעי. היהודי חדל להיות חושב בארצות הגולה, רגש הגרות הולך ומתגבר, הולך וכובש לבבות, לא רק של אומוט העולם, כי אם גם של היהודים. ובלי עקשנות חזקה, וכלי התאמצות יתרה להאחז בצפרנים דוקא באדמת זרים, לזקחים רכבות יהודים את מקל הגודדים בידיהם והם עוזבים את מקום ישיבתם הארעית. הם יוצאים מן הגולה, הם עוזבים את הגלות. היציאה מן הגלות היא איפוא הסוגית ובעלת הוקף גדול.

ולאן ?

הם הולכים לארץ ישראל, הם שבים לארץ אחוזתם, לארץ עברם ולארץ עתידם. הם הולכים לארץ-ישראל כדרך שהלכו יוצאי מצרים, משארותם צוררות בשמלוחם על שכמם, במדברות ימים, זאפי' בלי ביזת מצרים ובלי ביזת הים. הם יוצאים לרכבות, באניות מפרש ובסירות, בטלמולי ורכים ומרכיוח, והם הולכים לארץ-ישראל.

היהודים הללו אינם כובשים ארצות זרים, כפי שהעריבים מעלילים

עליהם, הם אפ"י לא, מעפילים" כפי שהם מכונים כפי העמדות הקרבית. המעפילים הקדימו לעלות, הם קלו שלא עפ"י ה', הם השאירו כמדבר את ארון ברית ד' ואת משה, והם העפילו לעלות לכבוש הארץ, מרס שנתנה להם מפי הגבורה.

והיהודים הללו, תרכבות האלה יוצאי הגלות כימינו אלה, אחרו לעלות, והם יוצאים מן הגלות כשעה אחרונה, וארון ברית ד' הוא אתם. רוב יוצאי הגלות כימינו אלה הם יראי שמים שומרי תורה ומצוות, בחורים שיסבו שנים על ספסלי בית המדרש, בנים וזנות של סכר אחינו כארצות הגלות. והם אינם באים לכבוש ארץ כי אם הם באים אל ארץ-ישראל שלהם, אחרי שנתנה להם מפי הגבורה.

הם אינם, מעפילים" כי אם, שבים, שבים לארצם, שבים לכיהם, ושבים לקדושת הארץ להקים להם בית נאמן כארץ הקדושה ולחיות בה חיי תורה ומצוה.

והם שבים.

אין הם מתחשבים עם חוקי הכניסה שנגזרו ע"י הממשלה שקבלה את האפוסטרופות על ארץ, היא להם לתכיר בחוקים שנתקנו ע"י ממשלה שאינה מעריכה כהוגן את היציאה מן הגלות ומכש"כ שהיא רחוקה מלהרגיש את ההרגשה של שיבת בנים לנכולם.

ממשלה מן החוק, בכל הכרתה בטיגודיה של עם ישראל בימים אלה, ככל ישרת לבבה ואהדתה לעם ישראל, אינה יכולה כשום אופן לתרגיש את רחשי הלב של יוצאי הגלות, את קשריהם אל ארץ. וממשלה מן החוק אינה יכולה אפ"י להעריך כראוי את ההופעה השלילית של הגלות בתקופת האחרונה, היא אינה יכולה לראות את המהפכה בארצות הגלות, ועינ"י לא ראו את ההתפוצצות ונתק הקשר של בני הגולה עם ארצות הגולה.

ומבאן הזרות ואי הכנתה של ממשלה זו, מרוע, למשל, מהר, היהודים לצאת את רנציג, ומרוע ממחרים הם לצאת מסלובקיה. תקנתה היא קלקלתה. דוקא מתוך שנדסה לה שבארצות-יהודיה לא נחקו היהודים עוד כורע משרשיהם, דוקא מתוך שהיא מצדה אינה מתייבת בארצות" את היציאה מן הגלות, אין היא מבינה את עצמות היציאה מן הגלות, ואין היא יכולה להבין מרוע היהודי משלים כל כך מחר עם המצב והוא נחפו לצאת מן הגולה. אין היא יכולה להבין בעיקר מרוע נחפו לשוב אל ארצו, ומרוע רכבות יהודים עוזבים את הגלות גם ע"י יציאה למסדריות וימים, למקומות נחש שרף ועקרב, מבלי לחשוב אפילו אם המכנה שהם נכנסים אליו הוא לא יותר גדולה מזו שנמלטים ממנה.

ומכאן מתרוצצות תאיותה בין החוקים שנתקנו ע"י ממשלה מן חוץ, על-י
יסודות של הניון והשכינות יבשים, ובין הדתיות הנוראה הנובעת מתוך הרגשה
עמוקה מני ים של יציאה מן הנלות ושיבה אל ארץ אבות, הרגשה שהיא
למעלה מן חשכון ומסילא גם למעלה מן החוקים חבניים על יסוד חשכון,
הרגשה שכל כוחות הים והיבשה של ממשלה מן החוץ אינם יכולים לעסוד
בפניה.

היהודים שבים, וחמשה-עשרה מעמדות לפניהם סחיצות של ברזל, וגם של
דם ואש. מאות ואלפים מורחקים בזרוע מארץ אבות, אחר' שכבר באו כחוסה
ונשטו את אוירה. החוקים אינם יודעים רחם. אינם יודעים חנינה. לפעמים הם
קרובים אל גבולי אכזריות, שאין בה שום התאמה אל הססורת של ממשלה
וו המוציאה אותם לפועל.

החוקים הקדישו מלחמה על השבים. והמלחמה פוגעת בנפשות. נפשות
נטבעות בים, נפשות נפגעות באש, ונפשות יקרות גועות ברעב ובחולי והן
מוטלות הימה למאכל לדורסי הים. המלחמה אינה יודעת רחם.

אבל גם השבים אינם יודעים רחם. הם הקדישו מלחמה על החוקים
היבשים, והם שבים בזרוע. ההרגשה העזת אינה יודעת חת.

והנצחון הוא, פעם על צד חשק הטבעי, החזק היבש, הממשלת האדירה,
ופעם, על צד הרגש הרוחני, הדחיפה העליונה, החוק העליון, רבבות חיתודים
חלשי חנוף ואמיצי הנשמה.

ורוחיק צוחת ואומרת: אני ה' מכשן אשוכ, אשוכ ממצולות ים.

ושכו כנים לגבולם.

(איור תרצ"ב)

האומה הישראלית כתור צד

בשכונת העבר היתה זו הכעת פחד, הסכנה רחפה כאויר, וחקוה נקטה עוד בלב. היום זוחי כבר עוכדא. קרוב לשכונת שחפסים הנאורים נמצאים במסרכות המלחמה נגד החקפה של שלטון עריצות ואלכות, וכיסים המפסים האלה התכבר עוד יותר סת היא מלחמת זו בשביל העם היהודי.

אין אנו יודעים מה הוא היום גורל חמש מאות אלף היהודים הנמצאים במדורי הניהנום של מלכות הרשעה, אין אנו יודעים אם הם זכאים לקבל פדורי לחם חסוד עבודת פרך, או אם הוקסדו בחייה לחלחם עם אחיהם בפולין. אין אנו יודעים אם היר האכזרית לא קפתה חיי אלפים יהודים בשכונת זה, אם צפדני החיות הטורפות כדמות בני אדם לא ננעצו כנפשי היהודים האומללים אשר נשארו במארות של תיהו טרף אלה, מי ברכאו ומי ככוכנוואלר, ומי מהם גרדפים וגרמסים בלי חמלה וכלי שום אפשרות של פרנסה.

אין אנו יודעים מה הוא עתה גורלם של היהודים הגרים באותן הערים אשר מלכות הרשעה המפיקה לכבוש אותן בימים האלה, אין אנו יודעים אם טורפי טרף אדם לא התנקטו בחם, אם הם טעונים כתיים או חיו היו למשמה ולחרב ואבדן בירי חיילי המלכות הרשעה אשר חונכו כסנאת קולם ליהודים.

ולעומת זה יודעים אנו דרכי המלכות הרשעה כהחקיפה ערים פרוות, ובדייקה להשליך פצצות דוקא על בית תולים יהודי, ואנו יודעים שקוללים רכים הוציאו את נשמתם והיו לקרבן לארחות פריץ. אנו יודעים שלכד חללי מלחמה, התולכים לקרב יחד עם חילי פולין נגד הצר הצורר, נחרנו יהודים רכים על ירי פצצות בערים ועירות אשר מלכות הרשעה שמה אותן לסטרת לחאות הנקם שלהם, ואנו יודעים שאומה זו כהרה דוקא בערים שיש בהן ישוב יהודי צפוף, כרי לחמית בהן אנשים נשים ומס.

אחינו בפולין שנתקו בעל אחיהם בערים הנכבשות אינם יודעים, מה עכיר כאבאי, מה עכיר באחאי, מה עכיר כבראי.

אנו יודעים לדאכוננו חרבה מאד, אולם אוי לנו אם אנו נדון מהנגלות על הנסחרות, אוי לנו אם מתוך חכרתנו את התנהגות מלכות הרשעה עם היהודים כשעת שלום, נדון על התנהגותם עם חצי מליון היהודים הגרים בערים אשר מלכות זו כבשה.

אוי לנו אם מתוך חכרתנו את יחס הצר תצורר לקרשי ישראל, לספדי

אחרות או השתתפות

בין הקהל החרדי בארץ-ישראל נשמעת שאלה ביחס לעסדת אגודת ישראל בארץ אל המוסדות הלאומיים של החפשים. והשאלה נמסרת בצורת שכזו: אם אגדת ישראל סתגנת לאחרות עם בלתי חרדים, וסטקס זה דורשה מאת חבריה לא להיות חברים בערת ועד הלאומי, וסטקס זה פרשה מהרכנות הראשית של ערה זו והיא מנותקת מהסורחי, מפני שהוא נמצא בתוך ההסתדרות הציונית ובערת הועד הלאומי, מדוע מנהלת אגדת ישראל מדים עם הסוכנות היהודית ועם ועד הלאומי וגם עם קהלת ועד הלאומי בירושלם, על דבר שתוף פעולה?

ובאמת היה חשואל יכול לתגדיל לשאול לא רק על המדים הסתנהלים כעת שלא באו לירי נטר, כי אם על שחופי הפעולה שנעשו כבר ככבר, כגון השתוף עם הסוכנות היהודית כועידת "שלחן העגול", ובשאלה המועצה הסחוקקה: ולא רק על דברים עוכרים וארעיים, כי אם גם על שתוף בקביעות כגון ועדת העיריה שעל יד הקהלה ואגדת ישראל, מס המצה בשנה האחרונה, המכס עם השתימה של קהלת ועד הלאומי בירושלם וכדומה.

ואם אמנם שאלה שנתחנכו על כרכי שיטת אגדת ישראל ולמדו פרק בהלכות סררי הצבור אין כאן שאלה ואינה דרושה תשובה, הרי לא יהיה מיותר לכאר את הרבר, ולשוב ולשנות פרק זה כשביל כמה מהמוני היהדות החרדית שלא שמשו כל צרכם.

והתשובה היא במלים אחרות: אחרות או השתתפות.

בדאי שאחרות בערה חפשית או כמוסד צבורי הסנוהל על ידי חפשים אמורה. היא אמורה מפני שכל הנכנס לעדה כזו או למוסד כזה, המיוסדים בחוקותיהם ותקנותיהם שלא עפ"י התורה, נעשה שתוף באחריות ההתכחשות ליסורי התורה או באחריות הפעולה המוצאת לפועל נגד חוקי התורה. ומפני כך נאסרה ההשתייכות לעדת ועד הלאומי ולקהלות הסקומיות של ועד הלאומי, ומפני זה אין אגדת ישראל משתתפת בקרנות הסוכנות היהודית, קרן היסוד וקרן הקיסת, קרנות המוסכות כחנוך שאסור עפ"י דת ובקבוצות שהתורת אינה נשמרת בהן.

ביחס לאחרות וכניסה לתוך מוסדות וארגונים חפשים יש עוד נמוק סקשי, מלכד שאלה האחריות, אם החרדי או החרדים הנכנסים הם כטיעוט

שרעתו לא תחבטל ברוב.

ושוב, למהיר ? לשני שותפים, לאחד מנח ולאחר מאתים, שאין דעת בעל הסנה מחבטלת לרעתו של בעל המאיתים.

ואם השואל יעבור לנגד עיניו את כל ההסכמים שבין אנדתישראל עם המוסדות הציוניים, בין אלה שנעשו בעבר ובין אלה שדנים עליהם כיום במורם, ויעבור על מאמר זה תחברנה לו כל שאלותיו ותחצנה לו כל קושיותיו. (בסלו ת"ש)

בושנו מאד

אין תועלת אם נכסה על זה. אנו עטופי כושה בזמן האחרון, ונשיאח הראש נטלה סאתנו. רגש של כושה תקף אותנו, טעה שאנשים אשר יצאו מטעי ישראל התחילו לעשות מעשים נחשבים, אלא שכושנו לגלוח זאת. נחכישנו להגיד שאנו בושים, תששנו שזה יטיל עלינו חלק של אחריות, אבל אין תועלת בהתעלמות. נגיד נלוי: אנו, האומה הישראלית, כושה וכלבה מכסה פניה לרגלי התועבות הללו.

אם מי שהוא רוצה, בשגנה או בזרון, להטיל את אשמת הפושעים הללו על כלל ישראל, אינו אלא טועה או בסלף בזרון. אומה שלמה איננה נושאת באשמת יחידים וכבר בתורה'ק אמר: האיש אחר יחטא ועל כל העדה תקצוף? אמנם, עם ישראל, בחקופת גלותו הארוכה, סבל לא מעט טשגנה זו או זרוו זה. רגילים היו אומות העולם להטיל חטא או פשע של יחיד בישראל על כל האומה, ובקר שגנה זו או זרון זה שלם עם ישראל מחיר יקר מאד. אבל, זה היה שלא בצדק, זה לא היה נכון. זו היחה כוונה רעה של צוררי ישראל וההסונים נהרו אחריהם, ומשום כך, יהי זה גם לא נכון ובלתי צודק בהחלט, אם מי שהוא ירצה להטיל את אשמת התועבות האלה על כלל ישראל. אבל, לעומת זה יהי גם זה לא צודק ויהי זה סלוף האמת, אם נגיד שאין לנו כמה להתביש סבנים כחשים כאלה. כן, אנו בושים, ואנו צריכים להתביש מאד, אם מורע ישראל יצאו פושעים אלה.

תאמרו, כלום כאומות העולם אין רוצחים? כלום בעמי הארץ אין פושעים? כן! ברור שישנם.

אבל, אנו, היינו עד עתה מיוחסים, אנו היינו עד עתה שונים מכל עם, עם הנבחר. בני קשו סרכו עוד לפני יוחר משלשת אלפים שנה לקבל את הדברה: „לא תרצחי.“ בני ישמעאל סרכו עוד לפני יותר משלשת אלפים שנה לקבל את הדברה: „לא תנאף.“ אבל אנו היינו אלה אשר הקרסנו נעשה לנשסע, אנו היינו אלה, אשר עליהם נאמר: ישראל אשר כך אחפאר. וזה לא היה רק להלכה, זו לא היחה התפארות מתם, אנו יכולנו להצביע על התפארות זו באצבע. אצלנו לא היו רוצחים, הם היהודי הביט. על שפך דם נקי כעל דבר חבי נחשב, כעל פוגע בצלם אלקים, והיו יכולות לעבור מאות כשנים שיהודי לא יאשם באשמת רצח, בעון שפיכה דמים. היחה זאת עובדא והצבענו בהתפארות

הַבְּרִית הַזֶּה הָיָה לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְלִפְנֵי כָּל הָעָם
 הַזֶּה וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה
 וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה
 וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה

וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה

וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה

וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה

ע

וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה

וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה

וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה

וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה

וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה

וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה

וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה

וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה

וְלִפְנֵי כָּל הָעָם הַזֶּה

[illegible]

NCIU,CO' H4 CMC MU,CO UCHU,CO' INCI LIXU,CO TCMU' CNDL HRI UIM,CO

אָס אַז ער האָט געזאָגט, אַז ער וויל זיך אָפּהאַנגען פֿון אַלע
אָנזאָגן, אַז ער וויל זיך אָפּהאַנגען פֿון אַלע

[illegible]

מחלוקת זו נמשכה עד שנת ה'תק"ל, אז שיתפו את המלך ואת המלכה, ונאסרו.

LENI EN, UGILLO NY NEIUELO UOUEILO, INOLI: MUO NOLUO N,

ՀԱՄԼ ԵՄ ԶԵՄԵՐԱՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ԹԱՎԻՆԻ ԻՆԿՆ ԵՄ ԵՄԻՆ՝

לחם של הקצות חזק' אמת בלשונם סגולה נא ונחם לך רב, ונחם

451. 1100

מלכותו יתברך שמו לעולם ועד

Q. Now, did you know that the defendant was a member of the Communist Party?

Q. Now, you said that you didn't know who was in the car with the driver, is that right?

אָדער ער האָט אַן אַנדערע אַרבעט.

טוולעט נא (דאס, L.) און האז וואס איז ער' שטאַמט פונעם זאג טוולעט

טא פאמט אס אבאטק וואו וואס 'אזא סע 'טוטקט אס אבאטק וואס סע

[illegible]

וְהָיָה כִּי יִשְׁמַע ה' אֶת הַקּוֹל וְהָיָה אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ אֶת הַחַיִּים וְהָיָה לְךָ אֶת הַחַיִּים וְהָיָה לְךָ אֶת הַחַיִּים

אֵלֶּיךָ מִשְׁכָּנִי מִיְּמֵי הַיָּסוֹדִים וְעַתָּה מִיְּמֵי הַיָּסוֹדִים

THE HONORABLE SECRETARY OF DEFENSE

ՏՐԱՍ ԹԵՄԵԼ՝ ԵՆԵ ՌԵՍ ԹԳԸՆ ԵՐ՝ ԸԳՍ, ԸՅԼԵՍ ԿԵԿԸՄ՝

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՏՐԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

[illegible]

Doc. "4N USCIB, 101"

« ԵՄԵՆ ԶԺԼՈՒ՝ ԵՄԵՆ, ԵՄԵՆ "ՀՅԱՄԵՆՆ" ԵՄԵՆ ԵՄԵՆ ԵԸՆ ԽՆ ՈՒՆՆ՝

[illegible][illegible][illegible]

ANGL 41: 224

[illegible]

ԱՆԿ ԱՅՈՒՄՆ ՔԵԼՍ ՁԷ ՄԱԿԻՄ՝ ԽՃԸԼ, ԹԵԼԿ ԴԺԹ ՃԼԼԸ ՃԼԼԻՉ՝ ԸՀ ՊԵԼ

ԱՄՈՐՏԱՆ ԶԱՄԱՆ ՀԹԵՐ, ՄԼՀՄ՝ ՍՇՐԸՆ ՀԺՇԸՆ ԺՀ ՄԺԹ ԲՈՂԴ՝ ՄԱՍՏԼԱՄ ՀՈՒՇ,

[illegible]

רזי לי, רזי לי...

אנו נאים כרוסמז הדור הזה!

הרואה אוכלסי ישראל מכרך: ברוך חכם הרזים, שאין דעותיהם שוות ואין פרצופיהם שווים.

אוכלסי, קבוצ של אלפים רביב ישראל, חלק מהיהדות החרדית בארץ ישראל, אין דעותיהם שוות, מפני שאפילו במסגרת אנדח ישראל אין הדעות שוות, ואין הדעות יכולות להיות שוות, מפני שגם הפרצופים אינם שווים; יהודי ארץ-ישראל, יהודי סורח אירופא, יהודי בערב אירופא, יהודי עדות הסורח, פליטי חיימן וכי, אין הדעות שוות, אבל רכר אחר מאחר את כלם. הנקודות הסרכיות משתפת אח כלם, כלם נקבצו, כרן וער באר שבע, ובאו לסרום הר ציון. לשמוך את לככם כמקום המקורש הזה. הר הבית, וכיסינו שריר בית מקדשנו, הכותל המערבי, תוא המקום תיותר מסוגל ומוכשר לאחד את לככות ישראל, גם את בעלי הדעות הלא שוות, ואנו מכרכים משום כך כשעה זו: ברוך חכם הרזים.

חכם הרזים, היודע את סוד קיום עם ישראל והיודע את סוד האכנים המקורשות הללו, הוא יודע את רו אכני השואכת הללו, כת המושך שלהן, המושכים אל עצמן את לככות היהודים שבכל פנות העולם, והוא יודע את הרז של כמיתה האכנים הללו לכני עם ישראל, הקדושה החרדית, הכת המושך החרדי, והנצחיות החרדית, האכנים הנצחיות הללו ובני העם הנצחי הזה: רזי לי רזי לי, ברוך חכם הרזים.

אנו נמצאים בשעה תיותר מרוסמת ככל שקות ימי עליית הנפש של היהדות החרדית בארץ-ישראל, שהיתה עסוקה בה בעליות להר ציון. השעה היא שיא התרוסמות, והיא כאה כחוצאה מתביעה נפשית, הקשורה עם ימי החג, ואולי עוד יותר עם מצב תאומה הישראלית בתקופתנו זו, כי ישיום קראונוצרים (שומרי התורה) כתר אפרים, קוסו ונעלה ציון, אבל לא סתם ציון, אלא אל בית אלקינז, אל המקום שמשנו לא וזה השכינה, אל תל תתלפיות.

ובעלות האלפים אל המקום, ובתתכנסנו במקום הזה, אין זה מפני ששכחנו את הגולה, מפני שהסחנו דעתנו ממת שהתרחש ומתרחש שמה. אורכא, התאסר פותנו ועליתנו והכביהה הפתאומית אל הר ציון, אל כותל המערבי, אל עליה כחר הבית, כאח מתוך שהננו מקורים עם הנולת, מפני שהלב מלא על כל

גדותיו, והוא מחפש מקום להוריק עליו מה שהוא מפנימיותנו, מרחשינו באותה שעה.

המחבר ז"ל נואם כעצרת „העליה לרגל”
על ידו הגאב"ד מלוצק (באמצע) והגר"מ קרליץ זצ"ל

וכאשר התכנסנו במקום הזה אין אנו בוכים, ואין אנו שמחים. אין אנו בוכים, אעפ"י שהינים טחטלאות ורצונן להתפרק, מפני שאנו נתונים לפקודה, מפני שהחורה אסרה עלינו את ההספר וחבכי ב"מים אלה. עיניך כרכות, אבל, כתשכון, גם לבכיתנו חשבון, אין אנו בני חורין לככות ככל שעה שאנו רוצים, אבל גם אין אנו שמחים מפני שקרבה כל שמחה, מפני ששבת מסוש לכנו. מה אנו כן עושים כשעה גדולה זו? אנו גאים, החלבשנו נאוח, על רככות אלפי אחינו הקדושים שמסרו נפשם על קרשח השם, על האכות והכנים האנשים והנשים, הבחורים והבחולות, הילדים והילדות, ששמרו על כבודם, על קדושתם ופשוטו צואדיהם לטכת. אין לך דור נאה כדורנו זה, ואין לך דור גדול כדורנו זה. „כי עזה כמות אהבה”, גדולה היא האהבה שרורו של שמר אוהב את הקב"ה מכל אהבה שבעולם, היא עזה כמות, היא עזה טמות, בשכילה כחרו אחינו ואחיותנו, צעירנו וצעירותינו כמות. זכות גדולה לנו שאנו

נמצאים בדור גדול זה. מי יודע, אולי הגנו הרור האחרון לנלות, ודור הראשון לנאולה.

אנו נאים ברוממות הרור, אשריך ישראל כי כסוך עם נושע כד' בנן עזרך, ואשר חרב נאותך. הרב נאותנו? כלום הרגנו את מי שהוא, כלום רצחנו אוכה שלמה שקטה, כלום רמשנו קוללים, כלום בקענו הרות, כלום שרפנו אלפים ורבבות באש? כלום הנפנו חרב על מי שהוא?

אנו מריסים ידינו לשמים ומעירים עלינו, שלא רצהנו אוטה, ואפילו לא עטרנו על רס נקי של אוסה שלמה כשעה שרמה נשפך כמים, אנו לא סגרנו רלתות בפני פליטי חרב, אנו לא חסמנו גבולים בפני פליטי כוח, אנו לא עטרנו על הפרק להכריח את פליטי עם שרצו לחסות כינינו להסרם מרצח אכזרי. אזהרת תורתנו: לא חסניר עבר אל ארוננו אשר יצא אליך מעם ארוננו, עמך ישב, בקרבך, באחר שעריך, בטוב לו לא תוננו, לא חסניר עבר הכורה מחמת שעבור, ומכשיכ הכורה מחמת פחד מות ודאי, אזהרה זו היא קרה חיה עלינו, בה בשעה שהיא גם מתאה חיה נגר אלה שאונם לא שמעה אותה על הר סיני.

ומה בכיז השבת, אשר חרב נאותנו?

אומרים לנו רזיל, אשר חרב נאותנו, שאנו יודעים לפשוט את צוארנו לחרב, שאין אנו מתפעלים מחרב, וירענו זאת בתקופתנו, ואומתנו ידעה ואח כיום, כטרה שלא ידעה זאת מיום הוסרת, ולכן גדול הוא הרור הזה, וגדולת היא השעה, שבה אנו זוכרים בנאות את אחינו אלה, ובשלהם נהרגו אל אכני הנצח, להגיד למי ששכן שמו בבית הזה את נאותנו זו.

ענת דודי ואמר לי, ענת דודי זה אליהו, ואמר לי, זה מלך המשיח, קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך, הגיע שעתך להנאל, כי חנה הסתיו עבר, עברת שעתה של מלכות הרשעה הממיתה את העולם ומפתה אותו ככוכיה, הנצנים נראו בארץ, נראו פני הקרושים אשר בארץ, עת הזמיר הגיע, הגיע שעתה של מלכות הרשעה שחבלה מן העולם (הזמיר. מגזרת לומר קריצים), הגיעה שעתה של ישראל להנאל, הגיעה שעתה של מלכות שמים להתנלות, שנאמר והיה ה' לסלך על כל הארץ, וקול התור נשמע בארצנו, זה קולו של מלך המשיח, שנאמר: מת גאוו על ההרים רגלי מבשר, ששמיך שלום, כבשר טוב, מצמית ישועת אומר לציון מלך מליקד.

(גאום בעצרת, העליה לרגל — פסח תש"ד)

הוספות *

(לעמוד י"ז)

— — — להתרשמויותי מר' חיים ב"ר זלמן ז"ל : פעם ישבתי בעגלה על יד שער יפו לנסוע לאבן-ישראל, למשרד עבודתי בבית הגרי"י דיסקין זצ"ל. שם העגלון היה חיים. ישבתי עם עוד אחד בעגלה ומקום היה לארבעה נוסעים, והעגלון מחפש אחרי עוד שני נוסעים, והגה ניגש אלי ר' חיים ב"ר זלמן זצ"ל, ומוסר לי דברים להגרי"י דיסקין זצ"ל. כשגמרנו את השיחה והוא עוד על יד העגלה, אבדה לי הסבלנות ואמרתי בקול רוגז : נו, חיים, אתה נוסע ? התכוונתי אל חיים העגלון, אבל ר' חיים ר' זלמן מיהר להשיב לי : לא, אינני חושב לנסוע, אני חוזר לעיר העתיקה...

(לעמודים מ"א—מ"ג)

— — — לזכרונות על הגאון ר' חיים בריסקר (לא ידוע לי הרבה) : פניו היו מפיקים אימה, עיניו כגחלי אש, והדרת פנים בלתי מצויה. בבריסק נמצאתי במחיצתו חדשים אחדים, טוב לב, מקרב, זהיר בכבוד כל איש, ביתו פתוח לרווחה, אין שעות קבועות, הבית הומה מאנשים. רבים הבאים לשאול בדבר הלכה, עוסקים בעניני הלכה, עוסקים בעניני צבור, ויחידים. כשהיה סועד היה משוחח אף על יד השלחן, וגם אני הייתי יושב בין המסובין בזמן סעודתו, לא אכלתי אבל הקשבתי לשיחותיו. פעם לא היה בקו הבריאות והרופא בא לבקרו. הוא בא בזמן הסעודה ומצא אותו מיסב על יד השלחן, והוא לוחש לי : אתה רואה שהרב לא בריא, כדאי שלא תכביד עליו בישיבתך על ידו בשעת הסעודה. אנכי תיכף הסתלקתי ויצאתי

(*) הוספות אלו נרשמו ע"י המתכבד זצ"ל בימי הפלגתו האחרונה, על סיפון האניה, ונמצאו בעזבונו. נתפרסמו לראשונה בקובץ „שומר החומות" שהופיע מטעם „נאמני אגודת ישראל" בירושלים ליום השנה הראשון לפטירתו, בעריכת בנו הר"ר עמרם בלוי. גם המאמרים דלהלן מפרי עטם של בניו הר"י והר"ע בלוי, וכן של חתנו הרב אליקים שלזינגר, נערכו לצורך המהדורה הנוכחית על פי רשימותיהם שראו אור באותו קובץ — המלבה"ד.

לפרוודור, והנה אני שומע קולו של ר' חיים: איפוא הירושלמי (בשם זה כינה אותו)? יכנס, מדוע יצא? ואני עפ"י פקודתו חוזר וכנסם ויושב על יד השלחן כבתתלה. כשיצאתי חקר על הסיבה ונדע לו להישתו של הרופא, חשש שלא אפגע בכבודי ומיהר תיכף להזמיןני אל השלחן.

הוא בטוב לבו נענה לכל, וגם חתם על מאות ואלפי מכתבי בקשה עבור כל המוסדות באר"י, וכבר לא סמכו הרבה על מכתב החתום על ידו, מפני שהכל ידעו שמטוב לבו אין הוא מסרב לתתם על כל המלצה. מוסדות הצבור החשובים סבלו מזה, ומצאו מוצא: עבור המוסדות שמצא ביחוד כטובים היה כותב את המכתבים מראשם עד סופם, בכתב ידו, והרבנים והנדיבים הבחינו בין מכתב שהיה רק חתום עליו ובין מכתב שנערך כולו על ידו.

אנכי נזקקתי למכתבים עבור בית היתומים דיסקין ומסרתי לו פתקא או רשימות אחדות שיערוך להם מכתבים בכתב ידו, והוא בטרדותיו לא כתבם תיכף, ולא העזתי להזכירו תכופות, והמצאתי לי דרך מיוחדת להפנות תשומת לב אל בקשותי: כדרכו היה נשען לפעמים שעה שלמה על אסקופת החלון הפונה אל הרחבה שמאחורי ביתו, משתקע במחשבותיו, אנכי הייתי מתגנב אל הרחבה ועומד ממולו בלי שום תנועה, והוא אינו רואה אותי, שקוע במחשבותיו. פתאום הוא מתעורר, מנגב את עיניו, ורואני ואומר: הא, הירושלמי? כן, הוא רוצה את המכתבים... כן, אני כבר אסדר אותם כעת...

העמידה ברחבה זו תפסה חלק חשוב מעבודתי בבריסק. בין ההלצות: הוא קבל מכתב מאשה אחת כתוב: לכבוד הרב החר"ף וכו', והוא מעיר: הלא גם האשה הזאת יודעת שאינני „בקי“. פעם נכנס אליו בחפזון אחד מעגלוני בריסק, והוא שואל: רבי, אני כהן, המותר לי לקחת גרושה? והוא משיבו: כן, מותר! הנוכחים השתוממו ור' חיים מסביר להם: אני יודע שהוא בעל-עגלה, ובטוחני שהוא רוצה לדעת אם מותר לו לקחת גרושה בעגלה שלו, הוא שמע פעם שכהן אסור לו לקחת גרושה...

(לעמוד מ"ב)

— — — לביקורי בבריסק: המורה-הוראה המובהק היה ר' שמחה-זליג ריגר זצ"ל. ר' חיים בריסקר זיע"א לא היה פוסק שאלות וכשמישהו בא לשאול היה ממנהר להגיד: לך אל ר' שמחה-זליג! (אגב: הוא דיבר אל כל אשה בלשון „את“). פעם באה אשה בשאלה והוא אמר לה: הלא אמרתי

לך כבר שעם שאלה תלכי אל ר' שמחה-ווליג! והאשה לתומה משיבה:
רבי, זוהי שאלה קלה, ברור לי שגם הוא ידע אותה...

(לעמודים מ"ה—מ"ו)

— — — מקרבנות התקופה (בערך תרפ"ח): הגר"ח זוננפלד מקבל
מכתב תמרורים מיהודי בגאליציה, שבו מודיע לו: הוא נמלט במלחמה
הקודמת לאונגריין יחד עם משפחתו. היה לו ילד כבן שתיים-עשרה. הוא
מסרו לאחת הישיבות, וכאשר נסתיימה המלחמה והוא עמד לחזור למקומו
לבגאליציה, חשב לנכון להשאיר את בנו בישיבה אשר באונגריין להמשיך
בלימודו, והבן אז כבן 16. כעבור שנתיים הפסיק הבן את חליפת המכתבים.
הוא חקר אתריו ונתברר לו שבנו הצטרף ל„מזרחי" ועבר לוינה. ממנו לא
קיבל עוד כל ידיעה ישירה. עברו עוד שנים ולאב נודע שבנו עבר את
טריאסט עם קבוצת צעירים בדרכם לארץ-ישראל. מאז שוב לא שמע ממנו.
הוא המשיך בחיפושים ללא תועלת. ופתאום קבל גלויה מבנו (הבן
כבר בגיל 22) והכתובת לתשובה מעל"ד הוא בית מיסיון בירושלים. האב
מצרף את הגלויה ובוכה ברמעות שליש. האב מצאצאי היחס, והבן יחידי
הוא לו, והוא בטוח שאם בנו נכנס למיסיון הרי זה רק מפני שלא מצא
עבודה והוא מתחנן מר' חיים שיציל את בנו מבאר-שחת ויזמינו אליו
ויספק לו עבודה ע"י „אגודת ישראל".

הגר"ח זצ"ל מסר לי את המכתב לטיפול. אני שולח גלויה אל הצעיר,
לפי כתובת בית המיסיון ומבקשו שיסור אלי לטובתו. כעבור ימים אחדים
והדבר הוסת מלב, ניגש אלי במשרד צעיר חסון ומציג את עצמו בפני,
בשמו. אני שואלו: מה רצונך? והוא אומר: הלא קראת לי? אני נזכר
ומחליט שבמקום לדבר אתו אמסור לו את מכתב אביו, שהוא יקרא אותו.
הוא יושב וקורא את המכתב, מהפכו מעבר לעבר וקורא וחוזר וקורא,
קריאתו במכתב ארכה כתצי שעה, ואני יושב ומסחכל בפניו כשהם משחנים
ככרום, מתחלפים מרגע לרגע. מובטחני שהוא התרשם. הוא גמר את הקריאה
ומחזיר לי את המכתב. אני שואלו: ובכן? והוא משיב: ובכן? ואני חוזר
ושואלו: האם נכון מה שכתוב כאן? והוא משיב: הכל נכון, זולת דבר
אחד, זה שאבא כתב שעשיתי זאת מתוך חוסר עבודה ופרנסה זה לא נכון.
עשיתי זאת מתוך „הכרת האמת". אמרתי לו: כלום אינך חושב שעליך
לעשות דבר-מה למען אביך האומלל? ועבור אמך? אני אמצא לך עבודה,
אתה עשה למען רחמנות על הוריד וחזור בך! והוא משיב: „האומר לאביו
ולאמו לא ראיתי ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע כי שמרו אמרתך

ובריתך יגצורו". נסיתי לשדלו שיבקר גם את מרן הגר"ח זצ"ל, והוא לפנים הבטיח לי, אבל לא קיים זאת. אגב שיחה ספר לי שבמיסיון נמצאים עשרות צעירים בזמן האחרון. כאלה היו אז גלגולי הנפש של אובדי־דרך. ההתחלה היתה במעבר ל„מזרחי" והם סיימו את דרכם — מהם כקומוניסטים ומהם בבתי מיסיון.

(לעמוד ס"ח)

— — — עם המאורעות ביום ראשון חתמ"פ תרפ"א נאסר מר ז'בוטינסקי וקבוצת צעירים. ההשתדלות לשחררו לא הועילה. ביום חג השבועות אני מתפלל בביהכ"נ זכרון־משה והנה לפני חפילת מוסף באו שני צעירים לביהכ"נ עם קסת דיו ועט בידם וגליון ארוך. הגליון הוא כתב בקשה אל הממשלה לשחרר את ז'בוטינסקי. הם דורשים מהמתפללים לחתום. היו כבר חתומים איזה מאות מבתי כנסיות אחרים. אני ניגש אליהם ושואלם: על פי הוראת מי אתם מאספים חתימות בחג השבועות? הם אומרים: על פי הרבנים! אל השיחה מצטרף מר חיים סלומון, אף הוא ממתפללי בית הכנסת. מר סלומון מסכים עמדי שבלי רשות מרבנים אין לחתום בשבועות. מר סלומון שואלני: אם היתר מהרב קוק מספיק בשבילי? אני אומר: כן! חשובתי השביעה רצוני, ושנינו מסבירים למחתימים כי עליהם להביא רשות מפורשת מהרב קוק, אחרת לא נרשה להם לאסוף חתימות בחג. באין ברירה נאותו ללכת להביא את הרשות הזאת, ובטרם חזרנו גמרנו את התפלה והצבור הלך הביתה. ככה מנעתי חילול יו"ט פומבי ולדעתי גם חילול השם.

(לעמוד ע'—ע"ב)

— — — בהיאבקות עם הציונים בתקופת „ועד הצירים". הממונה מטעם ועד־הצירים על כספי התמיכה עבור הישיבות בתי הת"ת והכוללים היה אז ד"ר סגל. אני הייתי אז עצמאי מבחינת פרנסה. ידי הציונים לא יכלו להשיג אותי. והנה מוזמין אליו ד"ר סגל את ~~מכונני~~ כולל אונגרין ואומר להם: שמעו, אתם יודעים שמשנה בלוי מתגרה בנו ומזיק לציונים, גודע לנו שהוא נמנה על כולל שלכם, אני עושה אתכם אחראים בעד מעשיו ואם לא תדאגו שהוא יפסיק את התקפותיו עלינו אני אפסיק את התמיכה עבור הכולל שלכם!

— — — עוד לתקופה הנ"ל: התמיכה ניתנה לבני הישיבות... אבל דרשו רשימה מכל ישיבה וקבעו את התמיכה לגולגולת, תמכו בבני

הישיבה הנמצאים אבל לא הרשו להכניס ברשימה צעיר נוסף. אם בן-ישיבה נעדר ח"ו הוקטנה הרשימה, אם אחד עבר לפרנסה אחרת הוסר מהרשימה ושוב הוקטנה. „חדש אסור לקבל“ — כוונתם היתה לבטל באופן כזה את הישיבות במשך הזמן. הקיימים ירעו עד שימותו, חדשים לא יתקבלו, והישיבות תתבטלנה.

(לעמוד קל"א)

— — — הפגנת הרביוניסטים לכותל המערבי שקדמה או שגרמה להפגנת הערבים ולמאורעות תרפ"ט, היתה ביום 15 באוגוסט 1929.

רעידת האדמה הגדולה בשנת תרפ"ז

— — — ביקורו הראשון של ד"ר פנחס כהן נערך כחדשים אחדים אחרי רעידת האדמה באר"י. ברעידת האדמה ניספו חיי אנשים רבים. כמעט בכל ערי אר"י נאבדו מאות נפשות, אבל ביניהם אף לא יהודי אחד. הדבר הוזכר אצל הערבים כמעשה ההשגחה העליונה. בשכם נהרגו יותר ממאה ושלשים נפשות. רופא יהודי היה גר שם בקביעות, ויום אחד לפני הרעש נסע יחד עם בני ביתו לביקור זמני בירושלים, הבית שגר בו נהרס וכל דרי הבית שהיו לא-יהודים נהרגו, ויהי לנס. לבשתנו חסרה ההכרה אצל עורכינו, והעתונות העברית עמלה לבאר את המאורעות עפ"י סיבות טבעיות שלא היה להם שחר, ובלבד לא להודות על נכון. גם בירושלים נפלו בתים וגם בתי יהודים, אבל אצל היהודים לא היתה אף אבדה אחת בנפש.

חדשים אחדים אחרי כן. בחדש כסלו בערך, נוסע ד"ר פ. כהן ואנכי יחד עם עו"ד לנצרת בענין „מחנה-ישראל". לפנות ערב אנו שבים מנצרת לירושלים, דרך שכם. לפני שכם ניתך גשם שוטף ומכיוון שבין שכם לירושלים יש מעלה הר (על יד „לובען") דרש הנהג (ערבי) במפגיע שנסור ללון לשכם. הוא מפחד להמשיך בנסיעה, מתוך הגשם השוטף והערפל אין הוא רואה את הדרך. הוא גם חושש שהמכונית תתחלק במעלה ההר מפני המים השוטפים והיינו בסכנה. כל סירובנו לא הועיל. הוא מכניס על כרחנו את המכונית למוסך בשכם. אותנו הוא מכניס למלון ערבי הנמצא על יד המוסך. באין ברירה אנו נכנסים אל ה„מלון", מקבלים חדר, מבקשים לחם („פיתה" ערבית) וביצים בלתי מבושלים. אנו אוכלים את ארוחת הערב, כביכול, ומסתדרים לישון. פתאום אנו מרגישים „תנועה". בעל המלון

ובני ביתו ואורחים ערבים רצים ושבים בבהלה, אנו מרגישים שמשוהו קרה, אבל בלי לדעת מה. והגשם עודנו שוטף כשהיה. פתאום נכנס אל המלון ה„נהג“ שלנו בפנים חיורים ומביעים אימה, ואומר לנו: בואו, ניסע תיכף לירושלים! אנו שואלים: איך? והלא גשם שוטף ובמעלה ההר ערפל וסכנה? והוא באחת: אם לא תבואו אתי, אסע לבדי לירושלים ואתם תחפשו למחר מכונית אחרת לנסוע! תוך כדי דיבור נכנס בעל המלון באותם פני אימה רועד בכל גופו ואומר: בשם ה', אל תסעו לירושלים, לינו כאן, אל תעזבו אותנו, יש לי אשה וילדים קטנים, חוסו על הילדים הקטנים, אני לא אקבל מכם שכר המלון, לא אחשוב לכם ארוחת הבוקר, אני אשלח אתכם מחר על חשבוני לירושלים, נא אל תסעו מכאן! והנהג: בואו תיכף, לא אשאר כאן אף רגע יותר! ואנו שנינו עומדים נבוכים. נודע לנו שהיתה לפני רגעים אחדים רעידה קלה, ומפחד לרעידה שניה במשך הלילה רוצה הנהג לברוח לירושלים, מקום שגרים בה הרבה יהודים והוא בוחר את סכנת הדוכים מאשר להשאר בשכם העיר הערבית. וממש מפני אותו הטעם רוצה בעל המלון שנישאר ללון, כדי שאנו היהודים נגן על אשתו וילדיו. פרצה מריבת ביניהם ושניהם מתחננים אלינו. לבסוף ניצח הנהג ובעל המלון מלווה אותנו בדמעות ובקול בוכים...

דברים לזכר המוחרב

יעקב בר"מ בלוי

ירושלים

מתוך שיחה עם אמא

על החיים הפרטיים של אביך זצ"ל.
הכרתיו עוד בגילו הרך. בן שש־עשרה שנה היה בעת חתונתו, וכבר אז היו השקפותיו כשל אדם מנוסה בהחלט, כשל אדם אשר בגיל התבונה. הוא החליט לנהל את ביתנו וחיינו בפשטות ובענוה, בלי שום מותרות. הוא היה אומר, שכן ישיבה מוכרח לחיות על לחם צר. הוא למד בחשק גדול, שמונה־עשרה שעות במעט־לעת. בצעירותו עמדו לפניו שלשת הדברים: „מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון“.

לכתחילה היתה החלטתו מוצקת להקדיש את חייו לתורה, אך כאשר סבי הרב ישעיהו זצ"ל שיכל את בנו הרב יעקב אורנשטיין זצ"ל (אבי) הוציא אותו מכותלי הישיבה מאונס — שניהם, הסבא ואביר, עשו את הצעד שלא ברצונם — ומסר לו את הנהלת ישיבת „אהל משה“, למרות גילו הרך. בכל זאת הנני מעידה, כי גם אחרי עזבו את כותלי הישיבה לא עבר עליו יום אחד מבלי שהקדיש שעות שלמות לתורה.

החיים שלנו היו תמיד בצמצום גדול, באופן יחסי, ובכל זאת: כשאתם, בניו, הגעתם לגיל הלימודים לא חסך כסף והשיג עבורכם את המלמדים הכי טובים ושלם מחירים גבוהים לפי מצבו. תמיד השתדל שיהיו לכם מלמדים פרטיים.

הנני מעידה, כי תיכף אחרי חתונתנו התחיל לעשר את מעותיו וכל

פרוטה של הכנסה עישר. נוהר היה מאוד בחייו הפרטיים שלא להלבין פני חברו. זכורני כי כמה שנים אחרי חתונתנו היה לו שיעור עם אחד מחבריו, שאף הוא היה בעל כשרון, והנה נתבקש על ידי חבר שני לצרפו אל השיעור הנ"ל, והלה לא התאים בכשרונותיו לשניהם, אך אביך וצ"ל הסכים בכל זאת לצרפו, בעוד שחברו גלאה סוף-סוף, כי לרגלי החבר החדש בא מפנה בשיעור והתנהל לאטו, אולם אביך וצ"ל המשיך בכדי שלא לביישו עד שהחדש הכיר מעצמו כי זה קשה בשבילו.

היה מקבל את פני כל אחד בחיבה ובסבר פנים יפות.

חיבה יחירה היתה לו כלפי גדולי ישראל, הוא היה משמשם שלא על מנת לקבל פרס, היה שותה בצמא את דבריהם ומתאבק בעפר רגליהם. יודעת אני כי כל מעשיו היו בעצת גדולי ישראל, אף בחייו הפרטיים לא עשה שום דבר בטרם התייעץ עם גדולי הרבנים.

כשהגאונים הגר"י דיסקין והגר"ח ווננפלד וצ"ל יסדו את „אגודת ישראל“ בארץ-ישראל, לקתוהו להם לעזר. הוא שימש אז כפקיד במשרד „שיבת „אהל משה“. תיכף אחרי המלחמה העולמית הראשונה, כשהגיעה מהגולה משלחת אגודאית בכדי להעמיד את ה„אגודה“ בארץ-ישראל על בסיס יציב, יעצו גדולי הדור לאביך וצ"ל שיקבל עליו את הנהלת אגו"י. באותה שעה היה פקיד ב„בית יתומים דיסקין“ כמשכורת של 22 לא"י לחודש, וכאשר עבר להנהלת ה„אגודה“ דרש אותה משכורת בלי כל הוספה. אני הכנתי אז כי באורח חיינו יבוא שינוי — אחריות מרובה מצד אחד ושינוי במערכת משק הבית מצד שני. אנכי התנגדתי למפנה, אך אביך וצ"ל הסביר לי כי רצון גדולים הוא עושה. כמורכב הסביר לי כי אין רצונו לשנות את מערכת חייו לרגלי המפנה, ואשר על כן אין הוא רוצה העלאה במשכורתו. ותאמין לי, בני, כי הוא היה החכם הרואה את הנולד — ואני מודה לה' על זה.

כמה פעמים היה אביך וצ"ל נוסע לחוץ-לארץ, בנסיבות שונות ובשליחויות צבוריות. גם לפני מלכים התייצב. אבל בבית לא הרגשתי שום שינוי במחשבותיו ובהשקפותיו — אותה שלוות הנפש ואותה עניויות.

רחוק היה מאוד מתאוות הכסף. ביתו, הקבצני באופן יחסי, היה חביב עליו מאוד. שש היה בביתו ועל משפתתו. תמיד היה מודה ומשבח להקב"ה על החסדים שעשה אתו, והיה שמח באמת ובתום לב בחלקו. מאושר היה בבית.

קרה לפעמים שבאו אורחים זרים ואף גויים רמי מעלה, וכפי שאתה יודע היה ביתנו תמיד מרוהט בדלות ובאופן הכי פשוט — ועל זאת היתה

גאוותו. אני הייתי במקרים אלה מרגישה לא טוב, פני היו מסמיקות, ובכל זאת הייתי מקבלת את כל זה כדבר המובן מאליו. פניו השקטות והשלוות היו משפיעות עלי ומניחות את דעתי.

היה מכבד את הוריו במסירות. מיום חתונתו רגיל היה לבקר את הוריו כמעט יום יום. בימיו האחרונים של הסבא, כשתים שלוש שנים, היה הולך כמעט כל בוקר לרחוק את אביו ולסרקו באהבה רבה ובחיבה עצומה. את אמו, דודתי, היה מבקר אחרי מות דודי זצ"ל יום יום והיה משוחח אתה על כל עניניו הצבוריים, שיתף אותה במחשבותיו — בכדי לגרום לה הנאה וסיפוק.

יש לציין לבסוף, כי כשהיה בא מחוץ לארץ ולפעמים היה מביא לכם מתנות, היה תמיד מכסה הוצאות אלו מחשבוננו הפרטי — למרות שמשכורתו היתה קטנה יחסית, ולמרות שעל פי רוב היה מסדר מגביות, ובהצלחה, עבור כולחיו, שלא על מנת לקבל שום פרס מיוחד.

הרב אהיקים שלינגר

ירושלים-לונדון

הליכותיו בקודש

כששאלתי את פי חותני רבי משה בלוי זצ"ל עצה נבונה בבעיות שהייתי גבוך בהן, ושבפתרון היתה כרוכה הכרעה לתכנית חיי בעתיד, היה רגיל לענות במאמר חז"ל, "השם אורחותיו בעוה"ז זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה" — העיקר לשים דרך מחושבת והחלטה מתוכננת ויציבה שנראית כיותר טובה, ואם הכוונה לשם שמים בטוחה ישועתו של הקב"ה לטובה, כי בין כך תלוי רק בו. והיה מסיים: „גם אני עשיתי כך תמיד". בהנהגתו עם בני ביתו היה לפעמים רך כקנה ולפעמים קשה כברזל, לפעמים מדקדק על קוצו של יו"ד ולפעמים וותרן לאין שיעור. הרבה פעמים נמנע בהחלט מלהגיד דעתו, גם אם שאלוהו והפצירו בו, ולפעמים היה מכריח דעתו על בני ביתו בעל כרחם — הכל כפי שייצב לו אחרי שיקול דעת מוקדם, כי אמן היה לדעת „עת לשחוק ועת לדבר" וכו', וזה שמץ מעין פקחותו.

ואיך שלא היתה תגובתו, הן בענינים העומדים ברומו של עולם והן בענינים משפחתיים פעוטים, הנה תמיד היתה עמדתו בהירה, ברורה ותקיפה. אפילו בשעת ספק. ואמר **ל** פעם: „אי־בהירות וספק שני הפכים הם. הרבה פעמים ראיתי גדולים כשהם מסופקים בדברים, אך כמעט שלא ראיתם באי־בהירות“.

הוא לא מיהר להחליט אם הענין הנדון לא דרש זאת. אך שיקול דעתו היה גם מהיר מאד כשהיה צורך בכך. קרה ושאלתיו על נימוקי הכרעתו הסתמית, והיה להפליא איך הקיף ברגעים מספר כמה וכמה גורמים וצדדי הספק של הענין.

הוא השתמט מאד מלנצל את השפעתו הצבורית לטובת אחד מבני משפחתו, בה בשעה שהיה מנצל את כל האפשרויות שבידו לטובת אנשים רחוקים ממנו. כי על כן היה טוען, שמעמדו הוא פקדון הצבור, שנתן אימונו בו לא לטובתו העצמית אלא בשביל הצבור שאותו צריך לשרת.

הלך־רוחו היה המקורי ביותר של רוח ישראל סבא, זה הנובע מדעת תורה גמורה. וכה הוא כותב לי באחד ממכתביו:

„ודנתי בכל מקרה על פי מחשבתי בהנחה שאני מכריע טוב ועל יסוד דוגמאות שראיתי אצל גדולי תורה המוסמכים או שקבלתי מהם בפירוש, ואע״פ שקשה לדמות ונקל מאד לטעות, וה' הטוב יכפר בעד כל משגה“.

הוא זצ״ל סיפר לי זמן מה לפני נסיעתו האחרונה, על ביקורו אצל אחד מגדולי דורנו, שאישר לו אז, כי יש ועולה בדעתו להגיב מה על מאורעות השבוע, והנה הוא מוצא את חוות דעתו במאמר הראשי [מפרי עטו של חותני זצ״ל] ב„קול ישראל“ מדי שבוע בשבוע.

את מרן הגר״צ דושינסקי זצ״ל היה מבקר בתמידות, פעמיים בשבוע, לשיחה אחרו על עניני השעה. וכמו כן שיחר את פני שאר גדולי ישראל, בזמן שעלתה על הפרק שאלה יוצאת מן הכלל. בחוה״מ היתה לו קביעות לערוך ביקור־תג גם אצל האדמו״ר מגור, הראב״ד דירושלים הגר״ר בנגיס, הגאב״ד רבריסק והגאב״ד דפרשבורג — זכר צדיקים לברכה.

בענין היחס כלפי אנשים שהם פורקי עול תורה ומצוה, הוא כתב לי: „חסר העיון בהלכות אלה, שהנן בלי ספק הלכות כמו הלכות איסור־זהירות בעניני אכילה וכד', והלכות הללו לא נתבררו כל צרכן, ופוס חזי מה גרם הדבר“ — ביתוד בזמן האחרון.

פעם ביליתי אחר שבת אחת בחיפה, לרגלי כינוס מיוחד של הנוער האגודתי. בליל־שבת עברנו באחד הרחובות המרכזיים וראינו תור אנשים ע״י התחנות ותנועת האוטובוסים כבימות החול ממש רח״ל. אנחתו היתה

נוראה, כי ראה כזאת לראשונה כימיו באה"ק. סודר לנו יחד תדר במלון, והייתי עד ראה איך נאנח על מטתו ואיך גזל המאורע את שנתו, פשוטו כמשמעו.

רגיש מאד היה לצערם של ישראל. זכורים לבני המשפחה הימים בהן הגיעו הבשורות המחרידות מחורבן הגיטאות והעינויים בפולין. הידיעות שברו את רוחו, וקרה שבעת שהיה רגיל לנוח אחרי הצהרים — מצאתיו כשדמעות היו זולגות מעיניו. באחד ממכתביו מעת שהותו לאחרונה בלודז' הוא כותב כי ב"יום הנצחון" שחגגוהו בעולם כולו וכיחוד בעיר הבירה ברוב הלולא והיגא, לא נענה לשום הזמנה וסגר עצמו בחדרו לבכות על חורבן ישראל, ירחם ה'.

מדותיו שהיה מצטיין ומזדיין בהן ביותר, הן: הסבלנות, שעשתה לו שם בין כל אלה שהכירוהו, וגם פשטותו הבלתי מצויה אצל אנשים בדרגה זו. הרי דוגמאות אחדות: זכורני אספת אזכרה להרב ד"ר פנחס כהן זצ"ל, באולם מרכז אגו"י בת"א. המוזמנים היו נכבדי הבעלי-בתים והנואמים רבנים ומנהיגים. עם גמר ההספדים נתעוררה מבוכה, כי לא היה בין הקהל „הנכבד" מי שימלא את מקום התון לתפילת „אֵל מלא רחמים", כעבור רגעים נשמע קול התפילה משולחן הנשיאות מפי הנשיא עצמו, והתמיהה בפיו: כלום אין מי שידע התפילה בעל-פה?

רגיל היה לנסוע לת"א בלי מזודה כלל, רק טלית-ותפילין תחת ידו. את האוכל בשביל אמו הזקנה היו מכינים בביתו, ואחד מגנדיו היה נבחר להביא לה את המוכן דבר יום ביומו. אולם ידעו כל תושבי שכונת „בית ישראל" כי בערב שבת הולך לו המנהיג בעצמו, לבוש שטריימל וקפטן והקדרות בידו להביא אוכל שבת לאמו הזקנה. וגם בימות החול, אם הנכד אחר לבוא בזמן. כמנהל מרכז „אגודת ישראל" היה מדייק להימצא בשעה 8 בבוקר במקום עבודתו, היינו שעה קלה לפני בוא הפקידים, שמצאוהו כבר עמוס עבודה. כי על כן, גם דייקנות היתה נחלתו.

מדת אי-התחשבות עם כבוד מדומה, העניקה לו את האפשרות לבוא במגע ושיחה עם קטן כגדול. היה נענה לכל הזמנה, לאספה או לנאום, אם בין קהל רב או חוג מצומצם, הן של נוער או מבוגרים, וגם בין קבוצות ילדים. גם לא היה מחכה עד שיבואו לקראו וללוותו, אלא עושה דרכו לבד לדייק בשעה קבועה, וכך היה זה דבר רגיל שנמצא במקום המיועד טרם שנתאסף רוב הקהל.

יחד עם פקחותו היתה גם תמימות אופפתו. כך היה רגיל אם מישחו מכין הקהל, ולו היהודי הפשוט ביותר, היה מכיע לפניו שביעת רצונו

ממאמרו או נאומו, לספר את הדבר בבית מתוך סיפוק רב. ואם הצליח באיזה נאום או הופעה פומבית גדלה שמחתו התמימה עד מאד.

למד שעות שלמות בכל יום. דרך לימודו היה ש"ס כסדר, גמרא רש"י תוס' והמפרשים המודפסים בש"ס. הרבה לחדש, אך מחוסר פנאי לא פלפל במערכות שלמות, אלא העלה הערות, אמנם ישירות ומעמיקות להפליא, לרוב יסודות מחודשים בסוגיות מקיפות, על דרך הסברא ועל דרך החשבון. מחוסר פנאי לא העתיק את הדברים בכתב, כי אם מעט מזער על גליוני הש"ס עצמן. חוץ מאלה נשארו בכתובים רק ההידושים שכתב במכתביו על מסכתות סנהדרין, שבעות ומכות, בעת שהותו האחרונה בחו"ל. מכתביו מחו"ל הכילו ברובם המכריע רק הידושי תורה.

למד שעות עיון בכל שבת עם בעלי-בתיים. מחדש גדול היה גם באגדה. בסעודת שבת היה רגיל לומר על פרשת השבוע הערות נפלאות, שהיו יכולות להצטרף לחיבור שלם ורחב. בכתובים לא נשארו רק דבריו על האגדות במס' סנהדרין שבמכתביו הג"ל, ומעט מה שנעתק מנאומיו, שכידוע מצא תמיד את המדרש המתאים לנושא הנאום — וחבל על דאבריו.

פעמים רבות כשעלה במחשבתו איזה דרוש בהלכה, ולוא גם בשעות לילה מאוחרות, לא היה חס על טרחו וכבודו, וירד לדירתו להגיד לי את הדבר, כי היה שש על כל חידוש כעל הון והרגיש דחיפה להגות גם אחרים. רגיל היה אז לבלות עוד שעה קלה ולברר לי סוגיות שלמות ועמוקות.

הידושי תורתו מימי חורפו בישיבה נעלמו יחד עם שאר ספרי ביתו, בשנת המאורעות תר"פ, והוא הזכיר זאת כמה פעמים בצער.

היה מדקדק מאד על תפילה כצבור. גם בימים שהיתה מניעה מטעמים ידועים מלהתפלל בביהכ"נ, נערכה כמעט בתמידות תפילה בצבור בביתו. בעצמו קרא את השכנים בשמותיהם למנין, והיה משגיח עליהם עד הגיעם הביתה. הוא היה מקפיד מאד על הידור מצוה, וכשראיתיו פעם מטפל בארבעה מינים בנעימות וחביבות יתירה, והערתי על הדבר, ענה לי: זאת למדתי מזקני ומורי ר' ישעי' זצ"ל, שהיה אומר: „זה אֵילי ואנהו — הוא כלל גדול בתורה“.

זמן קצר לפני נסיעתו האחרונה אמר לנו, כי קושי נוסף יש בגסיעתו עתה לחוץ-לארץ, כי צריך להתנהג שם בהרבה דברים ביתר דקדוק מאשר בבית, וכל זה מפני כבוד ארץ-ישראל וכבוד ירושלים, ודבר זה דורש התאמצות שתכבד עליו עתה לפי מצב בריאותו. הוא העיד בעצמו כי תמיד

השגיה מאד על כבוד ירושלים בהתנהגותו כזויותו בגולה, והצליח כזה *.
עובדות מענינות ומפליאות מאותו ענין מובאות בספרו „על חומותיו
ירושלים“.

כשנתיים לפני הסתלקותו היה מזכיר לנו מפעם לפעם, כי במלאות לו
ששים שנה עליו לפרוש מעבודת הצבור ולהתמסר אך ורק ללימוד התורה.
אכן, במלאות הששים נקרא לישיבה של מעלה.

(*) הסופר והעסקן האגודאי הותיק, ר' שבתי שינפלד (ויגה, ברוקליו), כותב
בספרו „תקופות ואישים“ את דברי ההערכה הבאים, שיש בהם כדי לשפוך אור
נוסף על פרט מאלף זה :

„כאשר אני נפגש ברבי משה בלוי מירושלים, אשר על כתפיו הרתבות שוכנת
ירושה ארץ-ישראלית מקורית, רבת דורות של סבלנות ועקשנות יהודית תורתית ;
מעניו הפקחות מאיר נצוץ של נצה ישראל ובטחון ברזל ובדמותו משתקפת
צניעותו וענוותנותו, מהולה ברוחניות של „ויגבה לבו“ ; עולה על דעתי מעשה
מהגמרא, בה רצוף תוכן היסטורי של עבר רחוק, משולב למוד לדורות.
שם מסופר בערך בדלקמן (מעילה דף י"ז) :

המלכות גורה פעם על מצוות מילה, שבת וטהרת המשפחה. נתכנסו אסיפות
לדון מה לעשות לביטול הגזרות החמורות. נמנו וגמרו לשלוח שליחים לביטול
הגזירות המרות.

נמצא שם עסקן בצרכי צבור, בשם רבי ראובן האיטרבולי, שלבש מלבושי גויים
וגידל לו בלורית של גויים, עד שלא הכירו כי יהודי הוא. נסע לחצר המלכות,
התירד עם שרי המלוכה והרצה לפניהם הרצאה מדינית (הגמרא מוסרת שם
את תוכנה) שהיתה מעשה מלאכת מחשבת. לבסוף נודע, למרות כל הסוואתו,
כי יהודי הוא ולא הצליח בשליחותו. משחזר, החליטו התכמים לשגר את מנהיג
הדור הישיש, רבי שמעון בר יוחאי, היהודי שזקנו ופיאותיו מגודלים ומלבושו
מלבוש יהודי והוא מלומד בנסים.

רבי שמעון בר יוחאי ורבי אליעזר בן יוסי הלכו והתייצבו לפני הקיסר
כשליחי צבור של העם היהודי, ואמנם בדרך נס הצליחו לבטל את הגזירות.
הרבה זמן עבר עד שהיהדות החרדית הגיעה לכלל דעה, כי ישועתה לא
תתגלגל על ידי נציגים מלובשי הדר, אלא דוקא על ידי היהודים שלנו, בעלי
מסירות נפש, המופיעים כיהודים בפני המוסדות היהודים ואומות העולם, כי אפילו
אומות העולם מבכרים לשאת ולתת עם יהודים גלויים, מאשר עם יהודים מוסווים.
הרב בלוי, שייך ללא כל ספק, לסוג זה של שתדלנים ומדינאים חרדים“.

קוים לדמותו

שימוש תלמידי חכמים

בענין זה של שימוש תלמידי חכמים אפשר לומר בלי כל הפרזה, כי אבינו ז"ל היה ממש יחיד בדורו, וכי זה היה אחד היסודות העיקריים בחייו, מיום עמדו על דעתו.

בעונו בגיל רך מאד, כבן שמונה, היה כבר משמש לפני הגאון רי"ל דיסקין, הגאון מבריסק זיע"א. תפקיד קבוע היה לו להמצא במחיצתו של אותו צדיק שלוש פעמים ביום, בזמני תפלתו. הגאון מבריסק היה נוהג להתפלל ביחידות בחדרו, ורצונו היה שבעת תפלתו ימצא מישהו אתו בחדר, ועיניו נתן כאבינו ז"ל, וכך היה נמצא על ידו יום-יום בשעת תפלתו במשך כמה שנים רצופות. מלבד זמני התפלות היה גם יוצא ונכנס בביתו פעמים רבות ביום, והגאון רי"ל דיסקין ז"ל היה ממלא את ידו בשליחויות שונות. כך, למשל, היה משמש שליח לשאול את שאלות הבית באיסור-והיתר. כידוע לא רצה הגאון מבריסק להורות לעצמו, וכל שאלה נשלחה אל המרא-דאתרא הגאון ר' שמואל סלנט, ולמרות גילו הצעיר, כי הוא היה אז בסך הכל בן שמונה, סמכו עליו בשליחויות אלו. כמה פעמים בדק אותו הגאון מבריסק, ע"י עובדות שונות, והתפלא כ"כ לפקחותו עד שבאותו זמן הסמיכו ל"חכם". סיפר לנו הגאון רי"מ טיקוצינסקי, מנהל הת"ת ור"מ ישיבת עץ חיים, כי בהיות אבינו ז"ל נער קטן, היה גם הגרש"ס רגיל לכנות אותו בשם „דער פיקח'ל“.

מפי אבינו ז"ל עצמו שמעתי את הסיפור הבא :

בהיותו כבן תשע והוא אז לומר בשיבת „אהל משה“ (אבינו ז"ל היה נמנה על לומדי ישיבה זו למן יומה הראשון) — ובשיבה היו לומדים אז יומם ולילה, גם בשבתות — פעם אחת בשבת נכנס הגאון מבריסק, שהיה גר על יד בית הישיבה, ושאל מבעד לדלת על „ר' משה“, מבלי לציין

לאיזה ר' משה הוא מתכוון. ב„אהל משה“ נמצאו אז כמה בני ישיבה בשם „משה“, ואבי ענהו כי ר' משה איננו. הגאון מבריסק חזר לדירתו, וכמה מבני הישיבה ובתוכם סבי ז"ל פנו לאביו ושאלו אותו: מגין תדע לאיזה ר' משה התכוון הגאון, והלא כמה ר' משה יש בישיבה? ואבינו הסביר להם את נימוקיו על יסוד השערות שונות, שהגאון בוודאי נתכוון לאותו ר' משה דוקא, שלא נמצא אותה שעה בישיבה. אחדים מבני הישיבה שפקפקו עדיין בדבר פנו תיכף אל הגאון ושאלוהו על כך, והוא ענה להם: כדאי הוא קטן זה לסמוך עליו, הוא כיוון נכונה והבין למי שאלתי.

פעם אחרת היה מעשה, והגאון מבריסק מסר לידו קמיע לשים אותו על תלמיד־חכם שחלה. כשהגיע אבינו עם הקמיע, מצא את החולה כבר לאחר יציאת הנשמה, ובמקום לחזור אל הגאון מבריסק שב אל הגמרא ולא השיב על הקלקלה. אח"כ כשבא סבא ז"ל לישיבה אמר אליו הגאון: התגאה ר' שלמה־יצחק, בן חכים הוא ר' משה שלך, גברא רבה יהיה, ולגדולות נוצר!

את רובי תורתו ואת עיקר הדרכתו קיבל מאבי אמו רבי ישעיה אורנשטיין ז"ל. יום יום היה ר' ישעיה מעירו משנתו באשמורת הבוקר ולומר אותו. בקיץ ובחורף היו מתפללים יחד עם ותיקין. הוא למד אתו תורה, חנכו במצוות ובמדות, הרגיל אותו לזריזות ועשה אותו כלי מוכשר לקבל כל המדות התרומיות והנעלות שהוא עצמו, סבו, היה מתונן בהן. ר' ישעיה העריך מאד את בשרונותיו המצוינים וניבא לו גדולות, ולבסוף אף סמך את ידו עליו. ידוע, כי עם פטירתו אמר ר' ישעיה לבני המשפחה שהיו מסכיבו, כי הוא נפטר מן העולם הזה במנותח הנפש, בידעו שהוא משאיר אחריו את ר' משה, שהוא עמוד חזק במשפחה, ועל ידו מסר את כל הענינים הן עניני הציבור שהיו מופקדים בידו והן עניני המשפחה. לפני פטירתו אף קרא לחתנו הרה"ג ר' יוסף שינברגר, ואמר לו: שים לבך למשה, כי הוא יהיה למנהיג!

כשנה לאחר פטירת הגאון מבריסק ז"ל, ואבינו היה אז כבן שלש־עשרה, התארס עם בתו של הגאון המפורסם ר' יעקב אורנשטיין, שחמותו הרבנית ראשע ז"ל היתה אשת הגאון ר' שמואל סלנט. מתוך כך היה לבן־בית אצל הגרש"ס. אבינו ז"ל סיפר לנו, כי מאת הגאון ר' ש"ס ז"ל קבל כמה כללים בהוראה, הרבה קיום כלליים והשקפות בהירות ומוצקות על חיי הציבור. כבר הזכרנו כי ר' ש"ס ראה באבינו חכם ופקח בלתי מצוי, והרבה להשתעשע אותו תמיד.

בשנת תרס"ח, לאחר פטירתו של הגאון ר' יעקב אורנשטיין חותנו של אבינו ז"ל, מנהלה של ישיבת „אהל משה", ואביו ר' ישעיה הרגיש כי לא יוכל בצערו הגדול ובשברו לבו לנהל את הישיבה וענינה, הזמין את הגאון ר' יצחק-ירוחם דיסקין ז"ל לירושלים, על מנת לקבל תחת הסותו את הישיבה וכן את בית-היתומים דיסקין. ר' י"י דיסקין נענה להזמנה ובאותה שנה בא לארצנו הקדושה, ואז נתן ר' ישעיה הוראה לאבינו ז"ל שיעמוד לצדו של הגאון ר"י ז"ל ויעזור לו בהנהלת המוסדות. בתחלת תרס"ט, כשר' ישעיה הרגיש כי ימיו ספורים, מסר לאבינו את פנקסי הישיבה וכל יתר עניניו, ואמר לו: מרגיש אנכי כי מתכוונים לעורר מלחמה על הגאון ר"י דיסקין — אבקשך מאד, שתעמוד לצדו של אותו גאון! ב"ט מרחשון נסתלק ר' ישעיה, מורו ורבו של אבינו ז"ל, ואמנם כאשר ניבא הר' ישעיה כן היה: מצדדים שונים התחילו לנהל מלחמה בר' יצחק-ירוחם, ואבינו ז"ל התמסר בכל כוחו לענינו של הר"י, וזה האחרון נתן בו את כל אמונו, וכאשר נמסר הענין לבירור בזבל"א מינה אותו לבא"כוחו וטוען דבריו. מאז היה אבינו מצוי תדיר בביתו של אותו גאון ברוב שעות היממה, יצק מים על ידו" ושמשו עד יומו האחרון. באותה עת ממש שאבינו התחיל לשמש את הגרי"י דיסקין, קבל עליו גם את מרותו של הגאון ר' יוסף-חיים זוננפלד זיע"א, שבאותה שעה עדיין לא שימש באופן רשמי כמרא"דאתרא, והיה נמלך בו בכל דבר קטן או גדול, הן בעניני הציבור הן בעניני הפרטיים. אבא עצמו סיפר פעם, כי בראשית עבודתו הציבורית נתעוררו אצלו ספיקות אם ראוי לו לעזוב את כחלי בית-המדרש, מאחר שראה ברכה בתורתו — ואז שאל לעצתו של ר' יוסף-חיים, ורק עפ"י הוראתו פרש לעבודת הציבור.

הנסיקה הראשונה

בשנת תרע"א הגיעו מוסדות הישוב הישן עד משבר, הגאון ר' יצחק-ירוחם שעמד בראש בית היתומים וישיבת „אהל משה" — שני המוסדות אשר נתייסדו ע"י אביו הגאון מבריסק — ביקש מאת אבינו ז"ל שיצא לחו"ל לפעולה למען ביסוסו החומרי של בית-היתומים. לאחר שנועץ בר' יוסף-חיים זוננפלד וגם הוא המריץ אותו לשליחות זו ונתן לו את ברכתו, נענה אבינו לבקשה זו. בתחילת חודש ניסן של אותה שנה יצא למסעו, והוא אז כבן עשרים-וחמש שנה.

בערב פסח הגיע לבריסק, ובמשך חמשה חדשים רצופים היה אורחו של הגאון ר' חיים סולובייצ'יק ז"ל, גאב"ד דבריסק, גאון הדור באותה

תקופה. כך היה שריו במחיצתו של אותו גאון במשך כל עת שהותו בבריסק, היה שומע את שיעוריו ומתלווה אליו בטיוליו יום יום, ובביתו עבד את עבודת הקודש של תפקידו. סח לנו אבינו ז"ל: ר' חיים היה גוהג כבוד רב בכל יהודי ירושלמי שנזדמן אליו, וכשאבינו נאם בהודמנות זו בבית מדרשו, כיבד אותו ר' חיים בנוכחותו במשך כל עת הדרוש שארכה כשעתיים, וכל אותה שעה עמד על רגליו.

עוד מימי צעירותו השתוקק אבינו ז"ל, להכיר פנים-אל-פנים ולהסתופף בצל כל רב וגאון שהיתה לו הודמנות לכד. אגב נסיעתו זו לאירופה, מקומם של רוב גדולי התורה וגאוניה, עשה אבינו ז"ל כמנהגו לבקר אצל כל רב וגאון בכל מקום שנקלע אליו בדרך מסעו. כך נזדמן לו באותה נסיעה לבוא בברית שלום וקשרי ידידות עם הרבה מגדולי ישראל. באותה שנה גם נפגש לראשונה עם גאב"ד פרשבורג זצ"ל [ראה תיאור פגישה זו בספרו „על חומותיו ירושלים“, פרק חמישי].

ההצלחה הגדולה בפעולתו, והכבוד הרב אשר נחל בחו"ל, לא גרעו במאומה מפשטותו וענוות רוחו הרגילה; בשובו ירושלימה באב תרע"א חזר לתפקידיו הרגילים, והוסיף להסתופף בצלם של הגאונים רי"י ור' יוסף-חיים זצ"ל ולשמש לפניהם כעבדא קמיה מרא.

כעדות נאמנה לזיקתו לגדולי התורה ולכפיפותו הגמורה אליהם וקבלת מרותם ללא תנאי, תשמש העובדה ששמעתיה מפי אבא ז"ל: כעבור כמה שנים מאז חזרו מנסיעתו לטובת בית היתומים, נתבקש שוב ע"י הגאון רי"י זי"ע שיאחז את דרכו בשנית לטובת המוסד. הפעם היתה אמריקה העומדת על הפרק לבקרה. הגרי"י הכטיח אז לאבינו הרים וגבעות, משכורת חדשית גדולה בהרבה ממה שאפשר היה לשער אז בעד שליחות כזו, וכיו"ב. אבינו ז"ל בקש אז שהות של שעות מספר למתן תשובתו. ולא על שאלת הכסף היה צריך אז להמלך בדעתו. אלא טובת היתומים היא שדחפתו אולי לקבל את הצעת הרי"י. הוא ירד מיד אל הגרי"ח זוננפלד, והציע לו את השאלה על כל צדדיה. הגרי"ח לא הסכים אז לנסיעתו זו, וכעבור רגעים מספר נמסרה תשובה שלילית בהחלט להצעתו של הגרי"י דיסקין.

באגודת ישראל

בתרע"ב, כאשר הגיעה הקריאה מאת גאוני הדור ההוא בדבר יסודה של „אגודת ישראל“, הטילו גאוני ירושלים על אבינו לטפל בארגונו של אגו"י בארץ. אף שעדיין לא היה רישומה של הסתדרות זו ביכר היטב בתקופה זו, לפני פרוץ המלחמה העולמית הראשונה, חזו גאוני ירושלים

את הגדולות הנועדות לתנועה זו והצפונות בה, ובחרו כבר אז באיש הנכון שיעמוד ליד ההגה ויפלט את דרכה. כאותה שעה מינו את אבינו ז"ל כמוכיר כללי לאגו"י.

באותן השנים שלפני מלחמת-העולם הראשונה התארגנו בני התורה בירושלים בארגון בשם „בית ועד לחכמים“. שם חוברו יחדיו כל יקירי ירושלים, מסלחה ומשמנה. אבינו ז"ל ביאות לנהל את הארגון הזה אשר היה לברכה בקרב הארץ, לשם ולתפארת ולתהלה. בכל מקרה של הופעת תנועה ציבורית חדשה, ביקשו גדולי ירושלים לראות את אבינו ליד ההגה ההנהגה, בהכירם את טוהר לבבו ואת כשרונותיו המיוחדים כמנהיג.

במשך שנות המלחמה, למן תרע"ד עד תרע"ט, התרכזו פעולתו העיקרית של אבא ז"ל בעזרה לסובלים בעיר הסגורה והמסוגרת. אבל זה שייד לפרק אתה, על דרכו בגמילות חסדים.

שנת תרע"ט מציינת התחלת תקופה חדשה בחיי הישוב בא"י, תקופה של מלחמה לחיים ולמוות על קיומה של היהדות החרדית, אשר באו זדים ורצו להעבירה מן העולם. הגאונים רי"י דיסקין ור' יוסף-חיים זוננפלד התעוררו כאריות והתיצבו במערכה נגד הנסיונות השונים לכבוש את הישוב הישן בכח פיתויים ואיומים. ואם להשתמש בלשון ציורית, ניתן לומר, כי בצדם של המלכים האלה („מאן מלכי רבנן“) עמד אבינו ז"ל כשר צבא המלחמה. הוא היה הרוח החיה בכל אותה תנועה של היהדות החרדית שנתעוררה להגן על עצמאותה, והוא עמד איתן כסלע בסערת המלחמה ההיא.

בצל גדולים

ע"י „אגודת ישראל" באו גאוני א"י בקשרים עם גדולי ישראל בעולם כולו, ואבינו ז"ל הוא שהיה המקשר ביניהם. יש לציין בכלל את קשריו ההדוקים של אבינו ז"ל עם גדולי ישראל בכל תפוצות הגולה. הוא היה מעין גשר חי שבו נפגשו מזרח ומערב, רבנים ואדמו"רים, גדולים ונכבדים מכל חלקי היהדות. שבע-עשרה פעמים נסע אבא ז"ל בהזדמנויות שונות לחו"ל (מלבד נסיעתו שמלפני המלחמה הקודמת) ובכל נסיעותיו איזן וחקר ולמד מפני גאוני הדור, וכולם, רבנים כאדמו"רים, חסידים כפרושים, ליטאים כהונגרים, אשכנזים כספרדים, נתנו את אימנם בו. בעת נסיעותיו לא פסח על אף אחד מגדולי הדור מלבקר אצלו, וצער גדול נצטער אבינו ז"ל כל ימיו על שלא זכה להפגש עם האדמו"ר הצה"ק הר' ישכר-בב רוקח זיע"א מבלז. הוא היה האחד שלא הצליח להפגש אתו. אבינו ז"ל

נסע במיוחד לבלז לשם פגישה עם האדמו"ר, אבל האדמו"ר לא היה אז בביתו וחכנית נסיעותיו לא איפשרה יותר את הפגישה.

במשך הזמן הוא ביקר בין השאר אצל גאונים וצדיקים כמו: ר' מאיר שמחה כהן ור' יוסף רוזין מדווינסק, ר' מאיר-דן פלוצקי, ר' שמואל אנגל, ה"חפץ חיים" * האדמו"ר מגור, האדמו"ר מאלכסנדר, האדמו"ר מסלונים,

(*) על השתדלותו בנוגע לעלייתו ארצה של ה"חפץ-חיים" וצ"ל סיפר הר"מ בלוי וצ"ל עצמו, במאמר מפרי-עטו שנחפרסם ב"קול-ישראל" (אלול תרצ"ז) כדלהלן:

— — — אותה שעה נמצאתי יושב במסבת מרעים בשמחת בית-השואבה בבית מדרשו של רבינו הגה"צ רבי יוסף-חיים זוננפלד זיע"א, בחול-המועד סוכות תרפ"ה. בין העולים הקרואים משאר ערי ארץ-ישראל לשמחה-של-מצוה זו, נמצא הרה"ח ר' דוד פוטש מתל-אביב. ר' דוד קורא אותי הצדה. אנו מצטופפים באחת הפנות של בית-המדרש. יש לו סוד למסור לי: — „החפץ-חיים רוצה לעלות לארץ-ישראל! ושלשה דברים נדרשים לכך: רשיון עליה עברו ועבור חתנו ובני ביתו, מאה לא"י להוצאות הנסיעה, חדירה נאה“, הדברים צריכים להיות נשמרים בסוד. את ענין החדירה יסדר הוא, ר' דוד, ואת הויזה וההוצאות הוא מטיל עלי. ותנאי היו דבריו של ר' דוד: לא לתת את ההוצאות מקופה של מפלגה (הוא אינו רוצה להיות קשור בהכרת-טובה למפלגה) ולא לגלות לשום איש מעלייתו של החפץ-חיים. והדבר תכנן. הויזה וההוצאות צריכות להיות מוכנות תוך ~~שלושה~~ ימים אחדים. מלאכה נקיה — אבל לא קלה: להשיג בירושלים מאה לא"י, מבלי לגלות לנותנים את המסרה, ובימים אחדים!

קבלתי עלי את החסיד. בערב הושענא-רבא הרצאתי את הענין לפני רבינו זיע"א, בבקשה, שיפנה ישר אל הממשלה בדבר הרשיון. ושאלה ניקרה כמותי: האם יחתום רבנו זיע"א על הבקשה בחולו של מועד? הלא לא כתב ולא חתם מימיו בחולו של מועד? רבינו זיע"א הבין לדאגתי ואמר לי: „כדי שהחפץ-חיים יבוא לארץ-ישראל אחתום בהושענא-רבא בשתי ידי!“ הכינותי את מכתב-הבקשה והכאתיו לרבנו זיע"א להחתמו ביום הושענא-רבא והוא חתם עליו בשמחה עצומה. כעצם היום הזה נשלחה הבקשה לויזה אל הממשלה.

והנה התחילה הדאגה להדריכני מנוחה בלי הרף: איך אשיג מאה לא"י, סכום הגון בימים האלה בירושלים, כשאני קשור אל חנאים לא לגלות את המסרה ליותר מאיש אחד או שנים לכל היותר ולא לפנות לאיזה מוסד או ארגון מפלגתי? ביום שמחת-תורה אני הולך לבקר את בני, ביקור של חג, לביתו בשכונת „שערי-חסד“, ובלכתי מתעמק אני, בעיצומו של יום טוב, על דבר אפשרות השגת הוצאותיו של החפץ-חיים לעלות לארץ-ישראל. והנה אחר מתושבי „שערי-חסד“ לפני, כשהוא ונות-ביתו הולכים מ„שערי-חסד“ לבקר קרובים בשכונה אחרת. כאשר נפגשנו והחלפנו בינינו את ברכת יום-טוב, עצרני היהודי הירושלמי מ„שערי-חסד“ ואמר לי: „אומרים שבימינו אין בעלי רוח-הקודש, אך אספר לך עובדה מהחפץ-חיים ונווכת שישנם גם כיום בעלי רוח-הקודש“. והוא

האדמו"ר מויו"ניץ ועוד, ועוד. לא נשאר אף אחד מגדולי הדור אשר לא נפגש אחר, ולא סתם פגישה, כי מכולם למד והתאבק בעפר רגליהם. סח לנו אבא, כי בשעת ביקורו אצל ר' יוסף רוזין לן אתו כל אותו לילה בעומקה של הלכה ולא פסקו מלימודם עד שהגיע זמן קריאת ~~שמו~~ של שחרית. האדמו"ר רבי ישראל מויו"ניץ נשקו בראשו בשעה שביקר אצלו, וכאשר שלושת בניו ביקרו לפני שנים בארצנו הקדושה, באו כולם בצוותא לבקר את אבינו בפקודת אביהם האדמו"ר זיע"א.

מספר לי: „מעשה ביהודי אחד בפולין (בעיירה סמוכה לרדיו), שנתפש למלכות בעלילה הקשורה עם מאסר עולם והיתה אפשרות להוציאו לחפשי על ידי מתן כסף. וכשבאו ושאלו בעצתו של החפץ-חיים, הזהיר לא לתת כסף. הקרובים התחננו לפניו שישכים ואילו הוא התעקש. המשפחה היתה נתונה במבוכה. לא יכלו בשום אופן לעמוד על דעתו של החפץ-חיים. בדרך הטבע אין שום אפשרות שינצל. אולם החפץ-חיים נשאר חקיף בדעתו. לא עברו ימים מועטים והנתפש יצא לחפשי בלי שום עונש — „האם אפשר עוד לומר שאין בזמננו בעלי רוח-הקודש?“ סיים המספר.

האמת אני, שלמן הרגע ששמעתי את שם החפץ-חיים יוצא מפיו, מילאו שתי המלים האלה את מוחי. עד שאת סיפורו שמעתי רק מפני הכבוד, כבלי עיהברים נכנסו לאוזני, מאחר שאנכי הייתי כבר עומד ומצפה שיגמור את מעשה-הפלא שלו. כדי שאוכל לגשת לענין. פגישה נפלאה זו כשלעצמה, היתה זיה בשבילי להתבונן אל פלאותיו של החפץ-חיים ולא הייתי זקוק עוד לסיפורים על מה שקרה בתוצה-לארץ. בכלות היהודי מ„שערי-חסד“ את דבריו, הבעתי גם אני את התפעלותי. ואני מודה ועוזב, שהתפעלותי שלי היתה מלאכותית במקצת, מפני שלתועלת הענין שלפני, שראיתי בו השגחה גלויה, לא היה רצוני לזלזל ברגשי התפעלותו של היהודי מ„שערי חסד“. ואחרי שהסכמתי לדבריו, החילותי אני להיות המדבר והוא השימע. אמרתי לו: „שמע נא. ידידי, הרי אתה מדבר על גדלותו של החפץ-חיים. מה היית אומר אם היו מגלים לך, שישנה אפשרות להביא את החפץ-חיים לארץ-ישראל?“ — „הוא היה מציל את כל ארץ-ישראל! קרושתו היתה שופעת על כל החיים!“ השיב תיכף. „הכה איפוא ואגלה לך“ אמרתי אני. „החפץ-חיים רוצה לעלות לארץ-ישראל, אלא שחסרות מאה לא“י להוצאות הדרך. הדבר צריך שיסאר בסד והפרסום עלול להזיק לכל הענין“. איש-שיחי התעמק במחשבות. הוא פנה קצת הצידה, כדי לעשות חשבון גפשו שלא בנוכחותי. ואני משתאה לו, מחריש לדעת ההצליח ה' דרכי... כעבור רגעים אחדים הסב איש שיחי את פניו אלי ואמר: „שמע, למחר אמציא לך מאה לא“י, אבל בתנאי שהחפץ-חיים לא ידע מי הוא הנותן“.

היהודי מ„שערי-חסד“ קיים את הבטחתו ואני קיימתי את תנאו. גם הויה היתה מוכנה, אלא שאיתרע מזלה של ארץ-ישראל ולא זכתה לקבל את המאור הגדול אל תוכה. ישראל בגלות... שכונתא בגלותא... וגם החפץ-חיים נשאר בגולה...“

מורד ורבו ר' יוסף-חיים זוננפלד, כשהיה לפניו ענין נכבד לסידור, היה פונה לאבינו ז"ל ומוסר את הענין לידיו. ובשעה שר' יוסף-חיים ראה צורך לבחור בממלא מקומו על כסא הרבנות בירושלים, הטיל על אבינו לנסוע לחו"ל ולחפש אחרי מועמדים מתאימים למשרה זו. לרגל שליחות זו עבר אבינו בכל מדינות חו"ל, ושם לו למורה דרך את הגאונים הקדושים: ר' חיים-עוזר גרודזנסקי זצ"ל והאדמו"ר מגור זצ"ל. שם שקל ברעתו פעמים מרובות את כל ההצעות השונות, ושוב ניחנה לו ההודמנות לבקר למטרה זו את גאוני הארץ, ומקץ נסיעתו חזר אל רבינו זיע"א ושתי הצעות בידו.

בטרם הספיק הגאון רי"ה להחליט ולמנות בעצמו את ממלא מקומו, הורמה העטרה והגרי"ה זוננפלד זצ"ל שבק חיים לכל חי. מיד נסע בשניה, לגמור את מה שהתחיל בנסיעתו הקודמת, לעטר את ארצנו הקדושה ברועה נאמן — וחפץ ה' בידו הצליח. בשנת תרצ"ב הוכתרה א"י בכתר התורה, חושלמה קומתה של ירושלים עיר קדשנו, בהגיע מרן הגאון ר' יוסף-צבי דושינסקי זצ"ל לשבת על כס הרבנות. למן אותו יום ועד יומו האחרון לא פסק אבינו ז"ל מלצקת מים על ידיו של מרן זצ"ל. הוא לא היה מסוגל להישאר אף יום אחד בלי רב ומורה דרך. תמיד היה יוצא ונכנס בבית הרב, קודם כאיש הציבור שעמד בראש העדה החרדית, ולאחר שעזב את ההגה של העדה החרדית — כאיש פרטי.

בכל עניניו ובכל הזמנים נהג לפי אותו כלל: „גדולה שימושה“. מאותו טעם היה אבינו רגיל לבקר תכופות אצל הגאון רבי וולווילה מכריסק זצ"ל, אצל הגאון בעל „חזון איש“ זצ"ל, אצל האדמו"ר מגור זצ"ל ואצל הראב"ד הגר"ר בנגיס זצ"ל — בכל שאלה ציבורית היה שואל בעצתם ומבקש את חוות דעתם.

למרות שימושו הגדול, לא ההין אבינו מעולם לעמוד על דעתו בפני דעת גדול; ימיו האחרונים היו קדורים מחמת תכסיסיהם של אנשים מסויימים, מחריבי היהדות החרדית, שניסו לזעזע טריו בינו ובין רבו. הוא לחם נגד נסיונות אלה בכל כוחות נפשו, וכינתים נח נפשית.

הגדול בתורה

אבינו ז"ל חונן בכשרונות עצומים יוצאים מהכלל, שהפליאו את כל מכיריו ואת כל הבאים אתו במגע. כשרונותיו המצוינים האלה נתנו בו את אותותיהם עוד בהיותו ילד קטן. לכן היה אביו, הסבא ר' יצחק-שלמה ז"ל, לוקח לו מלמדים תלמידי-חכמים מובהקים שילמדו אתו בפרטות. כאשר

נוסדה ע"י הגאון מבריסק ישיבת „אהל משה“, ואבא היה אז רק כבן שמונה, הכניסו מורו ורבו, הסבא ר' ישעיה אורנשטין ז"ל, לישיבה ושם למד אתו יחד עם בתורים שהיו גדולים ממנו הרבה בשנים. ר' יעקב אורנשטין, הר"מ ד„אהל משה“, שאחר כך לקחו כחתן לבתו, ציוה עליו יום אחד, והוא עוד בשנתו השמינית, שיעבור על משניות „כלאים“ עם הקונטרס של התוספות-יום-טוב. בו ביום עבר על כל המסכת ולעת ערב ניגש אל ר' יעקב ז"ל והודיע כי כבר גמר את המוטל עליו. ר' יעקב השתומם לדבר והחליט לבחון אותו, והנה גוכח כי הוא בקי היטב ויודע על בוריים את המשניות ואת חשבונות התוספות-יום-טוב. אותה שעה טפה על שכמו מתוך הנאה מרובה ואמר לו: אתה תהיה חתני...

בהיותו בן אחת-עשרה התחיל בבוקרו של יום אחד את פרק „אלו טרפות“ שבמסכת חולין וקרוב לבין הערביים של אותו היום גמר את כל הפרק עם תוספות ורא"ש. ר' ישעיה, אע"פ שהכיר את חריפות מוחו של אבא, הופתע למשמע אנגיו והתפלא כיצד יכול הוא לעבור כל-כך מהר על כל זה, וכאשר בדק אותו ומצא שתלמודו בידו על הצד היותר טוב העניק לו מרוב התפעלות מתנת כסף בסכום הגון, לפי המושגים דאז.

בתקופה דגן היה רבי יעקב אורנשטיין אומר שיעור בעיון ב„חושן משפט“ לפני מספר בחורי חמד מן המעולים שבתלמידים. לשיעור זה, שהצטיין בעמקותו והיקפו, צירף ר' יעקב גם את אבא, ואע"פ שהוא היה הצעיר שכתבורה ורוב חבריו היו גדולים ממנו בשלש או ארבע שנים, הצטיין הוא יותר מרבים מהם בתפיסת הענינים ובחריפות הפלפול.

זקני הישיבה, אשר עודם בחיים אתנו, מספרים, כי בהיות אבא כבן ארבע-עשרה שנה, הכריז ר' ישעיה שכל בחור מבחורי הישיבה אשר יעבור במשך חצי שנה על ארבעת חלקי השלחן-ערוך וירכוש לו בהם ידיעה הגונה, יקבל פרס של עשרים נפוליון זהב (שבאותה תקופה זה נחשב לסכום הגון). בפרס הזה זכה אבינו ז"ל.

שקירתו בתורה

כדי לעודד את שקירתו בתורה, היה ר' ישעיה מעניק לו „בישליק“ אחד עבור כל דף ב„מנחת חנוך“ שיגיד בעל-פה. ולא יצאו ימים מרובים, וה„בישליקים“ שבקופתו של אבא היו מקבילים למספר הדפים שב„מנחת חנוך“...

על אודות התמדתו בתורה מספרים, כי היה עושה לילות כימים, ולמד שמונה-עשר שעות במעט-לעת, במשך 10—11 שנה. על-ידי כשרונותיו

המצויינים ועוצם התמדתו הגיע לבקיאות רבה בכל חדרי התורה. רק לאחר מותו של ר' ישעיה התחיל, לפי פקודת רבותיו, לעבוד כמה שעות ביום במשרד ישיבת „אהל משה“, מפני שהשעה הייתה צריכה לו. יתר שעותיו של היום היו קודש להמשכת לימודיו בישיבה.

כח ההתמדה לא פסק אצלו גם אחר כך, כשכבר היה טרוד בעסקי הצבור. עד יומו האחרון היו כל עתותיו קודש לה' וכל שעה פנויה נוצלה ללימוד התורה. בשבתות היה עוסק בתורה יומם ולילה. בלילות שבת היה לו שיעור קבוע עם נכדיו ב„מנחת חנוך“ על הסדר של פרשיות השבוע, וביום למד גמרא על סדר הש"ס. בששת ימי המעשה היה מנהגו ללמוד בבוקר לפני צאתו לעבודה, ושיעור שני היה לו לעת הצהרים, וכאשר סיים לעת ערב את עבודתו חזר שוב לתלמודו. ביומא דפגרא למד, וכשבעת ימי החג למד, ואם צויה עליו רופא מנוחה לימים מספר ראה זאת כהצלחה גדולה ובילה את עת מנוחתו ליד הגמרא... הוא אהב ללמוד תורה, ובלמודו היה משמיע קול נעים היוצא מן הלב עד שמבחוץ נדמה היה כי בחור רך בשנים הוא שיושב בבית ועוסק בתורה. גם בחרר עבודתו במשרדי „מרכז אגודת ישראל“ היו מוצאים אותו לפעמים כשהוא יושב ועובר על הערותיו שנחתכו לו בשעת לימודו.

בפעם האחרונה התחיל את הש"ס בשנת תרצ"ט, ונפטר לבית-עולמו בתחלת מסכת בכורות. בצאתו מירושלים לנסיעתו האחרונה, ביום עש"ק במדבר, ר"ח סיון, למד ברף ק"ז ממסכת מנחות, והוא לקח אתו צידה לדרך את מסכת בכורות, שבה התחיל בשבוע האחרון לימי חייב. כך היה מנהגו תמיד בצאתו לדרך, להצטייד במסכתות שהיה עומד ללמוד בהן. בהיותו באנגליה בתחלת הקיץ תש"ה נתעכב בה ששה שבועות בחכותו לאניה. מאותו זמן נשארו אחנו גליונות רבים של חידושי תורה במס' סנהדרין ומכות, שבהן למד בימים ההם.

אהבת תורה

חיבת התורה שלו התבטאה לא רק בעצם תשוקתו ללמוד, כי גם ביחסו אל בני תורה. לבן-ישיבה היה מתיחס כאב אל בנו ממש. בלב פתוח וברגישות יוצאת מגדר הרגיל. לבן-ישיבה היה נותן דין קדימה לכל דבר. היה מקבל אותו לפני שקיבל כל אדם אחר, והיה מטפל בו במסירות ובמין דרך-ארץ שקשה לראות כמותה אף בין בן-ישיבה אחר לחברו. כשבן-ישיבה חלה, או שהיה זקוק לעזרה, היה פונה מכל עסקיו ומנצל את כל כח השפעתו כדי לעזור לו בעת צרתו, וכל טרחה לא כבדה ממנו בענין זה. ובן ישיבה

שנפטר, היה אבא ז"ל דואג להמציא מעמד פרנסה למשפחתו. וכמה פעמים השקיע את עצמו בעבודה מיגעת במשך שבועות רבים עד שעלתה בידו לאסוף סכום הגון כדי להבטיח למשפחה כזאת מעמד של כבוד. הוא היה אומר: הדאגה לכבודו של בן־ישיבה לאחר מותו, מביאה לידי קידוש השם ומגבירה בלב בני הנעורים את הרצון להסתופף באהלה של תורה; ואילו חלילה להיפך, כשבן־ישיבה נעזב וורעו מבקש לחם, הרי זה גורם לחילול השם, ומבריח את הנוער מכתלי הישיבות.

תורה דרכים

כל ימיו היה רגיל לומר שיעורים בציבור בקביעות, במקצועות שונים בתורה: גמרא, חומש, מדרש, הלכה ומוסר. בשטח זה לא היה בררן כל עיקר. רבים זוכרים עוד את שיעוריו בתלמוד בבית הכנסת „פרושים" בבתי ורשה, לפני חמשים ושש שנים. בזכרון־משה היה אומר מדרש ותורה מדי שבת בשבתו, ובבית־ישראל היה אומר בכל שבת קודש מדרש, תורה ושיעור בגמרא. הוא היה יש ורץ לקראת הגדת שיעור ברכים, ובשיעוריו אלה היה משתדל שהלימודים לא יהיו כמעמסה עלי שומעיו, או שיביאום לידי שעמום, אלא שיתקבלו בשובה ונחת וידעו כי תורת חיים היא (סחו לי שומעי לקחו בבית־ישראל מעשה שהיה: פעם אחת בא אבא עם שחר לבית־הכנסת ולא מצא את קהל הלומדים, יען אשר המעורר התמיד, שדרכו היה לעורר את הקהל לקום לשיעור, לא מילא הפעם את תפקידו מחמת איזה סיבה. משראה אבא כך יצא בעצמו וסובב על פתחי הלומדים ועוררם. משהו אופייני יש גם בעובדא: כי לפעמים בראותו עמשתתפי השיעור קשה עליהם ההתרכזות בענין הנלמד, מחמת עייפות, היה מפסיק לשעה קלה את השיעור וכל השומעים יחד אתו יוצאים ומסתובבים קצת וחוזרים ללימודם).

גמילות חסדים בממונו

כמעשהו בתורה כך מעשהו בגמילות חסדים: במסירות נפש. אילו באתי לספר על עבודתו בשטח זה, כי אז ילאה העט ותקצר היריעה. אלפי אנשים נעזרו על ידו בדרכים שונות. בכל עת ובכל שעה היה עונה לדורשיו, אם בעצה ואם בעזרה תומרית. בהמלצה או בהשתדלות אצל מי שבירד לעשות. ע"כ אצטמצם בפרק זה לעובדות אחדות, שלא ללמד על עצמן יצאו כי אם על כלל דרכיו של אבינו ז"ל.

במשך עשרות שנים עד סוף ימיו היה נוהג להפריש לצרכי צדקה חלק ניכר מהכנסתו, פעמים עד כדי חומש, ואף פעם לא פחות ממעשר. מלבד זאת, כל הכנסה צודית אשר היתה לו, כגון מבוררות וכיוצא בזה, מסרה לגבאי צדקה על מנת למסרה לידי תלמידי-חכמים. בעת שהיה מוסר כספים כאלה, היה מתנה בפירוש: על מנת למסור לתלמידי חכמים הגונים. רכוש לא היה לאבא מימיו, פרט לחלקת קרקע בכפר-סבא, שאותה מכר בזמן המלחמה הקודמת בשמונים לירות זהב, ובכסף זה פדה שני תלמידי חכמים מעבודת הצבא. תמיד היה נהנה ושמח על כך, שאת מגרשי היחיד שהיה לו „גנז למעלה...”

את כסף הנדוניא ועוד סכום שחסך בתקופת ה„קעסט” שלו, הלווה לתלמידי-חכמים נזקקים ומהם שנשארו חייבים לו סכומים הגונים והוא אף פעם לא תבע מידם, וכפי הנראה מחל להם את חובם זה מכבר.

גמילות חסדים בגופו

עוד יותר מזה עשה בגופו. את כל קשריו החברתיים המרובים ואת השפעתו הציבורית הגדולה העמיד לרשותם של כל אלה שנוזקו לעזרה כל שהיא. הוא היה אומר שכל כוחו בא לו מן הציבור, ואשר על כן בכל מה שהוא עושה אינו נותן משלו ולא כלום, כי אם בבחינת „שלך נתנו לד”. אף בימי חורפו, בטרם הגיע עוד לאותה עמדה שרכש לו אח”כ בחיי הציבור, וכשהבחינה הנ”ל עוד לא הניעה את מעשיו, היה מגדיל לעשות במסירות נפש רבה ובמרץ נפלא כדי להחיש ישע בכל מקום שעזרתו היתה להועיל, בין אם זה בשעת דחקו של פרט, ובין אם זה היה בשעת דחקו של מוסד ציבורי.

כבר בימי נעורתו היה משמש גבאי צדקה. מפי אבינו עצמו שמענו על כך, שפעמים רבות עמד בפני השאלה של שינוי מצדקה לצדקה — ואת שאלותיו אלו היה מציע לפני הגאון ר’ שמואל סלנט ז”ל.

הפעולה הראשונה בשטח זה, שנעשתה בממדים גדולים, ושהוכתרה בהצלחה יוצאת מן הכלל — היתה נסיעתו לחו”ל, שלא על מנת לקבל פרס, לטובת בית היחומים „דיסקין”. כפי שהוא מספר בעצמו בספר זכרונותיו „על תומותיך ירושלים”, היה מצב המוסד בכל רע, עמוס חובות ובלי פרוטה לכלכלת הבית, ואחרי פעולתו במשך כמה חדשים הצליח להעמיד את תקציב המוסד על בסיס איתן. כתוצאה מפעולה זו, לא זו בלבד שסולקו כל חובותיו של המוסד, אשר הגיעו כדי כמה אלפי לירות, אלא אף זו שסכום של ששת אלפי לא”י נשארו כקרן שמורה לכל צרה אשר לא תבוא.

ואמנם הגיעו אח"כ ימים קשים לישוב ולמוסדותיו, ימי מלחמת-העולם הראשונה, ואז נתגלה כל ערכו של כסף שמור זה. בית היתומים התזיק מעמד במשך כל ימי המלחמה והרעב, ואף היה יכול לתמוך בידי מוסדות אחרים שלא יפלו בנופלים, ובשעה שכדרך כלל היה לחם צר מנת חלקם של הבריות בירושלים, הרי ניתן ליתומים לחם לשובע — ולחם לבן דוקא! על הצלחתו זו היה אבא שמח כל ימיו, ומה גם שכפי הידוע הבטיח הגאון מבריסק ו"ל לכל מי שעשה טובה עם בית היתומים, להמליץ טוב עליו בעולם שכולו טוב.

בדרך כלל הפליא לעשות למען בית היתומים, בכל הזדמנות שבאה לידו. כמעט בכל נסיעה שלו לחו"ל היה מנצל את פגישותיו לטובת בית היתומים, אמנם אגב אורחא, אבל תמיד בהצלחה ובתוצאות רבות-ערך. יודע אני מקרה שאבא ביקר בשוויצריה בענינים פוליטיים של היהדות החרדית ושם עשה נפשות ורכש נדיבים שהתחייבו לתרום באופן קבוע סכומים הגונים לטובת בית היתומים.

עם פרוץ המלחמה העולמית הראשונה בשנת תרע"ד הלך וגבר קצב עבודתו בגמילות חסדים בגופו, ורוב שעות המעת-לעת היו ידיו מלאות עבודה לעזור לנצרכים. מיד עם תחילת המלחמה, התחילו הרעב והעוני לתת את אותותיהם בחיי הישוב. כי א"י היתה תלויה אז בחו"ל בכל דבר, למחוט ועד שרוך נעל, וארצות-הברית אשר שימשו גם אז מקור חשוב להכנסת הישוב שמו מצור על א"י שהיתה חלק מן האימפריה העות'מנית. באותה תקופה השקיע אבינו ו"ל את מרבית כוחותיו כדי לתווך בין הנותנים והמקבלים. יחד עם ידידו, ר' שמואל עדן, עשה פעולה חשובה של הצלת נפשות מרעב ממש, כפי שהוא מגלה מזה טפת אחד בספרו הנ"ל. ואולם בכוונה השמיט אבינו פרטים רבים מתוך אותו ספר, אשר עמד להתפרסם עוד בחייו.

הרב יצחק-הירש ריבלין, רבה של זכרון-משה, אכל על שולחנו של אבא במשך כל אותן שנות המלחמה. אמנם נקבע לכתחילה כי בעלי הבתים מן השכונה יביאו בכל יום, לפי תור, את ארוחתו. אלא שלמעשה, רבים פיגרו ורבים שכחו, אבל הרב לא היה חסר אף פעם את ארוחתו — והימים ימי מלחמה ורעב.

בכל יום חמישי היו באים לבית אבא עשרות אנשים, שהיו מקבלים לצרכי שבת, מי בכסף ומי במזון. היו תלמידי-החכמים שמפני כבוד תורתם היה אבא שולח אליהם הביתה ואנו, ילדיו, היינו משמשים שלוחים בדבר מצוה זו.

והיה מעשה בתלמיד-חכם שאבא ז"ל ביקש להנחותו בדרך של כבוד, וע"כ שכר אותו כמלמד לבניו, באופן שיהיה נהנה מיגיע כפיו ולא מנהמא דכסופא.

והיו מקרים שאבא ז"ל היה בעצמו מאכיל את העניים, שמאותו רעב כבד כבר נשארו עזובים לנפשותם והגיעו לחולשה כזאת שכבר לא יכלו לאכול בעצמם.

מסירות נפש

בימים ההם של מגיפות ומחלות מדבקות, ורכים מן המטפלים בחולים השתמשו מחמת הסכנה, היה אבינו מטפל בהם בלי חשבון, במסירות נפש גמורה. אני עצמי מכיר כמה תלמידי-חכמים, שאבא טיפל בהם בשעת חליים, ולא התחשב כלל עם הסכנה. הרבה פעמים לא בא הביתה ללון מחשש העברת מחלה לבני ביתו, אבל על עצמו לא חס.

אותה מדה של מסירות נפש ממש נתגלתה גם בעובדה שאבא ז"ל מספר ממנה בספרו, על החבאת ר' סנדר פריד'ס בביתו והסתרתו מעין המשטרה הטורקית שהתחקתה אחריו. לנו, בניו, ידועה עוד עובדה כזאת של החבאת מאן-דהוא שהיחה קשורה במסירות נפש ממש, ובמיוחד לפי מצב הענינים דאז, בימי ג'מל פחה העריץ, שחיי האדם היו הפקר לגמרי. ודאי צפונה כוונה בזה שאבא העלים את העובדה הזאת בספרו.

בנחשול המאורעות של שנת תרצ"ו, כאשר העיר העתיקה היתה מנותקת מן העולם, סגורה ומסוגרת אין יוצא ואין בא, ונקל לתאר את מצבם של יהודי העיר העתיקה, עת מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה, וגוסף לכך אין מזון ולחם לפי הטף — היה אבא ז"ל היחידי שהשליך נפשו מנגד והרהיב עוז לפרוץ את ההסגר ולהעביר לתוך העיר מצרכי מזון ככל אשר השיגה ידו.

זריזות

סיומה של מלחמת-העולם פותח תקופה חדשה בחיי היהדות החרדית בארץ-ישראל. שערי העולם נפתחו. שוב הוקם הקשר עם תפוצות ישראל. „אגודת ישראל“ העולמית, שנוסדה רק זמן קצר לפני המלחמה, ושמחמת המהומה שכאה לעולם נבלמה התפתחותה מיד עם ראשית צעדיה, מתנערת שוב לפעולה במרץ מחודש. הציונות הבוטחת בעצמה לאחר הצהרת בלפור והאשליית שהיא עוררה, ששה אלי קרב ומבקשת לכבוש את מוסדות הישוב הישן ולהטיל את מרותה על היהדות החרדית. כך הופכת ארץ-ישראל

לנקודת מוקד באותה היאבקות קשה שבין הציונות ובין שלומי אמוני ישראל, שרק זה עתה התארגנו ב„אגודת ישראל“ כדי להשתחרר מאפוטרופסותם ומרותם של עוזבי ה' הפוסעים ברגל גאווה על ראשי עם קודש.

במלחמה זו היה אבינו ז"ל, אם לא ראש המדברים — שהרי דרכו היתה לכבוש את דבריו ולא לעמוד על דעתו במקום גדולים כתורה — בכל אופן ראש הלוחמים, ראשון לעושים ומעשים. כאשר יבוא ההיסטוריון לספר על תולדותיה של „אגודת ישראל“ ומלחמותיה לשחרור היהדות החרדית, יתברר שאין כמעט מאורע חשוב בתנועתה, שנתרחש בלי השתתפותו הפעילה של אבינו ז"ל ועזרתו, אם במישרין ואם בעקיפין. אבל פרשה זו רחבה מדי הכול אותה ביריעה קצרה זו. וכבר ציינתי שאין כוונת הרשימות האלו לספר על פעולתו הציבורית של אבא ז"ל כי אם רק לציין פרטים הנוגעים להארת אישיותו הפרטית.

כגודל מסירותו לעניני הציבור כן גודל זריזותו. לא חשך עמל מנפשו, לא השתמש בשלוחים ולא הקפיד משום זילותא במקום שחשש שע"י השהיית הדברים, או ע"י שימוש בכלי שני, תסכול הצלחת הענין או התקדמותו.

על מדת זריזותו זו בענין הנוגע לטובת הכלל תעיד העובדה דלקמן: לפני כמה שנים, עת מלחמת העולם השנייה היתה במלוא עוזה, היו, מחמת שעת החירום, כל דברי מזון בתונים להגבלה ולפיקוח ממשלתי חמור. והנה בפרוס ימי הפסח הקציבה הממשלה כמות של חטים לצרכי אפיית מצות, אבל משום טעות בחישובים, ומשום שהכמות ניתנה בצמצום, אירע שביום שני או שלישי דחוקה"מ הגיע הקול לראשי הציבור כי שורר מחסור קשה במצות, וכי יש חשש כי רבים אשר המנה הקצובה לא תספיק להם, יישארו בלי מצות לימי החג האחרונים. המעשה היה בליל-שבת דחוקה"מ. לאבא ז"ל נגע הדבר עד לבו, ובהיותו גם חבר לוועדת המצות — וזאת אומרת שתפקיד זה מוטל על שכמו — החליט שיש מיד לעשות משהו לתקנת המצב. הוא פנה לאחיו ר' אברהם בלוי, שאתו יחד התפלל בבית מדרשו של מרן הגרי"צ דושינסקי זצ"ל, וביקש ממנו כי יסור אליו בו בערב מיד לאחר סעודתו, לשם עשיית צעדים לתקנת הדבר. כשבא ר' אברהם לקחו והלך אתו לשכונת מקור-ברוך, לבית הרב אברהם-חיים צוובנר, שאף הוא היה חבר לוועדת המצות. הרב צוובנר הופתע לראות את אבא ז"ל בליל שבת בכיתו, וברגע הראשון אף נבהל קמעא, עד שאבא ז"ל ביאר לו את מטרת ביקורו. מיד נכנסו לחדר מיוחד ודנו בדבר. הוחלט ביניהם: שיש להתראות עוד במשך השבת עם הרב אוסטרובסקי. לכאורה פשוט היה

הדבר שהביקור הזה יידחה למחרת, כי הרב אוסטרובסקי גר בקרית-משה, הרחוקה מהלך רב ממרכז העיר. אבל אבינו ז"ל, מיד לאחר שנפרד מהרב צוובנר, הלך ישר ממנו יחד עם ר' אברהם אחיו לקרית-משה. מקום מגוריו של הרב אוסטרובסקי לא היה ידוע להם בדיוק, ומן רב הסתובבו ברחובות הריקים מאדם, עד שמצאו את הבית. השעה היתה כבר מאוחרת, והרב אוסטרובסקי כבר ישן אז, ושער הבית סגור. אבא ז"ל הפשיל את כנפות מעילו וטיפס על הגדר, וכך נכנס והעיר את הרב אוסטרובסקי. גם הוא הופתע מאד מביקור משונה זה, אך ענין המצות גידון בכובד ראש ובדחיפות הדרושה והוחלט: לתת הוראה לטוחן מר בכרך, כי מיד בצאת השבת יתחיל לטחון חטים למצות. ובכן: צריכים ללכת לטחון ולזרזו. בעצם אפשר היה לדחות את זאת למחר בבוקר, אבל אבא אמר: „מצוה שבאה לידך אל תהמיצנה“, ולמרות השעה המאוחרת, ולמרות היגיעה הרבה של הליכה ברגל במשך שעה וחצי, לא חזר עדיין הביתה, כי אם הלך ישר לבית הטוחן. תחילה הלך בכיוון ל„רחביה“, אבל באמצע הדרך גודע לו כי הוא גר במקור-ברוך. חזר איפוא שוב למקור-ברוך. כשדפקו על דלת ביתו של מר בכרך, לא האמין הלה למשמע אוניו, שהרב בלוי הוא המבקש אותו לעת כזאת באישון ליל, ופחד שמא באו טירוריסטים (היתה אז תקופה של טירור וסחיטת כספים מבעלי יכולת) וקשה היה לשכנעו שיפתח את הדלת. כעשרה רגעים נמשך המו"מ מאחורי הדלת והמזוזה, עד שלבסוף נפתחה הדלת ומר בכרך נוכח שאמנם הרב בלוי הוא זה, וכמובן שבמסיבות כאלו שוכנע מר בכרך מהר בדחיפות הענין. הודות לכך יצאה אמנם לפועל אפיית המצות החסרות במלוא המהירות האפשרית. רק אז, לאחר שהיה בטוח כי הענין מסודר בהחלט, חזר שבור ורצוף אחרי הצות הלילה, לביתו. ולא ידע איש מכל זה, זולתי ר' אברהם אחיו אשר ליווהו.

פעם אחת ישבנו בבית אבא בשבת-קודש אחרי הצהרים, והגה נכנס יהודי אחד עם אשתו, ובקשה בפיו: היות והם עומדים לשדך את בתם עם פלוני אלמוני, ובני הווג כבר נחרצו לשידוך, וכן גם ההורים משני הצדדים רוצים, ורק דבר אחד מעכב: הורי החתן דורשים במפגיע סך של מאה לא"י כנדוניה, ואין לו כסף, והריהו אובד עצות ואינו יודע מה יעשה. אבינו ז"ל עזב אותנו והתחמק מן הבית ורק כעבור חצי שעה חזר מלא שמחה, ומודיע להורי הכלה, כי היה אצל הורי החתן ודיבר על לבם והריהם מוותרים על הנדוניה. כמו כן הודיע להם, כי אפשר לסדר את קשרי האירוסין כבר הערב. וכך הווה. אחד מכניו שהיה נוכח באותו מעשה אמר לאבא: במקום ללכת להורי החתן ולהשפיע עליהם שיוותרו על הנדוניה, מה טוב

היה אילו היה לך כסף ויכולת לסלק את העיכוב בדרך פשוטה יותר: ע"י מתן הסכום הדרוש. על כך אמר אבא: אין דבר כך נראים לי. אני רואה בזה קצת משום קלקול המדות. הרי עובדה היא שאין לי כסף, ואם לומר: „לו היה לי כסף“ הרי הגון יותר לחשוב: „הלוואי והיה כסף לאבי הכלה, ולא היה נזק לא לכספי ולא לטרחתי...“

ישבתי פעם במשרדו בשעת עבודתו, והנה נכנס יהודי אחד מיקירי ירושלים כשפניו קודרים ומדוכאים, והוא אומר לאבא ז"ל: ר' משה, אני מדוכא ביסורים, ויודע אני שאין הוא יכול לעזור לי במאומה, אך רוצה אני שירשה לי לפחות לבכות לפניו ולהשיח את צערי, השתתפותו של מר תפיג קצת את צערי וחלל את יסורי! אבי ז"ל נדהם מבקשה זו, וכולו התעטף בנפשו ופינה את כל לבבו לדברי האיש, ובאותה שעה בכו שניהם יחד עד שאי אפשר היה עוד להכיר מי משתתף עם מי, ועל צרתו של מי הם בוכים. כשיהודי זה יצא מחדרו, פנה אלי בהתרגשות עמוקה ואמר: „אני הולך הביתה כאילו גושעתי, אמנם לא נעזרתי, אבל העידוד גדול! ועתה אני מבין את מאמר חז"ל: והמפייסו מתברך ב"א. אביך החיה אותי והפיח בי נשמה חדשה.“

עשרות אנשים היו באים לפניו יום יום, מי בבקשת המלצה לאיזה מוסד, מי בבקשת עזרה אחרת, ומי בבקשת עצה ותושיה בענין מסובך וקשה. מעולם לא יצא אדם מלפניו בלי שיקבל ממנו טובה כלשהי.

בין המבקרים הפרטיים שלו היו באים גם חולי רוח, אף להם פתח את לבו הרחב, פעמים היו הפקידים חוששים להרשות לאנשים כאלה את הכניסה אליו, שמא יתנפלו עליו ויכווהו בשגעונם. אבל אבא ז"ל אמר שאין מה לפחד. הוא שוחח עמהם ואף הם יצאו מלפניו כששביב של אושר מתנוצץ בעיניהם ושלווה נשמה נסוכה על פניהם.

סבלנות

לשם השלמת תמונת אישיותו של אבינו זצ"ל, ולשם ציון קוי אופיו ותכונותיו, שהם הם שעשאוהו לאיש מורם מעם והם הם שהיוו את גורמו ההערצה וההוקרה שרחשו לו כל מכיריו ומיודעיו מכל השכבות שבעם, כציבור וכפרט, ברצוני לציין במלים קצרות את מדת הסבלנות שהיתה בו באבינו ז"ל. הוא היה כמעט היחיד בין ראשי הציבור ומנהיגיו בדורנו, שמדה זו היתה נר לרגליו ושלא עזבתו גם בשעת מתיחות ובעידן רתחא, שאינם נדירים כלל בדרכם הקשה של העוסקים בצרכי ציבור, הודות למדה

זו עלה בידו, פעמים רבות, להתגבר על מכשולים ומעצורים שעמדו על דרכו בשטח מנהיגותו הציבורית; היא היא שסייעתו והביאתו למצוא מוצא מהסבך, בכמה בעיות ציבוריות קשות, כאשר חילופי הדעות בינו ובין חבריו לתנועה ולארגון — ולעתים גם בבעיות כלל-ישראליות, דהיינו גם בין עסקני הציבור שמחוץ לתנועה ולארגון שלו — קיבלו צורה כזאת, שהיה נדמה שאין כבר כל דרך לשפה משותפת, והדברים היו עלולים להגיע בסופם למסקנה של „איש כל הישר בעיניו יעשה“. במקרים כאלה הצליח אבא, הודות לסבלנותו ומתינותו ופקחותו הרבה שהיה מחונן בה, למצוא תמיד את שביל הביניים שהוביל לדרך המלך. עלה בידו תמיד ליישר את ההדורים, לגשר בין דעה לדעה ולמצוא גרעין אחיד בין כל הדעות המנוגדות, ועל-ידי כך להציל את המצב כתנועה או בשאר השטחים שעסקו בהם אז, להביא לידי המשך הפעולות ולעתים מרובות גם לידי התגברותן*.

במדה זו של סבלנות, מתינות ואדיבות הוא נפגש עם כל אדם למגדול ועד קטן. מעולם לא היה איש שקדמהו בברכת שלום. היה יכול להכנס בשיחה, וחברית דוקא, עם כל איש וגם עם גער קטן, והרבה פעמים בשעת הילוכו ברחוב, היה לוקח אתו גער שפגשו בדרכו שיארת לחברה עמו, ובדרך היה משוחח עמו כאיש את רעהו, ואגב כך שואלו על לימודיו והתנהגותיו, והיה מחדיר בו בעקיפין אהבת תורה וגאון-חרדי, והיה גם מכניס בו טפין-טפין את ההכרה של עשיה בצרכי ציבור ומתווה לו שביל לבגרות ועצמאות חרדית.

סחו לי הפקידים שבמרכז „אגודת ישראל“ שעבדו במחיצת אבינו ז"ל, כי אחרי שמלאו לו חמשים שנה התקיימה פעם ישיבה ב„מרכז אגודת ישראל“ בה השתתפו כמה מהמנהיגים והעסקנים של התנועה. בשיבה זו, שהיתה סוערת ביותר, התלהטו היצרים ודברים חריפים למדי נסרו בתללו של חדר-הישיבות. לפתע נפתחת הדלת של אותו חדר ואבינו ז"ל יוצא משם ופונה אל פקידיו כהאי ליטנא: „אתם עדי, כי קבלתי על עצמי מהיום והלאה לא להתרגז יותר“. ועדים הם הפקידים שעוד המשיכו בעבודתם אתו יותר מעשר שנים, עד שנת מותו, והוא אז בגיל למעלה

(*) הוא היה אומר: „אני לא מסרתי חיי וכל אשר לי עבור כסף או עבור דעה בהנהגה, כי אם העבודה היתה מאני דלא שוי הבילא. את המטרה העיקרית לטובת היהדות החרדית שימשתי. ואשרי חלקי שזכיתי לכך. ביהדות החרדית בירושלים יש לי ב"ה זכות בעוה"ז ובעוה"ב" (מתוך מכתב לבנו).

מששים, שמאותו יום והלאה לא ראוהו אף פעם במצב של רוגזה וכעס, ואת התלטותיו שמרה נפשו בכל תוקף.

ימי האחרונים

גדול היה אבינו זצ"ל בחייו וגדול היה במותו. לצערנו הרב לא זכינו, אנחנו בני ביתו ומשפחתו, להיות במחיצתו בימי האחרונים. רצון ההשגחה העליונה, שאין מי שידע ויבין את מסלוליה ואת מסיבותיה, היה כך שאבינו ז"ל ינשום את נשימתו האחרונה על אדמת נכר, רחוק מביתו, רחוק ממשפחתו, רחוק מירידיו ורחוק מאותם מקומות הקודש אשר שימשו את „שדה הקרב" במלחמתו הארוכה ושעליהם ולמענם נלחם. רצון ה' היה כזה ומאתו מצעדי גבר כוננו, וכל דרכיו משפט.

אמנם, לאחר שהגיעתנו הבשורה המרה מהסתלקותו של אבינו זצ"ל, ולאחר ההתאוששות הראשונה מהתדהמה המשתקת שהשתלטה עלינו עם שמע הבשורה, כצבצו מתחת לסף ההכרה מספר דברים ומעשים שאבינו ז"ל עשה סמוך לנסיעתו האחרונה, ושהם הוכיחו כי אמנם „מזלו חזא", והתכונן־התכוננה נשמתו לדרך ארוכה אחרת, לנסיעה רחוקה אחרת, אשר ההכנות לדרך זו שונות הן בהחלט מההכנות הרגילות לנסיעה רגילה ומצויה... אכן: חש אבינו ז"ל במעמקי נפשו כי נסיעתו זו אחרונה היא, והרגשתו זאת היא שעברה גם עלינו, בניו וירידיו הקרובים, אשר בנוכחותנו עברו עליו ימי הארץ־ישראליים האחרונים. אמנם עונות הן עיני בני־האדם מלראות דברים כהוייתם וכצורתם, ורוח השיגרה האיומה של בשר־ודם היא המכניסה בצל השיגרה גם מאורעות החורגים בהחלט ממנה. משום־כך ראינו בהתנהגויותיו של אבינו ז"ל לפני נסיעתו רק מה שניתן לראות לעיני בשר־ודם, אם כי הכאן בלתי־נראה היה נסוך על כולנו ומועקת־סתר רבצה על לבנו, מבלי לדעת, ומבלי גם להשתדל לדעת ולפענח את פשרה. עד כי באה ה„מציאות" המרה ופקחה את עינינו, ופירשה את הרמזים הסתומים, והעמידה אותנו על שורשם של הדברים כמות שהם.

הנסיעה האחרונה שאבינו נסע בה בחייו היתה מתוכננת לשם השתתפות מטעם „אגודת ישראל" במגבית הארץ־ישראלית המאוחדת שנערכה באמריקה. באותה שליחות ולשם אותה מטרה נסעו גם הגאון רבי מאיר קרליץ זצ"ל, אחיו של בעל „חזון איש" וגאב"ד לכוביץ לשעבר, ומר יעקב לבדוי, מראשי פא"י דאז בארץ. מועד ההפלגה הקרובה וההכנות שנעשו ע"י אבינו ז"ל — שהיה כבר בקי ורגיל בנסיעות לחוץ־לארץ — היו הפעם שונות וקיבלו אופי מוזר מההכנות של הפעמים הקודמות.

באותו שבוע הלך אבא ז"ל לקבל ברכת פרידה לנסיעתו מאת כ"ק האדמו"ר מגור זצ"ל, ובשעת פרידה זו הושמע רמז כמעט ברור מפי האדמו"ר זצ"ל על „חזירתו ארצה בעוד כשבוע...“
 ביום המשישי לאותו שבוע, יום לפני יציאתו לחיפה, ערך אבינו ז"ל בכתב כעין צוואה קטנה לפקידים אשר עבדו אתו במחיצתו ושעליהם הוטל להמשיך את עבודתו גם בהיעדרו. באותן שורות מסר לר' משה גליקמן-פרוש, חברו לעבודה מעשרות בשנים, תכנית עבודה יעילה להתפתחות „מרכו אגודת ישראל“ בארץ-ישראל ותכנית זו היא שכללה, בשורות אחדות, את רצונו האהרון ומאווייו בשטת זה *.

בערביו של אותו היום נתכנסו וגזרנו יחד, שלא במתכוון, בביתו של אבינו ז"ל מספר חברים וידידיו מבאי-כיתו ושוחרי לקחו ומוסרו בעיני הכלל. אף אני זכיתי להיות נוכח במסיבה זו. באותה שעה מסר לנו אבינו ז"ל את השקפתו הברורה בשאלת „מס החינוך“ שהטילה העיריה — מטעם הממשלה — על תושבי ירושלים (שאלה זו ניסרה אז בתללה של ירושלים החרדית וגרמה לסערת רוחות בין „מרכו אגודת ישראל“, שלפי הוראת הרבנות הראשית של היהדות החרדית הוא צידד בראשונה בהטלת מס זה, לבין חוגים אחרים של החרדים שראו בזה כעין סטיה מעקרונות ואגב מתיחות זו הכאיבו רבות לאבינו ז"ל. וכעין שנשמע מפיו שבקושי הסכים לנסיעה זו לאמריקה, אמנם הוא מוכרח לצאת מהאווירה הקלוקלת והמרעילה שסובבנה בה בגלל שאלה זו, והיא שדוחפת אותו לנסיעה). אבינו הגדול ז"ל ראה כי כולנו מודאגים וסובלים מאד מהצורה שקיבלה שאלה זו. אולם המודאג והסובל ביותר היה, אולי, הוא עצמו. רבות בכתה נפשו באותו היום. רבות הצטער. ובאותה התכנסות חברים, אגב הסברת השקפתו בנדרון זה, שמענו ממנו כעין וידוי דברים. נשמחו, שהיא שהרגישה, כאילו התוודתה לפנינו. בתוך הדברים אמר לנו: „מסירות-נפש — אין פירושה דוקא מסירות הגוף לשחיטה, לתליה או ליסורים וכד', מסירות-נפש פירושה ומשמעה היא אף מסירות ה„כל“ שלך, את כל הישות שלך, את הנשמה כמו את הגוף לטובת היהדות החרדית“. ומתוך התרגשות רבה הוסיף ואמר: „יתכן מאד שישנם היום גדולים אשר אינם מסכימים אתי בשאלה זו של מס-החינוך, יכול להיות שיש להם טינא עלי על עמדתי והשקפתי בשאלה זו ושקפידתם, חלילה, תשיגני. אולם יבוא היום וכולם יאמרו: ברם זכור אותו האיש לטובה על שהציל את החינוך החרדי בארץ-ישראל.

(* כן מסר בו ביום להוצ', נצח' להדפסה את כתב-היד של ספרו, על תומותיד ירושלים).

יום זה שיבוא אולי איננו למחר, ואולי גם לא לאחר שנה, אבל אחרי עשרים או שלושים שנה ודאי שיום זה יבוא ויאשר את השקפתי ואת מלחמתי הצודקת בנדון זה.

באותו ערב, במסיבת אותם החברים שהתכנסו לשם פרידה, ציוה אבינו ז"ל להגיש לפניו יין כדי להיפרד מתוך ברכת „לחיים“. עם שתיית הכוסות איחלו החברים את איחוליהם לאבינו, והדגישו, מתוך הבלטה יתירה, שיצליח בפעולותיו למען „אגודת ישראל“ ושדרכו זו תביא שגשוג ופריחה לתנועה המתענית ביסורי מצוקה ונסיון העוני גדול אצלה במאד. כמעט כל ברכות החברים סובבו על ציר זה, ואז פנה אליהם אבינו ואמר: „מוטב שתאחלו לי כי אוכה לחזור בחיים ולהתראות אתכם מתוך פנים שמחות...“

במעמד אותה מסיבה השתמט אחד החתנים שלו מלשתות יין, ברמז כי טעמו ונימוקו אתו. ברם אבא ז"ל הוכיח אותו על פניו באמרו: „וכי צריכים לשתות, יין? צריכים רק לשתות, לחיים! ולאחל שהשי"ת יחיינו להיות כולנו יחדיו...“

שוב היה מעשה באותו מעמד באחד החברים, שהגיש לאבינו ז"ל שילינג כסף ועשאהו שלית מצוה, ע"מ למסור את הכסף כצדקה לאחד העניים בני-יורק. אבא סירב לקבל את השליחות הזאת ונימק את סירובו, שמעולם לא קיבל על עצמו שליחות שלא ידע כביטחה שיוכל לבצעה, ובמקרה זה — הדרך לאמריקה כ"כ רחוקה ומי יודע מה ילד יום; הוא מוכן לקבל את השילינג בלי כל תנאי מפורש...

באותו שבוע אחרון לפני נסיעתו פנה אבינו ז"ל לאחד מחרשתיו היהלומים החרדים, שהיה ממעריצי אבינו ושאליו פנה אבינו מפעם-לפעם, במכתב המלצה עבור בחור ירושלמי בן-תורה מובהק ששעתו היתה דחוקה לו והיה מוכרח לפרוש למלאכה — שיואיל לקבלתו לעבודה בבית החרושת שלו. אבינו ז"ל גמר את מכתבו ותתם את שמו עליו וכבר הוא בידו המעונין, אמנם פתאום הוא מחזיר את המכתב ורושם בשולי היריעה: אני פונה אליו בבקשתי אך בפעם הזאת...

וביום ששי האחרון, אחרי נסעו כבר לחיפה, והנה אנו מוצאים את הדרכיה שלו שהוא שכחה בירושלים. אנחנו שלחנו את הדרכיה אחריו תיכף ומיד, אולם פליאה עצומה עורר בנו הדבר, בידענו שער כה לא קרה לו בכל מסעותיו מקרה כזה שישכח גם את אחד מה„פכים הקטנים“ שהיה צריך לקחת אתו.

בשבות אבינו ז"ל את שבתו האחרונה בחיפה, לפני רדתו לאניה במוצש"ק, נאם שם חמש פעמים באותה השבת לפני קהל שומעים רב.

גם מנאומיו אלה, כפי שנמסר לנו לאחר־מכן, בצבצה כעין צוואה לציבור בהורותו לפניהם את דרכה האמיתית של „אגודת ישראל“ ובהמריצו לכל אחד ואחד שיכנס בעול העבודה הצבורית וישתדל להיות עסקן באמן גם במקום שיש עסקנים ומכש"כ במקום שאין איש. גם מתוך מכתבו האחרון ל„נוער האגודתי“ * שנערך ביום הששי ערב אותה השבת, מכתב מלא תוכחה אבהית וגם עידוד והתחזקות אבהיים, נודף כעין ריח של צוואה, מאיש שהוא עומד כאילו בערוב ימיו האחרונים ולבו, החש ומרגיש במעמקיו, מצווה ואומר לו: צוה!

כאמור, אחרי שהאסון בא עלינו כחתף אנחנו כבר הבינונו, להוותנו, את פשרם של הסימנים העמומים והרמזים הסתומים שאז לא עמדנו עליהם במפורש. אמנם כן: הלב חש בהם — לבבנו כלבבו הוא — ואיזה ערפל מסתורי היה פרוס על הרגשתנו ותהושתנו ואין אתנו יודע עד מה, „אינהו לא חזו — מזליהו חזו...“

צוואתו

כל ה„זוטות“ הללו שנתגלו אי־פה אי־שם, ושאו אמנם טרם הצטרפו ליריעה רחבה הפרושה לעין כל וכולם מכירים בה את השמלה הברורה; אז, לפני שהסימנים־הרמזים הללו קיבלו צבע־חיים, צבע־מציאות, ועדיין היו עמומים ומטושטשים מאין דעת את פירושם ואת רמזותם — הספיקו ככל־זאת להשרות רוח נכאה על כל בני משפחתו של אבא זצ"ל ועל ידידיו הרבים, וגם עליו בעצמו. הכל הרגישו כאילו איזה ענן כבד הולך וקרב ושטלוחותיו ממלאות קדרות וכבדות־עופרת, מבלי שהערפל נהגלה עדיין בשלמותו ומבלי לדעת מאין תפתח רעתו. מחוץ רגשות מעורבים וכבדים אלה עזב אותנו אבינו ז"ל כנסיעתו זו האחרונה.

(*) יש בנותני־ענין לצטט בזה גם את המכתב דלהלן, שכתב לפני זאת ללונדון בשליחות התנועה, קיץ תש"ה:
„לחברי, חברי הנוער האגודתי!
קשה עלי פרידתכם...“

ואתם עורוני מכאן, עורוני בקיומכם, עורוני בהתפתחותכם, עורוני בעמדתכם על המשמר, בהשפעתכם על בני הנעורים. חנו לי אומץ ועוז, השמיעוני מפעולות חדשות, מנקודות חדשות שכבשתם, משעורי תורה חדשים שהוספתם, מבחי הנזק מקצועיים שהקמתם. כי עזרתכם נחוצה לי בכל מקום שאמצא, היא תלווה אותי והיא תעודד אותי לעשות אותי ראוי להיות שליח ולהשפיע את רצון ההשגחה על מה שאעשה עבור „אגודת ישראל“ ועבור כל מה שנמצא במסגרת „אגודת ישראל“. שלכם באהבה רבה, הרב משה בלויא“

תחושה מזוהה זו היא שהשפיעה גם על מצב בריאותו של אבינו ז"ל שגם עד אז לא היתה טובה ביותר, ומביירות הוא כותב לנו שהוא מרגיש את עצמו מאד ברע, אך עם זאת מחליט הוא להמשיך את נסיעתו והוא משתדל מאד כביירות שיוכל לקבל לדרך ספר-תורה, מכיון שעליהם להיות בחג השבועות, יום מתן תורה, באניה מבלי שיהיו בה סידורים כל-שהם של הווי יהודי. בדרך מתגבר אבינו על כל יסוריו ומכאוביו, הן מכאובי הנשמה והן מכאובי הגוף, הוא מראה פנים שוחקות למלוויו והוא מתנהג כאחד האדם וכאילו הכל כשורה אתו. הוא מתפנה בימי ההגבלה לשעות מועטות וממשיך בכתיבת זכרונותיו שהיו מיועדים להצטרף לספרו „על חומות ירושלים" שסידר לדפוס לפני מסעו ושהשתוקק מאד שיופיע בחייו (זכרונות אלה שכתבם בימיו האחרונים, מופיעים במהדורה הנוכחית כנספח). בחג השבועות הוא עובר לפני התיבה ומהווה את הרוח התיבה שמסביבה: נאספו כל נוסעי האניה התרדים, וגם הרבה בלתי-חרדים הסתובבו בקירבתו, בידעם את השפעתו הרבה ואת אישיותו רבתי-הערך. בו ביום חג השבועות חלה מאד ונפל למשכב ורופא האניה קבע את מצבו שהוא רע מאד. אף הוא, אבינו זצ"ל, הכיר ברוע מצבו. הרגשתו הפנימית, שהיתה עד אז עמומה ומעורפלת, קיבלה את פירושה באזרה הנכון ומני או התחיל אבינו זצ"ל להתכונן לדרכו דרך כל חי — שוב מחוך פנים שוחקות, אגב התגברות על מכאוביו הגופניים שהציקו לו מאד.

שני ימיו האחרונים והתנהגותו בהם, הסתם המשקפים באופן הבולט ביותר את כל גדלותו של אבינו ז"ל ואת כל מהותו ומהות עבודתו ופעולותיו במשך תקופת חייו, הקצרה באופן יחסי.

הנה יודע האדם כי הולך הוא אל בית עולמו — מעידים על זה הבעת פניו של הרופא ורמזיו הסתמיים והמקוטעים, ויותר ממה שקרא בהם הש כבר באופן ברור בקרבו, כי עוד יום-יומיים ועליו להתייצב לא לפני מלך כשר ודם, שלפניהם התייצב פעמים מרובות בחייו ואת פחדם לא ידע, כי אם לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא; ועם ידיעה ברורה זאת הוא מתכונן כאלו לסכם את כל ימי חייו; ותמצית סכומו, סוף הפסוק, סך-הכל האחרון הוא: שכל מעשיו היו קודש לציבור ולצרכי ציבור, בלי שום כונה, פניה או נגיעה עצמית.

ועל ימיו האחרונים ממש, עד רגע צאת נשמתו בקדושה ובטהרה, ארשום בזה לפי מה שנמסר לנו מאת הנוכחים אתו באותם הימים. מסר לי הגאון רבי מאיר קרליץ זצ"ל כי ימיו האחרונים, מאז שהוברר לו מצבו לאמיתו, היו כולם קודש לה' ללא שום דופי ופגם. כל מחשבתו

היתה תפוסה ומיועדת לרגע הגדול של פרידת נשמתו מהגוף. בדבריו לא הזכיר אף פעם את אשתו ובניו, לא דיבר מאמו הזקנה ומשאר בני המשפחה, לא ציוה עליהם ולהם שום דבר, אלא צמצם את כוונתו והכנותיו לרגע האחרון. בקשותיו האחרונות סובבו על פטירתו מהעולם הזה בלי שאיש יוכל לתבוע ממנו משהו ומשום זה ביקש שישלמו בעדו את חובותיו הכספיים (נשאר חייב מאתיים ושלש לא"י) וכן הביע את רצונו להיטמן בעפר ארץ-ישראל הקדושה. יותר מזה לא ביקש ולא גילה שום רצון למשהו אחר מזה. את השעות שהיה ער בהן היה מבלה מתוך תפלות, אמירת וידוי, קריאת „שמע ישראל" וטהרת נשמתו לקראת הבאות.

במסיבות אלו מסר את הצהרתו, שנתפרסמה אמנם כבר למדי, אך בכדי להשלים את התמונה אני חוזר ומפרסם אותה גם כאן.

הצהרה זו, שנמסרה בשעה שאבינו זצ"ל התפשט כבר מכל צרכיו ומאוויו הגשמיים ולא ראה בעולמו יותר מן העולם-הבא, הסתור והנעלם מעין כל חי, ויש בה משום כך משנה חשיבות וערך, ואשר בה נתגלה אבינו זצ"ל בגילוי שלא מעין העולם-הזה — יש לראות בה את הצוואה שצוה לפני מותו. הצוואה היא לא רק לבני ביתו ומשפחתו, לא רק לידידיו ומעריציו, כי אם צוואה לציבור זה שאליו נשא את נפשו ועליו מסר את נפשו, צוואה לאלה העוסקים בצרכי ציבור — שתהיה עסיקה זאת באמונה. השאלה הראשונה שהאדם נשאל עליה בעת עמדו לפני בית-דין של מעלה : „נשאת ונתת באמונה?" כשהיא נשאלת על משא-ומתן ציבורי — הריהי נוקבת יותר, חשובה יותר ומחייבת יותר.

ואת התשובה לשאלה זו ענה אבינו זצ"ל עוד בטרם נשאל עליה.

כדברים האלה מסרו לנו עדי ראייה ושמיעה — ביניהם הגר"מ קרליץ זצ"ל, שעליו סמך אבינו את ידיו בימים האחרונים בנוגע לרצונו האחרון — שביום השעי, אחרי שאמר וידוי מלה במלה, פנה אל בני לווייתו ואמר להם : —

„ — — — שמוע לי, ידידים ! אני הולך לעולם האמת, למקום שכל אדם צריך לתת דין-וחשבון על מעשיו. תדעו כי בחיי הפרטיים חטאתי, אבל בחיי הציבוריים לא חטאתי מעולם. אני מוכן ומזומן להצדיק את כל פעולותי הציבוריות לפני בית-דין של מעלה, כי כל כוונתי היתה אהבת תורה ויראת שמים. ולטובת אחינו בני ישראל".

אכן, זוהי צוואה מיוחדת במינה, אבל מועטים הם שביכולתם לצוות צוואה כזאת. אחד המועטים האלה היה אבינו, זכר צדיק לברכה.

סח לנו ר' ישראל ובר (מפעילי פאג"י), שגם הוא נסע באותה האניה ונכנס ביום הששי, יומו האחרון של אבינו ז"ל, אל התא ששכב שם כדי לבקרו. כאשר ראה את מצבו של אבינו, מצא לנכון לחזק אותו ואמר לו: „אל נא ידאג, ר' משה, הוא יבריא ויהיה טוב.“ על זה ענה לו אבינו ז"ל: „טוב ? מאי פירוש טוב ? אשרי לו למי שנפטר מהעולם הזה לא כטיפש !“ ועוד מסר לנו הגר"מ קרליץ, כי גסיסתו של אבינו ארכה לא יותר משבעה רגעים ושהוא השתדל — הוא הרגיש בפירוש בכוונתו זאת — למסור את נשמתו כשפניו כלפי העם, אשר גם עלתה בידו, ולבסוף עם הצעקה של „שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד“ עלתה נשמתו מתוך פנים שמחות.

גם כל המלווים האחרים סיפרו, כי אבינו זצ"ל הלך לעולמו מתוך מנוחת-נפש מוחלטת, בידעו שתפקיד הוטל עליו בעולם-הזה, תפקיד אחראי וגדול למאד, והוא מאושר כשבעל הפקדון בא לקחת ממנו את פקדונו והנה הוא נשאר שלם, הוא ביצע וגמר את תפקידו בשלימות.

בהסתלקו מאתנו לנצח — ורק את רוחו השאיר בינינו, והיא חיה וקיימת אחנו, ותחיה ותתקיים לנצח אצלנו — בהגיע יומו לעלות השמימה ולהשיב את נשמתו בטהרה ביום ח' סיון תש"ו, יומיים אחרי קבלת התורה, היה בן ששים שנה, חמשה חדשים ותשעה-עשר יום. ויהא רעוא, שתהא נפשו צרורה בצרור החיים.

מי יקום לי עם מרעים

(מתוך דברי מסבד שהשמיע מרן הגר"צ דושינסקי
זצ"ל, גאב"ד ירושלים, בהלוויית המחבר ז"ל)

— — הוי, מי יתן לנו תמורתו, תמורת האיש שאפשר לומר עליו כל השבחים: גדול בתורה, בעבודה ובגמילות חסדים! אמנם אפשר למלא מקומו של אדם שהיה גדול בשטח אחד, מצוין במצוות ספורות, אבל כלום יתכן למצוא תמורה לאיש האשכולות, לאיש שהכל היה בו, לאיש המורם מעם בכל! — — „כי יש לכסף מוצא” — לכל יש תמורה, אבל תלמיד-חכם שמת מי יתן לנו תמורתו?! „וזרח השמש ובא השמש” — עד שלא שקעה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע — א"כ למה הבכיה על מות הצדיק? כי אמנם אחרי מיתת הצדיק נולד צדיק חדש, אבל אין איש יודע את מקומו, לא תמיד הוא מגיע אל המקום הנכון. ר' משה, ר' משה, מי יתן לנו תמורתך! — ר' משה תלמיד-חכם היה, גם עכשיו אפשר ב"ה למצוא עוד תלמיד-חכמים, אבל ר' משה הלא היה איש-האשכולות שכלל בתוכו את הכל: גומל חסדים, חכם ופיקח, צדיק ולמדן, הכל, הכל ביחד היה בר' משה — ומי יתן לנו תמורתו? ר' משה גומל חסדים היה — כל איש שבא אל ביתו עצב, עזב את ביתו שמח. כמה אסירים שחרר מבית הכלא — ואין ערוך לגודל מצוה זו! ומדת כבוד-אם שנהג — יום יום היה בא אל אמו הזקנה תבלח"ט ומביא לה מזונה. גם במדת כבוד-אם שלו אין לו דומה.

אך לא רק בחיי הפרט היה ר' משה גדול. היתה בו מדת „מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און”. „מי יקום לי עם מרעים” — פירושו: לשון מלחמה עם עוזבי התורה; „יתיצב”, מלשון „נצבים” — אחת מלשונות של תפילה היא: להתפלל על תשובת הרשעים. הוא ידע בחכמתו ובפקחותו העמוקה מתי צריך לנהוג ב„מי יקום” ומתי ב„מי יתיצב”. אצל מי עוד נמצאים בהרכבה כה נפלאה שתי המדות היסודיות,

שעליהן היה מקונן הקב"ה במיתתו של משה רבנו ע"ה. מצד אחד: "מי יקום לי עם מרעים" — המנוח הגדול יצא בראש המחנה ללחום מלחמת ה' נגד עוזבי התורה והציל את שארית הפליטה בקנאו קנאת ה' כל ימי חייו; ומצד שני: עד מה הרבה להתפלל על תשובת הרשעים ש"יתמו חטאים ולא חוטאים". כתוב "מי כהחכם ומי כידוע פשר דבר" — הוא ידע מתי צריך לעשות פשרה ומתי לא. בחכמתו וצדקתו ידע גם לבטל את כל אנוכיותו, את כל עצמיותו, ידע לשתוק כשהיתה סכנה שאם יעמוד על דעתו — אף אם צודקת היתה — תפרוץ מחלוקת. אכן, היתה זאת הסגולה הכפולה שהתפלל עליה אלישע: "פי שנים ברוחך". ועם כל זאת, עניו היה לאין שיעור. מי יוכל למנות את כל שבחיו, כגון שהיה ספרא רבה בישראל — כל הגה שיצא מפיו וכל מלה שיצאה מתחת עטו היתה בעלת טעם וחוץ מאין כמותו.

ועתה הלך מאתנו — ומותו צריך לשמש אזהרה לכולנו. ר' משה! יום כמעט היית בא אל ביתי, ואם פעם כמשך הימים אמרתי לך מלה קשה — אנא מחול לי! גם אני אם חשבת או אמרת עלי משהו — הנני מוחל לך במחילה גמורה. הלא כולנו חטאנו ועל כולנו להתוודות על חטאותינו, חטאת הקהל היא! הבה קהל קדוש, נתוודה נא כולנו [כל הקהל התייפה ברגע זה בבכי מר והכל אמרו "אשמנו" ובראש מרן הגרי"צ זצ"ל כשקולו חנוק-מדמעות, אח"כ המשיך] ואם במחשבה חטאנו — הבה נקבל עלינו עול-מלכות-שמים [כל הקהל ובראש מרן הגרי"צ זצ"ל קראו כאן פסוק "שמע ישראל" בבכיה עצומה].

— — — כשקרא דוד קינה על שאול ויהונתן "הצבי ישראל על במותיך חלל", המשיך בדבריו וקרא "ללמד בני יהודה קשת" — האם הכוונה היא לקשת ממש? הרי דוד הוא שאמר במלחמתו עם גלית הפלשתי "אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם ד'?" אלא הפירוש הוא: "ללמד בני יהודה" — זוהי הקשת שלנו, החינוך — זהו הנשק שלנו. נשתדל נא כולנו לבצר את החינוך המקורי, כשאיפתו הטהורה של רבי משה בלוי, אשר הקריב את חייו על מזבח היהדות החרדית...

הרב מאיר קרליץ (זצ"ל)

גאב"ד לכוביץ

ימיו האחרונים

[מתוך מכתב לבני המשפחה]

...רעייתי הרבנית הודיעה לי שכרצונם לדעת פרטים מימיו האחרונים של הביכס חביבנו ראש משפחתם ועטרת ראשם ז"ל. והנה באמת הייתי מפתק בעצמי אם כראי הדבר, אבל מכיון שרצונם בכך הריני מוכן למלא זאת. אמנם כמובן שא"א לי למסור כל הפרטים, רק מה שעולה בזכרוני ראשון ראשון אמסור בזה. משעת עלייתנו אל האניה עד שחלה היה שמה מאד. כמדומני שלא ראיתיו אף פעם בחדרה רוחנית ורוממה כזו. כביירות שהינו כמעט יומיים והוא ירד פעמיים העירה, לחפש אולי ימצא אפשרות להביא ס"ת לקריאה כחג השבועות. הוא היה טורח בזריזות עצומה „להביא" מנן שלוש פעמים ביום. בערב החג הלך אל הקפיטן ודרש ממנו אולם יפה בשביל התפלות כחג, וקיבל ממנו רשיון לשעה בלילה ולשעתיים ביום, דשמחתו מזה היתה בגדר יוצא מן הכלל, כי אמנם האולם היה מן היותר יפים בפנינה. בליל התקדש החג התרחץ לכבוד החג באמבטיה ופניו האירו ממש בחדותא מיוחדת, עד שהתפלאנו עד שמחתו היוצאת מן הכלל. אחרי תפלת מעריב הסכים לבקשת רבים שמתר יתפלל הוא לפני התיבה, אבל רק שחרית. בסעודת ליל החג שר הרבה שירים ותשבחות וניגונים שונים. היו לנו ב' שלחנות מ„שלנו" שאכלו עליהם רק אנ"ש, ביניהם גם נשים אהדות והוא היה מכבדן מאד ומעודדן בדברים נהמדים ונעימים.

בחצות הלילה שמעתי שהוא מתאנה ומסתובב על מטתו [וכאן מקום אתי למלא מה שהחסרתי : ה„קבינא" שקבלנו כאניה היתה בשביל ארבעה אנשים ובלי חלון והאוויר שם היה מחניק כמעט. הרגשתי שקשה בשבילו לישן שמה, מפני שהוא אהב אוויר צח

ועמוי כל העת למעלה על הסיפון לשאוף אויר, וגם בשבילי היה לא טוב. ר' יעקב לנדוי התמסר למצוא איזו עצה להחליף בשבילנו ומצא חדר של שני מלחים הרוצים להשכיר את חדרם בסכום של ארבעים לא"י, ולא הסכמנו להוציא כ"כ הרבה כסף, אבל במשך שיחתנו הרגשתי שהוא היה שבע רצון אלמלי היה נעשה הדבר אלא שלא רצה לקבל עליו אחריות הוצאה כזו, ולכן מסר הדבר להכרעתי. כמובן שהסכמתי על זה, ותיכף יצאנו משם ונכנסנו הוא ואני, רק שנינו, לחדר בעל שני חלונות ואור ואויר הרבה — — — ירדתי ממקומי ושאלתיו מה זה אתו, ואמר לי שהוא חולה. הלכתי להקיק עוד אחד ושנינו הלכנו למטבח ומצאנו שם מים רותחים, ושתה מעט, והונה לו קצת. לפנות בוקר הזמננו את הרופא והוא אמר שאינו רואה בו דבר היוצא מן הכלל, ושלה את ה"אחות" לעשות לו זריקה, אבל לא הועילה כלום. בינתיים הלך לנדוי לחפש אולי נמצא איזה רופא בין הנוסעים, ובאמת מצא את ד"ר ואהלן מת"א, רופא מומחה ומנוסה, והוא כמעט שלא זו מלבקרו הרבה פעמים ביום, וכיחד עם רופא האניה היו מבקרים אותו ארבע פעמים ביום ובלילה.

כמובן שלא הוא וגם אני לא הלכנו להתפלל בציבור, אלא שלנדוי התפלל שחרית שם ואני מוסף. בשבועות לפנות ערב ראיתי שהוא חרד מאד לחייו. התחלתי לעודדו ולחזקו בדברים, אבל בינתיים התחיל להקיא הרבה והנה יצאו תולעים. אמרנו שעכשיו בוראי יקל לו, אבל לא כן היה. סידרנו מים. הרופאים עשו לו עוד זריקות ורפואות שונות. ביום ה' בבוקר אמר לנו ד"ר ואהלן שחל אצלו שינוי לרעה מחמת חלישות הלב והוא חרד ע"ז מאד, וצוה עלינו שלא לזוז ממקומו רק ישכב במנותח.

ישבתי על מטתי והחילותי לדבר אתו בענינים שונים כדי להפיח רעתו קצת ממחשבותיו, אבל הוא חיבקני ואמר לי : ר' מאיר, קשה לי להטריחו ולצער, אבל מוכרחני לבקשו לשמור עלי רק בשבתו על ידי ! מלאתי את בקשתו בדיוקנות, אח"כ התחיל לבקש

מלמדיו לדבר עם הקפיטן אולי אפשר להורידו היבשה באיזה מקום שהוא, אבל הרופאים לא הסכימו להזיזו ממקומו. במשך הלילה נכרה מחלתו והוא דרש בתוקף להורידו היבשה. שאלנו עוד הפעם להרופאים והם כבר הסכימו, הד"ר דיבר עם הקפיטן וסידרו שבמסינא נוכל לרדת. ביקשנו רשות בשביל שלושה אנשים. היינו אני והרב הלברשטם ור' יעקב לנדוי, אבל לא ידענו אם נקבל רשות בשביל שלשתנו, ולכן התייעצתי אתו ע"ד הסדר בינינו, והשיב לי שכלעדי לא ירד מן האניה, ולכן אם ירשו רק לאחד שילוח אותה, אזי — אני הראשון, לנדוי השני והלברשטם השלישי. לבסוף הרשו לשלושתנו ללוחות.

אני נסעתי אתו יחד אל בית החולים הגדול במסינא, והם על הכלים, לסדר לנו מלון ורשיון. תיכף בכואנו לביה"ח מוכנים היו כבר הפרופיסור ושני רופאים, ואחרי שבדקו אותו הכניסוהו לחדר גדול, והאחיות התחילו לטפל בו עפ"י צו הרופא הראשי. כעבור שעה לערך הזמין אותי הרופא לצאת אתו ואמר לי — ע"י מליץ שהבין קצת גרמנית — שמצבו רציני מאד, אבל הם עושים כל מה שיש בידם לעשות. ואמנם טיפלו בו כמעט בלי הפסק. הוא ז"ל לא העלים עיניו ממנו, אבל הדיבור היה כבר קשה לו. אף שהתחיל להשיב על דברי האחיות, אבל הם לא הבינו אנגלית.

כל הזמן הרגשתי שהוא משתדל להיות פניו שוחקות ופניו כלפי העב, ואם אירע שהפך פניו אל הקיר, היה הופך מיד פניו אלי ושחוק עליי. אני יצאתי לטלפן אל לנדוי והלברשטם שיבואו, אבל תיכף כשיצאתי ציוה כנראה לקרוא לי, ובשנכנסתי תיכף מצאתיו במצב רציני, והביט עלי לא סר עיניו. בעוד המשה רגעים נכנסו לנדוי והלברשטם, ובעבור עוד המשה רגעים כרבעו "דיין האמת". זה היה בעש"ק שעה 3 ו-8 דקות אחה"צ. כמובן שהתייעצנו בינינו מה לעשות.*

(*) בשולי התיאור על פטירתו של הר"מ בלוח זצ"ל בנכר, יש בנותן-ענין

עכשיו מדבריו אשר ביקש ממני כיום ה' בבוקר. הוא אמר לי שלפי דעתו עליו לומר וידוי, השבתי לו: אף שאינני רואה מצבו כ"כ חמור, וגם הרופאים אינם רואים מצבו נואש, ככ"ז אינני מותנגד. ביקש ממני שאשמע אם איננו טועה, ישבתי עד מותו והוא אמר וידוי בקצרה. אח"כ אמר אלי: יש לי בקשה אליכם ר' מאיר, להכטיף לי שיוליכוני לירושלים. השבתי לו: „אני שומע, ר' משה" והיה שבע-רצון מתישובתי [כל ההרפתקאות שערו עלינו עד שיכולנו למלא בקשתו אי אפשר למסור בכתב]. עוד הוסיף: „בקשה יש לי, היות שאני בעל חובות כמאתים לא"י לערך ובה יש גם מעות של יתומים, הייתי רוצה לסלק את החובות שלא אשאר בעל-חוב". השבתי לו שאשתדל למלא בקשתו בעז"ה.

והוסיף עוד דברים אלו: „כחיים הפרטיים שלי כודאי חטאתי, הרבה חטאתי, ה' ימחול לי, אמנם בעסקנותי הציבורית לא חטאתי ואיני צריך לתשובה". את דבריו האחרונים אמר כסיפוק נפשי ובטחון גמור.

אני נזדעזעתי בשמעתי ממנו ברגעים כאלו, אחר וידוי, דברים חנ"ל. ההרגשה שלי היתה שהוא רוצה לפרסם הדברים — — —

לצטט את השורות הבאות מתוך הספר „פאר הרור" [חיי החזון-איש] מאת אהרן סורסקי, עמ' צ"ו בהערה:

„במסינה לא נמצא בכלל ישוב של יהודים ורבי מאיר קרליץ היה או אובד-עצות כיצד לטפל בהעברת גופת ר"מ בלוד לא"י, היות וגם אמצעים כספיים לא היו בידו. הוא שמר על הגופה בכיה"ח המקומי, עד שלפתע הופיע אצלו יהודי בשם אלימלך רייס, היהודי היחיד במסינה, שבא לחקור שמא נמצא כאן נפטר יהודי גדול מירושלים, שיש לטפל בקבורתו. הלה סיפר, כי רבו האדמו"ר מפביאניץ-לודז' (לבית הצדיק רבי מרדכי מרוספשיץ) נגלה אליו בחלום בלילה האחרון וציווהו להתאמץ בקבורת מתי-מצוה של אדם גדול מירושלים עיר הקודש, המוטל במסינה. בא, איפוא, לתומו כדי לברר פשר חלומו והופתע לפגוש את רבי מאיר ליד הנפטר, שמעולם לא ידעו. הוא התמסר מיד לטיפול בהעברת הגופה באוירון ואף כיסה מכספו את ההוצאות ודאג לשאר הסידורים. עובדה זו נתפרסמה אז בעתונים שונים בשם „סיפור גס מסינה". בארכיונו של רבי מאיר, שעבר בירושה לירי בניו והיה למראה עיניו של כותב השורות, נמצא מכתב מאותו מר רייס אליו, בו הוא חוזר ומאשר את מעשה החלום".

ר' משה בלוי — יהודי של ארץ-ישראל

(מתוך דברים שנתפרסמו בכסאון צא"י, דבולנוי,

המחז' תש"ו, במלואת שלושים להסתלקותו)

גם לפני שנה ורבע נהרנו אחריו באלפינו, אמנם במסיבות אחרות ומתוך מצב רוח שונה לחלוטין. בחג הפסח תש"ה היה הדבר, בתהלוכת העליה לרגל. הוא זצ"ל צעד בראש, זרועותיו שלובות בזרועות חברינו הצעירים, פנו קודנות משמחה וחדוה, בתשחוקו המלבב על שפתותיו וקולו נתון בשיר נלהב: „יבנה המקדש, עיר ציון תמלא“. הוא נהנה ואנו נחנינו. הוא נהנה למראה מצעד אלפי יהודים שומרי תורה, שנענו מכל נקודות הארץ לקריאת „אגודת ישראל“, התוססים גיל ואון-נעורים וכל ישותם מכרזה ואומרת: עוד חי ישראל סבא, לא נותקה עוד השרשרת, עוד יש ממשיכים לנו! ואף אנו נהנינו למראה דמותו המפוארת של ר' משה בלוי זצ"ל, העוטה חלוק ירושלמי צבעוני, חבוש שטרימל לראשו, זקוף קומה ושופע מרץ ועוז עלומים. הפעם צעדנו אחריו שוב ברבבותינו, כל ראש כפוף, כל לבב דוי וכל עין דומעת, ארונו נסע לפנינו וככה לוינו את הארי המת. האבל והכאב איחד באותה שעה את כל מתנינו המפולג, את חרדי הישוב הישן והחדש, את הקנאים והמתונים, את החסידים והמתנגדים, את האשכנזים והספרדים, את כל הסיעות ואת כל הזרמים, על כולם העיקה ההכרה הצורבת, כי הורמה המצנפת והוסרה העטרה מעל היהדות החרדית.

על פני חוצות ירושלים יצא ארונו של ר' משה בלוי זצ"ל למסע אחרון, למסע נצחון נשגב של אישיותו, אשר כבשה את הלבבות לאהבה אותה ולהעריצה. בפעם האחרונה, טרם הובל אלי קבר, עבר בסמטאות „מאה שערים“ ו„בית ישראל“, שכונות הישוב הישן, אשר מבני-בנינו המצוינים היה, ואשר להגנתו הקריב את דם לבבו, לשד עצמותיו, מרצו וכשרונותיו הנפלאים. המונות הצובאים על החלונות, הנוזטראות והגגות בכו בכי תמרורים לעומתו. כולם הרגישו, כי נפל גבורם ואבדו כלי מלחמתם, כי שומר חומותיהם האמיץ והנאמן איננו עוד. כולנו ידענו והרנשנו, שלא את ר' משה בלוי זצ"ל בלבד אנו מלויים לעולמו, אלא תקופה היסטורית גדולה, רבת עלילות, מסתיימת לעינינו עם פטירתו של נציגה המובהק והקובע; תקופה של עמידת גבורה לנפש היהדות, של היאבקות עקשנית, שלא ידעה רתת,

על צביונו הרוחני של הישוב ואם כי הנצחון ממנו והלאה, אם כי לפי שעה הוכרעה הכף לחובתנו, הרי המעט שנשאר בידינו, קורטוב העצמאות הרוחנית, החינוך הבלתי תלוי, וכות הקיום ל"אגודת ישראל" בתוך נחשול הציונות — כל אלה באו לנו הזדות למערכה שעמדו בה ללא חת אנשי הישוב הישן ור' משה בלוי זצ"ל בראשם. הוא היה החלוץ העובר לפני מחנה הלוחמים, על כתפיו נפלה כל המעמסה הכבדה הזאת. עתים נתן את נוו למכים (פשוטו כמשמעו), עתים חרף נפשו למות (פשוטו כמשמעו). הנוצביא והחיל היה גם יחד.

כתר המנהיגות שבישראל, הוא כתר של קוצים וברקנים. מימי דור המדבר ועד היום גורלם קבוע ועומד: „על מנת שיהיו סוקלים אתכם ומחרפים אתכם" — ומתגורל זו הוענקה לו בחפניים גדושות, עד בלי די, מימי פעולתו הצבורית הראשונים ועד האחרונים, עד שבלו שפתותיו מלומר די. בשעה שהספיד רבה של היהדות החרדית הגר"צ דושינסקי את הנפטר הגדול, תבע מהקהל כולו שיתודה בשברון לב. אלפי הנאספים, נענו לתביעת רבם. יללה מרה בקעה מקרב החמון הענקי ויהי המקום לחרדת אלקים. אלפי אנרופים תופפו על הלב ואלפי פיות לחשו: „אשמנו" אכן אשמנו, כי לא שמענו בהתחנן ר' משה בלוי זצ"ל אלינו, אשמנו כי השארנו אותו בודד במערכה, בגדנו בו ודברנו בו דופי, חטאת הקהל היא. ועתה באה עלינו הרעה הגדולה הזאת. היאך נתקן את המעוות והוא איננו עוד? בחיינו השבענוהו מרורים. כל מה שספג מידי פורקי עול תורה, אשר בהם נלחם בכח איתנים, נראה לו כהכרח שלא יגונה. ברם, החצים שירו בו מקרב מחנהו, הם שפצעוהו פצעים אנושים. אם גם לא הגיב בהיותו מן הנעלבים ואינם עולבים, אם כי החריש, הנה במסתרים בכתה נפשו ולא פעם משהגיעו הדברים עד משבר, שכב על ערש דוי, חולה ומעונה, אבל מחריש ושותק. אכן, חליינו הוא נשא. יתכן שאלמלא היה מתגונן כלפי יריביו שבמחנה היהדות החרדית מימין ומשמאל, כדרך שגונן על המחנה כולו מפני יריביו מבחוץ, כי עתה היו נאלצים לנהוג כלפיו ביתר התאפקות והתרסנות ולא היה משמש מטרה כה נוחה לפגיעה. רבים, רבים עשו לנוכה ארונו את חשבון נפשם עם הנפטר מתוך חרטה על העבר וחרדה על העתיד. התאריך ימים התלכדות זו של רבבות המסביבים את מיטתו כחומה, או שמא תהיה רק חויה רגיעה? שמא יתחיל חלילה למחרת קבורתו של מי ששימש בריח תיכון במחנה, תהליך ההתפוררות וחתתגודות ביתר שאת ועוז, באין עוצר ועוזב? אולי יוליד הצער המשותף את תאחדות ויהפך לגורם מלכד ומרפא?

אולי תנוע אחריות השעה הקשה אותנו למלא במקצת בכוחות משותפים את החלל הריק שר' משה בלוי זצ"ל השאיר בהעדרו אחריו, עד כי נבצר „אגודת ישראל" זקופת קומה כמוהו, נאמנה לעקרונות כמוהו, עשויה כמוהו לבלו חת והולכת דרכה לבטח? מולי האי ואולי?

אף על פי שגזירה על המת שישתכח מן הלב, נמנה ר' משה בלוי זצ"ל על הצדיקים אשר במיתתם הם קרואים חיים ואין מקבלים תנחומים על החי. גם בשנים כתיקונן ובמסיבות רגילות היתה פטירתו של המיוחד בחבורה, עושה רושם — בתקופה זו ובתוך המסיבות שנתהו על אחת כמה וכמה. בכל שעה קשה ועם כל מאורע רב ערך, לפני כל הכרעה ועם כל מבחן, נרגיש בהעדרו, יקרע מחדש הפצע שלא יוכל להעלות ארוכה. כמה נודק לעצתו המפוכחת, להחלטתו האמיצה, להשקפתו העקבית, לנוכחותו להקרבה עצמית, לקסם שעל שפתותיו בנאמו ולעטו הברוכה, לבוש-שחוקו המפייסת ולתוכחתו הרועמת. לא רק „אגודת ישראל" העומדת תוהה על פרשת דרכים, לא רק הישוב הישן השט לא הגה על פני גלים סוערים, אלא כל הישוב היהודי, שנדחק למבוא סתום ללא מוצא, יתור אחרי מנהיג דגול זה שדרכו היתה נכונה תמיד לפניו. נסתם הגולל עלנו ונפער החלל הריק בעולמנו. חומת ירושלים, חומת „אגודת ישראל" נפרצה. העומד בפרץ איננו, הפטיש החזק, העמוד הימיני, הבריוח התכון נשבר לפתע. נדם כנורה הערב של היהדות החרדית.

הנוער האגודתי רואה את עצמו בצדק כקרוכ אל החלל. ר' משה בלוי זצ"ל אהב אותנו, כשהיה מתבטא: „כי נער ישראל ואוהבהו", היו הדברים יוצאים מעומקא דליביה. הנוער היה ילד שעשועיו, הוא טיפח את ארגונו ביד אבהית ונפשו עלצה בקרבו בראותו את תנועת הנוער שומרת אמונים ללא פשרות וויתורים. כל סטיה שנתגלתה לו במחנה הנוער הדאיבה את לבו וזכורים לנו יפה אגרות תוכחתו, פצעי אוהב הנאמנים. נזכור לו איך היה נענה בגופו לכל הזמנה, לכל דרישה שקבל ממנו. נזכור לו את מסעותיו לחיזוק סניפינו, את שבתו בין ילדי טוהרן בעטלית ואת שבתו האחרונה בסניפנו בחיפה. נזכור לו את הכל באהבה המחייבת לדבקה בדרכיו ולשמור בנאמנות על ירושתו הרעיונית הגדולה כאילו שפתותיו דובבות אלינו בקבר וזוכה לשמש לו גל-עד, מצבת זכרון חיה, ערה ונאמנה ועל ידנו תקווים בו הברכה: שיהיו כל הנסיעות שנוטעים ממנו — כמוהו.

משמו של רבי יוסף-חיים זוננפלד זצ"ל מוטרנים, כי ביקש לבל יספידוהו אלא בדברים: „חבל על יהודי ארץ-ישראל זקן שמת". תלמידו הנאמן

ו' משה בלוי היה יהודי של ארץ-ישראל. באישיותו התגלמה ארץ-ישראל, היא השתקפה בקסם דמותו, בפשטותו. בעוז רוחו, בעמידתו היהודית הנאה לפני מלכים ושרים, בחדותו הפנימית, בענותותו, בהסתפקותו במועט, ברוחב בינתו ובפקחותו. כל מידותיו שאבו ממענות הארץ, ינקו מהשתרשותו רבת הדורות באדמתה. ההסטנות, הקרעים שבנפש, הפסיחה על שתי הסעיפים, הפחד מפני „למה יאמרו הגוים“ (לרבות אלה שמזרע ישראל), ההתרפסות והתנף, ההשלמה עם המציאות, והכניעה בפני החזק, כל נגעי רוח אלה שהתלושות הגלותיות מטביעה ביהודי, זרים היו לאופיו. חן הארץ היה נסוך עד צורתו החיצונית ותפארת על העברית העסיסית שבפיו. זאת הרגישו גם הגוים שהתיצב בפניהם ומשנה משקל שיוו לדבריו בתבעו את בעלותו על הארץ. הוא גופו סימל את התקשרותו הנצחית והבלתי פוסקת עמה. זאת הרגישו גם הציונים אשר עמהם נאבק מיום עמדו על דעתו. בין בשעה שהתוכחו עמו ובין בשעה שנשארו ונתנו עמו, ידעו כי לגבי יריבם זה, יתנפצו כל מליצותיהם על אהבת הארץ או שנאת ציון, כי הוא גופו היה פרי הארץ לתפארתו, העומד מוצק בשתי רגליו על קרקעה. ארץ ישראל מגדלת בני-חורין, בן-חורין היה אף הוא, לא נכנע לשום עול מלבד עולה של תורה, לא קבל שום מרות מלבד מרות גדולי התורה, ואותה קיבל כלב שלם ונפש חפצה. כצור שנחצב מסלעי ירושלים, כן היה חזק בהשקפת עולמו, מחוסן בפני השפעה מבחוץ.

אולם מתחת לשריון העקרונות, פעם לב יהודי חם ורגיש, לוחט באהבת ישראל ורחמים על הבריות, יוקד באמונה תמימה ויראת שמים פשוטה. לא ישכת ממני זכר אותו ערב בו טיילנו ברחובות תל-אביב והוא תיאר לפני איך קידשו הרב מגלנטה וקהלתו את ה' לפני שנשלחו למשרפות; באותה שעה התייפח בדמעות שלוש כתינוק. ראיתיו בשמחת בית השואבה בבית מדרשו של הרב דושינסקי בירושלים, משלב רגליו בריקודים לפני הקהל, מרגין ומלהיב. מבין החומות ומתוך אחיו יצא לגדולה ובתוך החומות ובין אחיו נשאר גם לאחר שנתגדל ונתעלה, כי לא כמנהיג, אלא כחיל ראה את עצמו, או כפי שהתבטא פעם: כשמש העומד ומשמש את היהדות החרדית. ליהדות החרדית מסר את הכל, את גופו, נפשו ורוחו, על משמרתה חי תמיד ועל משמרתה נפל. להשלטת עול מלכות שמים בישראל פעל כל ימיו וב„שמע ישראל“ השיב נשמתו ליוצרו.

חבל על „יהודי ארץ-ישראלי“ שמת ועוד ידו נטויה לעשות גדולות, ועוד רוחו דרוכה להתעלות והתרוממות. אדמת ארץ-ישראל, אשר ממנה לוקח, קבלתהו בזרועות אהבה ונתסגר בעדו עד ביאת ינון.

א י ד ?

הרים בסיציליה וגלים מסביב!
השמיעוני קולכם, קינתכם האזינוני-
לי אין מלה, יבש כל ניב — — —
אשמע קולכם, אולי אבך גם אני.

ספרו, ספרו נא לי איך זרחו
עיני־הנשר לפני היעצמן!
איך צנח ראש־הארי ונפל גבור?
איך פקע הלב בנכר, ללא זמן?

האם התעטפו עננים שחורים
מסביב לאי, ועורבים הגו נכאים?
אם נשארו הדים בין שממת־הרים,
והפך האי לעמק־בכאים!! — — —

את כולם

את כולם, כולם בנימו,
קשר האיש אל לבו,
ונאנח הלב בדמנעו:
הוי, מת חלקי בו...

וחלק זה ממסינה
הובא כאן שלם,
והציון לנפש עדינה,
קבר בהר ירושלים...

אך חלקיבנו שמת,
עודנו באויר, בים
הוי, מי יוכל שאת
היובא לקבורה, אי שם...

קונטרס

יושבת ציון

והוא קבוצת מכתבים אשר השבתי לשואלי אודות
מצב ירושלים ושלום יושביה. גם ימצאו בם
חידושי הלכה ואגדה אשר שמעתי מפי מורי רבינו
הגאון הגדול צדיק נשגב, רבן של כל בני הגולה,
מו"ה יהושע-לייב דיסקין (שליט"א) [וצ"ל]

ממני זעירא דמן חבריא הצעיר
יצחק שלמה בלוי

נדפס

פעה"ק ירושלים תובב"א
שנת תרמ"ג לפ"ק

בצירוף תולדות המחבר
מאת בנו
הרב משה בלוי

ודברי מספד שהשמיע המחבר אחרי
פטירת אביו רבי עמרם בלוי זצ"ל

מהדורה שניה : שנת תש"ג

מהדורה שלישית : שנת תשכ"ח

הוצאת „נצח", בני-ברק

ב ת ו כ ן :

רכא	תולדות חייו — מאת הרב משה בלוי
רלו	הקדמת המחבר
רלז	מכתב א' : שאלה
רלז	מכתב ב' : קהלות הספרדים והאשכנזים בירושלים
ובתי כנסיות ומדרשות שלהם
רמא	מכתב ג' : שאלה
רמו	מכתב ד' : מקורות המחיה של הישוב בארץ
רמח	מכתב ה' : שאלה
רמח	מכתב ו' : ישיבות ומוסדות חינוך וחסד בירושלים, מקימי שכונות
רנה	מכתב ז' : שאלה
רנו	מכתב ח' : הר הבית, הכותל המערבי, קבר דוד המלך,
קבר רחל, קבר שמעון הצדיק, הר הזיתים
רסה	לדיוקנו של אבא
	הסכמות גאוני ירושלים :
רפג	הג"ר יצחק פרידמן, הג"ר מנדל מוינשטר והג"ר יוסף-חיים זוננפלד

תולדות חיי

מאת הרב משה בלוי

א.

אבי מורי זצ"ל נולד בעיירה סמוך לפרשבורג, בר"ח אייר תרי"ז, להוריו : אביו הרב ר' עמרם בלויא זצ"ל, ואמו עלקא ע"ה. אביו היה רב ומו"צ במספר ישובים קטנים בסלובקיה, ביניהם : קולאן וקוסטלאן. הרב ר' עמרם זצ"ל היה תלמיד מובהק של הגאון בעל „כתב-סופר" זיע"א ונסמך על ידו להוראה. כתב הסמיכות של הגאון בעל ה„כתב-סופר" זיע"א להרב ר' עמרם זצ"ל נמצא עד היום בין כתבי זקנו זצ"ל. על „התרת הוראה" זו ישנה רק חתימת ידו של הגאון „כתב סופר" זצ"ל בלי החותמת, ובקשר עם כך סיפר זקנו זצ"ל, שכאשר שאל על כך את הגאון בעל „כתב סופר" זיע"א, אמר לו : במדינת אונגריה ידועה חתימת-ידי לכל, ולמדינה אחרת איני רוצה שישע לקבל שם רבנות (הערה : בתקופה ההיא עזבו כמה מגדולי תורה במדינת אונגריה את מקום מגוריהם וקיבלו משרות רבנות בקהלות של מערב-אירופה). את הגאון בעל „כתב סופר" זיע"א קרא זקנו כל ימי חייו בשם סתם „רבי" מבלי להזכיר שמו.

מפני שלא היתה תלמוד-תורה במקום מגורי זקנו זצ"ל, ועל פי השיטה של הימים ההם לנדוד ללמוד תורה, הלך אבי מורי כבר בשנתו התשע לפרשבורג, ללמוד שם בישיבה קטנה. במשך זמן ידוע היה הולך רגלי יום יום אל פרשבורג, והיה שב בערב הביתה. הוא סיפר לי שכמה פעמים לקחו אותו איכרי המקום על ענלותיהם. שיירות של תנועה מסודרת לא התקיימו עוד בימים הללו. אחרי כן נשאר באופן קבוע בפרשבורג לאכול „ימים" (טעג). הוא סער בכל יום אצל בעל בית אחר, כמנהג בני הישיבות של הימים ההם. הוא סיפר, שאם מפני איזו סיבה חסר לו „יום", מהיעדרה של בעלת הבית וכדומה, היה שרוי באותו יום כתענית.

בפרשבורג הכיר את „הישיבה הרמה", ואת הגאון בעל „כתב סופר" זיע"א. הוא לא היה מתלמידיו מפני גילו הרך, אבל תמיד הלך לשמוע דרשותיו והתחמם מרחוק לאורו.

על תומותיך ירושלם

במלאות לאביו הרב ר' עמרם זצ"ל ארבעים שנה, בשנת תרכ"ט, החליט לעזוב את משרתו ואת פרנסתו ולעלות לארץ-ישראל. להחלטתו זו לא היה שום גורם אחר, מאשר חיבת ארץ-ישראל. הוא היה אז במבחר ימי עלומיו, פרנסה לא חסרה לו, וחי שם בכבוד ובמנוחה, וביחס לארץ-ישראל לא היה לו כל סיכוי וכל בטחון לקיומו, ושום מקור לפרנסת ביתו, והוא אז אב לבנים קטנים. אבל, ההשתוקקות לחיות בארץ-ישראל גברה על כל החששות הגופניים, והחלטתו היתה מוצקה.

באותה שעה קיבל עליו אותה ההחלטה גם אחיו הגדול ממנו בשנים, הרב ר' צבי כליא ז"ל, ושניהם נודמנו יחד לפרשבורג לעלות משם בצוותא לארץ-ישראל. אביהם לא היה עוד בחיים. חיה עוד אמם הזקנה, בת פ"ז שנים, ואם הבנים התחברה אתם בעלותם, לארץ-ישראל.

בביקורי בערי סלובקיה בקשר עם „אגודת ישראל", שמעתי עוד מפי זקנים מספרים על התכונה שהיתה שם מסביב לעלייתם. מכל הסביבה באו מכרים ומעריצים לפרשבורג ללוות אותם.

אחותם שנשארה בחו"ל זרשה מהם למוזכרת את תמונתם, ותמונה זו של המשפחה: הסבא והסבתא, אבי-מורי ואחיו הקטן ר' ברוך-יודא בלוי, נמצאת עוד ברשותנו. גם תמונת אם המשפחה בת הפ"ז נמצאת אצלנו.

למחוז חפצם, לארץ-הקדושה, באו בחצי השני של אלול תרכ"ט — ואבא מארי הוא אז בן שתיים-עשרה וחצי.

ב.

לזקננו הרב ר' עמרם זצ"ל נקבע תיכף מקום במזרח בית הכנסת הגדול, בחורבת רבי יהודה החסיד זיע"א, והוא קבע לו את המקום הזה לתפלתו לכל ימי חייו. גם כאשר עבר אחרי עשרות שנים לגור מחוץ לחומת העיר העתיקה, בשכונת אבן-ישראל, לא חדל מלהתפלל בימים-הנוראים בחורבת ריה"ח זיע"א.

בחורף תר"ל נפטר האח ר' צבי ז"ל וכחדישיים אחרי-כן נפטרה הסבתא הזקנה, אם המשפחה.

באותה שנה, בר"ח אייר, חלה חגיגת הבר מצוה של אבי מורי. והוא סיפר לי, שכל גדולי ירושלים, הגאון מקאליש זצ"ל בעל „אמרי-בינה", והגאון ר"ש סלנט זצ"ל, באו לבר-מצוה לשמוע דרשתו. הוא הצטיין כבר אז בכשרונותיו

יושבת ציון

המצוינים, בהסברה והבנה עמוקה, והגאונים הנ"ל זיע"א לא נמנעו מלפתוח עם הילד במשא-ומתן של הלכה בקשר עם הדרשה.

בימי בחרותו נכנס ללמוד בישיבת עץ-חיים, וכאשר עלה לארץ-ישראל הגאון ר' אברהם שאג זצ"ל הרב מקויברסדארף בשנת תרל"ג (אתו עלה הגאון הגר"ח זוננפלד זיע"א), עבר ללמוד אצלו ולשמוע את שיעוריו, ויחד עם זה המשיך את לימודיו בישיבת עץ-חיים, במקום שנמנה בין הבחורים — ואחרי כן בין האברכים — מופלגי התורה הכי מצוינים.

בשנתו הט"ז (בערך: תרל"ג) נכנס לחופה עם יתומת דודו הרב ר' צבי זצ"ל. עם אשתו זו חי כתשע שנים, ובשנים הללו חי חיים של דקדוקי עניות נוראה. חסרה בפועל ממש פרוסת הלחם להילדים הקטנים, והוא וב"ב סבלו רעב נורא. בתקופת התשע שנים ילדה לו אשתו זו ששה ילדים וילדות, וחמשה מהם נקטפו כילדותם וגם אשתו נחלתה מרוב צער ודוחק, והיא נפטרה בשנת תרמ"ב, בהשאירה אחריה ילדה קטנה, אחותנו הגדולה רבקה נ"ע, שנפטרה בימי נעוריה בשנת תרע"ז, במצוקת הרעב של שנות המלחמה העולמית הראשונה. הוא בא כבירית הנשואין שנית עם אמנו, בת הגאון הנודע רבי ישעיה אורנשטיין זצ"ל.

תקופת תשע השנים הללו: תרל"ג—תרמ"ב, היו לאבי זצ"ל (כפי שנמסר לנו) התקופה הכי קשה בחייו, בעוני ובצער גידול בנים, אבל היא היתה גם התקופה הכי גדולה אצלו בחיים הרוחניים. את הדחיפה לעליה הרוחנית הזאת בתכונות הנפש ובלימוד תורה נתנה לו עלייתו לארץ-ישראל של הגאון מוהרי"ל דיסקין זיע"א, שהיה נקרא בפי כל: „הרב מבריסק“.

תיכף כאשר רבן של כל בני הגולה הגה"צ מוהרי"ל דיסקין זיע"א הגיע לירושלים, נתדבקו אליו מופלגי התורה שבירושלים, ביניהם שלושת הגיסים, בנו וחתניו של הרה"ג מוה"ר ישעיה אורנשטיין זצ"ל, הבן: הרב הגאון ר' יעקב אורנשטיין זצ"ל, חתנו: אבי מורי זצ"ל והרב הגאון ר' משה פרנקנטל זצ"ל. ביתו של הגאון מבריסק נעשה תיכף למרכז לימוד התורה ולמבצר עוז של היהדות החרדית בירושלים.

יראת הכבוד מפחד הוד גאונו של הגאון מבריסק זיע"א הקיפה את כל הצבור לכל חלקיו, אולם קבוצת מופלגי התורה הקימו כעין חומת-אש סביבו, וממרכז רוחני זה לתורה, ליראת שמים ולשקידה על תקנות הדת יצאו קוי אורימסתורין על כל ירושלים ועל כל ארץ-ישראל.

על חומות ירושלים

בבואו של הגאון מבריסק זיע"א לארץ (בשנת תרל"ז) מצא עוד בחיים את הגאון מקאליש זיע"א, בעל המחבר ספר „אמרי בינה“, שנחשב אז לרבה של ירושלים, ושריזו סביבו את מופלגי התורה. אולם ירושלים לא זכתה ליהנות משני המאורות הגדולים ככת אחת לזמן מרובה, ובשנת תרל"ח נסתלק הגאון מקאליש זיע"א, ותלמידיו המובהקים, ששימשו את שניהם בזמן קצר זה מצאו את שאהבה נפשם ככית מדרשו של הגאון מבריסק זיע"א. ומכאן מתחילה פרשת גדולת אבי מורי זצ"ל גם ביחס לתורה וגם ביחס לעסקנות צבורית.

בימים ההם התחיל להופיע הירחון „תורה מציון“ ותלמידיו הגאון מבריסק זיע"א פירסמו בכל חוברת דברי הלכה מאשר שמעה אונס מפיו הגאון מבריסק זיע"א דרך לימודו. החידושים נתפרסמו בעיקר ע"י הרב הגאון ר' מנדל מוינשטר זצ"ל, נאמן בית הגאון מבריסק זצ"ל, ע"י הרב הגאון מו"ה ר' יעקב אורנשטיין זצ"ל, וע"י מורי אבי זצ"ל.

בחבורות „תורה מציון“ פרסם אבי מורי גם את חידושו על מסכת ביצה, שהוא קבע אז בה שיעור עיון שלו ואימץ אותה לו — לפי ספרי המוסר — כמסכת שלו להגות בה תמיד.

בשנת תרל"ט הצליחו תלמידיו הגאון מבריסק זיע"א לקבל ממנו לרפוס אחד מתכריכי כ"ק, שהם פרסמו אותו בספר מיוחד בשם „תורת האהל“, בסידור חזו"ת אלה ובהבאתם לבית הרפוס לקח חלק ניכר אבינו זצ"ל, ושמו נקרא עליו.

השם „תורת האהל“ הוא פשוטו כמשמעו, התורה שיצאה מאהל התורה שנטע אותו גאון ישראל זה, ושבצילו חסו אז מופלגי התורה שבירושלים. את האהל הזה כינו תלמידיו אח"כ בשנת תרנ"ד בשם „אהל משה“, כאשר נתקבלה הסכמת הגאון מבריסק זיע"א לפתוח את שערי האהל בפני אברכים יותר צעירים ולקבוע ישיבה על יד ביתו — ישיבה הנושאת עליה את השם הזה עד היום הזה.

באותה תקופה שהוא יצק מים על ידי הגאון מבריסק זיע"א בין תלמידיו המובהקים, קבע לו בית המדרש להרביץ תורה לפרחי תלמידיו חכמים צעירים ממנו לימים, בעלי כשרונות מצויינים, והעמיד תלמידים הרבה, מהם גדולי תורה ויראה המרביצים תורה בירושלים זה עשרות שנים, כאשר יעיד עליו אחד המיוחד מאלה אשר בקשו תורה מפיו, הרב הגאון ר' חיים מן

(שליט"א) [זצ"ל] ר"מ ישיבת הנחורים בת"ת וישיבת „עץ־חיים" פעיה"ק תוב"א. בית המדרש הזה היה בשכונת „משכנות", והיה מפורסם אז בשעתו למרכז של תורה, שקול התורה לא פסק ממנו יומם ולילה והיה מעין מפכה אחבת ושקידת התורה לכל הסביבה.

הרה"ג מוה"ר ישעי' חשין (שליט"א) [זצ"ל] מתלמידיו של אבא מארי זצ"ל, סיפר שפעם חל י"ז בתמוז בשבת ונדחה התענית ליום א', ואז שלח הגאון מבריסק זיע"א פקודה לאברכי ביהמ"ד „משכנות" שלא יתענו. „הם לומדים בשקידה" אמר, „ופטורים מלהתענות".

ג.

באותה התקופה התפתחה תעמולת המיסיון, שהצליחה לצוד ילדי ישראל וביחוד מבין הילדים העזובים.

אז עלה בדעתי של הגאון מבריסק זיע"א, לעמוד בפני פרצה זו ולווסד מקלט עבור ילדים יתומים ועזובים, והוא הביע את רצונו זה לפני תלמידיו. רצונו היה בשבילם פקודה. תיכף ניגשו תלמידים אחדים לעבודת קדש זו במרץ. בין התלמידים שהתמסרו לכך נמצא אבינו. שמענו מפיו שתיכף שכרו חדרים אחדים ואספו אל תוכם יתומים וילדים עזובים מבלי הבדל של עדות, והתחילו לדאוג לצרכיהם. לכתחלה היתה המחשבה לא לדרוש עזרה מחו"ל, כי אם שבני ירושלים יחזיקו את המפעל מתרומותיהם, ואבינו יחד עם עוד אחד מבאי־ביתו של הגאון מבריסק זיע"א, המנוח ר' יהיא־לצבי צומרינסקי ז"ל, סבבו על חנויות מוכרי הלחם ולקחו בהקפה את ככרות הלחם. כשהחנונים דרשו כסף הפנו אותם אל הגאון מבריסק זיע"א. זוג אחר סבב בעיר לאסוף תרומות כספים, אחרים אספו בגדים ובד וכו', ובאופן כזה לא עברו ימים מעטים עד שהמפעל היה כבר במצב מסודר.

נשים כבודות התנדבו לנהל את המטבח. ואמי (תחי') [ע"ה] מספרת, שהיא וחברתה, נערות בנות חמש־עשרה — כשלוש שנים לפני נשואיה — הלכו בכל יום לבית־המפעל לשטוף את כלי המטבח, לכבס את הלכנים ולנקות את הרצפה, וכל העבודה הזאת נעשתה לשם־שמים, בלי שום קבלת פרס. בסוף שנת תרמ"א עמד כבר על מכונו מוסד משוכלל בשם „בית יתומים לתורה ולמלאכה".

אין צורך להגיד שבית היתומים הזה הוא הוא „בית היתומים הגדול דיסקין", המתנוסס כיום לתפארה במניסה לירושלים. אבל כדאי לציון

על תומות ירושלים

שעשרות שנים, וביחוד כל שנות חייו של הגאון מבריסק זיע"א, היה בית היתומים הזה נקרא בשם „בית היתומים לתורה ולמלאכה“, וכן היתה גם החותמת הרשמית של המוסד.

המלים „לתורה ולמלאכה“ הוסרו מהחותמת, כאשר המוסד נשתכלל והדברים נעשו למובנים מאליהם, והיה צורך להכניס בהחותמת את שמו של המייסד וכו', ופרסומו של המוסד גרם לכך שכיום מספיק השם „בית היתומים הגדול דיסקין“ לסמל את כל הברכה הצפונה במוסד זה שידי צדיק כוננו.

כאשר עלתה במחשבה, בתקופת המלחמה העולמית הראשונה, אצל עסקני צבור לייסד „בית מלאכה“ לנערים חרדים, והיה הדבר ספק אם רצוי לייסד מוסד לנערים מחוץ ללימוד התורה — הוכרע הובר לחיוב ע"י העובדא שהגאון מבריסק זיע"א יסד את בית היתומים ללמד את היתומים תורה ומלאכה.

בשנת תרמ"ג הוציא אבינו זצ"ל לאור את פרי עטו הראשון: חוברת בשם „ישבת ציון“, המתארת בצורה של חליפת-מכתבים עם מכיר בגולה את מצב הישוב היהודי בירושלים דאז. באחד המכתבים הוא מזכיר את יסוד בית היתומים שהוא בעצמו השתתף ביסודו, והוא כותב שם שילדים בעלי כשרון לתורה מתחנכים לתורה, וילדים שלפי כשרונותיהם אין הם מסוגלים ללימוד התורה, נמסרים לבעלי אומנות יראי ד', ללמדם אומנות ומלאכה, שיהיו בעלי בתים יראי-שמים המתפרנסים מיגיע כפם. בשביל אלה הילדים שנמסרו למלאכה נקבעו שיעורים לתורה בערבים ובימי השבתות.

החוברת הזאת נתפרסמה אז, כנראה בכוונה תחלה כנגד מלשיני הישוב החרדי אשר הבאישו בגולה את ריח החרדים בירושלים, בפרסמם שירושלים קיימת רק על תמיכה. בהנ"ל ובפרקים מיוחדים, שאבא זצ"ל מאריך בהם על ענפי הפרנסה השונים שבני ירושלים מתקיימים עליהם, מבטל הוא בדרך אנב את המלשינות הזאת. אני נמנע מלהעתיק בזה את דבריו בסגנונם מפני שלהלן מתפרסמת במילואה כל החוברת הנ"ל, שיש בה ענין רב בשביל דברי ימי הישוב הישן בירושלים בתקופה הזאת.

אבא זצ"ל היה פעיל בבית היתומים דיסקין מיום היסודו בשנת תרמ"א (י"ז שנים בחיי הגאון מבריסק זיע"א) עד אחרי המלחמה העולמית הראשונה. בשנת תרע"ח — קרוב לארבעים שנה. עבודתו בבית היתומים היתה מסועפת.

הוא היה סופר וכותב מכתבים, שנים רבות למד עם הילדים בעלי המלאכה, והשתתף בכל סעיפי העבודה לטובת המוסד.

אולם כלל היה לבאי-ביתו של הגאון מבריסק זיע"א, שאפילו לדבר מצוה אין להקדיש יותר מחצי יום. גם פקידי משרדי המוסד, בכל ימי חיי הגאון מבריסק זיע"א, היה להם חצי היום לעבודת הקדש לטובת המוסד וחצי היום מוקדש ללימוד תורה. אבא המשיך בסדר זה בהקפדה בכל ארבעים שנות עבודתו במוסד.

בחיי הגאון מבריסק זיע"א, היה אבא זצ"ל גם אחד השלוחים הנאמנים של הגאון מבריסק זיע"א בכל דבר שבקדושה, ובכל ענין שהגאון רחש ופעל לחיזוק התורה והיהדות. כדאי לציין שהוא נמנה בין שלושת השלוחים אשר הגאון זיע"א שלח לחורבת רבי יהודה החסיד לפרסם שם את האיסור על בתי הספר באותה שבת שמר נסים בכר, בא"כ ה"אליאנס", בא לשם כדי להתפלל. השליחים היו: מרן הגר"ח זוננפלד זיע"א, הגאון מורי חמי ר' יעקב אורנשטיין זצ"ל ואבי מורי. בריונים שהיו מיועדים לכך הכו אז את ר' יוסף-חיים זיע"א, ובאותה שבת שברו הבריונים את הבימה בביהכ"נ של חורבת ריה"ח זיע"א, שהיתה בנויה מעץ.

ד.

עוד בימי הגאון מבריסק זיע"א, בשנת תרנ"ד, הוציא אבינו זצ"ל לאור את ח"א לספר ההלכה „מלא העומר" על הלכות חלה לפי סדר השו"ע. חיבורו זה כולל בירור הלכה עפ"י מקורות הש"ס והפוסקים, וקביעת מסקנות בשם „קצירת העומר". את חלק ב' הדפיס אחרי שנים רבות, בשנת תרע"ב. מחלק א' נשאר אצלנו רק טופס א'. את חידושי בחיבורו זה הראה עוד להגאון מבריסק זיע"א והוא מביא בו כמה דברים אשר הגאון זיע"א העיר לו, כאשר הרצה לפניו את ספיקותיו בהלכה זו.

בהיות אבינו זצ"ל בן-בית קבוע בבית הגאון מבריסק זיע"א, נצטברו בזכרוננו מאות פנינים יקרים מאשר שמע מפי הגאון מבריסק זיע"א בכל יום שבת קדש, בסעודה השלישית, על סדר פרשת השבוע.

את הפנינים האלה אסף וליקט במוחו ואחרי הסתלקותו של הגאון זיע"א השתדל להעלותם על הכתב מתוך זכרונו. הוא הוציא לאור אח"כ את חדו"ת הללו בשני חלקים: „לקוטי אמרים" על כראשית (תרמ"ב) ועל שמות (תרצ"ה). בפרסומי „לקוטי אמרים" עברה תקופה בין הדפסת ספר בראשית

על הומותין ירושלים

להדפסת ספר שמות, כמו שהיתה נתקופה ארוכה בין פרסום חלק א' של „מלא העומר“ ובין חלק ב' של „מלא העומר“.

סיבת ההפסקות הארוכות הוא דוחק הפרנסה וחוסר הוצאות הדפוס. הוא טרח יגע ועמל בהדפסת החלק הראשון ואת עודף התמורה שקבל ממנויים, בהדרגה, חסך לצורך הדפסת החלק השני.

הוא חשב תמיד על הדפסת „לקוטי אמרים“ גם על ספרי ויקרא במדבר דברים, ולא עלתה בידו. בין ספריו נמצאות רשימות אחדות מסודרות, אבל טרם נתברר אם יש ברשימות הללו בכדי הוצאה לאור של חלק נוסף. יהיה צורך לחשוב עוד באיזה אופן להציל את הפנינים המפוזרים הללו שיראו אור עולם, לתועלת ולרצון כל מוקירי זכר הגאון זיע"א.

בין חידושי של הגאון מבריסק זיע"א על התורה נמצאים גם דברי לפול ועיון, ואחדים מהם כבר באו לדפוס ע"י אבינו זצ"ל ב„תורה מציון“ וכדומה.

כאמור, שימש אבינו את הגאון זיע"א מיום עלותו לארה"ק ועד הסתלקותו בער"ח שבת תרנ"ח. אבינו זצ"ל הצטמצם בעסקנותו הצבורית בעבודתו המסורה בבית היתומים דיסקין. ביסוד ישיבת „אהל משה“, בשנת תרנ"ד, טיפלו מורי זקני הרה"ג וכו' מוה"ר ישעי' אורנשטיין זצ"ל ומורי חמי בנו הגאון זצ"ל יעקב אורנשטיין זצ"ל, אולם בכל השנים הללו לא זו מלהימצא תמיד סמוך ונראה אל הגאון מבריסק זיע"א. גם משרד בית היתומים היה באותו החצר שהגאון היה גר בו, והוא היה נמנה על המאושרים המעטים שזכו להיות שלוחיו ונאמני ביתו.

בשנת תרנ"ה נפרד כולל אמריקא מה„ועד הכללי“, וכפי שהוגד נעשה זה בהסכמת הגאון מבריסק זיע"א. דבר זה גרם שפעם אחת באה תהלוכה של כמה מאות אנשים, ממקבלי התמיכה ב„ועד הכללי כנסת ישראל“, לחצרו של הגאון מבריסק זיע"א להפנין נגד הפרדת כולל אמריקא, כי כפי שהוגד להם זה פוגע בהכנסות ועד הכללי. לכיתו של הגאון מבריסק זיע"א הובהלו אז נאמני ביתו, כדי למנוע את המפגנים להיכנס לבית הגאון זיע"א, מתוך החשש שמתוך התמרמרות יפגעו ח"ו בכבודו של הגאון זיע"א. בין אלה שנמצאו אז על יד ביתו של הגאון נמצא גם אבי מורי זצ"ל, והוא לא מש מתוך אהלו במשך כמה שבועות, עד אשר נתה המתניות ולא היה עוד כל חשש של הפגנות נוספות וכדומה.

לצורך מי שיכוא פעם לכתוב זכרונות ירושלים של התקופה ההיא, כדאי להזכיר שהטכסוף של הפרדת כולל אמריקא גרם לביקורו של הגאון הרש"ס זיע"א בבית הגאון מבריסק זיע"א (הביקור היחידי בכל השנים שנמצאו יחד בירושלים, זולת בקור הכבוד הראשון בבוא הגאון מבריסק זיע"א לירושלים בשנת תרל"ח). הגרש"ס זצ"ל פרסם אח"כ שהגאון מבריסק זיע"א אמר לו, שהפרדה לא נעשתה על פי פקודתו, וכעבור ימים אחדים ביקר הקונסול האמריקאי את הגאון מבריסק בענין זה, ובפרסומו על תוצאות בקורו היתה סתירה למה שפרסם הגאון הרש"ס זצ"ל. אצל בעלי ההכרה לא נתערעה כמוכן עדותו של הגאון הרש"ס זצ"ל, אבל אצל ההמונים נוצרה אנדרלמוסיה. כתוצאה מתהלכות ההפגנה הנ"ל, שנשתיימה בזה שחמומי מח מבין המפגינים התפרצו למשרד ישיבת „אהל משה" שנמצא באותו החצר ושפכו חמתם על רהיטי המשרד והדוקומנטים, קיבל הקונסול האמריקאי את הגאון מבריסק זיע"א כנתין-כבוד של ממשלת ארצות-הברית, ופקיד מזוין („קאואס") של הקונסוליה שמר בקביעות במשך חודש ימים על יד ביתו של הגאון מבריסק זיע"א, עד שהרוחות שכבו בהחלט.

אבינו זצ"ל שימש את הגאון מבריסק זיע"א גם כמלווה לכל מקומות שנשע, לחברון, או נסיעה של טיול, או לצורך בריאות הגוף, וכדומה. הוא סיפר שבחברון כיהן אז ברבנות הגאון ר' שמעון-מנשה זצ"ל, והוא כבן תשעים וסג"נהור. וכאשר שמע שהגאון מבריסק זיע"א בא לחברון להשתטח על קברי אבות, ביקש שילוכו אותו לצד הרחוב שהגאון צריך לעבור בו, וכאשר הגידו לו שהגאון מבריסק מתקרב, בך בקול רם בשם ומלכות ברכת „שחלק מחכמתו ליראיו".

בימי מחלתו לא זו אבי מורי זצ"ל ממטתו ובימים האחרונים כאשר חלה את חליו אשר לא קם ממנו, לן אבינו זצ"ל בביתו, ולא סר לביתו גם בלילות וגם לא ביום השבת האחרון, אשר בצאת השבת היתה עלית הנשמה של הגאון זיע"א למרומים.

את הערצת הצבור הירושלמי לכל שדותיו לרבן של ישראל זה, היה אפשר להכיר בימי מחלתו האחרונה, כל ימי המחלה (מחלת דלקת הריאה) קם כל הקהל באשמורת להתפלל על החולה, וכל בתי הכנסיות שבעיר היו מלאים ממש כבימי הסליחות. ר' שלום „מעורר" סובב בכל אשמורת הבקר כמה שעות לפני עלות השחר, וצעק „עמדו לתפלה לשלום הגאון", וביום

השבת האחרון צבאו אלפים יהודים בחצר הגאון ולא הלכו לביתם לסעודת שבת, וקול התפלות בקע רקיעים.

אמירת „שמע ישראל“ עם יציאת הנשמה, פלחה את האויר ונשמעה בהיקף של כמה חצרות מסביב להחצר בו נמצאה דירת הגאון מבריסק זיע"א.

ה.

„משל לנכנס לחנותו של בשם — אי אפשר שלא יקלוט ריח“, מי ששימש עשרים שנה את רבן של ישראל אי אפשר שלא ילמוד ממעשיו. ואמנם למד אבינו זצ"ל הרבה ממעשיו, הוא למד ממנו איך לדבר שיחת חולין ולמד ממנו לא לדבר את אשר אין צורך לדבר. מימינו לא שמענו מפיו הלצה בלתי מנומסת. הוא שמר את פיו, והיה רגיל לומר בשם רבו: „עס אין קיין זאך ניט אזוי קרום ווי א גלייך ווארט“. זכורני שבנערותי התבטאתי בנוכחותו בלשון לא נכיה, והוא נתן בי עיניו בהבעה של רוגז ותמהון: „מה?“, „ליצנות!“ מבטו והערתו נשארו הקוקים בלבי עד היום הזה. והוא גם לא דיבר. לא שמענו אותו אף פעם יושב ומשיח דברים בטלים, ואם פגש מכיר או תלמיד בשוק לא זו מדבר עמו, עד אשר הגיד לו דבר תורה, או ממה ששמע מפי הגאון מבריסק זיע"א או משל גדול אחר או משל עצמו.

ועל הכל — חיבתו לתורה! מיום עמדו על דעתו הרביץ תורה. כאשר הזכרנו כבר הרביץ תורה בנערותו לפני כששים וחמש שנה*, כארבעים שנות עבודתו בבית־היתומים היו כעין הפסקה בפעולתו זו באופן קבוע. רק את מתצית היום השניה השאיר לעצמו, לצרכו, לצורך לימוד. אבל תשוקתו העזה להרבצת תורה חזרה ויצאה לפועל למעשה רק אחרי נמר המלחמה העולמית הראשונה. בהגיעו ל„ששים לזקנה“ הפסיק את עבודתו בבית־היתומים ומאז חזר ל„הרבצת תורה משל ההוא. ציודא, אשכח רברבי שקיל ואשכח זוטרי שקיל“. כן לא בחר הרבה בהזדמנויות של הרבצת תורה, הוא השמיע שיעורים לפני מבוגרים, שיעורים בהלכה, שיעורי אנדה במדרש, בשו"ע או"ח, הוא למד עם בחורי חמד מצוינים, אבל הוא גם למד עם תינוקות של בית רבן, הוא לא נמנע אפילו מלהיות ממלא־מקום של מלמד רודקים בת"ת בתי אונגרין — ובלבד שיוכל להרביץ תורה! באותו ת"ת הוא השקיע

(*) הדברים נכתבו בשנת תש"ג.

הרבה מרץ, הוא בחן את התלמידים, השתעשע אתם בד"ת, אכל גם לסד אתם, באופן קבוע וכאופן ארעי, למד עם הכתה הגבוהה ולמד עם הכתה הקטנה, בשבילו זה היה הכל אחד. ללמד את ילדי ישראל תורה. היתה לו חיבה יתירה ללמד נערים דרשות לבר-מצוה, והוא סידר בלי כל הגזמה מאות דרשות כאלה — ולסכלנותו בהסברה לתלמידים כמעט שלא היה גבול.

אמא (תחי') [ע"ה] סיפרה, שפעם למד עם יתום אחד בעל כשרונות חלשים מאד, ואחרי שחזר אתו על לימודו פעמים רבות, נתברר שהתלמיד לא שם לבו אל כל מה שאמר, ולא שמע את דבריו. במקום להתרגז, דיבר אליו רכות, ושאל אותו אם הוא רוצה להתחיל מחדש. התלמיד הסכים ואחרי חזרה של פעמים אחדות נוספות תפס הנער את הענין. כשאמא שאלה אותו: עד כאן? סיפר לה את העובדא של ר' פרידה הנזכרת בגמרא. באופן מיוחד קירב את הרחוקים והראה פנים לכל מי שפנה לעצה. הוא דיבר על לבכם לאהבה, לאהבן ולקרוב תחת כנפי השכינה.

כאשר החלה העליה מאונגריין, בשנים הראשונות שאחרי המלחמה העולמית הראשונה, התמסר אל העולים בחיבה ובהתמסרות יוצאת מן הכלל. גם את אלה שלא היו חדורים בהכרה של יהדות נאמנה קירב ועודד אותם והורה להם דרכי החיים ועזר להם בחינוך בניהם. באופן בזה הציל עשרות משפחות ליהדות החרדית. צורת ההתקרבות משכה את לבם והם מצאו בו אב ומורה דרך, וע"י האימון הרב שרחשו לו גילו לו את כל לבכם. הוא טיפל בשידוכים ובכנין חיי המשפחה שלהם, והוא בעצמו סידר להם קדושין. בעונה קצרה של חמש שנים סידר קדושין לארבעים זוגות (בערך) מעולי אונגריין, וכולם נחשבו לו כבני-בית, וכולם נשארו קשורים אליו בלב ונפש עד יומו האחרון.

אחד העולים בא בגפו ולא היו לו כלי בית. אמא זצ"ל דיברה על לבו והשאיל לו כלי בית משלו, כדי שיהיה אפשר לו לסדר לעצמו בית דירה, עד שהוא נסתדר והשיב לו בתודה את כלי הבית אחד אחד.

ו.

בקירוב רחוקים הפליג לכת, והוא הצליח במקרים רבים להחזיר לשמירת התורה והמצוה אנשים שעלו מן הגולה ולא היתה להם כל ידיעות בית-רבן. במקרים כאלה למד הוא בעצמו אתם שו"ע או"ח, והרגיל אותם בקיום

על חומות ירושלם

המצוות. גם כאלה אשר היו קרוכים לדת ונתרחקו ע"י חברים רעים וע"י סיבות שונות, החזיר למוטב.

אזכור בזה מקרה אחד מרבים. אחד הרופאים היהודים החפשים בירושלים, קיבל עליו את דת האיסלם והדבר היה חילול השם. אבינו ז"ל לא זו מלהשפיע עליו עד שעזב את האיסלם ושב לעם ישראל. ואם כי גם אחרי כן לא היה שומר מצוה, אבל ע"י המשכת ההשפעה היה זהיר לא לחלל את השבת וכו'.

לפני כשמונה שנים* חלה במחלה רצינית מאד, היא גרמה לו לשלילת המנוחה, הלילות עברו ללא מנוחה, ולא עברו עליו כמעט חמשה רגעים בלי זעזוע. אך בעצם ימי כונו המחלה היתה זו תופעה נפשית פלאית, ששעות התפלה עברו עליו בשקט גמור, ובימי החגים ובימים הנוראים היה יכול להישאר שעות שלמות בלי הפרעה כל שהיא, ולא הרגיש כל כאב ולא הביע שום אנחה וכדומה. חזקה עליו ההרגשה העילאית של שעת התפלה ושל חובת התפלה, על ששבת כל יסורי גופו ונפשו.

הוא סבל ממחלה זו כשלוש שנים, ובלי רופאים ורפואות (הוא סרב בהחלט בוימי מחלתו להזדקק לרופאים), כי אם בחמלת ד' עליו, נתרפא לגמרי. אולם המחלה הקשה השפיעה מאד על בריאות גופו והוא נשאר חלש מאד בגופו. ושוב תופעה נפשית למעלה מדרך הטבע: חולשת גופו גרמה לו שהיה זקוק לטעום דברימה כמעט בכל שעה, וכשאיחר לפעמים היה מרגיש תיכף את החולשה. ואילו כשעלה באשמורת הבקר לבית הכנסת ונשאר שמה עד שעה עשר לפה"צ לא הרגיש כל חולשה ולא ראה שום צורך לטעום דברימה. ולא עוד, אלא שמאז נתרפא ממחלתו זה חמש שנים בערך, הפסיק בערב יוהכ"פ ומלבד שעות אחדות של הלילה, נמצא בבית הכנסת, כל יום הכפורים, עסוק בתפלה ובלימוד בלי הפסק, והפסיק את הצום רק אחרי יציאה מבית הכנסת, קידוש-לבנה וכו', מבלי שהיתה נזכרת עליו ליאות או חולשה כלשהי.

בחמש שנותיו האחרונות לא עזב כמעט את הבית, אם לא להשתתף בשמחה אצל אחד הצאצאים, או נסיעה אל הבנק לשם קבלת כספים עבור ישיבת „אהל-משה", שהיה בה ראש הגבאים עד יומו האחרון. סדר יומו היה קבוע בהחלט. באשמורת הלך לבית הכנסת. בשעה עשר חזר הביתה, לפנות ערב הלך להתפלל תפלות הערב.

* ראה לעיל בהערה.

על חומות ירושלים

אבל ללא הועיל. רצונו ניצח את התנגדותי ועלי היה — שלא לרצוני — להוליכו ולסייע בעצמי להליכתו לביהכנ"ס. בקשר עם כך היה רגיל להזכיר לי את מאמר רז"ל: „אמרו לו ר' יוחנן: איכא סבי בבבל, תמה וכו' כיוון דשמע דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא, אמר: היינו דאהני להו". הוא תלה את אריכות ימיו במנהגו הקבוע להקדים ולהחשיך בביהכנ"ס.

שני שבועות בערך לפני פטירתו תקפה עליו מחלתו, והדיבור נעשה קשה לו (לפי דעת הרופאים היה לו אז כבר שיתוק חצי הפנים והגרון) וגם בימים אלה לא החסיר מללכת לבית הכנסת שחרית מנחה וערבית. ביום תענית אסתר (5 מעל"ע לפני פטירתו) קרא בתורה „ויחל", בביהכנ"ס, וגם ביום הששי הלך עוד לבית-הכנסת. כליל שבת כבר לא היה יכול עוד ללכת, והסכים שנסדר תפלה בציבור בביתו. בתפלת שבת שחרית התפללנו בציבור בביתו והוא התאמץ לעמוד על רגליו כל שעת התפלה כשהוא נשען על שתי ידי הרועדות מחולשה. בתפלה זו האחרונה עלה עוד לתורה במפטיר לפרשת זכור, והוא התחזק להשמיע את קולו בברכות התורה וההפטרה. ושוב אותו הפלא: בגרון משותק, אחרי שלא היה אפשר עוד מיום תמול להבין מה שהוא מנסה לדבר, הגביה את קולו בברכת ההפטרה ולאט לאט שבה אליו מתיקות ועריבות קולו בניגון המסורתי של ברכות ההפטרה. אלה היו דבריו האחרונים לפני שנקרא למרומים, מחוץ למלים אחדות שהתאמץ להשיב להרופאים עוד ביום הראשון.

בהתגברות מחלתו, כשהשיתוק הלך והתפשט וכשלא היה יכול עוד לבלוע, אפשר היה להכיר בו שלות נפש גמורה. הוא התכוון, כנראה, למעברו לעולם העליון, מתוך שביעת-רצון ומתוך מנותח שלמה. דעתו נשארה צלולה ועיניו היו מסתכלות בתנועה של בני משפחתו מסביבו, עד שיצאה נשמתו בטהרה ביום השלישי ט"ז אדר-שני בחצות בערך, במעמד ובקריאת „שמע" של עשרות מצאצאיו (כ"י) ומכיריו. תנצב"ה.

הרשיתי לי לרשום את הרשימות הללו לתועלת צאצאיו המרובים (כ"י) בארץ ובחו"ל (הוא השאיר אחריו כמאה צאצאים יוצאי חלציו, לבד חתנים וכלות), למען ילמדו ממדותיו התרומיות ומעבודתו את ד' במסירות ופש, והיה זה לזכות ולעילוי נשמתו ולתועלת רבה לצאצאיו, ולכל מי שירצה לסגל לו אחת ממדותיו הטובות.

מנוחתו כבוד במרום הר הזיתים (בית העלמין הישן) מול הר הבית,
ועל מצבתו חקוק :

פ"נ

הרב הגדול בתורה ובמעשים

רבי יצחק שלמה

בוהרה"ג רבי עמרם בלוי זצ"ל

בעהמ"ח ספר „מלא העומר“

נלב"ע ט"ז אדר"ש תש"ג

הוא ינק מים ע"י רשכבה"ג

מוהרמיי"ל דיסקין

הרב מבריסק זיע"א

עזר לו ביסוד בית היתומים בירושלים

והו"ל חידושיו על התורה בשם „לקוטי אמרים“

הקדמת המחבר

לרונת צמאון אחינו אשר צמאה נפשם להצרות ה', חובבי אדמת קורש ואוהבי שטרי ציון, משתוקקים לדעת שרידי חרבות א"ל ומצב ירושלים בתורבנה, ולדעת את שלום עם ה' היושב בה, מצבם החומרי והמורלי, עבודתם לאלקים, עסקיהם, מלאכתם, פרנסתם, דרכי חייהם — ראיתי לנכון להוציא לאור הליפות המכתבים אשר נרברו ונתחלפו ביני ובין הרב . . . אוהב עמו וארצו, אשר שאלני על כל אלה ותשובותי על שאלותיו כאשר השינה יד ידיעתי, כאשר אנכי אחד מתושביה. גם פעולות נדיבי אחינו יושבי חו"ל אשר פעלו על הר הקודש בנדיבת ידם. ראיתי כי בדאים הם המכתבים להעלותם על מזבח הדפוס, יען נמצא בהם גם דברים טובים מרגניתא טבא, חידושי הלכות ואגדות אשר שמעתי מפי רבי הגאון הגדול, צדיק נשגב, רבן של כל בני הגולה מוה"ר י"ל דיסקין (שלימ"א) [נצוק"ל]*, כאשר יראה הקורא, ואקוה כי מלאכתי זאת תסיק רצון והקוראים יתנו לפעלי צדק.

* הערה : את החידושים השמסגו, מפני שהם נתפרסמו — בספרו „ליקוטי אמרים“ (דברי המו"ל במהדורת תש"ג).

מכתב א'

(ש א ל ה)

שלום לאלוף נעורי הרב וכו'...

נשענת על אהבת נעורינו תרהב נפשי לגשת אליך במכתבי זה לדרוש שלומך וטובך ולשאול מאתך שאלתי ובקשתי. הנה ידוע לך אחי יקירי רוב אהבתי לארץ הקדושה, וכי כמוני כמוך איותה נפשי לעלות ולבוא אל ארץ הטובה הזאת, אך פגעי ונגעי הזמן הן המה בעוכרי ועומדים כנד מיל חפץ לבני זה-ועתה, לא לבד אשר לא זכיתי לראותה בעיני, כי גם דעת שלומה נעלמה ממני, כי מקום מגורי בכפר... אשר שמה לא יסורו עוברי אורח הבאים מארצנו הקדושה, שאוכל לדרוש ולשאול את פיהם על שלום הארץ הזאת. לכן באתי אליך ידיד יקר לבקש מאתך כי אתה תיטיב נא בחסדך עמדי ותשיבני על שאלתי אודות ענין ישוב הארץ ההיא, והוא: אחינו היושבים שמה — השפה אחת להם ומנהגם הכל אחד הוא, או יתחלקו לשונותם ובמנהגיהם? הודיעני נא על נכון ובאר נא דבריך היטב, וכתוב לי עניניה הכל באורך למען יהיה לי שיחתך לעונג ולשעשועים, והיה כאשר תעטר לי לבקשתי זאת, לצדקה גדולה ולמצוה רבה יחשב לך וחסדך לא אשכח לעולם. —

ידידך הדו"ש...

מכתב ב'

(ת ש ו ב ה)

אגרתך קיבלתי, ואף כי רבה היא העבודה העמוסה עלי ולא ינתן לנפשי מנוח ומרגוע כל היום, בכל זאת יען כי עזה אהבתי אליך לא יכולתי לפנות לך עורף ולמנוע את עטי מלהודיעך את חפץ לבבך. והנני להשיב לך על שאלותיך:

על חומות ירושלם

אחינו היושבים פה יפרדו לשתי מפלגות : ספרדים ואשכנזים, הנפרדים אלה מאלה בנוסחי התפילה, ובדינים, ומנהגים, בלשונם ובמלבושיהם. הספרדים נחלקים גם כן לשלשה קהלות : פורטוגאזין, מערבים וגרוזים.

קהלת הפורטוגאזין (המה גולי ספרד ופורטוגאל, אשר נאחזו בערי טורקיא בחסדי מלכי בית אסמאן אשר פתחו שערי ארצם לפני הגולים) — היא הקהלה היותר עתיקה וקדומה בעיר הק' ירושלים, מתבררתיה, ולהם יתר שאת ויתר עז בזכות הארץ הזאת על שאר אחיהם, ולהם כמה בתי כנסיות עתיקות פה עיר קדשנו ירושלים. והנה אפרט אותם לפניך ואודיע לך על אודותם דבר־מה ידעתי.

בקצה העיר תימנה, ימצאו להם ארבעה בתי כנסיות כאחד והם הנקראים „קהל גדול“, כי המה היותר גדולים והיותר נכבדים מכל בתי כנסיות הספרדים אשר בעיר הקודש, בנויים בעמק (ע"ש „ממעמקים קראתיך ה'“) ובמדריגות יורדים אליהם. אחד מהם נקרא „בית־הכנסת של רבן יוחנן בן זכאי“, כי קבלה בידם שר' יוחנן בן זכאי התפלל שם, ונכבד הוא מכל בתי כנסיות אשר בעיה"ק, כי כל הבא אל הבית הזה רגשי קודש ימלאוהו ויראה ואימה תפול עליו, כי לבבו יבין אשר בבית אלקים קדוש הוא עומד. במקצוע הבית יפתח פתח לחדר אחד צר ואפל, אשר מדליקים בו נר־תמיד לכבוד אליהו הנביא זכור לטוב אשר נתגלה שם (בשנת הרצ"ד ליצירה) להרב החסיד ר' שלמה זצוק"ל עת המול את בנו האר"י זיע"א. ולזכרון חרות כן על קירות הבית : „פה נגלה אליהו זכור לטוב“, ועוד כתובים שמה כמה

תיבות, אשר מרוב יושנן לא ניכרים היטב ולא יוכל הקורא ליזע פתרונן.

כן ישנו שם בית הכנסת אחד הנקרא „בית הכנסת של עולי רגלים“, כי שמה יאספו כל העולי רגלים אשר יבואו לראות בחגים ובמועדים טובים לשפוך שיח אחרי כתלינו „כותל המערבי“, והמה מחוייבים על פי הדין לקדש יו"ט שני כמו בארצות פזוריהם, ויתפללו תפילת יו"ט גם ביום השני, עת אשר בני עיה"ק יתפללו תפילת חול, לכן יש להם מקום מיועד לבדם ומיוחד בית הכנסת הלזה בעדם להתפלל שמה. בפעם ראשונה בהתבונני על המראה הזה כאשר ראיתי אותם עומדים יחד בגילה וברעדה ולבם נשואות אל ה', כלתה נפשי ועיני ירדו דמעה, ואשפוך את שיחי : — ראה ה' והביטה עמך ישראל ביום קדוש אשר זה כאלפים שנה אשר גלו מעל פניך, עוד רשפי אש שלהבתיה בוער בקרבם וממרחקים יבואו וישאירו את ביתם וכל רכושם ויעלו אל הר ציון ויחבקו אבניה, שמחים אל גיל ישישו אם ימצאו עוד אחת מחורבותיה, ומה גם עת אשר תרחם עליהם ותוציא מצרה נפשיהם ותבנה להם בית מקדשיהם ותפארתיהם ותשב כהנים לעבודתם ולויים לשירים ולזמרים, מה מאד יגדל שמחת לבביהם וחדות נפשיהם ושפתותיהם תקצרנה מלהביע רנה ותודה אליך, אשרי עין יראה כל אלה, מי יתן ויהי זה עוד בחיינו, במהרה בימינו, אמן.

בכנסיות אלו כל יום ויום אחר חצות יתקבצו רבים מהמון וילמדו ספר תהילים וחק לישראל ודינים הנצרכים, ובשבת קודש יתאספו שם כולם אף מהפחותים שבעם לשמוע לקח מפי מורה המטיף להם מוסר, תורה, דרך-ארץ. אשריך עיר אלקים סלה, אשריך, אף הריקנני שבך מלאים מצות כרימון.

מול בתי כנסיות אלו יש להם בית המדרש הנקרא „ישיבת בית אל“ אשר לקהל חסידים. ביהמ"ד הלזה נוסד מהרב הגאון המקובל איש אלקים קדוש מו"ה שלום שרעבי זצוק"ל. שמה יבואו ראשי וגדולי הספרדים וגם אחדים מעדות האשכנזים ומתפללים בכוונות המסודרים מהרב האר"י זיע"א, ואחר התפלה יושבים מעוטפים בטלית ומוכתרים בתפילין ולומדים בכנופיא ספר הזוה"ק ושאר ספרי קבלה. מה נורא המקום הקדוש הזה!

הספרדים יספרו לנו סיפורי נפלאות מאשר פעל ועשה שמה הרב ר' שלום שרעבי זיע"א. פעם אחת אסף עשרה תלמידי חכמים מקובלים גדולים בתורה וביראת ה' ועשו ביניהם קשר אמיץ למען הביא את הגואל-צדק ויענו בצום נפשם כל היום. ובלילה אחר תפלת הערב כונו בכוונות גדולות ונוראות אשר סידר לפניהם הרב הזה. ויהי בחצות הלילה והנה רוח גדולה רוח סערה נגע בארבע פינות הבית וינועו אמות הספים והעמודים אשר הבית נשען עליהם וקולות וברקים הסבו את מקום מושבם, ויחרדו אנשים מאד וחיל ורעדה אחזתם ויקומו אחדים מהם וינוסו החוצה והנותרים בבית נפרעו מכוונותיהם, ויתדלו הקולות ותקם הסערה לדממה, ויחר מאד להרב הזה על אשר לא עמדו על מעמדם ועל כוונותיהם, כי היה בזמן הזה עת רצון ובנקל היו יכולים להביא את הגואל. ה' ירחם וישלח אותו לנו במהרה אמן.

כן יש להם ביהמ"ד הנקרא „ישיבת בעלי בתים“ אשר שם יתפללו בעלי בתים נכבדים מיקירי קריתא דירושלים ויקבעו בו עתים לתורה ולתפלה. ועוד יש להם כמה בתי כנסיות ובתי מדרשות הידועים לי מפי השמועה — ולא תיארתי לפניך רק אלה אשר ידעתים ברור וראיתי אותם בעיני.

גם בדבר הנהגתם יש יתרון להספרדים על שאר אחיהם. להם משטר ישר והנהגה ישרה בכל העניינים כי עליהם ראש אחד אשר על פיו יצאו ועל פיו יבואו, ואשר לו ינתן הכח והעוז מהממשלה יר"ה לנהל ולרעות עדתו כחפצו וכרצונו, והוא הנקרא „ראשון לציון“, והמשרה הרמה הזאת ינתן על איש אשר חכמה וזקנה יש בו. ביום אשר יתנו את עטרת הרבנות על ראשו יקראו עצרה מגדולי הספרדים והאשכנזים בביהמ"ד אשר נועז לזה, והרב הנבחר יעלה הבמתה ומטיף מילין בדברי אגדה וחלוקא דרבנן, ואחר כך ילבשו אותו אצטלא־דרבנן חדשה והרב מברך את ברכת „שהחיינו“ על הבגד החדש ומתכוון לצאת גם על עטרת הרבנות אשר הולמתו, וכל הנאספים יענו אחריו אמן בכל כוחם ויקראו: יחי מורינו ורבינו לעולם! ואחד החכמים יברך את השולטן ואת פחות העיר, ואת הרב החדש ולכל החכמים והרבנים, ואחריו יברך הרב את כל קהלות הקודש בקודש ובחז"ל, ואחרי זאת ילך לביתו וכל העדה תלווהו עד באו אל נוהו, וישבו שמחים וטובי לב לאהליהם.

מ ע ר ב י ם — המה אשר עלו ובאו מארצות המערב, מערי אפריקא, ממדינות מאראקע, אלג'יר וכדומה. לשונם לשון ערבי, מנהגם מנהג ספרד. גם להם כמה בתי כנסיות פה עיר הקודש, גם בתי מחסה לעניים ובתי תלמוד תורה לתינוקות של בית רבן, והמה יראים את ה' מאד, קובעים עתים לתורה. גם הפועלים והאומנים יעסקו בתורת ה' עת אשר ינוחו מעבודתם. גם מההמון ימצאון רבים אשר ששה סדרי משנה שגורים בפיהם, אבל לדאבון לבבנו רובם המה עניים מרודים. ה' ירחם עליהם ועלינו, וישלח לנו את גואלינו, ב"א.

ג ר ו ז י ם — אלה אשר יבואו מערי רוסיא, קאווקז, טיפליס וכדומה. לשונם לשון גורזי, מנהגם מנהג ספרד, וזה כעשר שנים הוא אשר נתיישבו פה עיר הקודש. גם להם בתי כנסיות מיוחדים, והאנשים האלה רובם עשירים ורובם ככולם נהנים מיגיעם לא מידי מתנת בשר-רודם, ולא אל גואליהם וקרוביהם אשר בחו"ל ישאו עיניהם, כי מבנה גוויתם חזקה ויכלו לסבול את רוב העמל אשר יעמלו, ה' יהיה בעזרם. גם הם יעבדו את ה' בכל מאמצי כוחם, יקבעו עתים לתורה ולתפלה ועושים חסד עם שאר אחיהם, ישלם ה' פעלם, וכגמולם ישיב להם.

א ש כ נ ז י ם — יתחלקו לשתי קהלות: פרושים, וחסידיים. פרושים המה רוב בנין ורוב מנין מעדת האשכנזים, להם הרבה בתי כנסיות ובתי מדרשות יתר על אחיהם החסידיים, והנני אתארם לפניך.

(א) בית הכנסת הגדול, הנקרא בית הכנסת „בית-יעקב“, בנוי לתלפיות על מכוון הר ציון נוכח מקום-מקדשנו (על חורבת בית ר' יהודה החסיד זי"ע"א). רבות עמלו בוניו בו, ותלאות רבות עברו על ראשם (מיסדי בית אלקים זה) עד אשר ירו אבן פנתה. ועל טוב יזכרו ה"ה הגבירים הרמים השרים לבית „ששון“, אשר הרימו כספיהם לכוון בית אלקים זה על תילו, וזה כחמש-עשרה שנים נגמר הבנין המפואר הזה כלול בהדרו ויהי לנו למקדש-מעט, בציון מכלל יופי, לשם ולתפארת בארץ, וכל איש ישראל הבא ממרחקים ומעבר לים, ראשית דבר ימהר לבא אל הבית לראות ולחזות בנועם נחלת יעקב, אשר זכתה ירושלים כעת להציב גבולותיה בימי עניה ומרודיה עד אשר ירחם ה' ציון לבנות היכלו באש כי יבא מועד. גם הנכרי הבא מארץ

רחוקה יבקר את ביהכנ"ס הזה וישתעשע על הדר בנינו, כי כולו אומר כבוד וכל עין לא תשבע מראות את יפעת הודו ותפארת הארון וכל כלי הקודש אשר בו, וגם אחינו בני ישראל אשר בחו"ל יחבבו את הבית הזה וישלחו כפעם בפעם כלי קודש לפארו ולכללו. ממעל על גגו בנוי אכסדרה סביב אשר משם יתראה מקום מקדשנו, הרצפה וכל הבנינים אשר עליה, למען יוכלו להשתטח שם לשפוך שיח נגד הר האלקים החרבה בחגים ובמועדים טובים (כפי מנהג עיר הקודש ת"ו).

על החורבה הזאת מול בית הכנסת הזה נבנה ביוזמהמדרש הנקרא (ב) „שערי ציון“, ביהמ"ד נאה, גדול ורחב ידיים, ועל ידו ביהמ"ד (ג) „מנחם ציון“, והוא בית המדרש הראשון הנבנה על חורבת בית ר' יהודה החסיד זי"ע. שניהם מלאים ספרים כמה וכמה שסי"ן מדפוסים שונים, פוסקים ראשונים ואחרונים, הרבה ספרי שאלות-ותשובות ושארי חיבורים, מאשר נדבו רבים הבאים להסתופף בחצרות ה' בתוככי ירושלים עיר הקודש ת"ו, ומרבים העם תמיד להביא נדבות ספרים לאין קץ לזכות הרבים הבאים ללמוד שמה.

(ד) ביהמ"ד „תלמוד תורה“, ועל גבו ביהמ"ד (ה) „עץ החיים“ — בשני המדרשים האלה מתפללים כוותיקין, לקרוא קריאת שמע קודם נץ החמה ותפלה אחר הנץ. ועוד שמה כמה בתים אשר מתפללים בהם לפרקים, אבל לא בקביעות, לכן אין נפשי לפורטם.

(ו) בית הכנסת „בית מאיר ואהל יצחק“, בנין נאה ומפואר גדול ורחב ידיים, בבתי-מחסה על מכון הר-ציון ת"ו.

(ז) בית הכנסת בחצר ר' ישעיה ברדקי ז"ל (נקרא על שמו כי שם היתה זירתו ושם למד והתפלל כל ימי חייו), והוא החצר שקנה הרב הג' המפורסם מו"ה צבי לעהרן זצ"ל מאמשטרדם,

וכבוד אחיו הרה"ג המפורסם בתורה וביראה לפאר ולתהלה רבה מו"ה עקיבא לעהרן ז"ל נדב על הדבר הזה סך מסויים והקדישו לבית המדרש ולישיבת יקירי ירושלים, ועליהם נאמר: זכר צדיק לברכה.

(ח) בית המדרש הנקרא „אור החיים“, על שם שהתפלל שם הגאון המפורסם הצדיק בעל „אור-החיים“ ז"ל (וזה כי"ב שנים נוסד ע"י הרה"ג הדרשן מו"ה גרשון סופר ז"י חברה מיוחדת, אשר יקבעו עתים לתורה ועבודת ה' בביהמ"ד הזה).
(ט) ביהמ"ד מכולל ווארשה, אשר בנוהו גדולי מדינות פולין ונקרא בשם „אהל יעקב" — הוא בית נכון בתוך חצר גדול הנועד למושב גדולי הרבנים ותלמידי חכמים אנשי ארץ מולדתם.

(י) בית המדרש „בית הלל" אשר לכולל הוראדנא, והוא ביהמ"ד נאה בתוך חצר גדולה אשר קנוהו גבירי מחוז הזה, — ועל ידו ביהמ"ד (יא) אשר לכולל הו"ד (בני הוללאנד ודייטשלאנד).
(יב) ביהמ"ד לכולל רייסין הנקרא „קהלת ישורון“, נבנה מנדבת הגביר המפורסם לפאר ולתהלה רבה מו"ה סעדיה שור עה"ש מעיר מאהליב על-ידי גיסו הרה"ג הגביר היקר הנדיב המהולל בשערים מו"ה מאיר מייזל נ"י, אשר כעת משכנו פה עיר קדשינו ת"ו.

(יג) ביה"מ הנקרא „נחמות ציון" אשר לכוללינו כולל אונגארין יצ"ו.

(יד) ביהמ"ד בחצר ר' פישל לאפין נ"י.

(טו) ביהמ"ד בשכונת הרה"ג ר' אליעזר דן נ"י.

(טז) ביהמ"ד חברת „פועלי צדק".

גם להתסידים בתי כנסיות ובתי מדרשות פה עי"ק.

(יז) ביהכנ"ס „תפארת ישראל" והוא בנין נפלא ומאד נעלה, בית גדול למראה ורחב ידים, והוא הנבנה על-ידי האדמו"ר

מו"ה אברהם יעקב נ"י [מסדיגורה] ע"י אחד מאנשי שלומו
 עושי רצונו ה"ה הרב החסיד היקר מו"ה ניסן בק נ"י.
 (יח) ביהמ"ד „חב"ד" אשר לכולל חב"ד, ועל גבו (יט)
 ביהמ"ד נאה ומפואר הנבנה על ידי השרים הרמים משפחת סיר
 „ששון" אשר בעיר באמבוי, במדינות אינדא [הודו].
 (כ) ביהמ"ד אשר לכולל חסידי ווארשא הי"ו, קרוב לבית
 הכנסת „תפארת ישראל" ועוד להם בימ"ד קטן במקום אחר (כ"א).
 (כב) ביהמ"ד לכולל עסטרייך, ועוד להם ביהמ"ד קטן
 הנקרא חברה משניות (כג).
 (כד) ביהמ"ד לכולל וואלאחי.

(כה) ביהמ"ד לכולל קרלין. כן גם לחסידים אשר מכולל
 אונגרין יש להם בית־מדרש בחצר הכולל (כו).
 כל אלה המה בתי כנסיות ובתי מדרשות קבועים אשר
 הוקדשו לרבים עדי עד. ויש עוד איזה מנינים קבועים בבתי
 יחידים נכבדים הדרים ברחובות הרחוקים מבתי המדרש הנ"ל.
וגם מקיר העיר וחוצה בנויים עוד כמה בתי כנסיות ובתי
 מדרשות נאים ומהודרים לשם ולתפארת. וקצר הגליון מהכיל
 לתאר לפניך כל אלה, ועוד חזון למועד. ומשאר עיירות אשר
 באה"ק לא אוכל להודיעך דברים כאלה, כי לא הייתי שמה ולא
 ראיתי בעיני, ודברים הנודעים לי על פי השמועה לא תאבה
 נפשי לכותבם.

מכתב ג'

(ש א ל ה)

שלום לאהובי ידיד נפשי...

מכתבך הנעים קבלתי לנכון ושמחתי יקירי בדבריך הנעימים
 אשר הודעתני מעט משלום ארצנו הקדושה ובחידושי אנדה אשר

ערבו מאד לנפשי. ועוד אחת אשאל ואבקש מאתך ידיד יקר, הן כאשר מצאתי חן בעיניך והשבתני על שאלותי הראשונות, כן לא תסיר חסדך מאתי והשבתני על שאלותי אלה, והם: אחינו היושבים שמה — כמה הם? ואיה מקומות מושבותיהם? ומאין מחייתם ופרנסתם, האם כלם כאחד עוסקים בתורת ה', ומחיייתם מחלוקת הכסף הנשלח להם ממדינותינו, או ימצאון אחדים אשר נהנים מיגיע כפיהם וממסחר וקנין? הודיעני נא אחי הכל על נכון, כי מאד לבי ונכספה נפשי לדעת זאת. אנא! העתר נא לבקשתי והשיבני דבר ויחשב לך לצדקה גדולה, כי יהיו לי דבריך הנעימים לשמחת לב ולמשיבת נפש. וה' הטוב ישיב לך כפלים כחסדך אשר תעשה עמדי בזה ויברך אותך ואת כל אשר לך ברוב עוז ושלום.

בעתירך ידידך המצפה לתשובתך...

מכתב ד'

(תשובה)

שלום לך אהובי...

ידיד יקר הקשית לשאול מאתי, דברים אשר גם אנכי לא אדע על נכון, כי אין דרכי להשתקשק ולסובב בחוצות וברחובות ירושלים, כי מקום מושבי בביהמ"ד בתוך ארבע אמות של הלכה, ומאין אקח לי כל הידיעות האלה. אך מפני הכבוד אשיב לך מעט מזעיר, כפי אשר תשיג ידיעתי בזה. את אשר שאלת להודיעך מספר בני ישראל היושבים עתה על אדמת הקודש? מי מנה עפר יעקב, הלא לא ניתן לדעת ולמנות את ישראל, אך הערך אשר ידעתי על פי השמועה אותו אודיעך. מספרם יעלה עתה ערך חמשה-עשרים אלף נפשות (יוסף ה') עליהם אלפי אלפים פעמים ככה, ויקוים בנו, "יהודה וישראל רבים כחול

הים"). מקומות מושבותיהם הם חמשה : ירושלים, חברון, צפת, טבריא, יפו. ועוד נתחדשו כעת קאלאניעס אחדים אשר נאחזו בם רבים מאחינו בני ישראל בשנים אלה.

ואודות אשר שאלתני ידידי : מחייתם ופרנסתם, האם כולם יקבלו מהמשלוח הכללי ושוקדים על התורה והעבודה ? מדברך נראה כי תדמה בדעתך אשר כל אלה הלוקחים מכסף ה"חלוקה" יספיק להם די מחייתם ופרנסתם ויוכלו להגות בתורה ועבודת ה' יומם וליל בלי שום פגע ומפריע. האמנם לא כן הוא, כי גם אלה המקבלים משלוח הכללי לא כולם היכולת בידם להגות בתורת ה' יום ולילה ותורתם תהיה אומנתם, יען כי כסף ה"חלוקה" לא יספיק להם אף על לחם צר ומים לחץ ומוכרחים הם לשלוח ידיהם במסחר וקנין או במלאכת-יד למען החיות את נפשם ונפשות ביתם, וגם יקבעו עתים לתורה ולעבודת ה' - רק אלה אשר להם גואלים וקרובים בחו"ל המחזיקים ישיבתם בקודש בכסף נדבתם, המה יושבים על התורה והעבודה תמידין כסודרן. וגם מהאנשים אשר לא יקבלו "חלוקה" ימצאו רבים ההוגים בתורת ה' יומם וליל, אלה אשר באו לארצינו הקדושה בימי זקנותם ושיבתם והביאו צרורות כספיהם בידיהם אשר רכשו להם בימי נעוריהם בארץ נכריה ועלו ובאו אל הר הקודש כי אם לבלות יתר שנותיהם בתורה ועבודת ה' וכי אחר אריכות ימיהם ינוח גוום על אדמת הקודש (עד אשר יקומו ויעמדו לתחיה לקץ הימין בנ"א), המה יושבים שלווים ושקטים ועובדים את ה' בשמחה ובטוב לב כל ימי חייהם.

ועתה אהובי יספיק לך אשר הודעתוך עתה כי עתותי ספורות ולא אוכל להרבות במילין, וה' יגאלנו גאולה שלימה ונזכה להתראות פנים בפנים בבית מקדשינו במהרה בימינו אמן. כ"ד ידיך...

מכתב ה'

(ש א ל ה)

שלום לאהובי ידיד נפשי...

חן חן לך יקירי על אשר השמעתני כל אלה ומאד ערבו
לנפשי דבריך הנעימים, ומי יתן כי עוד תודיעני ותשיבני גם
הפעם על שאלותי אשר נפשי חשקה מאד לדעתם, והוא : אם
ימצא שמה גם דברים טובים ומועילים או חברות ואגודות
(פעראיינען) אשר הוא לתועלת ישוב האדם? הודיעני נא מהם
וישמח לבי גם אני, וה' ישיב לך כעל כל תגמולך עלי, והיה לך
ברכה ושלום מאדה"ש כנפשך ונפש ידידך...

מכתב ו'

(ת ש ו ב ה)

מכתבך הנעים הגיע לנכון אל ידי, והנני מוכן להשיב לך
גם על שאלתך זאת.

דע לך ידידי כי עיר קדשינו, אף כי העוני והמחסור שולטת
בה ורובם ככולם הם עניים מרודים, בכל זאת בתהלוכי בתי-
חסדה תוכל להתחרות עם אחת העיירות הגדולות אשר כסף
תועפות לה. בה תתנוסס לתפארה. ולא הבתי-חסד אשר יסדו
בה נדיבי עמנו אשר בחו"ל, לא אלה הם מטרת כוונתי ולא
באלה חפצתי להעיר אזניך, כי זאת לא יפלא בעיניך, אך אלה
אשר יסדו להם בני-ציון היקרים, אשר יקמצו מאכלם וממעט
הכסף אשר בידם, אלה אודיעך למען תדע את טוב לבבם ורוב
חסדם אשר יפעלו זה עם זה בנפשם ומאודם יותר מיכולתם,
וגם חברות הנעלות אשר כוננו ידם, עבור כי תבין גודל פעולתם,
כשרונותם ותבונת לבם. ועתה אתארם לפניך אחת אל אחת :

(א) בית „תלמוד תורה“ לכולל פרושים — שלושה-עשר חדרים בנויים ברוב פאר והזר באבני גזית, וערך שלש-מאות ילדים יבואו חדריו ועליהם ארבעה-עשר מלמדים המורים להם ארחות חיים תורה ומוסר ודרך-ארץ, ועל גביהם משגיחים נאמנים יראי אלקים ויודעי בינה.

(ב) ישיבת „עץ החיים“ — שבה לומדים בני הישיבה כל היום ועליהם ראש ישיבה המגיד להם שני שיעורים בגפ"ת ופוסקים.

(ג) בית מרפא מחברת „ביקור חולים“ לכולל פרושים — והוא „שפיטאהל“ טוב ומועיל, בנין נפלא ומאד נעלה, בתים רבים למו לצרכי החולים והמשרתים וגם בית מרקחת („אפטעק“) עם כל הכלים והמכשירין לזה. בתוכו נטועה גינה מפוארת ונחמדה למראה לתועלת החולים. מתנהל במשטר וסדר נכון בנקיות יתירה על-דרך שפיטאהל אירופה, ורופא מומחה מאירופה יבקר יום יום את החולים השוכבים על ערש-דוי בה „אשפיטאהל“, הכל על צד היותר טוב ונעלה, ומפליא עין הרואה אשר כל איש בעמדו על רצפת חצר ה„שפיטאהל“ הזה ועיניו תשוררנה יופי הבתים ונקיותם ותפארתם והגן הנטוע בו לשעשועים, ידמה בעיניו כי רגליו עומדות באחד מחצרי ערי המלוכה ונפשו תברך לכל אלה המייסדים והעוסקים והעוזרים לטובת הדבר היקר הזה. *

* שח לי אבא מארי דל, שקרקע השייכת למסיון היתה גובלת עם המגרש של בית החולים „ביקור חולים“ והיה סכסוך על הגבול. בימים ההם לא היה אפשר לברר סכסוך על-ידי משרד האחוזה הממשלתי, והיה נהוג הכלל של „כל דאלים גבר“.

פעם אחת, כמדומה בשנת תרל"ז, שלחה הנהלת המסיון מספר גדול של פועלים ערבים אשר יקימו גדר בתוך השטח השייך לבית החולים, ולפתע הרגישו פקידיו בית החולים באשמורת הבקר שפועלים ערבים הסיגו את הגבול והתחילו

(ד) חברת „גמילות חסדים“ לכולל פרושים — זה עשרה שנים נוסדה פה עיר קדשינו ביסודות חזקים ונטעי נעמנים, ותועלתה רבה היא, כי על ידה נתמעט מחיר הנשך (ה„פריצענט“) אשר ישלמו העניים הלווים, ועתה ימצא בהקופה הזאת ערך עשרת אלפים פלארין. ומיום ליום תפרח כתמר ותעלה מעלה מעלה בצל החכמה ובצל הכסף, עוד תארכנה פארותיה ויגדלו ענפיה וצדקה מארץ תצמח ועמודי הגמ"ח יציץ ציץ וכגפן יפריח.

(ה) „הכנסת אורחים“ לכל הכוללות — גם זה דבר טוב ומועיל, והוא לטובת האביונים האומללים אשר יבואו הנה לעת זקנה לבדנה ואין להם עוד עזר כנגדם והיו נאלצים לאכול לחם צר עם מים ולא יותר, כי לשכור מבשלת אין לאל ידם, כי אף הלחם אשר המה אוכלים ישיגו בקושי. לכן התאזרו נשים נכבדות י"א ושכרו בתים ויעמלו בכל כוחם לבשל שם לטובת הנדכאים האלה להכין להם ארוחה פעמים בכל יום, ועל זאת הולכות לאסוף נדבות פה עיר קדשנו, ויקירי ירושלים בכל לבם מתנדבים לדבר הגדול הזה. וגם השר הצדיק סיר משה מונטיפיורי הי"ו יפקוד כפעם בפעם את הענין הנשגב הזה בישע ורחמים. והעומד לימין אביון יעמוד לעזרתו ויהיה למשען להן.

בהקמת קיר, הנהלת בית החולים הזעיקה או בחפזן מספר של צעירי הישיבות בעלי כח ומרץ, והם אצו אל מקום המעשה וגרשו את הפועלים הערבים בכח. והוא היה מוכיר בשביעת רצון, שהוא היה אחד מאלה שהצילו את רכוש בית החולים „ביקור תולים“.

ואמנם: אבא ממשפחת בריאים היה ובבחרותו הציל פעם לבדו יהודי חלבן בעיר העתיקה ברחוב חברון, אשר בלכתו בלילה עם כדי החלב התנפלו עליו שלשה ערבים ורצו לשדודו ממנו את מה שהיה אצלו. היהודי הרים קול צעקה, אבל שוכני הרחוב היהודים פחדו לצאת אל הרחוב. אבא ז"ל יצא לבדו אל הרחוב והציל את היהודי מידי שלשת הערבים, הוא הוכה או ע"י המתנפלים באופן רציני, ובהזכירו זאת היה מצביע על רשמי פצע שנשארו בפניו מאז. (הערת בן המחבר, הרב משה בלוי זצ"ל)

(ו) חברת „בית יתומים לתורה ולמלאכה“ למקהלות אשכנזים — זה שנתיים אשר נוסד מבני ציון היקרים בהתעוררות מו"ר הגאון צדיק נשגב רשכבה"ג מו"ה יהושע ליב דיסקין שליט"א, והוא לטובת היתומים האומללים הנותרים באין משען ומשענה. יאספו לבית הזה וינתן להם שמה ארוחתם ארוחת תמיד, הלבשה הנעלה ומקום ללון וכל צרכיהם, ועליהם מורים אשר יורו להם אורחות חיים תורת ה' תמימה ותוכחת מוסר, ואלה אשר לא יראו סימן ברכה בלימודים ינתנו לבעלי-מלאכות שונות אשר ילמדו להם אומנות המחיה את בעליה, וגם תורה ומוסר בעתות מיוחדות ביום.

יקרת הדבר הזה חין ערכו הרם ילאה עטי לתארו לפניך, אך מעט מהפעולות הטובות אשר הביא הבית הזה צרור בכנפיו אודיעך. הנה עיר קדשינו ירושלים אף עתה בימי חורבנה בימי עניה ומרודיה היא כלילת חמדה וכל הכתות וכל האגודות יתאוו להציב להם שם עולם בתוכה, ועתה לדאבון לבבינו גם כת המיסיאנערין העמידו להם יד חזקה פה עיר קדשנו ויפזרו כסף למכביר לצודד נפשות בני ישראל להמיר דתם, ולכן הנער הירושלמי אשר נשאר באין אב ואם, באין עוזר ותומך ונתגדל באין חכמה ומוסר וגם מלאכה המחיה את בעליה אין בידו, עת תיפקחנה עיניו והנה המיסיאנערין עומדים סביב לו בצרורות כספיהם בידיהם להטעותו אחריהם, והעוני וחסרון החינוך המוסרי ילחצו מצד השני, אז בנקל הוא ליפול בכל רעה. ובבית הזה אשר יאספו אותו בימי נערותו ויגדלו אותו על ברכי התורה והמוסר וילמדוהו מלאכה המחיה את בעליה עד אשר יגדל ויהיה לאיש, אז הוא כאילן ששרשיו מרובין וענפיו מועטין אשר כל רוחות שבעולם לא יזיזו אותו ממקומו וישאר יהודי נאמן עם אלקים ואנשים. והיא הצלחה רבה אשר הצליחו בני ציון

היקרים בייסדם את הבית הזה, ורבינו הגאון שיחיה רבות
עמל ויגע עד אשר העמיד את הבית הזה על מכונו ותילו —
ובעת אזכרה ואעלה על לבי רוב העמל ויגיעות רבינו
והצלחתו בדבר הזה, יסדתי את החרוזים האלה לכבודו :

גבר חכם בעוז,
חשפת זרוע עוזך,
היית לציון למעוז,
הכרעת קמיה תחתיד.
כוונת בית ליתומים,
בתוככי ירושלים עיר קדשינו,
והיה לך לזכר עולמים,
כי הרימות קרן תורתינו.
אתה אוהב ציון,
יש שכר רב לפעולתך,
עוד תחזה בבנין אפריון,
ותרבה ותגדל שמחתך.

(ז) חברות „בני בתים" מסביבות ירושלים עיה"ק — זה
כעשרה שנים החלו בני ציון היקרים להתעורר בדבר הזה,
ותלי"ת מאד גדלו והצליחו בענין ההוא, כל עובר אורח אשר
ביקר את עיר קדשינו לפני עשר שנים ויראה אותה עתה
ישתומם ויתפלא על המראה החדשה אשר נגד עיניו, במקום
אשר ראה לפניו שאיה ושממה, הרים ובקעות ואבני אלגביש,
יראה כעת שמה בתים רבים בנויים ברוב פאר והדר וגגות פרחים
ופרדסות נטועות סביב להם, הרבה חצרות נאות עם היכלי עונג
מושב שרים ורוזנים, וכל אחינו בני ישראל העולים ובאים אל
הקודש עת יבואו שערי ציון ויפגעו ראשונה באהלי יעקב אשר

נבנו על אם הדרך טרם בואם ירושלימה, לבם ירחב וישמח על אשר נפתחו לנו מעיני ישועות האלה, ונפשם תתן תודה וברכה לה' השוכן בציון אשר לא עזב חסדו מאתנו גם עתה בימי ענינו ומרודינו ונתן לנו רחמים הרחב את גבולינו עד אשר השיגה ידינו לבנות לנו מעט מעט את חורבות ציון וירושלים, עוד ירחם עלינו וישלח לנו את גואלנו ויבנה לנו את מקדשינו ותפארתינו במהרה בימינו אמן.

והנה אפרט לפניך את החברות האלה אחת אחת :

(א) „מאה שערים“, היא החבורה הראשונה אשר התעוררו נפשם בענין היקר הזה. נוסדה בשנת תרל"ד. השכונה אשר בנו בשם החברה בנויה חוץ לחומת ירושלים לצפונה רחוק חצי מיל, וכעת שמה מאה ועשרים בתים, בתוכה שני בתי מדרשים גדולים ומפוארים לאשכנזים-פרושים, שני בורות גדולות אשר האחד ארכו שבעים אמות, עשר באמה רחבו ועשר אמות עומקו. שבעה בתים להכנסת-אורחים, טבילת מים, בית מטבחים (מקולין), וכל צרכי העיר. כל זה היה בעמל בני ציון היקרים, ובראשם הרב הגדול המפורסם בתורתו ובצדקתו בנש"ק מו"ה זלמן בהר"ן אשר על ידו נעשה כל אלה, אשר כל עמלו היה לשם שמים בלא שום קבלת פרס. ישלם לו ה' כפעלו הטוב וכגמולו ישיב לו.

(ב) „אבן ישראל“. נוסדה בשנת תרל"ה. גם בתי החברה הזאת בנויים חוץ לחומה, לפאת ים, ערך מהלך ששה ריס מקיר העיר. עומדת על יד דרך-המלך היורדת יפו. בתיה בנויות ברוב פאר ויופי, סביבותיה גני חמד ופרדסות נאות נטועות לשעשועים מהערלים השכנים הגרים שמה. ועל טוב יזכר ה"ה הרה"ג הגביר היקר מו"ה מאיר מייזל נ"י על רוב פעולתו ועבודתו אשר עבד ועמל לטובת החברה ההיא, כי על ידו נקנתה הנחלה המפוארת

הזאת ועל ידו נבנו הבתים האלה כליל בהדרם והאדון הגביר הזה לא לקח משאת כסף חלף עבודתו הרבה. כל כוונתו היתה לשם שמים*.

מ„אבן-ישראל“ והלאה ישר על דרך יפו, שכונה במורד ההר, ושם החברה :

(ג) „בית יעקב“. נתיסדה ג"כ בשנה זאת משבעים איש, ע"כ שם השכונה „בית יעקב“, ככל הנפש הבא לבית יעקב. עתה בנויים שמה ערך שלשים בתים, בור גדול, וביהמ"ד מהודר ומפואר לאשכנזים-פרושים. ויען כי בני החברה הזאת רובם ככולם עניים מרודים, לכן עוד לא היה לאל ידם להפיק זממם הטהור לבנות בתים לכל בני החברה. יהי נא ה' בעזרם לבצע את אשר החלו בכל אשר יפנו יצליחו וכגפן יפריחו.

מול החברות האלו לפאת נגב תימנה עוד שני חברות :

(ד) הנקראת בשם „משכנות ישראל“ ;

(ה) הנקראת „מזכרת משה“.

עד עתה בנו שמה בני החברות האלה ערך חמישים בתים נאים ומהודרים. גם להם כל צרכי העיר, שני בורות מים, ביהמ"ד נאה ומפואר, מקוה מים ובית תנור לאפות בו ושאר דברים הנצרכים להם. בתי החברות האלה מתנוססים על אחד ההרים אשר סביבות ירושלים, לכן אוירם צח, וטוב לבריאות הגוף.

(ו) כן גם חסידי וואהלין יצ"ו יסדו להם חברה לבנות בתים קרוב לשער שכם, חוץ לעיר לפאת צפון, בערך חמשה ועשרים בתים.

* כפי שזקני ירושלים מוסרים היה העסקן הצבורי המפורסם, סופר מהיר ורב פעלים מוהר"ר יוסף רבלין ז"ל בין מיסדי השכונה הזאת, בין יתר השכונות שעזר להקים (הערת בן המחבר, הרב משה בלוי זצ"ל).

ז) גם המערבים הי"ו קנו להם חלקת שדה קרובה לעיה"ק, בקצה מערבית דרומית, ערך אלף אמה משער יפו, והיא על יד הבריכה העליונה (הנזכרת במלכים ב' י"א ובישעיה י'), ובמשך שנים אלו בנו להם בתים, וכעת דרים שמה ערך חמשים בעלי בתים, ויש להם בית המדרש וטבילת מים.

כל אלה החברות יסודתם בהררי קודש, ראשיהם ומנהליהם המה יושבי ציון וירושלים. ויש עוד חברות רבות אשר כוננו תושבי חו"ל פה עיר הקודש, אשר קצר הגליון לתאר עתה כל אלה, ועוד חזון למועד בעזה"י. ומאפס הפנאי אקצר במילין, וה' שנותיך יאריך בטוב ובנעימים כל הימים, כעתירת מוקירך מכבוד לנצח.

מכתב ז'

(שאלה)

שלום לך אחי יקירי וכו'...

מאד שמח לבי על אשר השמעתי כל אלה. חן חן לך יקירי, לבי ירוה נחת מדי קראי את אגרותיך אלי המלאים דעת ותבונה על כל גדותיהם. אך עוד אחת אשאל מאתך ידידי: הודיעני נא ע"ד הר הבית וכותל מערבי, אשר זה חמדת כל איש ישראלי ותל שכל הפיות פונים אליו, ומאד חשקה נפשי לדעת שמץ מנהו, והוא: תבניתם, תכונתם, מדתם. הודיעני נא זאת ידידי. וגם משאר מקומות וקבורות הקדושים, את אשר ידעת השמיעני גם כן ותברכך נפשי. וה' הטוב יריק לך רב ברכה מעל, על חסדך אשר תעשה עמדי בזה.

כעתירת ידידך...

מכתב ח'

(תשובה)

שלום לך ידידי, וכו'...

הקשית לשאול מאתי אחי, לא אוכל להגיד לך על נכון תכונת ומדת מקום קדשנו עתה בימי חורבנו, כי איש ישראלי לא יבא עתה שמה, כי כולנו טמאי מתים ואסור לנו להיכנס אל מקום הקדוש הזה, וכמו שפסק הרמב"ם ז"ל. ואין לנו לדעת כי אם מה שענינו רואות מרחוק בעמדנו על הגגות או במעלה הר הזיתים, ולא נותר לנו כי אם הכותל מערבי ת"ו אשר אליו נוכל להתקרב להשתטח שמה ולשפוך שיח. וגובה הכותל המערבי ערך שלשים אמה, בנוי משלשה ועשרים טורי אבן אשר תשעה התחתונים מאבני גזית אבנים גדולות מאד ויש אחדים מהם אשר ארכם ארבעה אמות. על פאת הכותל מצפון ומדרום סמוכים בנינים אחרים, והמקום הפנוי אשר עומדים להתפלל שמה ארכו ערך חמשים אמות ורחבו שמונה באמה. על העזרה למעלה לא נותר לנו אחר החורבן כי אם האבן שתיה, ועתה גבהו חמש אמות*, והוא עגול ולבן והיקפו כ"ט אמה, והבנינים אשר נבנו שמה כולם אשר בנו בני נכר אחר החורבן, ונמצאו שמה בנינים אשר הישמעאלים מביאים שמה את מתייהם קודם הקבורה. אוי לעיניים שכך רואות! ובמה נוכל לנחם את נפשינו, אם לא בתנחומות רבי עקיבא לחבריו: עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת, עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים וגו' כ"ר בב"א.

* ואף כי במס' יומא שנינו שגבהו ג' אצבעות, צ"ל שעתה תפרו סביב לו והעמיקו הרצפה, וכאמור בתהילים: ערו ערו עד היסוד בה (הערת בן המהר, הרב משה בלוי זצ"ל).

חוץ לחומות ירושלים לפאת נגב תימנה שמה העיר ציון הקדושה, בתוכה קבורת מלכנו נעים זמירות ישראל הוא המלך דוד ע"ה וקבורת המלכים יוצאי חלציו. קברות הקדושים האלה המה עתה תחת יד הישמעאלים וגם בעיניהם נכבד המקום הזה בקדושתו, בנינים רבים בנו על מערת הקברות האלה. בתוכה נמצא אבן ארוך הבנוי בקיר ועליו חרות באותיות זהב כי קבר המלך דוד הוא. ואל תוך המערה, גם שרי ומושלי הישמעאלים לא יבואו שמה כי אם יגשו עד פתח המערה מבחוץ. וככה יספר לנו הנוסע המפואר כבוד מו"ה בנימין מטודעלא ז"ל אשר היה לפני מאות שנים, בספרו „מסעות בנימין" דף ס"ט, וז"ל: „ולפני ירושלים כמו שלשה בתים של קברי מלכי ישראל, שהיו קוברין מתייהם בימים ההם, וקבר יש בו תאריך, אבל בני אדום הורסין מן הקברים ובונין מהם בתייהם מן האבנים. וסביב ירושלים הרים גדולים ובהר ציון קברי בית דוד וקברי המלכים אשר קמו אחריו ואינו ניכר המקום, כי היום ט"ו שנה נפל כותל אחד מהבמה אשר בציון, וצוה הפאטריארק אל הכהן לבנות הבמה ואמר לו קח את האבנים מהר ציון הקדמוני ובנה מהם הבמה, והוא עשה כן, שחר פועלים בשכר ידוע כמו כ' אנשים והיו מוציאים את האבנים מיסוד חומת ציון. ובין האנשים ההם היו שני אנשים אוהבים בעלי ברית ויום אחד עשה איש לחברו משתה, ואחרי אכילתן באו אל המלאכה, אמר להם הממונה: מדוע אחרתם לבוא, ענו: מה יש! בשעה שחברינו ילכו לסעוד נעשה אנחנו את מלאכתנו. והם היו מוציאים את האבנים והקימו אבן ומצאו פי המערה, ואמר אחד לחבירו: ניכנס ונראה אם יש ממון. הלכו במבוא המערה עד שהגיעו אצל ארמון אחד גדול בנוי על עמודי שיש מצופה בכסף וזהב ולפניו שולחן ושרביט הזהב ועטרת זהב והוא קבר דוד מלך ישראל,

ולשמאלו שלמה כמו כן, וכן קברי כל המלכים הקבורים שם ממלכי יהודה- ושם ארגזות סגורות שאין אדם יודע מה בתוכם, ורצו שני אלו האנשים ליכנס בארמון, והנה רוח סערה מפי המערה והכה אותם ונפלו לארץ כמתים ושכבו שמה לארץ עד הערב, והנה רוח אחר וצועק כקול אדם: קומו צאו מן המקום הזה! ויצאו דחופים משם האנשים מבוהלים והלכו אל הפאטריארק והגידו לו כל הדברים- וישלח הפאטריארק להביא לפניו את ר' אברהם חסיד הפרוש מקושטנטיני שהיה מאבלי ירושלים וסיפר אליו הדברים על פי שני האנשים האלה שבאו משם, וענה לו רבי אברהם ואמר לו כי קברי בית דוד למלכי בית יהודה הם, ולמחרת שלחו בשביל שני האנשים ומצאו אותם כל אחד ואחד מושכב על מטתו ופחדו ואמרו: לא ניכנס שם, כי אין חפץ ה' להראות אותו לשום אדם! וציוה הפאטריארק לסתום אותו מקום ולהעלימו מבני אדם עד היום הזה- ואברהם החסיד ספר לי כל אלה הדברים". עכ"ל.

גם בהחדר הפנימי אשר לפני המערה לא ינתן הרשיון לבוא שמה איש יהודי- והאגדה תספר לנו סיפור נפלא ע"ז: אשה אלמנה עניה תמימה ויראת ה' היתה בעה"ק ירושלים ת"ו והיתה מתפרנסת מכביסת לבנים אשר כבסה בשכר בעד עשירי עיה"ק ובתוכם כבסה שמלות גם להשוטר הישמעאלי אשר בציון, הממונה לשמור את קבר המלך דוד- פעם אחת הלכה האשה אל השוטר להשיב לו את בגדיו המכובסים ותמצאהו לבדו בחצר אשר לפני הקבר- ויאמר אליה: יודע אנכי כי אשה יראת ה' את ורצוני לעשות לך נחת רוח חלף עבודתך אשר עי"ז תזכירני לטוב כל ימי חייך, להראות את כבוד החדר הפנימי מקבר המלך דוד אשר לא ראתה עוד עין מבני אמונתך- וכאשר השיבה לו האשה תודה וברכה על חסדו, אמר לה: בואי אחרי,

וילך לפניו עדי הגיעו לפתח החדר ויפתח את הדלת ויצו עליה לבא בה. ויהי אך עברה את מפתן הבית סגר חיש מהר את הדלת מאחריה ויניחה שם לבדה במקום חושך ואפלה, והוא מהר ויבא אל הקאדי (שופט העיר) ויספר לו: הנה אשה יהודית הרהיבה בנפשה עוז להתגנב ולבא אל קבר הנביא (כן יכנו למלך דוד ע"ה), וכאשר נודע לי הדבר מיהרתי לסגור בעדה את הדלת למען תפשה ולמסרה לשער המשפט. והיו כשמוע הקאדי את הדברים האלה ויחר אפו מאד ויקרא: חי הנביא כי בנפשה עשתה האשה את הדבר הזה, נוציאוה ותישרף!

בעת נעשתה כזאת החלה האשה האומללה להבין כי התל בה השוטר במרמה ובזדון לב, וכי רק כפשע בינה ובין המות, ותתנפל ארצה ותרים את קולה בבכי תמרורים, ותתפלל ותתחנן אל ה' שימלטה מרדת שחת, למען עבדו דוד. פתאום עמד איש זקן ושיבה בהדרת פני מראה נכבדה מול פניה, ויאחז את ידה וינהלה בארחות מחשכים אשר האריכו למעניתם מתחתית לקרקע עדי הביאה על פני חוץ קרוב לאחת מבתי הכנסיות, ושם אמר אליה: עתה הרימי פעמיך ומהרי ואל תעמודי עדי בואך אל ביתך ושם תתיצבי חיש מהר לכבס את בגדי הבד כדרכך ולא תיודע בך מאומה מכל הנעשה פה אתך. כמעט ביקשה האשה התמימה להודות למצילה, והנה זה נעלם ומכוסה מעל עיניה.

בעצם העת הזאת נתקבצו הקאדי והמופתי וכל גדולי העיר אל ציון, ויכינו מדורה למען תפוש את החוטאת ולהקריבה למולך. ויבואו אל החדר הפנימית ויחפשו את האשה, אך לשוא היה כל עמלם, לא נמצא שמה גם איש גם אשה. אז קרא הקאדי אל השוטר בחרי-אף, הלצחק בנו קראת אותנו הלום? ויען השוטר, וישבע: חי הנביא כי אמת דברתי! ויגד להם גם את

שם האשה ומקום מגוריה. חיש מהר שלח הקאדי אחדים ממשרתיו אל בית האשה הזאת וימצאוה שוקדת על מפעלה כיום יום, ובלי השבת ממלאכתה שאלה את שליחי הקאדי: מה זה איפוא תבקשו? ויאמרו לה: העוד לא יצאת היום מפתח ביתך החוצה? ותען להם בזעקת מריבה: ומה איפוא בצאתי החוצה? ותוסף לדבר: מעת עלה השחר הנני עומדת פה על מפעלי לכבס את השמלות האלה למען הביא אותם לעת ערב אל מקום תעודתן, הזמן קצר והמלאכה מרובה, ועל כל זה גבר חוס היום, לא נשאר לי כרגע לצאת החוצה!

כאשר שבו האנשים ויספרו לפני השופטים איך מצאו את האשה במלאכתה, חשבו כולם את דברי השוטר לכזבים אשר בדה למען התל בהם, ויתפשוהו וישליכוהו אל התבערה אשר הכינו שם בעד האשה. וישרף שמה בפקודת הקאדי.

לא הגידה האשה את אשר קרה אותה, עד לפני מותה. אז סיפרה את כל הדברים האלה, ואת הונה אשר רכשה לה בזיעת אפה הניתה לעדת ירושלים, אך ציותה כי אחד החכמים יאמר קדיש על קברה מדי שנה בשנה ביום היארצייט. וכן יעשה עוד עד היום הזה.

קבורת רחל אמנו

„ויצב יעקב מצבה, היא מצבת רחל עד היום הזה.“ הקבר הזה עודנו עומד על מעמדו זה אלפי שנה ולא ישלטו בו ידי זרים, כי הנהו תחת יד אחינו בני-ישראל. על הטוב יזכר השר הצדיק, אוהב עמו וארצו סיר משה מונטיפיורי הי"ו, אשר בנה על הקבר הזה בנין גדול ומהודר, והוא סגור תמיד ומפתחו תחת ידי אחינו בני-ישראל יושבי ירושלים, וזאת היא מנפלאות ה' אשר לא החזיקו בני נכר בקבר הזה, כי מבחר קברנו קברי אבותינו מלכינו נביאנו הכל תחת ידי הישמעאלים, ואף לקרב

אליהם להשתטח ולשפוך שיח לא יניחו אותנו, באומרם אלינו :
 אין לכם חלק בבית דוד ולא נחלה באבותיכם, כי ה' הדפכם.
 וקבר אמנו ע"ה הוא בידינו וברשותינו בעזה"י, נוכל להתפלל
 שמה כחפץ לבבינו, כי זאת היה רצון יעקב אבינו ע"ה (ועל פי
 הדיבור) בקברו אותה על אם הדרך שנוכל לקרב ולבכות להתפלל
 ולהתחנן שם על קברה ביום צר לנו והיא תתפלל בעדנו, כאמור
 (ירמיה ל"א ט"ו) „קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל
 מבכה על בניה“ - ויה"ר כי מהרה יקוים בנו מקרא שכתוב :
 „יש שכר לפעולתך ושבו בנים לגבולם“.

קבר שמעון הצדיק

בקצה דרומית מזרחית רחוק מהעיר כערך מיל- גם הקבר
 הזה נכבד בקדושתו, וכל ל"ג בעומר ילכו שמה אחב"י יושבי
 ירושלים להשתטח שמה ולשפוך שיח- וגם הקבר הזה הוא עתה
 בידי אחינו, אשר זה זמן לא כביר קנו אותו מידי הישמעאלים,
 את המערה ואת השדה אשר סביב לה-

שמעון הצדיק הוא היה משיירי כנסת הגדולה (אבות פ"א).
 וכה יספרו לנו את אשר קרה על ידו זה ימים רבים בירושלים,
 בימי הרב הגאון מוהר"מ גאלאנטי זצ"ל : שנה אחת ונפש המון
 תושבי ירושלים שחיחה מדאגה וראשם כפוף וקודר מדאבון,
 כי כמעט עבר החורף ועוד לא נראה אף עב קטנה ככף איש על
 פני השמים להודיע את קול המון הגשם- כבר הסהרו כל הבורות
 ועיני כל מייחלות למטר המשפיע חיים סביב, אך ארובות השמים
 סוגרו ויכלא הגשם מן הארץ-

אז שלח הפחה אל הרב הזקן מוהר"מ גאלאנטי לאמר לו
 כדברים האלה : הנה נודע לנו כי אך באשמת היהודים עצר ה'
 את השמים מתת מטר על פני האדמה, לכן מצאתי חובה לנפשי

לגרש את היהודים מהסתתפת בירושלים ובנחלת הקודש אם לא יבוא מטר בעוד שלשת ימים! והוסיף לאמר: הנכם מתפארים כי אתם „עם בחיר ה' וגוי קדוש” — תנו לנו מופת על זאת בעת הלחץ והראוני אם ישמע אלקים תחינתכם. ואם לא, חי הנביא כי כאשר דברתי כן אעשה! ותהי קהלת היהודים בירושלים נבוכה, ויגזרו צום ובכו מאין הפוגות והתחננו אנשים נשים וטף אל ה' שיושיע להם עתה בצר להם. ביום השלישי ועוד לא נראו אותות מטר על פני ירושלים וסביבותיה, והחום היה כבימי הקיץ, וגם נשיאים ורוח אין. זעקת היהודים עלתה עד חוג השמים ושונאי ישראל שמחו כעל כל הון, כי יהיה בית יעקב למשיסה וישראל לבוזזים, בתיהם ימלאו שלל מרכוש היהודים. אך ה' העומד לישע לנו בכל עת צרותינו לא שכח אותנו גם בפעם הזאת.

עת נטו צללי ערב ויצו הרב גאלאנטי אל כל הקהלה ללכת אתו אל קבר שמעון הצדיק להתפלל שם בעד הגשם, וכל אחד מאתם, האנשים כנשים, יתעטפו בבגדי חורף, כי עת ישובו מהקבר ירד גשם שוטף עליהם. ויעשו כולם כפקודתו עליהם וילכו אחריו מעוטפים ומלובשים כהולכי תחת דכיית גשם שוטף. ויהי כאשר הלכו דרך שער העיר לצאת החוצה וישאל אותם פקיד שומרי השער על ככה, מדוע שינו מלבושם. וכאשר ספרו לו את נבואת הרב, המכזבת את עצם השמים לטוהר, חרה אפו ויך את הרב הזקן בפניו, אך בשקט ודומיה הסב הרב את פניו מאתו ויסע הלאה עם עדתו עד הגיעו אל קבר שמעון הצדיק, וישתטח הרב על הקבר וכל הקהלה עמדו מסביב לו, וישאו את קולם בליל בכי ובתחנה. פתאום נהג ה' רוח ים חזק מאד עדי התנועעו ורעשו כל עצי הזית אשר על פני הר הזיתים והשמים התכסו בעבים ואגלי מטר כבדים נפלו ממרום, עוד לא

הרחיקו מהקבר והנה מטרות עוז כנחל שוטף עליהם. וירוצו איש לאהלו שמחים וטובי לב. אז בא פקיד המשמר במרוץ ויתנפל לרגלי הרב לסלוח לו, ויבקש מאתו שיספחהו בברית אמונת ישראל ולהיות אחרי כן עבד לפניו כל הימים. ששון וגיל בירושלים מסביב והיהודים חגגו משתה ושמחה. הישמעאלים כמו הנוצרים הודו אז פה אחד כי רק עבור היהודים באה להם ברכת הגשם.

ת ר ה ז י ת י ם

לרגלי הר הזיתים בעמק יהושפט שמה קבר זכריה הנביא. למעלה על ההר מערת קבורת שלשה הנביאים האחרונים חגי זכריה מלאכי, ועל גובה ההר ימצא קבר הנביאה חולדה, על יד הכפר הנקרא א טור. והמקום הזה גבוה הוא מכל סביבותיו. אין כוחי בפי לספר לך אחי יקירי אחת מני אלף מרגשות לבבי אשר התרוצצו בקרבי בעת עמדו רגלי על המקום הזה ועיני לנוכח הביטו על כל סביבותי, לפאת ים נשקף הר ציון ועליו עיר דוד החריבה וחרבות מקדשי אֵל. לפאת קדים נשקפו ערבות הירדן והררי מואב. המראות האלה הרעישו את לבבי, וזכרונות ימי קדם על פני יחלפו. פה אראה משה רועה נאמן נוהג כצאן עמו ותמרות עשן עולה מעליהם. פה אראה דגלי ישראל חונים בערבות הירדן ויהושע בן נון מנחיל להם את הארץ בגורל. פה עיר דוד החריבה וחרבות מקדשי אֵל. לפאת קדים נשקפה ערבות דוד, המלך החכם מכל אדם היושב על כסא דין לשפוט עמו בצדק.

ומה השתוחחה עלי נפשי ולבי נמס עת התעוררתי מהחלום הנעים הזה וכל המראות כצפרים נדדו עברו ומצב העת הנוכחי לקח עמדתם, לבי נשבר בקרבי בהעריכי מחזה מול מחזה נגד

עיני, לפנים על ככר משלש פרסאות היה כל תחנותינו והיינו לשם ולתפארת ולתהלה בארץ, ועתה אוי ואבוי גם כי נפרדנו על פני רחבי חלד לארבע קצוי תבל, צר לנו המקום ולא נמצא מרגוע לנפשינו.

וכאשר הסבתי את פני ועיני הביטו לרגלי הר הזיתים התבוננתי על קברות הצדיקים אשר ינחו שמה אשר קלו מנשרים ומאריות גברו לעבודתו ית', נזכרתי על סוף כל האדם ונתעוררתי עצבון ודאגה, אך זאת היתה נחמתי כי נזכרתי גם יעמדו רגלי מבשר ולקולו יעמדו ויציצו כל אלה מקברם ועצמותיהם היבשות כדשא יפריחו. יה"ר שיהיה בב"א.

עוד ימצאו קברות קדושים בחברון ובצפת ובטבריא ובשכם אך כל אלה לא ראיתם, כי אינני מן התרים את הארץ. ופה תהא שביתת קולמוסי ותסתפק עתה במועט הידיעות האלה, ועוד חזון בעזה"י.

כ"ד ידידך לנצח...

לדיוקנו של אבא

דברי מספר שהשמיט המזכיר רי"ש בלוי זצ"ל אחרי מסירת אביו
הגה"צ רבי עמרם בלוי זצ"ל, בעיה"ק ירושלים, שנת תר"ס.

א.

אמרינן בגמ' (עירובין, פ' הדר) אמר מרי בר רב חונא, אל
יפטור אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכר, ופירושו
כי מתוך דבר ההלכה יזכור את חבירו שלמד ממנו דבר זה בהפרדו
מעליו, וזה יפעל בזכרוננו שלא ישכח את חבירו. ויש להתבונן בדבר:
מה תועלת לו בזכירה זו, הלא ידאב לכבו ויתעוררו געגועין בזכרו
את חבירו אשר למדו תורה ועתה הפליג ממנו ולא יכול עוד לשמוע
תורה מפיו?

ולכן אומר אני, שדרכי הגמ' הזאת יתפרשו ע"ד שאמרו ז"ל
„כל האומרים דבר הלכה מפיו בעוה"ז שפתותיו דובכות בקבר".
כי הנה הדבר ידוע שבמתים חפשי, כיון שמת אדם נעשה חפשי
מן המצוות ואין לנו להלבישו טלית או תפילין לזכות נפשו. אבל יש
דבר שיכול אדם לזכות נפשו גם אחרי מותו, והוא: אם החיים
עושים מצוה על ידו, כגון אם הניח סך כסף בעד לומדי תורה, או
שכנה בית לחולים עניים שימצאו שם רפואתם, או אם הלומדים
ילמדו על ידו או החולים יתרפאו והא זה עילוי לנשמתו ויקבל שכרו
מבעל הגמול בעוה"ב. וכן אם לימד לחבירו תורה ומוסר, וחבירו
ילמוד אח"כ לעצמו או יעשה מצוה על ידו הרי הוא מקבל שכר ע"ז,
כמו שאמרו: משה זכה וזיכה את הרבים וכות הרבים תלוי בו,
דהיינו אף עתה אחרי גיעתו.

וזהו הענין שאמרו „שפתותיו דובבות בקבר“, שאף אם הוא דומם הרי זה דומה כמו שהוא לומר בעצמו, כיון שחבירו לומר על ידו.

וזהו שאמר הכתוב „והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד“. מצדיקי הרבים אף אחרי גזיעתם המה מאירים לנו, הלא המה אבותינו נביאנו חכמינו אשר האירו לנו נתיב באפלה באורך גלותינו, ואשר לימדו אותנו ליישר אורחותינו בתורה ועבודה וד"א, וכאשר נקיים צוואותיהם הרי אנו מזכים אותם והמה כחיים וקיימים ככוכבים לעולם ועד. וזהו שאמרו חז"ל „צדיקים במיתתן קרוין חיים“.

כמו כן ראיתי פעם פירוש על דברי הכתוב (שמואל א', כ"ד) שאמר שואל לדוד „וכי ימצא איש את אויבו ושלחו בדרך טובה וה' ישלמך טובה תחת היום הזה אשר עשיתה לי" — פתח בלשון נסתר ומסוים בלשון נוכח? ופירשו כי שואל אמר לדוד: הנה בנהג שבועלם לשלם טוב בעד טובת ורעה בעד רעה, וכי יקום איש על רעהו ורצחו נפש גואל הדם ידרוש דמו ממנו, וגם כי ירדוף איש אחר רעהו להרגו אם הנרדף יעצור כח יציל עצמו בנפש הרופא, ודוד לא עשה כן לשואל רודפו רק הניחו בחיים ודובר אליו דברים טובים ונחתומים, וזה גרם לדוד שיעלה כרום המעלה על שלא נגעה ידו במשיח ה', וכו' לימד לאדם דעת שלא לחכות את הרודף נפש כי אם לבקש תחנונים מלפניו, ודבר זה הכי טוב רבה לבני האדם שנתמעטה שפיכת דמים בעולם. וזהו שאמר שואל לדוד: מהיום והלאה, כי ימצא איש את אויבו ושלחו בדרך טובה, כי ילמד לעשות כן מדור שעשה כן לשואל, אזי יקבל דוד שכר כאשר הוא הראשון שעשה כן בעולם וממנו יראו וכן יעשו, וזהו „וה' ישלמך טובה תחת היום הזה“, ר"ל שיקבל או דוד שכר על שעשה כן בראשונה.

ולכן אמרו רבנן בשנפטר אדם מחבירו אל יפטור אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו, ר"ל שיוכור את הדבר הלכה ותהא אז זכות לחבירו שיוכור דבריתורה זה על ידו, ודוקא כשיפטור ממנו, ולא סגי בהלכה שלמד ממנו פעם אחרת קודם שנפטר מאתו, כי הדבר הזה יכול להיות שישכחהו, אבל דבר הלכה שלמד ממנו בעת שנפדרו איש מעל רעהו זו תהא נרשמת במוחו ולא ישכחנה לעולם, כי תמיד בזכרו את חבירו יזכור גם את פדירתו ואת דבר ההלכה שלמד אז ממנו. ומתוך כך זוכרהו, ר"ל מתוך ההתפעלות והתרגשות הפדירה יזכור את הדבר. וכן פי' המפרשים ז"ל גבי קרבן חוטא, שבאמת היה די לו בתשובה שהוא שב מיריעתו, והא דמביא החוטא קרבן בכדי שיעשה התשובה ע"י מעשה, למען תהא נרשמת התשובה במוחו וההתרגשות אשר יתרגש בשעת הבאת הקרבן תשמש לו גורם שלא ישכח ולא יחטא עוד.

ב.

אחי ורבתי! הנה אבא מארי נפטר עתה מאתנו פטירה עולמית ולא נראה עוד פניו אשר האירו לנו, אוי ואבוי, כמה נוכל לכבדו עוד? מדי פעם אמרתי: מחר אכבדנו, ועתה אפסה כל תקוה, אין לנו עוד אב, ומה נשאר עוד לפנינו אם לא זאת אשר נזכה את נפשו הטחורה בעת היפדרו מאתנו. לא דבר הלכה נאמר, כי אם נספר את מעשיו הטובים, ואולי יהיה נרשם בזכרוננו אם נגידנו בעת היפדרו מאתנו ונלמד לעשות כמוהו, ואשר על ידי כך יהיה עילוי לנשמתו הזכה והבהירה.

למי דעתי חיוב ההספד הוא העיקר לספר בשבחו של המת, כראיתא במתני' (פרק א' במועד קמץ) לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו ל' יום קודם לרגל, ופירשו המפרשים ז"ל: "לא יעורר" לעורר בכי, "ולא יספידנו" לספר בשבחו. וכזה נתיישבו לו דברי

האומר בנמ', "אחים לי בהספדאי דהתם קאמינא", אשר לכאורה יסלא : למה דרש הספר וכבוד לאחר מותו בעולם הזה, עולם של הכל, עולם של תוהו, אחרי שנשמתו כבר עלתה לגנזי מדומים? אבל לפי דרכינו יתפרש היטב, שהוא ביקש מאת הספדן שיספר בשבחו בהתרגשות וחום לב, למען יתנו השומעים דעתם ולבם וישכילו להטיב ללמוד ממעשיו, ואז תתעלה נשמתו, ולכן אמר "דהתם קאמינא", ר"ל אני מעצמי לא אוכל לזכות נפשי כי שם אני קאים, אני עומד ולא הולך ולית לי מגרמי כלום כי כבר נעשה חפשי מן המצות.

ובדירי הוה עובדא. זכורני, כד הוינא טליא, שמעתי הספדים על הרב הגאון הגדול מו"ה יוסף-שאול נאטאנאהן זצ"ל הגאבד"ק לבוב כסיפור שכחיו עד להפלא. ויקנא לבי בדרכי ה' והייתי מתמיר בתורה ועבודה יום יום עד חודש ימים, עד אשר נלאתי והופרעה מהשבתי, אבל התורה שלמרתי אז באה עמדה לי וזוכרה אני עוד עד היום. וזהו בודאי זכות להמנוח ז"ל כי למדתי תורה על ידו.

ועתה אהובי נחזור לדבר על האבירה שאבדנו, נתחקה על מדותיו הישרות ונספר בשבחו, למען נלמד לשמור דרך ה' כאשר הוא ה' שומר מנעוריו עד אשר יצאה נשמתו הטהורה.

ג.

אניד לכם קורותיו ופעולותיו בקצרה. מעת אשר הכרתי אותו הכנתי בו שהוא צדיק תמים במעשיו, שומר פיו ולשונו מדברים בטלים מדברי ליצנות ואף כי מדברי נבלה, אשר זה לא נשמע ממנו מעולם, כי מזה היה נזהר ביותר ועסקו ועבודתו היה אך בתורת ה' כל היום.

בנעוריו נתקבל ביושב אחד במדינת אונגנארין להיות שם שוחט ומורה צדק, ויהי כאשר התבונן על מעשה השחיטה שלא יכול לרקדק בה היטב כאשר עם לבבו מפני אימת הקצבים אשר בעתתו, נתיירא לנפשו והתפטר ממלאכה זו, ולא הועילו עליו ההפצרות והבקשות אשר בקשו ממנו אנשי קהלתו שישאר על משמרתו, ועל כרחם שלא ברצונם היו מביאים להם שוחט אחר והוא נשאר להיות מז"צ בשכר מעט מועיר אשר לא הספיק אף על הלחם לבדו. ושלח אותי למקום אחר ללמוד ולהיות אוכל על שולחן אחרים, והוא ואמי זצ"ל סבלו חרפת רעב ומחסור — ובכל זאת לא נמנע מלהיות רבוק בה' וכעבודתו ית' ואת הצער והיסורין קיבל כאהבה וברצון עד אשר הזמין ה' לפניו את העיר טירנוי אשר שם נתקבל להיות דיין צדק בשכר הרבה ובכבוד גדול, ואספן וקבץ פעלים לתורה והרכיין תורה ברכים ויקרא גם להתלמידים אשר למדו שם בבתי ספר הגבוהים ("גימנאזיום") הנמצאים בעיר הזאת, ויקבע להם שיעור ללימוד התורה והדריכם ביראת ה' והשיב רבים מעון.

אבל לא ארכו לו שם הימים כי חיה גירא בעין המתחדשים ה"רעפארמער" וימררוהו ורבו וקפחו פרנסתו, עד אשר נאלץ לעזוב את העיר וישב פניו ללכת לארצנו הקדושה ויתחבר יחד עם אחיו הרב הצדיק מז"ה עב"י בלויא [זצ"ל] ויקחו גם אתם את אמם הזקנה הצדקנית מרת רבקה זצ"ל ויעלו לעיה"ק ירושלים ויבואו בשערי ירושלים יום א' דסליחות שנת תרכ"ט.

ואחר כואם אל הקודש לא ארכו הימים ונפטר אחיו הרב הצדיק זצ"ל וגם אמו הצדקנית ע"ה וישב בדר וירום כהתאבלו על אמו ואחיו אשר נלב"ע בחודש אחר, ומאז ועד עתה לא מצא מנוח, כי היה לו צער נידול בנים, ושלשה בנים מתו לו בעיה"ק ת"ו והיה מתאבל כל ימיו על זה — ובכל זאת לא נמנע מעבודת ה', ולא היה

לילה אשר לא קם באשמורת להגות בתורת ה' עד הבוקר והתפלל כותיקין כל ימיו.

וכן היתה כל מגמתו לתקן איזה דבר לזכות הרבים, והוא ניסה דברים הרבה, ועלה בידו דבר אחד אשר בזה היה מתנהג בימיו האחרונים, כי תיקן לפי דעתו דבר גדול.

בבית הכנסת הגדול "בית יעקב" היה מנהג בשמחת תורה שבאו נשים ובתולדות בבית הכנסת לנשק את הס"ת בשעת הקפות, ולפי דעתו היה זה עון גדול, וביקש כמה שנים מאת הרבנים הגדולים לבטל המנהג הרע ההוא, ולא נעשה דבר, עד שבא הרב הגביר הצדיק מו"ה צבי מאנרשין נר"ו והציע הדבר לפני הגביר ההוא וביקש מאתו שישתדל בדבר הזה, והוא יזכר לטוב נעתר לבקשתו והתאמץ בכל עוז בכוחו ומאורו לבטל המנהג ההוא והפך ה' בידו הצליח להעמיד שומרים אשר ישמרו על דלתו ביהכ"ג שלא להניח הנשים להיכנס אל ההיכל בעת ההקפות, ושם אבא מארי זצ"ל בזה מאד אשר נתקן הדבר הגדול ההוא.

וכן על כל דבר מצוה אשר היה מתקן, היה שמח שמחה גדולה. ער ימיו האחרונים היה מתאמץ לחזר אחר מצוות, ואף שהיה חולה וחלוש כת ועמוס התלאות מיסורי הגוף וחסרון פרנסה, לא נמנע יום אחד מלעמוד באשמורת ומלתפלל כותיקין, ולילה קודם פטירתו היה מתחזק בכל כוחו לקדש הלכנה ואמר: אזכה עוד במצוה זו! ולשעה האחרונה, בעת אשר היה מפרפר בין החיים ובין המות, היה קורא במר נפשו שיביאו לו רופא מביך, כי אמר שהרופאים אשר באו אליו מקודם לא הבינו את מחלתו, כי לפי דעתו היה לו מחלת אסכרה ר"ל, והנה נתנו לו מוסקא ("פיזאם") שהוא מזיק לו, ובא אחד ואמר לו שיביא לו את הרופא האנגלי אשר היה סמוך אז לביתו, והיה צועק: "אין לי חפץ בו, הן יקטלני לא

אעבור על איסור שאסרו עלינו חכמי עיה"ק הי"ו" — וזאת היתה מסירת נפש בפועל ממש, כי בעוד חצי שעה עלתה נשמתו הטהורה השמימה.

ד.

ועתה אחי ואחובי, לא הגרתי לפניכם כי אם מקצת שבחו, שאין אומרים לו לאדם בפניו רק מקצת שבחו, אבל גם להדברים האלה לאו כל אדם זוכה, ואי אפשר להשיגן בנקל כי אם כיגיעה רבה ובסייעתא דשמיא.

אבא מארי זצ"ל אשר עלה לעיר קרשנו במבחר שנותיו ובעת כואו קיבל עליו שלא לצאת עוד לחו"ל, וכן עשה וכולה ימיו ושנותיו בעיה"ק בתורה ועבודה וגמ"ח, ולא למד באיזו ישיבה כי אם בביתו, ואיש לא ידע עבודתו וגיעותו בתורת ה', שייף ועייל שייף ונפיק, והיה מן הצנועין ומושך ידיו מכל שמחה ומכל תענוגי עוה"ז — הוא בודאי עשה כל מעשיו לשם שמים בלי שום פניה ונטיה חיצונית רק לכבוד התורה ולכבוד הבורא ית"ש לעד.

„כופ דבר הכל נשמע" — ידעתי באבא מארי זצ"ל שמטרתו היתה להשריש יראת ה' בקרב צאצאיו, ולכן אם נקבל עלינו למלאות רצונו הטוב ונלמד ממעשיו אשר סיפרנום לפניכם בעת אשר נפטר מאתנו פטירה עולמית, ויהיו הדברים רשומים בזכרוננו לשמור ולעשות, מתוך כך תתעלה נשמתו הטהורה.

ה.

אמרינן בגמרא (מועד-קטן, דף כ"ה): „תניא, ר' שמעון בן אלעזר אומר: העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע, למה זה דומה לספר תורה שנשרף שחייב לקרוע". ופירש"י: תורה קרויה נר, שנאמר „כי נר מצוה ותורה אור", ונשמה נקראה נר, רבתיב „נר אלקים נשמת אדם", עכ"ל.

והנה הדמיון הזה אינו מובן לי, איך נדמה דומם למדבר או מדבר לדומם, אשר הוא מרוחק מן הקצה אל הקצה? וגם כי עיקר חיוב הקרואה על ס"ת שנשרף הוא מפני בזיון התורה, וכמעשה שהיה, אבל על ס"ת שבלה ודאי אינו חייב לקרוע משום דליכא בזיון, דדרכו בכך — וגבי אדם המת נמי ליכא בזיון, דדרכו בכך, כי זה סוף כל האדם ולמה זה הקריעה?

ועוד קשה לפי פירש"י: למה זה נפסק בשו"ע שעל אדם הרגיל לעשות עבירות אינו חייב לקרוע, וכי זה אין לו נשמת אדם הקרויה נר?

וגם נפסק הדין בשו"ע, שעל ס"ת שנשרף חייב לקרוע שתי קריעות, אחת על הגזילין ואחת על הכתב, וקשה: למה על אדם המת סגי בקריעה אחת, הלא אנו מדמין זה לזה?

וגם קשה: למה באמת קוראין שתי קריעות על ס"ת שנשרף, הלא הס"ת אחת היא ואין ספר תורה בלא גזיל וכתב, וכשהם שתיהן יחד רק אז הרי הוא ס"ת?

אבל הדבר יתבאר עפ"י דברי הגמ' (ע"ז י"ח): „אמרו לו תלמידיו (לרבי חנניא בן תרדיון בשעה שנשרף וס"ת עמו): רבי, מה אתה רואה? אמר להם: גזילין נשרפין ואותיות פורחות!“ ובפי המוכן לא ראו התלמידים כי אם שהגזילין נשרפין, והוא ראה גם את האותיות פורחות, ואשר באמת הוא דבר פלא: איך יתכן אחר שריפת הגזיל שיתקיימו האותיות, הלא הרינו איננו יכול להתקיים באויר ותיכף בשעת השריפה מתפרד? וע"כ צריכין אנו לומר, שכל ס"ת שנכתב בקדושה אם הוא נשרף ח"ו לא יתפרדו אותיותיו, וכל מי שיש לו עינים פקוחות כרבי חנניא בן תרדיון הוא רואה את האותיות הקדושות שחן פורחות למעלה אל מקור מחצבתן, כי האותיות שנכתבו בקדושה לא יתפרדו לעולם כי

מחזקין המה על ידי חיבור רוחני בלתי מושג לקרוץ מהומה, וכן איתא גבי הלוהות שנשתברו שהאותיות היו פורחות למעלה ואף שהיו חקוקין מעבר לעבר, והאותיות היו מן האויר, בכל זה לא נתפרדו ועלו למקור מחצבתן. ולכן קודעין על שריפת התורה שתי קריעות, אחת על הגוילין שהוא בזיון התורה, ואחת הצער שהאותיות הקדושות הולכות מאתנו בשעת השריפה, והיו שתי הקריעות שני ענינים שונים: על הגוילין שהם נשרפים ובלים, והיו בזיון התורה, ועל האותיות משוב שהם מסתלקים מאתנו אבל אינם נשרפים וכלים, כי המה פורחים אל מקור מחצבתם ואין האש שולטת בהן להפרידן, כמו שכתבנו.

והנה ידוע הדבר, שאם אדם עושה מצוה אינו עושה בזה שום טובה להקב"ה, כי אם יצדק מה יתן לו, וגם אם יחטא האדם אינו עושה לו רעה, כמו שכתוב, "שחת לא לו", כשהאדם משחית וחוטא לפני המקום ב"ה אינו משחית לו שום דבר כי אם משחית לעצמו, וכמ"ד, "בנו מומם", המום הוא להעושה העבירה. אכן ענין המצוות והעבירות כן הוא, כמו שיש סגולות ורפואות להגוף כן יש סגולות ורפואות להנפש, וכמו שיש דברים המזיקים להגוף כן יש דברים המזיקים להנפש, והמצוות המה הסגולות להנפש והעבירות המה המזיקים לו, וכן אמרו ז"ל: "קיים אברהם אבינו כל התורה כולה ואפי' עירובי תבשילין", כי הוא ז"ל בעומק השגתו אשר היה חוקר אלקי המציא והבין מעצמו את הסגולות ואת הרפואות להנפש, וכמו שהרופא הראשון המציא בחכמתו עניני רפואות הגוף; אבל אנהנו וגם גדולים מאתנו אשר אין להם נבואה ולא רוח הקודש לא היו יכולים להשיג כל אלה אם לא היו מוצאים כתוב בתורה. ועתה הגם שהוא כתוב בתורה, אנו ואנשים בערבנו לא ידעו ולא יבינו כיצד המה רפואה להנפש, כמו שחולה הגוף לא יבין פעולת הרפואה הניתן לו מאת הרופא.

ולקרב הדבר אל השכל נקדים מה שאמרו המקובלים ז"ל כי המצוות מתאחדין ועושיין רושם בנפש האדם, ואם קיים את התורה והמצוה כהלכתה אין אש של גיהנום שולטת בו כי התורה והמצוה מגינות ומצילות, ואם לא קיים אותם כהלכתן נחית לגיהנום כי המצוה אינה מתאחדת ואינה נרשמת ביה, וכדרך שאמרו ז"ל „תורתנו של דואג היתה מן השפה ולחוק“, והוא מפני שלא עבד את ה' ביראה לכן לא עשתה התורה שום רושם ביה ונשארה תורתנו כמון השפה ולחוק, ולכן נחית לגיהנום ואין לו חלק לעלמא דאתי.

ובזה יובנו דברי הגמ' סוף חגיגה : „אמר ריש לקיש, אין אש של גיהנום שולט בפושעי ישראל, ק"ו ממזבח הזהב, מה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב כמה שנים אין האור שולטת בו, פושעי ישראל שמלאין מצוות כרמון על אחת כמה וכמה“. והנה קל וחומר הזה איננו מוכן : מה ענין מזבח לאדם ומה ענין מצוות לזהב ? אבל לסו דרכנו יתבאר, כי על פי הטבע האווירין מביאין האור והסתימות דוחין את האור, ולכן קש ישראל מזהר מפני האווירין שבו, וכן עץ המלא חלולין ישראל מזהר, אבל עץ קשה לא ישראל מזהר וב"ש מתכת, כל שהוא קשה מחבירו לא ישלום בו האש כל כך, ומובן הדבר כי האבנים הטובות והסנפירין אשר המה קשין מאד ואשר אין קשין מהן לא ישראל לעולם, וכן זהב סגור מזוקק שבעתים אין האש שולטת בו מפני הקושי ועוצם היכורו. וזהו המליצה „קל וחומר ממזבח הזהב“, כי פושעי ישראל הוא קרקפתא דלא מנח תפילין, וכשלא הניח יום אחד הרי הוא נקרא פושע ישראל, ובשאר מצוות הוא נזהר ועושה אותן כהלכתן, ולכן אלה המצוות שהוא מקיים נרשמים בו ומתחברין בו, וכדרך שהיה מתחבר הזהב בהמזבח ולא היתה יכולה האש לשלום בו כן יתחברו המצוות בנפש האדם ולא יניחו לשלום בו האש. לא כן דואג וחביריו, אשר לא

קיימו שום מצוה כהלכתה ולא נרשמה בהם המצוה, ודאי האש-
גיהנום שולטת בהם.

ובכך נבין את דברי הגמ' (שבת) : „כל תלמיד היושב לפני רבו
ואין שפתותיו נוטפות מר תכוינה, שנאמר „שפתותיו שושנים
נוטפות מר עובר“, אל תקרי שושנים אלא ששונים“. ותמהו
המפרשים, כי לא הכינו ביאור לזה, מנא לן אם לא נטפו מור
תכוינה, כי בפסוק זה אין שום רמז על כויה ושריפה? והנה הרב
אזולאי ז"ל הוסיף מדיליה גירסא „ואל תקרי מר עובר אלא מר
כוער“, אבל בספרים שלנו לא נמצאת גירסא זו. והמהרש"ל ז"ל פי'
דסמך לי' אפסוק שלאחריו „ידיו גלילי והב ממולאים בתרשוש" וגו',
ונלאו המפרשים לפרש דברי המהרש"ל אשר המה אצלם בחירה
סתומה.

ואני בעניי אפרש דבריו כתכלית הפשיטות, כי כבר אמרנו
בשם המקובלים ז"ל כי המצוות המה אחידין ורשומים בנפש ערשה
המצוה ומגניין ומצילין אותה מאש של גיהנום, וכלבד שיעשה
כהלכתה, ר"ל שיעבור כיראה, וכמו שכתוב „עבדו את ה' ביראה“,
ולכן אם „שפתותיו ששונים נוטפות מר" וכמו שפירש"י ז"ל שהוא
לומר באימה וכיראה, הרי „ידיו גלילי והב“, כמו שהזהב שהי' על
המזבח שלא שלטה בו אש כך לא תשלוט בו, „ממולאים בתרשוש“
המה האבנים הטובות אשר המה קשין ואין אש שולטת בהם וגו',
„מעולפת ספירים" הן המה האבנים הקשין מכולם אשר כל ברזל
יתפוצץ עליהן ואין אש שולטת בהם. ומכלל הן אתה שומע לאו :
התלמיד שאין שפתותיו נוטפות מר, שאינו לומר באימה וכיראה,
והרי הוא מהביריו של דואג ואחיתופל שהיתה תורתם מן השסה
ולחוק, תכוינה, האש של גיהנם שולטת בו לשורפו, ועליו אין
קליומור ממזבח הזהב, כי הזהב של המזבח הי' מחובר הרק היטב
באופן שלא שלטה בו האור, אבל עליו לא יתלבשו התורה והמצוות

מפני שלמד התורה בלא יראת ה' ששפתותיו לא ה' נוטפות מר, והוא עוד לא הגיע למעלת הכושעי ישראל שזכרנו, כי פושע ישראל נקרא אדם המקיים כל המצוות כתיקונן ורק באיזו מצוה אחת ה' פושע, כמו קרקפתא דלא מנח תפלין וכדומה, אבל בשאר מצוות היה מלא והיה עושה אותן כהלכתן, אבל זה לא עשה שום מצוה כהוגן.

וכזה הבנתי דבר אשר נפלאתי עליו ימים רבים, כי איתא במדרש (פתיחתא דאיכה רבתי) שאמר הקב"ה „הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו“, שמתוך שהיו לומדים תורה היה המאור שבה מהזירן למוטב. ודבר זה לא הבנתי, שהרי אנו רואין בעליל כמה לומדים היודעים את התורה ומתכוונים למרוד כהקב"ה ונותן היה להם שלא למדו ולא ידעו להדאיב לב שלומי אמוני ישראל בדבריו שחוק והיתול על מאמרי חכז"ל, וכבר נאמר „שנה ופירש קשה מכולם“, ואיה המאור שהחזירן למוטב? אבל לפי דרכנו יובן הדבר: „הלואי תורתי שמרו“ ר"ל שהיו מקיימים מצוות לימוד התורה כהלכתה, שהלימוד יהיה עכ"פ ביראת ה' על פניהם ושפתותיהם תהיינה נוטפות מר, ואז אף אם היו מתרשלים בקיום המצוות היה מאור התורה מחזירן למוטב, לא כן אם גם לימוד התורה הוא מן השפה ולחוץ אז אין להם גם מאור התורה, וכן הוא אומר (משלי ו') „כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר“ — למי התורה אור, למי שהוא שומע תוכחות מוסר, אבל הלומד בלא תוכחות מוסר זמן השפה ולחוץ אין לו מאור ולא ישיג אורחות חיים ואף אם יעשה מצוה לא תעשה רושם בנפשו.

ועל דרך זו נבין דברי הגמרא מה שאמרו חכמינו ז"ל: „העומד על המת כשעת יציאת הנפש חייב לקרוע שדומה לספר תורה שנשרף“, ואף אם היה המת פושע ישראל שהיה מתרשל לפעמים בעשיית המצוה חייבים לקרוע עליו, כי גם הוא דומה

לס"ת שנשרף, כי כמו שהאותיות נרשמים בהס"ת כן האותיות הקדושות נרשמות בנפשו של זה, אבל אם הוא רגיל לעשות עבירות שהוא דומה לדואג וחכיריו ואין המצוות נרשמות ביה אין מחוייבים לקרוע עליו, ואימתי נר נשמתו דומה לנר של תורה — בזמן שיש לו תוכחות מוסר. ואתיא שפיר מה שפירש"י ז"ל וגם מה שפסק בשו"ע שעל אדם הרגיל לעשות עבירות אינו חייב קריעה, וכן על אינו רגיל לעשות עבירות אינו חייב אלא קריעה אחת, מפני שהאותיות הקדושות פורחות ומתפרדין מאתנו בעוה"ז, אבל מפני שהגוילין נשרפין לא שייך כאן, כי הקריעה על מה שהגוילין נשרפין הנה מפני בזיון וח"ה שאירע להם דבר שאין דרכן בכך, אבל אדם המת לא שייך בו בזיון כי זה סוף כל האדם.

ו.

והנה הסתלקות אבא מארי ז"ל דומה ודאי לספר תורה שנשרף, כי הוא עבד את ה' ככל לבבו ובכל נפשו, ובעת לימוד התורה היו שפתותיו נוטפות מר, והאותיות הקדושות היו נרשמות בו, לכן לן יאות למכני לן יאות למספר על ס"ת שנשרף, ועלינו לזעוק בקול גדול: הוי, אבי אבי! רבב וסוסי אש הפרידו בינינו, האותיות הקדושות פרחו מאתנו!

אמר לנו שקיבל מאביו הרב הצדיק מו"ה יודא בלויא זצ"ל, שההסתכלות בדברים האסורים להסתכל, לבד שהוא פוגם בהנפש, מזיק גם להגוף למאור עיני האדם. ובהיותי עוד נער בחור בשנים הראה לי למופת כמה ת"ח צדיקים ישישים וזקנים מאד אשר הור פניהם לא נשתנה ולא כהתה עינם ולומדים וכותבים אותיות קמנות אף בלי כלייהשקפה, ואמר לי ז"ל שמפני שהיו מקדשים ראות עיניהם ולא הכיטו במקומות האסורין זכו למעלה זו. ואנכי אשר

לא רציתי להאמין בזה (כי לא מצאתי כתוב כן בספרים שזה סגולה לאור העינים) הראיתי לו ג"כ מעשה לסתור, ונצטער מאד כי הוא היה חפץ להשריש האמונה הזאת בלבי כמו שהיתה מושרשת בלבו, ואמר לי בהתרגשות וכעס שבמשפחתנו אשר (לפי קבלתו) היא נצר מגזע רבינו יהודא החסיד זצ"ל, כבר חקר ודרש ונודע לו כי כן הוא, וגם אצל אחרים ראה כי כן הוא על פי הדרכ, והייתי מודה לו אז (על כרחי) בפה אבל לא בלב, ואחרי עמדי על דעתי והתכוונתי על ככה מצאתי כי כנים הרבירים, וגם בו ראיתי שעיני לא כהו אף בימיו האחרונים.

וגדולה מזה ראיתי בו שגם ממנו אשר היה חביב עליו מאד (הן מצד טבעו והן מטעם הסרוץ פרנסתו) היה מפור לדבר מצוה. והיה מהדר מאד בעת אפיית המצות ולא השגיח על דיכוי ההוצאות וגם לא על רוב יגיעתו, וכן בכל דבר מצוה, וגם היה נותן מעשר מהכנסתו לעניים מרודים, ומרגלא בפומיה היה „כדי לקיים הומרא אחד מחומרות הרמ"א ז"ל הייתי מאבד פעם אחת יותר ממאה זהובים" — ולא להתפאר אמר כן, כי אם ללמד אותנו דרכי ה' שממנו נלמד וכן נעשה גם אנחנו, שתאזות הממוץ לא תמנע אותנו מדבר מצוה.

ובעיני ראיתי מעשה ממנו אשר היה לי לפלא, בעת אשר נוסדו בעיר קרשנו ירושלים בתיספר („שקאלעס") והיה רבינו הגאון הצדיק מוהר"ל דיסקין זצ"ל מבריסק מבקש עצות ותחבולות להסיר את הנגע הזה מעיר קרשנו ת"ו, ולאשר ידע את אבא מארי זצ"ל שגם הוא מהיראים והחרדים לדבר ה' קרא אותו אליו ואמר לו שיכתוב לפלוגי הרב הד"ר בעיר ר. המאסף כסף רב ממצות ארץ ישראל, שהר"ר אשר פתח את הביתספר בירושלים הוא אוכל טריפות, וכי רבינו זצ"ל הוא הער הוא היודע אותו

בכך — ולא יאה לאיש כזה להיות אומן ומחנך לילדי ציון וירושלים כי ידיה אותם מדרכי היהדות.

והאמת אני ולא אכחד, אני שידעתי שכל דברי רבינו זצ"ל המה אמת לאמיתן וכל פעולותיו הם לשם שמים ובהשכל ודעת, ככ"ז יעצתי לאבא מארי זצ"ל שיסלק עצמו מזה, כי אמרתי שבתוכני להרב הר"ר ההוא תהא ללא הועיל, כי לא אדון הוא בדבר הזה שיהיה בידו להסיר את הבית-ספר או את מנהלו, וגם אם היה בידו לעשות לא היה עושה כי הוא איננו מהיראים אשר יחרד לקול שמועה כזו, אבל הנזק יהיה לאבא מארי זצ"ל כי כאשר יקבל הרב ההוא מכתב כזה ממנו ויראה שאבא מארי נמנה בין המקנאים, ירע לו ויפסיד לו את הכנסתו אשר היה לו עד כה על ידו, כי הרב הר"ר ההוא מיועד הוא ומועד לאותו דבר, ואז היתה הישעה דחוקה לאבא מארי מאד מאד כי השיא את בנו את אחי היקר המופ' מו"ה ברוך-יורא (נ"י) [ז"ל] והוצאות הנשואין העלו עליו חובות רבות.

ולכן בקשתי ממנו שלא יתחר במרעים ולא יריב עם המתפרצים, אבל הוא זצ"ל לא שמע לקולי רק עשה כאשר ציוה עליו רבינו זצ"ל, כי אמר: מצוה לשמוע דברי חכמים ואני בתומי אלך, אם יועיל אם לא יועיל, ובמקום מצוה לא אשגיח על הפסד ממוני, וריוח והצלח יעמוד לי ממקום אחר! (זה היה לשונו המפורסם אשר השיב לי). ואתם, שומעים יקרים, לא יהיו קלים בעיניכם אלה הדברים ואלו הנסיונות, ובפרט לאיש עני ונרכה בעיה"ק ירושלים, אשר חייו תלואים לו מנגד ועיניו נשואות אך לעזרת הנדיבים בחו"ל.

ז.

ולחטעים לכם הדבר למען תדעו עד כמה היה בכך עליו לעשות מעשים כאלה ולהפסיד ממונו, ומה גדול שכרו עליהם בעוה"ב,

נקרים לפניכם דברי הגמ' (ע"ז, דף י"ח) וז"ל: תנו רבנן, כשחלה רבי יוסי בן קסמא הלך רבי חנניא בן תרדיון לבקרו, אמר לו: וזנאי אחי, אי אתה יודע שאומה זו מן השומים המליכה, שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואברה את טוביו ועדיין היא קיימת — ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וספר תורה מונח לך בחיקך! אמר לו: מן השמים ירחמו! אמר לו: אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו? תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר התורה באש! אמר לו (רבי חנניא בן תרדיון לרבי יוסי בן קסמא): רבי, מה אני לחיי העולם הבא? אמר לו: כלום מעשה בא לידך? אמר לו: מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים! אמר לו: אם כן, מחלקך יהא חלקי, ומגדולך יהא גודלי! עכ"ל.

והנה הדברים נפלאים הפלא ופלא: הלא היו רואים בעליל שרבי חנניא בן תרדיון הקהיל קהלות ברבים ללמדן תורה בשעת הגזירה ומסר נפשו על קדושת שמו יתברך שלא יכבה נר ישראל אור התורה הקדושה, המאירת עינים ומכוונת לבן של ישראל לאביהם שבשמים — ולרבי יוסי בן קסמא לא היה נחשב זה לכלום כי כששאל אותו אח"כ, "מה אני לחיי עולם הבא" אמר לו ר"י בן קסמא, "כלום מעשה בא לידך" (ומה זו שאלה, וכי המעשה הקודם מילתא זוטרתא היא) עד שבא אמר לו שחילק המעות של סעודת פורים לעניים ואז שמה בו ר"י בן קסמא ואמר לו מחלקך יהיה חלקי וכו'? ומה אלו הגדולות אשר שמע ממנו עתה, הלא דבר זה יכול לעשות אף אנוש בערכנו לחלק ממעות סעודת פורים לעניים, ואילו הדבר הראשון למסור נפש ולהקהיל קהלות ברבים בשעת הגזירה הלא הוא דבר כבד אשר לאו כל אדם יוכה בו? וגם עצם המעולה הראשונה היא גדולה הרבה יותר ויותר מן האחרונה.

וכן יפלא על ר' חנניא בן תרדיון עצמו: כאשר שאל אותו ר"י בן קסמא „כלום מעשה בא לירך“, השיב לו מעשה שאירע לו במעות פורים — וכי לא היה לו לאותו צדיק מעשה גדולה מזו?

אבל שמעתי בשם גדול אחר מגדולי ישראל, אשר כיאר דברי הגמ' בביאור רשן ונכון, [ודפח"ח] והוא: הגה יש עושי מצוה אשר מוגם וטבעם ותכונת נפשם מביאים אותם לעשות מצוה, ולמשל איש רחמן אשר חנן לו ה' לב רחמן אם רואה איש עני נדכה ומצטער יתעוררו רחמיו עליו להושיע לו, ולא מטעם המצוה כי אם מטעם לבבו הטוב אשר יעורר אותו לזה, וכן יש לומר תורה אשר אינו לומר לשם מצוה רק טבעו ומדתו הביאוהו לירי כך שהוא כטבע אדם מתבודד ואינו אוהב את הבריות ולא נוח לו לשבת עם אחוזת מרעים במשתה ושמחה וטוב לו הלימוד אשר ישמח את לבו העצב בהתבודדו. ואמר הרב ההוא שמדתו של המתבודד והעצבן (אשר הוא מטעם התגברות המרה שהורה) להיות קמצן ואכיר לב זאין לו רחמים על זולתו, ולפעמים תתגבר עליו המרה שתורה אשר לא יהוס גם על נפשו ונוח לו לאכר את עצמו.

ולכן בששמע ר' יוסי בן קסמא שרכי חנניא בן תרדיון מלמד תורה לרכים בשעת הגזירה (ואשר לפי דעת ר' יוסי בן קסמא לא היה מחוייב לעשות כן על פי דין) היה חושב ר"י בן קסמא עליו שהוא עושה כן מצד טבעו אשר הוא בעל מרה שחורה ואכיר לב, ונוח לו לאכר עצמו, ואינו חס לא על נפשו ולא על נפש תלמידיו אשר היו אתו עמו באותה סכנה. ולכן שאל אותו ר"י בן קסמא „כלום מעשה בא לירך“. והבין ר' חנניא בן תרדיון שאלתו, ואשר הוא חושדו, ולכן אמר לו שהיה וותרן בממונו ובעל רחמים, שהיה מחלק מעות סעודתו לעניים. וכששמע זאת ר' יוסי בן קסמא היה שמח שמחה גדולה, כי עתה הכיר בו שעשייתו ופעולתו לשם שמים,

שאם היה בעל מידה שתורה ואביר לב לא היה נותן מעות הסעודה
(חוץ ממעות הצדקה) לעניים, ולכן אמר לו עתה „מחלקך יהיה חלקי
וגורלך יהיה גורלי“, וק"ל.

גם אנכי ספרתי לפניכם צדקת אבא מארי זצ"ל, שהיה מהונן
בשני הפכים, האחד שהיה רחמן ונדיב לב להיטיב לזולתו, והשני
שהיה מוסר נמשו בעבודת ה' על קדושת שמו ותברך. ועליו זראי
נופל לומר „חבל על האכדון ולא משתכחין“, כי בעוה"ר בעתות
הללו לא שכיחי אנשים רבים מהזיקי הדת כמוהו.

זכר צדיק לברכה

הסכמות גדולי ירושלים

על הדפסת דברי ההספר בחוברת מיוחדת

א.

ראתה עיני בכחובים, דברינו נלהבים, אש ושבבים, ומאמרים יקרים, מאירים כספירים, נעימים וישרים, מאת ידיד נפשאי ורב רחימאי, יתיב בתוונא דלבאי, ה"ה רב צורב ועוסק בחוקי חורב, ובאגדה ובהלכה ידיו לו רב, כש"ח מו"ה יצחק שלמה שליט"א בן לאוחו צדיק המנוח מו"ה עמרם כלו"א זצ"ל, אשר אמר איתן בשעת הספדא על מר אביו זצ"ל, ושאל אותי אם ראויין לדפוס אלה הדברים, להיות לעד משומרים, ואמרתי לו: הן בימים האילין, מדפיסין כל פטפוסי מילין, ואף כי דברי אלקים חיים, הנכתבים לשם שמים, וביאורים נחמדים אשר על אדני אמת מיוסדים, וביותר מה שגלה מצפונם, בדברים סתומים (כדברי מהרש"ל שבת דף ל') שלמה שמו, ושלמה משנתו, ואת דברי רבינו שלמה ביאר לאמיתו, ומי יתן בן ככל הגי אמרי שפר, יוחקו לזכרון בספר. ולכן אמינא לפעלא טבא, יישר כחי וחילו לאורייתא, ולימא לן כל כי הגי מילי מעליותא. וכן אחלה פני נדיבינו, אחינו ומרתמינו, אשר יקבלו את החוברת הלז קטן הכמות, שישלמו כפי רב האיכות, וכפי ערך המצוה להחזיק אומללים, אשר המנוח ז"ל השאיר אחריו עזובים, נדכאים ונאנחים, בלי מרחמים ואחים, ואשר בעבור זה תהיה משכורתם שלמה, מאת המלך שלמה, שהשלום שלו ישים עליהם ברכה ושלום. כעתירת הבעה"ח שנת ע"ת ק"ץ לפ"ק בעה"ק ירושלים תובב"א.

איש שלום יצחק פרידמאן

ב.

בן הראה לי ידידי הרב יצחק שלמה כלו"א ז"י כתובים מאתו מאמרים נעימים בדברי אגדה אשר אמר בשעת הספרו על מר אביו המנוח זצ"ל, והסכמתי עמו שראויין הדברים להעלות על הדפוס ולחלקם ביעקב. וכן ראוי לכל מקבלי

על חומות ירושלים

החוכרת הנדפס ליתן המורתה במדה גדושה אשר תהיה להחזקת האומללים אשר
השאירו אחריה הרב המנוח זצ"ל בעיה"ק ירושלים בלי משען ומשענה כפי
הדרוש להם.

וע"ד אמו"צ ח"ש יום י"ז לחודש אדר"ש תר"ס, פעה"ק ת"ו.

נאם בענין במחצית זיל בוינעשטער

ב

להיות סניף למצוה, החזקת אומללים שהניח אחריה הרב המנוח זצ"ל, באת
גם אנכי עה"ת, וימצאו ברכה כל המחזיקים.

בעתירת לב ונפש הקי יומה הייב זאנענסטער

